Konung Gustaf III

Konung Gustaf III:s Efterlämnade Papper

av

Erik Gustaf Geijer 1843

Del 1

Sammanställt och redigerat av Mikael Hermansson 2023

Erik Gustaf Geijers förord 1843

Sedan konung Gustaf III:s till Upsala bibliotek förärade papper den 29 Mars 1842 blifvit öppnade, erhöll jag af universitetets då varande rektor det uppdrag att till den katalog, som vid sjelfva inventeringen uppgjordes och, på nådig befallning, till Hans Majestät konungen insändes, bifoga en berättelse. Det är den *Underdåniga berättelse*, som främst förekommer i närvarande arbete.

Afgifven efter en hastigare öfverblick och innan en genomförd och ordnande granskning af de Gustavianska papperen hunnit försiggå, kunde denna berättelse endast blifva kort och ofullständig. Jag utbad mig derför att framdeles få lemna en utförligare redogörelse. Denna, hvars första del härmedelst utgifves, har växt till den vidd, att den endast i form af bok kunnat meddelas. Om den derigenom öfverskridit både omfånget och beskaffenheten af en officiel berättelse, som var dess första ändamål, så torde den deremot så mycket bättre uppfylla ett annat, att nämligen utgöra ett verkligt bidrag till Gustaf III:s historia och derigenom instämma med den önskan, som konungen i lifstiden sjelf yttrat angående dessa handskrifters bestämmelse.

Emellertid ha de Gustavianska papperen fått en oväntad och vigtig tillökning. I slutet af nästlidna år öfverlemnade herr kammarherren och riddaren Nils Tersmeden en ganska rik samling af handskrifter rörande Gustaf III:s tid och regering till Upsala bibliotek, hvilka, i sammanhang med dem af konungen sjelf gifna, nu ordnas och med dem inpassa så väl, att de kunna anses såsom en fyllnad och fortsättning af dessa. Jag har äfven begagnat dem för mitt arbete och utmärkt de derur hemtade citationer med bokstäfverna T. S. (Tersmedenska Samlingen). Man ser, att nyssnämda papper blifvit ihopslagna och förseglade efter Gustaf III:s död. Den kista, hvari de funnos inneslutna, hade af framlidne landshöfdingen Rosenstein blifvit insatt i rikets ständers bank. Efter landshöfding Rosensteins frånfälle öfverlemnades dessa handskrifter till ärkebiskop Rosenstein och hafva slutligen kommit i hans frändes, herr kammarherren Tersmedens, hand, som nu deraf gjort ett så värdigt bruk.

Slutligen ett ord angående redaktionen af detta arbetet. Det är (såsom på titeln äfven tillkännagifves) på en gång *öfversigt, utdrag* och *jämförelse*; och har ej kunnat blifva hvad det är, utan att på en gång vara allt detta. Ett ordagrant aftryckande af dokumenten kunde redan, i anseende till vidlyftigheten, här ej komma i fråga. Äfven om man endast hållit sig till det förnämsta, hade ett sammandrag blifvit nödvändigt. En blick öfver det hela var hvad läsaren först och främst hade att fordra. En sådan kunde ej meddelas, utan att redaktionen tillika blef en *bearbetning* af innehållet, och denna åter ej lämpligen ske, utan jämförelse med andra källor.

Utgifvaren har iakttagit samma förfarande som vid sina föregående historiska arbeten. De hvila alla på vidlyftiga excerpt ur källorna, mångdubbelt drygare än de böcker, som ur dem uppstått. Redan en så pass omständlig förberedelse medgifver ej ett fullkomligt ordagrant afskrifvande, der icke fråga är om ett eller annat hufvudsakligt dokument. Redan excerptet är en bearbetning, ett antecknande af alla de mest karakteristiska dragen. Mångfalden af hvad som på detta sätt upphemtas ger, om det skett med urskilning, en öfversigt af det hela, hvarigenom detaljerna på ett sannare sätt ordna sig, än om man endast sysselsatte sig med att afskrifva det ovigtiga med det vigtiga.

Kanhända skall man finna, att i dessa utdrag af konungens memoirer och bref Gustaf III uttrycker sig allt för regelrätt. Det är sant, jag har lemnat hans brist på allsköns ortografi helt och hållet å sido. Hans stil har jag ej kunnat öfverträffa och önskar endast att ha kunnat återgifva dess naturliga kraft och liflighet. I det väsentliga hoppas jag att icke ha förfelat karakteren.

Närvarande del slutar med 1772 års revolution. Fortsättning, till och med 1788, skall följa under sommaren och hösten. Derefter måste jag göra ett uppehåll för utgifvandet af den allt för länge fördröjda fjerde delen af min *Svenska Folkets Historia*. Sedan ämnar jag återgå till de Gustavianska papperen och fullborda detta arbete. Omständigheter ha ryckt mig framåt till vår nyare historia, innan jag, i föresatt ordning, hunnit dit. Uti den teckning af våra partitider, hvilken jag i adertonde delen af Svenska Akademiens handlingar utkastat, är mycket att vidare utföra, mycket, hittills obekant, att tillägga; hvarom redan dessa blad tillräckligt komma att vitna. I dess grunddrag har jag föga funnit att ändra, emedan de från början fram-gått ur tillförlitliga källor. Och närvarande arbete, hoppas jag, skall ej försmås af Gustaf III:s tillkommande historieskrifvare.

Upsala den 6 Juni 1843.

E. G. G.

Första delen

1. Om Sveriges tillstånd efter Karl XII:s död samt teckning af Gustaf III:s barndom och ungdom s. 6
2. Kronprinsens förlofning och giftermål s. 13
3. Hans inträde i rådet, hans rådsjournal s. 16
4. 1768 års revolutionsplan s. 20
5. 1769 års riksdag s. 30
6. Kronprinsens förhållande till sin gemål s. 35
7. Kronprinsens förhållande till Voltaire och encyclopedisterna s. 38
8. Kronprinsens resa s. 39
9. Konung Adolf Fredriks död s. 41
10. Gustaf III:s uppstigande på tronen, 1771 års riksdag s. 44
11. 1772 års revolution s. 56

Andra delen

12. Karakteristik af enkedrottningen och utdrag ur hennes brefvexling s. 81
13. Konungens förhållande till sina bröder s. 91
14. Tryckfriheten s. 94
15. Aktionen mot Göta hofrätt s. 96
16. Aktionen mot öfverste Gyllensvahn s. 97
17. Konungens uppförande mot baron Görtz' dotter och mot grefvinnan Vasaborg s. 99
18. Finanserna och realisationen s. 100
19. Kronobrännerierna s. 105
20. Teatern s.107
21. Partierna vid hofvet s. 109
22. Generalen baron J. M. Sprengtportens brytning med konungen s. 110
23. Hertiginnans förmenta grossess s. 114
24. Konungens försoning med sin gemål s. 115
25. Riksrådet grefve Sinclairs och biskop Serenii död s. 116
26. Konungens resa till St. Petersburg s. 118
27. Nationela drägten s. 121
28. Utdrag af grefve Creutz' korrespondens med konungen angående tillståndet i Frankrike s.123
29. Konungens omdöme om sin egen ställning och tidens politik s. 126
30. Riksdagsberedelser s. 128
31. 1778 års riksdag s. 131
32. Kronprinsens födelse s. 133
33. Ytterligare om riksdagen s. 134
34. Oenigheten inom kungliga huset s. 142
35. Enkedrottningens deklaration s. 143
36. Enkedrottningens korrespondens med konungen vid kronprinsens födelse s. 144
37. Förslag att flytta enkedrottningen till Pommern s. 146
38. Inskränkning af tryckfriheten s. 147
39. Konungens förhållande till rådet s. 150
40. Konungens resa till Aachen, bref till grefve K. F. Scheffer om sin sjukdom, testamente s. 151
41. Underhandlingar med enkedrottningen s. 152
42. Förhållandet till regerande drottningen s. 153
43. Förändrad karakter af konungens brefvexling s. 154
44. Elis Schröderheim s. 155
45. Hans brefvexling på denna tid med konungen s. 156

46. Hans brefvexling om presterliga befordringar och nyheter s. 158
47. Hans brefvexling om Björnrams och Plommenfelts mystiska upptåg s. 159
48. Hans brefvexling om försoning med enkedrottningen s. 161
49. Konungens yttrande derom s. 162
50. Oroligheter i anledning af kronobrännerierna s. 163
51. Förhållandet till Frankrike s. 165
52. Den beväpnade neutraliteten s. 166
53. Enkedrottningens sjukdom och död s. 169

Tredje delen

54. Konungens sinnesstämning efter hans moders död s. 170
55. Finansiel förlägenhet s. 171
56. Grefve Creutz utsedd till premierminister efter grefve Ulrik Scheffer s. 172
57. Ny subsidietraktat med Frankrike s. 174
58. Schröderheims skildring af grefve Ulrik Scheffer s. 175
59. Grefve Ulrik Scheffers afskedsansökning s. 176
60. De politiska utsigterna i följd af det förmodade rysk-turkiska kriget s. 177
61. Gustaf III:s hemliga plan till ett anfall på Danmark och Norge s. 178
62. Konungens resa till Finland s. 185
63. Armbrottet på Parolamalm s. 186
64. Mötet med kejsarinnan Katarina II i Fredrikshamn s. 187
65. Krigsrykten s. 188
66. Tvekan s. 190
67. Beslut att resa till Italien s. 191
68. Finansiela utvägar s. 192
69. Konungens afresa s. 196
70. Den tillförordnade regeringen s. 197
71. Grefve Creutz kansler för Upsala universitet s. 199
72. Konungens brefvexling med honom under sin resa s. 200
73. Ankomsten på tysk botten s. 201
74. Äfventyr s. 202
75. Besök i Ludvigslust s. 204
76. Besök i Braunschweig s. 205
77. Besök i Quedlinburg s. 206
78. Besök i Bamberg, Erlangen s. 207
79. Omdöme om riksrådet grefve Höpken s. 208
80. Omdöme om grefve Axel Fersen den yngre s. 209
81. Kejsar Josef II:s svar på ett konungens bref s. 210
82. Ankomst till Baden i Pisa s. 211
83. Besök hos storhertigen af Toscana s. 212
84. Förtroliga tvifvelsmål om Frankrikes politik s. 213
85. Och franska hofvets inbjudning s. 214
86. Bref från Florens s. 216
87. Ordens-dekorationer s. 219
88. Sammanträffande med kejsar Josef II s. 222
89. Ankomst till Rom s. 223
90. Om dagbladspressen i Sverige s. 224
91. Om justitiekanslerens och hofkanslerens löner s. 226

Gustaf III:s barndom och ungdom

Vi begynna med följande utdrag ur Gustaf III:s påbörjade egenhändiga memoirer.

Det är en nittonårig prins, som talar:

Man måste lefva för efterverlden, ej för folkens *kärlek*, som är öfvergående, utan för deras *aktning*, hvilken ofta ej är detsamma som deras kärlek. Man måste i synnerhet lefva för sin *egen aktning*. Det är denna, som hittills uppehållit och, jag hoppas, skall alltid uppehålla mig.
Karl XII:s död hade förändrat Sveriges öde. Detta rike, nedtryckt under Kristian, fritt under Gustaf Vasa, sönderslitet under hans söner, triumferande och fruktansvärdt under Gustaf Adolf, Kristina och Karl X, hade kommit till ny stadga under Karl XI. Denne prins med stora egenskaper hade hvarken sin faders mildhet eller ädelmod. Han lemnade, det är sant, vid sin död en ofantlig skatt; men adeln var fattig och folket var fattigt. Denna tappra adel, som under hans företrädare ensam så mycket bidragit till Sveriges lysande framgångar, hade, man måste erkänna det, beröfvat kronan dess vackraste domän, men den hade också förvärfvat den provinser för priset af sitt blod. Det var rättvist att återtaga statens egendomar; men man gick utöfver rättvisans gränser, och adelns egna gods blefvo den äfven frånryckta. Denna förhatliga orättvisa blef genom sina följder förderfligare för staten än Pultava och Tönningen. Karl XII förföljde sin lycka till dess yttersta gräns och fullbordade statens ruin genom krig, visserligen rättvist, men långt och olyckligt. Likväl återstod ännu äran och modet hos nationen, och Karl, oaktadt sina olyckor, var dess själ. Det felades i landets olycka endast att förlora sin konung, och denna olycka inträffade. Det är ännu oafgjordt, om hans död var slumpens eller en förrädisk undersåtes verk.

Hertigen af Holstein hade blott sina rättigheter, men för att stödja dem intet af lyckans mäktiga medel, jag menar själsstyrka, gåfva att intaga, rikedomar: han var endast Svensk genom sin mor. Prinsessan (Ulrika Eleonora), konungadotter, konungasyster, van att utöfva kungliga rättigheter redan under sin broders lifstid, hade för sig armeen, som, med prinsen af Hessen till chef, var trött vid krig och hoppades snarare på freden under en på tronen vacklande prinsessa. Drottningen blef utropad. Armeen tillade vilkoret om enväldets afskaffande. Drottningens grymhet och folkets raseri kommo Görtz' blod att rinna. Men sjelf behöll hon ej länge denna spira, som hade kostat henne så mycket brott och så mycket medgifvande. Uppfödd i enväldets grundsatser, var hennes stela och inskränkta själ oförmögen att böja sig efter en slug politiks fordringar. Hon stötte sig ohjelpligt med grefve Horn. [6] Horn var den mäktigaste och mest ansedde man i landet, af lysande börd, vid tjugu år ambassadör i Polen och rådsherre, ifrån 1710 president i kansliet och guvernör för hertigen af Holstein, som då ansågs för arfvinge till kronan. Han förente hos sig all den makt, som en undersåte kan hafva. Han hade till och med före hertiginnans (af Holstein) död [7] vågat söka Ulrika Eleonoras hand. Han hvälfde i sitt sinne ännu vidsträcktare planer. Säker att drottningen aldrig skulle få arfvingar, vågade han tro sig en dag kunna fylla samma plats, som Sturarne så ärofullt hade intagit, och under det blygsamma namnet af riksföreståndare styra såsom konung sitt fädernesland. Nationens afgud, ty den trodde sig ha honom att tacka för sin frihet, djerfdes han trotsa sin drottning och behandla henne med det förakt, som hennes karakter förtjente, men hvarifrån hennes rang hade bort fritaga henne. Hon hade haft den oskickligheten att dödligt förolämpa honom. Hon fick snart erfara följderna af sitt fel i 1720 års ständers elaka lynne. Trött vid detta gräl och ytterligt tillgifven sin man, afstod hon åt honom kronan och åt ständerna resten af de kungliga prerogativen.

För ständerna var det redan i sig sjelf motbjudande att gifva kronan åt en främling. Dertill kom, att han gjorde skamliga traktater, blef, efter att ha förvärfvat ett lysande namn såsom

krigare, en medelmåttig konung, öfverlemnande sig åt vällusten och lika oförmögen att regera i Sverige, hvilket han nästan köpt, som i landtgrefskapet Hessen. Också begynte redan nu de partier att formera sig, som först 1739 trädde farligare i dagen, såsom hattar och mössor, d. v. s. Frankrikes och Englands anhängare, sedan de först hade stridt om makten, såsom anhängare af hessiska eller holsteinska husen, af hvilka det sista tillika var det gamla kungliga huset. Horn hade försonat sig med konungen 1727 för att störta grefve Tessin [8], sin enskilde fiende. Det hat, som dennes hela slägt egnade grefve Horn, bröt först ut, då den förstnämdes son 1738 blef landtmarskalk. Det var den namnkunnige grefve Tessin [9], åt hvilken endast efterverlden skall göra rättvisa. Han har spelat en för stor rol, att hans rykte kan vara utan fläck. Hans anhängare hafva för mycket upphöjt hans stora egenskaper, hans fiender allt för bittert tadlat hans fel. Afunden har för mycket svärtat honom, att man skulle kunna betvifla, det han var en stor man. — För oss är han numera död, ehuru han lefver. [10]

Tessin lät ur senaten utesluta riksråden Horn, Bjelke, Bark, Creutz, Hård och Taube. Det var signalen till all den fiendskap, som följde och som har sänkt Sverige i så mycken olycka. Denna stormiga riksdag beslöt kriget mot Ryssland. Drottningens död, den brådstörtade hvälfning, som satte kejsarinnan Elisabet på ryska tronen, grefve Lejonhufvuds [11] felsteg bilda en följd af händelser, som bragte Sverige på branten af undergång. Folket, alltid ombytligt, bytte nu om, såsom det hade gjort 1738. Ungern Sternberg [12], ifrig mössa, blef landtmarskalk vid 1743 års riksdag. Sedan Gustaf Vasa hade Sverige ej varit i ett sådant tillstånd. På tronen en åldrig främling, utan afkomma, utan anseende, armeen fången och slagen, Finland förloradt, tvänne partier stridande om makten, Dalkarlarne färdiga att uppresa sig. Grefve Lejonhufvud betalte för allt. Han blef uppoffrad af sina vänner, som genom denna feghet frälste sitt parti från fullkomlig undergång. Dalkarlarne slogos med konungens trupper midt i hufvudstaden. De blefvo slagne. Man hade varit svag emot dem under deras framgång. Man blef grym, sedan de blifvit drifna på flykten. Freden och Adolf Fredriks val följdes åt. Det hade blott fattats en timme för kronprinsen i Danmark att bli vald. Aldrig blef fred emottagen med större glädje. Den nye kronprinsen rågade den allmänna glädjen genom sin förmälning med Lovisa Ulrika, prinsessa af Preussen. Genom skönhet, snille, börd var hon det bästa parti i Europa. Hon hade afgjord smak för vetenskaper och konster; en stark karakter, ett medlidsamt hjerta, ett sinnelag upphöjdt öfver vidrigheter hafva gjort henne i sitt tidehvarf till den första af sitt kön. Hon är en öm maka och moder, en pålitlig vän. Allt för mycken liflighet och någon oförsigtighet äro de enda fel man kan förebrå henne.

I Februari månad 1745 fick min mor missfall. Hofvets fiender utspridde, att hon förlorat förmågan att framföda lefvande barn, och att ett nytt hafvande-tillstånd blott var föregifvet. Jag föddes 13/24 Januari 1746. Det var öfver sexti år, sedan riket såg en kronprins födas. Partierna trängde äfven till min vagga och ombytte amma inom åtta dagar. Guvernant för de kungliga barnen (gouvernante des enfans de Suède) blef riksrådinnan Hedvig Eleonora Wrangel, född grefvinna Strömfeldt, nu enka. Uppfödd i enkedrottning Hedvig Eleonoras hof, öfverhofmästarinna hos drottning Ulrika Eleonora, var hon ännu det unga hofvets prydnad, genom sin börd, genom sitt vett, genom sitt sätt att vara och i synnerhet genom sin dygd. Hon egde denna den stora verldens ton, som ger behag åt alla åldrar, denna artighet, som Ludvig XIV:s tidehvarf hade infört, som nu begynner förlora sig och likväl öfver allt är den enda sanna. Fyrtio års erfarenhet af hofvet gaf henne ett anseende, som hon med lämpa visste att göra gällande, ett uppförande utan tadel gaf henne rätt att af andra fordra hvad hon sjelf utöfvade och, för att fullborda hennes beröm, min mors hof var aldrig i bättre ordning än så länge denna fru lefde. Man skall förlåta mig detta afsteg för den erkänsla, jag är henne skyldig. Vid fyra års ålder togs jag ifrån fruntimren. Grefve Tessin blef min guvernör. Han hade ett utsökt lefnadsvett och stora verldens sätt att vara, djup och mångsidig insigt i

vetenskaper och konster, ett kändt och hos utlänningen aktadt namn. Men stor man, som han var, förenade han likväl med dessa egenskaper äfven fel, som gjorde honom farlig i en sådan befattning. En gränslös ärelystnad, ett oroligt och ränkfullt sinnelag, stora förslag (större än man tänkte) ha gjort honom hatad i sitt fädernesland och nästan helt och hållet förmörkat hans karakter. Det är endast sanningen, som tvingar mig att måla honom med sådana färger. Ty, hvad mig angår, jag har ingenting att förebrå honom ända till det ögonblick, då olyckliga omständigheter vållade en fullkomlig brytning emellan honom och mina föräldrar.
Guvernör under honom var den unge grefve Bjelke [13], och aldrig hade valet kunnat falla på en värdigare. Han hade alla den gamla adelns goda egenskaper och få af dess fel. Jag har känt få personer, jag vågar säga ingen, med sådan rättskaffenshet, och hans omdöme var lika säkert som hans karakter rättskaffens. Han var utan fördomar, fast i motgångar, mild och mensklig, då hans fiender råkade i olyckan. Deri liknade han mycket drottningen. Kung Fredrik, liknöjd om ärendena, liknöjd om sin efterträdare, afskräckt genom lidna obehag, öfverlemnad åt sina nöjen och efter grefvinnan Hessensteins [14] död åt gränslösa utsväfningar, var oförmögen att ge vigt åt den kungliga värdigheten. Ett slaganfall hade dessutom sedan 1748 beröfvat honom minnet. Rådet regerade i hans namn och gjorde hvad godt det syntes.

Det var under dessa omständigheter, som en angelägenhet uppgjordes, hvilken förorsakat mig mycket bekymmer. Sofia Magdalena, prinsessa af Danmark, äldsta dotter af konung Fredrik V och Lovisa af England, var född få månader efter mig. Man bestämde henne till min blifvande gemål. Konungen i Danmark, så nära till att blifvit konung i Sverige, hade hittills alltid undvikit att erkänna prinsens, biskopens af Lübeck val. Konung Fredrik I:s helsa aftog ögonskenligen, och det, var fruktansvärdt, att vid hans död Danmark skulle vilja oroa den nye konungen i besittningen af hans tron. Grefve Tessin, då i spetsen för ärendena, trodde sig finna ett medel deremot genom ett föreslaget framtida giftermål mellan dessa bägge barn. Fredrik V var väl belåten att försäkra freden emellan båda kronorna genom en lysande förbindelse för sin dotter. Planen (kanhända vis) mötte likväl oväntade svårigheter från en annan sida. Kronprinsen hade ej glömt, att han var af den yngre grenen af oldenburgska huset och derigenom fiende till den äldre i Danmark regerande. Han tålte ej denna senare, och hans afsmak för Danmark hade ej minskats derigenom, att konung Fredrik V hade varit hans medtäflare om svenska kronan. Han visste, att, under det han sjelf, åtminstone till utseende, var mera fästad vid hattarne, motpartiet, som hade gynnat hans motståndare, var missnöjdt med honom. Det hade måhända varit ett skäl mer att utsläcka partihatet; och kanske skulle kronprinsen äfven hafva besegrat sin vedervilja för allt, som hade gemenskap med det danska huset, om ej den utväg grefve Tessin tog för att försäkra sig om hans bifall, hade gjort denna motvilja så oöfvervinnelig, att den varar ännu, och äfven har blifvit mig meddelad till den grad, att jag tviflar, det jag i mitt lif samtycker. Ty jag känner ingenting förhatligare än detta danska hus som har varit så förderfligt för Sverige. — Emellertid se här det djerfva steg, som grefve Tessin tog!

Aftonen förut, innan man om denna angelägenhet skulle ofverlägga i rådet, nämde han derom för hans kongl. höghet och för min mor såsom en sägen, som spridt sig i Köpenhamn, och den baron Fleming [15], då envoyé extra-ordinaire vid danska hofvet, hade berättat. De taltes vid härom någon stund såsom om ett rykte utan grund. Både förmånerna och olägenheterna, som ett sådant giftermål kunde med sig föra, vidrördes, men på ett så obestämdt sätt, att deras kongl. högheter ej kunde föreställa sig, det förslaget var allvarsamt. Det unga hofvet var då på Drottningholm, der min mor, som gick i väntande dagar, förlöstes med min bror Fredrik den 7/18 Juli 1750. Dagen efter detta samtal förevar saken i rådet, som beslöt begära deras kongl. högheters samtycke. Grefve Tessin stod då upp och försäkrade, att detta ej var nödvändigt, emedan han, förutseende rådets beslut, redan aftonen förut talat vid deras kongl. högheter och

af dem hade i uppdrag att förklara deras nöje med detta giftermål. Det återstod då blott att begära konungens bifall, som gafs utan svårighet. Grefve Tessin affärdade på ögonblicket en kurir till Köpenhamn med befallning till Fleming att afsluta öfverenskommelsen och tillkännagifva, att de formela brefven med begäran af prinsessans hand ifrån konungen och deras kongl. högheter ofördröjligen vore att förvänta. Efter allt detta begifver sig grefve Tessin till Drottningholm och meddelar oblygt deras kongl. högheter underrättelser både om hvad som blifvit vidgjordt och om det bifall, som han trott sig kunna gifva i deras namn, i anledning af samtalet aftonen förut. Jag kan ej beskrifva mina föräldrars öfverraskning och harm. Kronprinsen bleknade. Prinsessan, lifligare, lät hela sin harm utbryta och förklarade, att hon aldrig gåfve sitt samtycke. Kronprinsen, upphetsad af hvad min mor sagt, yttrade, att han följande dagen ville gå upp i rådet, tillkännagifva sin okunnighet om allt hvad som skett och sitt missnöje med en förtidig giftermålsafhandling. Dessa ord uttalades med mycken hetta och åtföljdes af förebråelser. Grefve Tessin blef ganska varm i sitt försvar, utvecklade sina skäl och sade, att det som var gjordt ej mera stod att ändra. Då kronprinsen fortfor i sitt beslut, höjde grefve Tessin tonen och utlät sig, att då hans kongl. höghet ämnade i sittande råd gifva en dementi åt premierministern, ansåge han för sin skyldighet att söka urskulda sig sjelf, att till en början han ginge i arrest, lemnande åt kronprinsen, som 1745 hade emottagit befälet öfver gardet, sin värja. Då kronprinsen ej ville emottaga den, lade han värjan på prinsessans bord och, med flera utrop af förtviflan, gick ut. Grefve Tessin var en man af stort inflytande, och som det var farligt att stöta. Likväl voro mina föräldrar beslutna att aldrig samtycka till detta giftermål, som nu hade blifvit dem ännu förhatligare. De skickade efter grefve Ekeblad. [16] Han var redan underrättad af grefve Tessin och bemedlade saken så, att grefve Tessin återtog sin värja och kronprinsen lofvade att i senaten endast yttra, att han missförstått grefve Tessin, aldrig trott på detta giftermål och ansåg klokare att uppskjuta hvarje underhandling om en å båda sidor så vigtig angelägenhet, tills kontrahenterna kommit till mognare ålder.
Rådet blef likväl icke sammankalladt följande dagen, och man uppsköt dermed dag efter annan, tills Flemings svar med danska hofvets samtycke hade anländt. Kronprinsen protesterade förgäfves, åberopande en faders rättigheter öfver mig. Man svarade honom, att jag tillhörde staten, att det var nationen, som bortgaf min hand, att kronprinsen var undersåte och ej kunde bryta ett löfte, som konungen gifvit. Hans kongl. höghet blef nödsakad att underskrifva, liksom äfven prinsessan. Så blef denna sak afgjord till högsta missnöje för mina föräldrar, hvilka sedan sökt ingifva mig lika mycken vedervilja, som de sjelfva känna, för detta giftermål; och de ha deruti så väl lyckats, att jag aldrig kommer att i fråga om denna förbindelse eftergifva för nationens önskningar, om ej öppen fara för staten och dess intressen dertill tvingar mig. Prinsen återtager sin berättelse efter konung Fredriks död, som timade den 25 mars / 6 april 1751.

Jag förbigår de sista åren af salig konungens (k. Fredriks) liksom de första af konungens, min faders regering. Jag var då ett barn och, ehuru den olycksfulla katastrofen af 1756 föregick under mina ögon, såg jag den endast såsom ett förvånadt barn. Jag bör dock säga, att jag, oaktadt min späda ålder, likväl kände lifligt, och att sorgen öfver förlusten af grefve Strömberg [17], min guvernör, och af hr Dalin [18], min lärare, hvilka man tog ifrån mig, affekterade mig så, att jag föll i en sjukdom. Jag gret också mycket, då jag måste skiljas från min andre guvernör, grefve Bjelke. Man satte i deras ställe omkring mig personer, hvilka verkligen hade erforderliga egenskaper för att uppfostra en ung prins, men saknade en väsentlig egenskap, nämligen att ega sin lärjunges förtroende. Såsom allt skedde af partianda, så hade man med flit valt folk, som för konungen voro misshagliga, och man hade tvungit mina föräldrar att emottaga dem. Följden var, att de som lemnade mig, seende sig bortjagade af det herskande partiet, gåfvo mig på förhand de mest ofördelaktiga begrepp om de personer, åt hvilka min ledning skulle anförtros. Sådana intryck skulle nödvändigt bortskämma den

bästa natur och förstöra den grundval, som mina förra lärare hade lagt. De borde naturligtvis ha förstått detta. Men de märkte det ej; ty sådan är styrkan af partiandan. Jag var också till den grad förut intagen, att jag gjorde mig en förtjenst af att göra rakt motsatsen af hvad desse herrar sade mig, och ansåg, att ingenting kunde bättre bevisa min tillgifvenhet för konungen, än att ständigt motsäga dem. Dertill kom, att tvänne af dessa hos mig anställda personer voro löjliga nog; hvilka man också ombytte för andra, mindre odrägliga för konungen. Dessa bägge, som sålunda skildes vid mig, voro baronerna Wrangel [19] och Silfverhjelm [20]. Den förste var en son af den tappre fältmarskalken Wrangel [21], som blesserades vid Villmanstrand, af alla generaler den, som genom sin oförskräckthet mest hade utmärkt sig. Sonen hade blott sin fars namn; men hans häftiga och oroliga sinne gjorde honom föga tjenlig för uppfostran af en prins. Den andre förtjente sin plats genom sitt hjertas egenskaper, men något inskränkt och ytterligt okunnig var han ej egnad att ingifva aktning. Man satte i deras ställe baron Lejonhufvud [22] och grefve Bark [23]. Den förre, en man, full af redlighet och heder, väl lärd och kunnig i allt hvad som anstår en man af rang, var i sitt sätt att tala och vara nog mycket pretiös. Grefve Bark hade hvarken Lejonhufvuds talanger eller kunskaper, men, såsom han alltid lefvat vid hofvet och var känd af mig från min första barndom, åtnjöt han ensam den förmånen att ega mitt förtroende, emedan han var den ende, mot hvilken man ej på förhand kunnat intaga mig. Jag säger ingenting om min guvernör riksrådet Scheffer [24]. Om han ej då egde mitt förtroende, så har jag derför i följden hållit honom tillräckligen skadelös. Baron Sparre [25], min tredje *menin* [26] hade alla egenskaper nödiga för sin plats. Han var systerson af grefve Tessin. Den fjerde, grefve Gyllenborg [27], var då ung nog, men förtjente fyra år senare i fullt mått det förtroende, hvarmed han blef hedrad. Han bildade sig vid hofvet. Jag talar ej om hans snillegåfvor. Han är tillräckligt känd genom arbeten, som skola gifva honom en af de första platserna bland vårt fäderneslands vackra snillen. Hans hjerta var lika godt som hans hufvud utmärkt. Vid ett hof sådant som vårt skulle han haft stor framgång, om hans första uppträde skett under mer gynnande omständigheter; men nu skulle dessa i förening med hans namn, som var ganska misshagligt, ha kommit äfven den skickligaste att misslyckas. Hr. Klingenstjerna [28], min lärare, nämner jag blott. Hans namn är nog kändt och lysande.

Jag bör här göra en ganska uppriktig bekännelse. Jag har ej begagnat mig, såsom jag bort, af dessa personers talanger och kunskaper; men jag bör tacka himmelen, att mitt hjerta ej blef fullkomligen bortskämdt genom alla min uppfostrans motsägelser. Jag tillbragte mina lediga stunder hos min mor, som, omgifven af alla dem, som då framstälde sig som hofpartiet, blott underhöll samtalet med att säga det ofördelaktigaste om dem, åt hvilka min uppfostran blifvit anförtrodd. Det är naturligt, att sådana samtal skulle göra den grymmaste verkan på ett tretton års barn, som ansåg dem, som så yttrade sig, för ganska hederligt folk, och som älskade sin mor, såsom jag gjorde. Emellertid bör jag göra henne den rättvisan, att hon i afseende på mig aldrig visade någon feg eftergifvenhet och alltid understödde min guvernör och mina kavaljerer, då de beklagade sig. Men såsom mitt misstroende emot dem ständigt närdes, gjorde deras lexor föga intryck på mitt sinne, och de bestraffningar, som de ådrogo mig, ehuru rättvisa, tjente blott att reta mig. Förnuftet skulle småningom försvaga de intryck jag emottagit. Uppfödd i ett hof, der i dessa tider en ytterlig nedslagenhet herskade, förströddes jag icke genom lysande och lättsinniga nöjen. Hela verlden var upptagen af affärer. Samtalet hvälfde sig vanligen blott kring allvarsamma saker. Det var en lycka för mig, att jag snart märkte, det jag misstagit mig i min tanke om dem, som omgåfvo mig. Jag lärde att högakta dem. Sådan var min belägenhet, då ständerna samlades 1760. Kriget hade upplågat. Armeen var i Pommern sedan trenne år. Genom brist både på generaler och trupper var detta krig icke lysande för oss; men vi hade vid alla tillfällen visat prof af tapperhet. Genom ständernas sammankallande skulle armeen beröfvas nästan alla de officerare, som genom sin adliga börd hade rättighet till säte och stämma vid riksdag. Rådet trodde sig i kungliga myndigheten finna ett botemedel mot denna olägenhet. Man skickade till kommenderande generalen ett förbud

deremot i konungens namn. Denna oförsigtiga befallning gjorde en motsatt verkan. Alla förklarade, att de skulle resa, och att, hellre än att derifrån låta hindra sig, de ville taga afsked. Det var mössorna som gåfvo första väckelsen härtill. Jag såg dem komma plutonvis till Drottningholm, skrytande af att ha lemnat armeen emot rådets order. Jag var blott fjorton år. Men man hade ingifvit mig grundsatser af heder. Att man lemnade armeen i det ögonblick, den stod inför fienden, revolterade mig. Ifrån den tiden begynte jag känna förakt för folk, som uppoffrade statens intresse och ära åt sin personliga hätskhet. Den första känsla jag erfarit för de tvänne partierna hade varit vänskap för mössorna och hat för hattarne; min andra var förakt för mössorna och aktning för hattarne. Det behöfdes ej mer, för en så ung som jag, att fullkomligt ändra parti.

Min första vänskap för mössorna, liksom mitt hat mot hattarne, inskränkte sig år 1760 till få personer. Bägge grefvarne Bjelke [29], grefve Düben [30], baron Düben [31] och hr Dalin voro de utaf deras parti, som jag mest aktade. Grefve Tessin, riksrådet Palmstjerna [32] och hr Pechlin [33] voro de tre hattar, som jag mest afskydde, i synnerhet de båda sistnämde. Friherre Palmstjernas grymhet var allt för väl känd och verkningarna ännu allt för färska. Den utomordentliga kommissionen, hvars president han varit, hade nyss slutat sina arbeten och hade sträckt sin hårdhet också till flera hofbetjente, äfven sådana som tillhörde mig, och hvilkas lidanden hade blifvit mig berättade. Hvad grefve Tessin angår, hade jag alltid hållit mig inom vissa gränser och äfven för honom bibehållit den aktning, som ett barn alltid hyser för sin forne guvernör. Men drottningen hade gifvit mig en förskräcklig idé om hans karakter och hade sökt att emot honom ingifva mig sin egen hätskhet, hvilken likväl, huru rättvis orsaken var, hon aldrig borde ha drifvit så långt.

Grefve Tessin [34] hade fattat en häftig passion för drottningen. Han hade äfven varit nog djerf att för denna prinsessa förklara sin kärlek och göra henne propositioner, nog aflägsna från den vördnad, man är skyldig sin öfverhet. Drottningen dolde länge hans oförskämdhet för konungen och trodde, att föraktet och det omätliga afstånd, som skilde henne från en undersåte, borde sätta henne i skydd för ytterligare försök; men grefve Tessins kärlek gick till en sådan ytterlighet och blef drottningen så besvärlig, att hon slutligen för konungen upptäckte den hemlighet, som hon så länge förtegat. Det hände äfven, att konungen en dag inkom, då grefve Tessin till den grad glömt den vördnad, han var drottningen skyldig, att han kastat sig för hennes fötter. Ordvexlingen var häftig och slutades med en förskräcklig eclat, jag menar grefve Tessins nedläggande af sitt guvernörsembete och aflägsnande från hofvet. Emellertid gåfvo så han, som konungen, andra skäl dertill; hvilket har kastat öfver hans hastiga reträtt ett mörker, som ännu för publiken ej är skingradt.

Af alla tre var likväl Pechlin den, mot hvilken jag var mest uppretad. Man döme till min surpris, då, insläppt i i mössornas hemliga råd, som hölls i konungens kabinett två dagar efter riksdagens utblåsande, jag erfor, att man hade försonat sig med honom, och att han var en af dem, på hvilka man mest räknade. Jag kan ej uttrycka min harm och hvilken tanke då hos mig uppstod om ett parti, som, framställande sig såsom hofvets, debuterade genom en försoning med den förste republikanen i riket, hvilken, enligt deras egen uppgift, hade år 1756 proponerat att afsätta konungen och förgifta drottningen. Jag trodde mig då se partiets undergång, och ingenting kunde betaga mig den tanken, att Pechlin endast var ett instrument i hattarnes händer för att bedraga och ruinera både mössorna och hofvet. Ty ännu var jag i den fulla öfvertygelsen, att detta parti bland nationen (hattarne) gick ut på att afsätta kungliga familjen. Emellertid lugnades jag i afseende på min familj genom de skenbara framgångar, som mössorna hade i början af riksdagen; men tal och uppförande hos de förnämsta ibland dem förvånade mig allt mer.

Till landtmarskalksstafven presenterade sig tvänne medtäflare, grefve Fersen [35] och grefve Adam Horn [36], son åt den namnkunnige grefve Horn, som så länge varit nationens afgud.
Grefve Fersen hade genom 1756 års katastrof blifvit i högsta grad förhatlig för hofvet. Horn var egnad att lyckas, om ej en olycklig passion fördunklat alla hans egenskaper. Han var den, som hofvet önskade och ifrigt understödde. Emellertid dolde hans anhängare med omsorg, att konungen intresserade sig för honom; så rädda hade de blifvit genom 1756 års olyckor. Detta syntes mig högst besynnerligt och var ibland de första anledningarna för mig att fästa en närmare uppmärksamhet på dem, som påstodo sig vara tillgifna den kungliga familjen. Jag upptäckte snart, att ibland dem funnos två partier, och att blott en del genom pligt eller intresse voro vid konungen fästade.

Jag räknade till dessa grefvarne Bjelke, Düben, Gyldenstolpe [37], Posse [38], öfverste Durietz [39], baron Düben, herrarne Sinclair [40], Rålamb [41], Dalin, Ribbing [42], Stjerneld [43], Kalling [44].
Andra funnos, intagna af särskilda afsigter, hvilka först långt derefter kommo i dagen, afsigter som jag då ej kunde fatta, hvarför jag den tiden tog dem för brist på omdöme. I spetsen för detta parti stodo herrarne Rudbeck [45] och Ridderstolpe [46].
Hvad grefve Horn angår, så, då han högst sällan kom till hofvet, och jag var ganska ung, kan jag ej säga, åt hvilken sida han lutade. Jag tror likväl, att han var mera för Ridderstolpe, i hvars nièce han var kär.
Pechlins intagande i partiet emot drottningens vilja, den öfvervigt han der inom kort förvärfvade, de drömmar i finanserna, som Nordencrantz [47] hade inblåst hos Rudbeck, dennes envishet att aldrig antaga de medel, som drottningen föreslog till att öfverändakasta då varande rådet, hans absurda raisonnementer och i synnerhet det förakt, han betygade för den store Gustaf Adolfs, min hjeltes, eröfringar och bedrifter, gjorde på mig ett starkt och ofördelaktigt intryck. Jag var i denna sinnesstämning, då jag sjuknade i slutet af November.

Så långt — till inemot 1760 års slut — gå dessa memoirer. Åtskilliga andra uppsatser, anteckningar eller bref fullborda likväl den öfversigt, Gustaf III sjelf oss lemnat af partitiderna. Vi ha sett det intryck, som möss-officerarnes hemkomst ur lägret till riksdagen gjorde på hans unga sinne. Freden med Preussen var ej förr, år 1762, slutad, än den sextonårige prinsen af sin fader begärde att få tjena under sin morbror i preussiska armeen. Jag kan med så mycket större säkerhet — yttrar han sig i brefvet derom — anhålla om denna nåd, som den nu lyckligen slutna freden gifver mig anledning hoppas, att h. maj:t konungen af Preussen gör sig ett nöje af min undervisning. Hans stora egenskaper och blodsbandet, som oss förenar, tillåta mig icke att derpå tvifla. En ganska ringa svit skulle göra till fyllest; emedan konungen af Preussen ej älskar yppighet, och krigslefnaden den ej heller behöfver. — Han påminner om, att Gustaf Vasa i sin första ungdom bevistat Stäkets belägring, och att Gustaf Adolf redan på sitt 15:de år för svenska kronan intagit stad och land. — Hans begäran blef ej bifallen.

På den försökta förlikningen emellan partierna vid 1760 års riksdag följde partihvälfningen vid riksdagen år 1765, hvarigenom mössorna, det forna hofpartiet, kommo till väldet, men ifrån detta ögonblick också visade mot konungamakten en hätskhet, som syntes fullborda försoningen mellan hofvet och hattarne. Man fick ett nytt råd, man fick en ny politik, som afbröt förbindelsen med Frankrike och i stället slöt sig till England och Ryssland; man fick en ny hushållning, i allt ett nytt system.

Kronprinsens förlofning och giftermål

Under sådana utsigter inträdde den tidpunkt, då den redan år 1751 beslutade förlofningen emellan Gustaf och Sofia Magdalena skulle offentligen kungöras och giftermålet försiggå. De tvifvelsmål och betänkligheter angående denna förening, som ännu i sista stunden plågade kronprinsen, framställa sig i ett förtroligt bref från honom till hans forne vice guvernör, grefve Nils Bjelke, dateradt Drottningholm den 26 Sept. 1765, och hvaraf vi här meddela ett utdrag:
I den svåraste belägenhet i min lefnad tager jag min tillflykt till er, min bäste grefve, såsom till min ömmaste, trognaste vän och den som af alla gifvit mig största prof af tillgifvenhet. Det är den olyckliga affären af mitt giftermål, hvarom underhandlingen, illa börjad, snart med ökadt obehag går att fullbordas, som förorsakar min oro. Ni vet, huru grefve Tessin tilltvingade sig konungens och drottningens bifall. Ni känner också, huru föga böjelse jag haft för detta giftermål, och hvilken afgjord aversion drottningen alltid derför visat. Ni har ansett det såsom ett hattarnes påfund för att stärka deras parti. Sakerna äro mycket förändrade. Mössorna föra nu samma språk, och danska ministern använder hos dem penningar. Grefvarne Horn och Löwenhjelm hafva talat till mig i de starkaste ordalag, ända till att säga, att ett afslag skulle ådraga mig hela nationens hat. Allmänheten yttrar sitt bifall till denna förbindelse, som numera ej blott understödes af ett parti, utan af hela nationen. De förståndigaste af båda partierna tala i samma ton. De utländska makterna äro snarare för än emot. Sådan är sakernas belägenhet. Drottningen och nästan ännu mer konungen äro mer än någonsin emot detta giftermål och göra allt för att hindra det. Äfven Sinclair och Schwerin [48] se ingen hjelp; men man tror dem ej. Jag har i dessa dagar öfverlagt denna sak på alla möjliga sidor, och ju mer jag det gör, desto mindre motbjudenhet känner jag att foga mig efter allmänhetens röst. Prinsessans börd, kännedomen af hennes karakter, allt talar för henne. Men drottningens aversion är kanhända ett ännu starkare skäl, och mitt bryderi så mycket större, som jag skall fela emot pligten, hvilket parti jag tager. Gifter jag mig, stöter jag mig för alltid med konungen och drottningen och skall göra prinsessan lika olycklig, som jag blir det sjelf. Jag tillstår naturligtvis, att jag af dessa olyckor mest fruktar den senare; men den vördnadsfulla ömhet, jag bär för mina föräldrar, allt hvad de gjort för mig, och den princip, att nationens rättigheter gå framför allt, skulle göra min lefnad för alltid olycklig, om jag felade emot dem. Det är sant, de skäl, de anföra, äro ej synnerligen goda. Men de äro mina föräldrars, och mig tillhör att lyda. Jag vet ej hvad beslut att taga i denna ytterlighet, och likväl är det oundgängligt att taga ett. Det är ni ensam, min bäste grefve, som kan decidera mig. Jag känner eder vänskap för mig, edert sunda förstånd, eder opartiskhet. Ni har först lärt mig mina skyldigheter. Det tillhör eder att fortfarande om dem undervisa mig och hjelpa mig att dem uppfylla. Jag fordrar af eder den strängaste tystlåtenhet.

Grefve Bjelkes svar finnes ibland hans brefvexling med prinsen, dateradt Sturefors den 29 Sept. 1765. Det är sådant det egnade denne värdige man att gifva och synes ha bestämt prinsens beslut. I ett annat bref, utan datum och påskrift, men såsom det tyckes adresseradt till hofmarskalken grefve Nils Filip Gyldenstolpe, som 1766 skickades till Köpenhamn, säger prinsen: Det synes ganska säkert, att grefve Horn af ständerna blir nämd till ambassadeur extraordinaire för att i konungens namn assistera vid förlofningen och föra prinsessan till Sverige. Ni kan ej vara i okunnighet om, min bäste grefve, huru obehaglig denna, olagliga nomination bör vara för konungen; ej endast derför att ständerna inkräktat på hans rättigheter, utan ännu mer för valet af en person, hvars uppförande under hela denna tid varit så föga enligt med hans pligt. Såsom det synes omöjligt att hindra denna utnämning, återstår mig ej annat än att bedja er prevenera prinsessan i afseende på grefve Horns karakter. Ni bör bedja henne att, i synnerhet öfver allt hvad grefve Horn säger henne, uppskjuta sitt omdöme, tills hon kommer till Sverige, då hon skall lära känna personer, som ensamma kunna gifva säkra underrättelser och råd, enliga med hennes fördel och ära.

Kronprinsen anträdde den 26 Sept. 1766 resan att i Helsingborg möta sin brud. I ett bref till grefve Karl Fredrik Scheffer [49] under återresan beskrifver han sjelf detta möte. »Prinsessans ankomst», säger han, »var mer glänsande, än jag väntade, och emottagelsen så anständig, som ständernas småaktiga sparsamhet och tiden medgåfvo. Tretio stora danska slupar, uppfylda af de förnämsta herrar vid hofvet, generallöjtnanter, vice amiraler och blåa band, följde prinsessan, som dessutom eskorterades af fyra fregatter och en galer. Sjelf fördes hon i en dubbelslup, der med henne befunno sig svenske ambassadören grefve Horn samt grefvarne Danneskjold och Haxthausen, hennes öfverhofmästarinna grefvinnan Trolle och tvänne hoffröknar. Vid 60 stegs afstånd från stranden uppsteg hon på däcket. Grefve Horn höll henne i högra, grefve Danneskjold i venstra handen. Jag erkänner, att jag ej i min lefnad sett ett skönare skådespel. Prinsessans anblick var ganska ädel, och kontrasten emellan grefve Horns utseende, som är mycket till hans fördel, då han representerar, och den gamle grefve Danneskjold, hvars ålder gjorde honom vördnadsvärd, bildade en fullkomlig tafla. Jag har aldrig sett en större samling af distinguerade personer. Prinsen af Hessen [50] kom äfven öfver på en fjerdedels timme med prinsessan. Det är en ung man, som synes ge stora förhoppningar. — Jag öfvergår nu till att säga er, huru jag finner prinsessan. Hon ser bra ut, utan att vara vacker, är mycket väl växt, presenterar sig med värdighet, är något för artig för hennes rang, men högst blyg och mer än som passar ett fruntimmer af stånd. Hon är sjelfva godheten, stilla och mild och, för att döma af hennes bref, saknar ej qvickhet, ehuru hennes ytterliga blyghet hindrar henne att visa det i konversationen. Med ett ord, jag försäkrar er, att jag i henne tror mig ha fått en hustru, som passar mig. Hon har skönhet nog att vara behaglig, ej nog att förvrida hufvudet på mig, hon har tillräckligt förstånd att ej bära sig dumt åt och ljufhet nog i karakteren att ej vilja tillvälla sig ett välde öfver mig, hvarom jag är oändeligen svartsjuk. Allt hvad jag kan säga är, att jag ej tror mig ha illa användt min tid. Det skall visa sig på sin tid och ort; men detta är hemligheter, som jag ej vågar anförtro åt pennan.»

Den gamla drottningens köld, för att ej säga mer, mot den unga kronprinsessan gjorde den senares ställning vid hofvet från början oangenäm. Kronprinsens egen i detta afseende emellan sin mor och sin gemål var lika granlaga som obehaglig. Han sökte sätta sig öfver detta obehag, men tvånget aflägsnade honom från bägge. Han beklagar sig öfver denna sin mors vedervilja och öfver allt det sqvaller, som derigenom förorsakades inom bägge hofven och ibland allmänheten. — »Jag gör ej så mycket afseende derpå för min egen person» — skrifver han till grefve Karl Fredrik Scheffer [51] — »som för prinsessan, som ännu är publikens ögonsten. Sista fredag, som var hennes födelsedag, har jag trott anständigt att ge en liten fest. Jag lät vid Haga (som jag hyrt för denna sommar) uppsätta en löfsal, der vi superade. Salongen och parterren utanför voro illuminerade, och en konsert uppfördes under supeen. Jag hade mycket bedt, att mina bröder skulle få tillstånd att komma, men fåfängt; och af kungliga huset syntes ingen för att komplimentera prinsessan. Slutligen skickade man två sorgklädda kammarherrar med detta uppdrag. Här hade vi aflagt hofsorgen. Jag kan ej beskrifva, hvilket intryck dessa sorgkläder gjorde. Lägg härtill, att, oaktadt allt hvad jag kunnat göra och säga, drottningen ej ville tillåta prinsessan att uppvakta henne dagen derpå, ehuru det var *Ulrika-dagen*. Det har kommit till scener inför hela hofvet.» Prinsen återkommer derpå till ryktet, att han sjelf skulle vara helt och hållet brouillerad med sin mor. »Jag svarar rent ut, säger han, att jag känner drottningen för väl, för att allt detta skulle oroa mig i annat afseende, än för hennes egen skull.»

Angående allmänna ställningen finna vi följande reflexioner af kronprinsen i en påbörjad, men afbruten uppsats [52]: »Hofvet» — säger han — »hade förvärfvat allmän aktning genom sitt uppförande efter 1762 års riksdag [53]. Det hade blott sysselsatt sig att lugna sinnena, att förmildra partihatet; men hvarken konungens goda afsigter eller hans fasthet att uppehålla

vilkoren för den under riksdagen slutna förlikningen emellan partierna kunde befria honom från de mest obehagliga erfarenheter. Det ryska blå bandet, gifvet åt riksrådet Kalling [54] och af honom buret, i trots af konungens förbud, grundadt på ordenskapitlets uttryckliga förklaring, var en af de första bevisen på elak vilja. Kronprinsens förmälning [55] blef ett rikt ämne för partiet att utmärka sitt hat emot hofvet. Det mest skinnaraktiga gnideri visade sig i alla tillredelserna. Knappt tillät man konungen nämna den ambassadör, som borde begära bruden, eller den riksrådinna, som skulle emottaga prinsessan. Under det man så felade i skyldig vördnad mot konungen, anföll man tillika hans rättigheter. Utnämnandet af rådet blef nu tillegnadt ständerna. Riksrådet Düben nämdes, utan att ha erhållit konungens bifall [56]. Man skilde riket från sin äldste bundsförvandt, man aflägsnade sig från det politiska system, som Sverige hade följt sedan Gustaf Adolf» ....

Gustaf III:s inträde i rådet; hans rådsjournal

Den 18 Mars 1767 [10 mars enl. förläggarens rättelser] hade då varande kronprinsen börjat att afhöra överläggningarna i rådet och har fört en i dessa samlingar förvarad dagbok öfver föredragningen, mest bestående i korta anteckningar af målens rubriker. Stundom har under föredragningen hans penna lekt med ritningar, med fördelning af roler vid hofspektakler eller med verser, som dock alltid ha afseende på det förevarande ämnet, t. ex. tisdagen den 22 Dec. 1767 vid en öfverläggning om det holländska lånet, vid hvilken en rådsherre synes ha blifvit temligen starkt kompromettterad, skrifver prinsen följande vers ur La Prude af Voltaire:

S'il faut opter, si dans ce tourbillon
Il faut choisir d'être dupe ou fripon,
Mon choix est fait, je bénis mon partage.
Ciel, fais moi dupe, mais rends moi juste et sage.
Årets anteckningar slutar han med följande citation:
Le passé m'épouvante et le présent m'accable,
Je lis dans l'avenir un sort épouvantable
Et les mâcheurs partout semblent suivre mes pas.
Oedipe, Act. IV. Sc. 1

Det var verklighet, ej dikt, som dessa ord uttryckte. Allmänna ställningen blef allt mer bekymrande. Allt visar, att prinsen djupt känt detta. De lifliga utbrott af en ungdomlig patriotisk känsla, som förekomma i denna dagbok, vitna derom! Vi meddela några ställen i öfversättning:

Den 11 Mars 1768 skrifver han: »Jag har ifrån den 18 Januari till den 10 Mars regelmessigt bevistat rådets öfverläggningar och under hela tiden blott varit borta från två sessioner; men husliga och publika trakasserier och min derangerade helsa hafva ej lemnat mitt sinne nog ledighet att med min gamla noggranhet föra min journal. Jag är ganska ledsen deröfver, då just denna tid varit uppfyld af vigtiga öfverläggningar om finansernas delabrerade tillstånd och i synnerhet om nöden i bergslagerna. Konungen föreslog redan i Februari att inom tre månader kalla ständerna; men sedan rådet i mer än en vecka uppskjutit att deröfver utlåta sig, förklarar det slutligen, att rikets närvarande tillstånd ej fordrade någon utomordentlig riksdag. Kristinehamns marknad är ej ännu slutad. Man får se utgången deraf. Det är i dag jämnt ett år sedan jag begynte ordentligt att bevista rådet, och jag återtager min journal för att ej mer öfvergifva den.»

Den 18 April 1768: »Ifrån Polen talas om en stor konfederation i Kaminieck för att ändra alla den sista riksdagens beslut. Man har i anledning deraf i Warschau hållit tvänne konseljer, hvilkas resultat har blifvit, att konungen och republikens senat skulle bönfalla om *ryska kejsarinnans* skydd för att upprätthålla de sista besluten. Hvilken infami! Ack grefve Poniatowsky, hvad du syntes mig stor! Ack Stanislaus August, hvad du förlorar i mina ögon! Du är hvarken konung ej heller medborgare. Dö, för att upprätthålla ditt fäderneslands sjelfständighet, och kasta dig ej ovärdigt under oket, för att bibehålla en skugga af makt, som för en befallning från Moskwa kan försvinna!»

Tel brille au second rang, qui s'éclipse au premier.

Det var i September månad detta år, som kronprinsen företog en resa till bergslagerna, under hvilken så många böneskrifter om afhjelpandet af den genom mössornas strypsystem föranledda förlägenheten och nöden till honom öfverlemnades, hvilka konungen lät framlägga

för rådet. Då bergskollegii berättelse om tillståndet upplästes i rådet, finner man i dagboken följande anmärkning: »Man gjorde en ganska ful min vid genomläsande af bergskollegii så kallade libell mot rådet. Spektaklet begyntes i dag, och om komediens slut blir lika roligt, hade man skäl att fägna sig. Men rådets oklokhet och obetänkta djerfhet komma mig att frukta, det faran för dessa herrar kommer att lyktas tragiskt.» Härvid följande citation ur kardinalen de Retz' memoirer, som synas ha varit en prinsens favoritlektyr: L'illusion en matière d'état n'est à son comble, que quand ceux qui gouvernent ont perdu la honte; car c'est alors que ceux qui obéissent perdent le respect, et on ne sort de cette léthargie que par des convulsions.

Den 7 November 1768. »Nyheterna från Polen alltid desamma. Oredan och bestickligheten visa oss vårt öde, om ej snart hjelp kommer genom kraftiga och afgörande åtgärder. — Allt bådar ett krig mellan Ryssland och Turkiet.»

Den 17 Nov. 1768: »Ryske residenten i Konstantinopel är insatt i de sju tornen. Man må döma till den förlägenhet, med hvilken denna nyhet emottogs i det heliga kollegium (senaten). Konungens votum, ganska väl skrifvet, gjorde såsom vanligt, ingen effekt. Hr Friesendorff [57] började rättfärdiga sig öfver, att han velat understödja Rysslands intressen hos Porten, och uppehöll oss med mycken ordrikhet öfver en halftimme.»

Den 24 Nov. 1768: »Brefven från Warschau innehålla blott nya detaljar om de olyckor, som nedtrycka det fattiga Polen. Konungen af Polen får erfara, att man aldrig bör afvika från sin pligt, och att äfven det mest slafviska folk slutligen afkastar oket, då till lagarnes hårdhet kommer vanäran af främmande välde. Hans krona darrar redan på hans hufvud, hans undersåtar äro uppretade, hans vänner aflägsnade: men Ryssland inlåter sig i ett krig, som kanske äfven skall skaka kejsarinnans tron. Om Stanislaus August hade ådragit sig denna storm genom sin fasthet att försvara sitt lands rättigheter, skulle jag afundas hans lott, hans fall skulle betäcka honom med ära, och medborgarekonungars palats (les palais des rois citoyens) skulle i Europa öppna för honom en fristad; men han är för det närvarande nästan öfvergifven. Han skall erfara utlänningars förakt och sitt fäderneslands afsky. Lycklig då, om han aldrig hade lefvat, eller lefvat ett obemärkt lif!

Brefven från Frankrike innehålla detaljer om fester, gifna åt kungen af Danmark [58] och underrättelser om Corsicanernas bemödanden och framgång. Deras general Paoli är nutidens störste man. Jordens konungar, kommen att i en enkel corsicansk medborgares skola mottaga de lärdomar i dygd, mod, rättvisa och själsstorhet, som I kanske ären okunniga om! Folkslag, som befinnen eder i Corsicanernas belägenhet, beundren deras ädelmodiga försvar och rodnen att ej visa lika mod, att vara svagare, kanhända mer slafviska, än dessa okända öboar! Konung af Polen och I Polackar, se der edert mönster! Beundren och liknen det, om I vågen!»
Den 8 December 1768: »Upplästes riksrådet Reuterholms [59] votum angående kammarkollegii beteende i det stora Cronackerska målet. Han yrkade, att hela kammarkollegium borde aktioneras för majestätsbrott inför en egen kommission af Svea hofrätt, hvars ledamöter han sjelf äfven nämde. Hela rådet var af hans tanke, utom riksrådet Hjärne [60], som ensam upprätthöll mensklighetens och rättvisans sak. Konungen begärde handlingarna i målet. — Ändtligen är tyranniet stiget till en höjd, att man måste störta våra tyranner eller af dem störtas.»

Omständigheterna, mer än sakens egen vigt, hade i hög grad till en partisak förvandlat detta genom klagomål till konungen hänskjutna tvistemål angående ett i Halland beläget säteri, hvilket ryttmästaren Cronacker hade gjort anspråk på att, enligt adliga privilegierna, återbörda

från kronan (i hvars besittning det kommit), såsom adelsståndet frångånget. Han hade vid 1762 års riksdag äfven fått ständernas föreskrift att i stället för säteriet, som kronan, emedan det genom ett på stället anlagdt trankokeri blifvit ganska fördelaktigt, ej ville mista, njuta ersättning i annan jord af lika hemmantal och förmåner. Det var angående beräkningen af dessa förmåner, som kammarkollegium, såsom man lätt kunde föreställa sig, var af annan tanke än pretendenten, hvilken likväl i rådet, dit målet hänsköts, fick rätt emot kammarkollegium, som erhöll en sträng skrapa. Man må anse huru som helst kammarkollegii åtgärd att deremot söka offentligen urskulda sig, visst är, att den hätskhet, hvarmed detta steg upptogs i rådet, och hvilken ej mindre röjer sig i sjelfva ordalagen af Reuterholms votum [61] än i beslutet att aktionera kammarkollegium, snarare tillkännagifver partihat än nit om rättvisan. Sjelfva domstolen kunde svårligen anses annorlunda än såsom utomordentlig och stridande emot ständernas egen vid 1765 års riksdag vidtagna författning, hvarigenom extra domstolar och kommissioner hade blifvit förbjudna. Också grundade konung Adolf Fredrik äfven härpå sin protest [62] mot detta, af rådets pluralitet i hans namn fattade beslut. »Då jag» — säger konungen — »aldrig velat utöfva min makt annat än med rättvisa och billighet, så kan jag icke heller nu samtycka till det beslut, herrar riksens råd tagit, att under titel af hofrätt sätta en sådan domstol, som icke kan få namn af annat än extra rätt, om icke kommission, och låta rikets kammarkollegium deri anklagas för ett brott, hvartill jag icke är öfvertygad, att det gjort sig skyldigt; jag säger extra domstol, ty här är val gjordt af ledamöter på en af rikets råds föreslående [63], hvars votum lagt grund till det hårda bref, som, emot mitt samtycke, till kammarkollegium afgått, och hvilket jag ej heller velat gifva min underskrift» . . . »Jag erinrar herrar rikets råd hvad jag i mitt diktamen förut om denna sak yttrat, och låter detta komma på herrar rikets råds eget ansvar.»

Sådan är *konungens* egen tanke i denna aktion, som beslöts emot ett af rikets kollegier, emedan det skulle uppsatt sig mot konungens majestät och myndighet i *rådet*; med hvilket såsom riksrådet Reuterholm emfatiskt i sitt votum utbrister, han regerar Sveriges rike, *han och ingen annor*.

Man måste erinra sig allmänna ställningen för att förstå den brytning, hvartill allt nu syftade. Hattarnes fullkomliga nederlag och mössornas regering ifrån 1765 års riksdag hade medfört en plötslig och häftig förändring i hela den politik, som i fem och tjugu år hade styrt Sverige, och denna förändring lät omedelbarast känna sig i alla inre förhållanden. Den finansiela oreda, som denna period efter sig lemnat, var ovedersägligen stor och bekymmersam; men man märker i de använda botemedlen allt för mycket afsigten att straffa, ej blott afhjelpa forna förseelser. På en gång skulle hela rikets hushållning omstöpas. På hattarnes lånesystem följde mössornas strypsystem. Hela bygnaden af de på det förra systemet fotade näringarna hotades med plötslig undergång. Den häftiga indragningen af den förut oförsigtigt ökade sedelstocken höjde penningen på en gång med en tredjedel af dess förra värde, under det egendom och varor i samma mån föllo. Förlägenheten blef snart så allmän, nöden i synnerhet i bergslagerna, så stor, att konung Adolf Fredrik den 9 Februari 1768 fordrade ständernas sammankallande, hvartill rådet, häri seende ett förebud till sitt partis fall, nekade. Konungen i en skriftlig reservation yttrade: »att som herrar riksens råd ansett riksens ständers sammankallande för onödigt, för honom intet mera vore öfrigt än att binda vid deras ansvar alla de olägenheter och obehagliga följder, som deraf framdeles kunna sig yppa.» Det var ett af de många fallen, då under detta regeringssätt rådet i konungens namn beslöt, och konungen sjelf var reservant. Men ämnets vigt fastade nu mer än förr dervid allmänna uppmärksamheten.

Klagomålen ökades oupphörligt och möttes af det herskande partiet med allt större vresighet. Justitiekanslern fick föreställning i sittande råd, för det han ej på embetets vägnar åtalat flera tryckta skrifter (ibland andra verser vid ett bröllop i Kalmar), hvari missnöjet gifvit sig luft under skydd af den tryckfrihet, som mössorna berömde sig af att ha skänkt riket. Bergskollegii berättelse om förlägenheten uti bergslagerna kallades en libell mot rådet, ehuru de till kronprinsen under hans nyss omförmälda resa inlemnade många böneskrifter intygade samma förhållande; och man torde ej misstaga sig, att den vredeskalk, som utgöts öfver kammarkollegium och dess dåvarande president, (sedermera riksrådet) friherre Hermansson [64], genom den beslutade aktionen, förnämligast fyldes genom kammarkollegii nyss förut afgifna berättelse om landets tillstånd, hvilken konung Adolf Fredrik äfven åberopade i sitt andra, mera energiska försök att tvinga rådet till riksdagskallelse.

Det skedde genom konungens förklaring till rådets protokoll den 12 Dec. 1768, då han ännu en gång äskade ständernas sammankallande, och det så skyndsamt sig någonsin göra låter, tilläggande: »Skulle emot all förmodan herrar riksens råd äfven nu detsamma afstyrka, så nödgas jag härmed förklara, att jag i den händelsen afsäger mig en regementsbörda, som under otaliga nödlidandes tårar och ett dagligt rikets försvagande blir mig alldeles odräglig, förbehållandes mig att, då en gång mina trogna rådgifvare, riksens ständer, inför mig samlade blifva, ännu vidare för dem. yppa alla de skäl, som föranlåta mig att intill dess mig med riksstyrelsen icke befatta. Jag förbjuder ock härmed allvarligen, att emellertid mitt namn i något rådkammarens beslut brukas må.»

Steget var taget i samråd med drottningen, kronprinsen, franska ambassadören [65] och hattpartiets förnämste hufvudmän, hvilka förbundit sig att vid den blifvande riksdagen bidraga till konungamaktens återställande enligt dess gamla gränser i Sveriges lag; och hemligheten var så väl bevarad, att konungens förklaring verkade med hela öfverraskningens styrka.

1768 års revolutionsplan

Man finner i kronprinsens anteckningar den inre historien om de planer, som denna tiden hvälfdes af dem, som önskade en förändring af dåvarande styrelse. Dessa planer voro tvåfaldiga. Att söka verka förändringen genom ständerna sjelfva vid en riksdag var allt hvad det gamla hofvet och dess nuvarande anhängare hade velat våga; det var ock detta, som vid 1769 års riksdag försöktes — med hvad lycka är bekant. Men denna utgång hade kronprinsen förutsett; och han yrkade derför redan nu, ehuru förgäfves, på revolution. Franska hofvet var invigdt i bägge planerna och hade velat medverka till utförande af kronprinsens, om sådant under dåvarande omständigheter med något hopp om framgång kunnat försökas, ty redan år 1766, efter franska partiets nederlag och mössornas seger, hade hertigen af Choiseul förklarat, att monarkiska maktens befästande, vore det ock genom en revolution, borde blifva hufvudföremålet för Frankrikes politik i afseende på Sverige. Det återstår att, under bägge de nämda synpunkterna, be trakta hvad som nu föregick. Vi afbröto kronprinsens dagbok i rådet med den 8 Dec. 1768, då den mot kammarkollegium beslutade aktionen för majestätsbrott visade, att rådet ämnade gå anfallsvis till väga för att qväfva motpartiets opposition, och att partiförföljelser, hvilkas utgång ej kunde förutses, stodo för dörren.

Följande dagen — fortfar prinsen — togs i drottningens kammare beslutet att sätta en gräns för senatens framfart genom ett djerft och kraftigt steg. Konungen undertecknade det diktamen, som han ämnade uppläsa i rådet. — Ett bref från prinsen, oundertecknadt, men skrifvet med riksrådet Karl Fredrik Scheffers hand och troligen ställdt till svenska ministern grefve Creutz i Paris, hvilket vi meddela i utdrag, underrättar om det vidare förloppet.
Den deputation (af hattpartiet), hvarom jag talat i mitt sista bref, säger prinsen, har haft all möjlig framgång. Förslaget att konungen för en tid skulle afsäga sig regeringen har blifvit gilladt af deras majestäter, sedan de deputerade [66] i hela partiets namn åtagit sig de bestämdaste förbindelser att understödja konungen, hvilka ock följderna måtte blifva af detta äfventyrliga steg. Ifrån detta ögonblick bereddes allt till utförandet, och hemligheten blef så förunderligt bevarad, att sistlidne måndagen (den 12 Dec.) konungen inträdde i rådet, utan att någon hade en aning om hvad som skulle föregå. Af konungen befald att uppläsa hans skrift, tillstår jag, att jag hade den elakheten att göra ett litet uppehåll vid det ställe, der konungen å nyo äskar ständernas sammankallande. Ännu sågs på alla ansigten blott miner af tillförsigt och snarare af hån än af bryderi. Men just som riksrådet Friesendorff uppreste sig för att svara, återtog jag läsningen och utsade med uttryck af all min känsla de besvärjande ord, hvarmed konungen slutat sin skrift. Föreställ er allt hvad öfverraskning, förvåning, förlägenhet och, hos några, raseri kunna intrycka på anletsdragen, och ni har blott en svag föreställning af dessa herrar. Konungen lemnade dem tre dagars betänketid. Det fordrades volumer för att beskrifva dessa tre dagars underhandlingar och rörelser. När man ej kunnat utverka en återkallelse af konungens beslut, sökte man åtminstone att vinna uppskof. Konungen begaf sig i går [67], vid utsatt timme, i rådet. Desse herrar, af hvilka de förnämste tillbragt natten hos Osterman [68], hade då tagit sitt beslut. De nekade ej mera till ständernas sammankallande, men de begärde tid för att undersöka nödvändigheten deraf. Konungen förklarade, att han ansåg detta för ett afslag, och stod fast vid sin en gång förkunnade vilja, hvarefter han steg upp för att aflägsna sig. Riksråden Friesendorff och Horn fattade honom i armarna och besvuro honom i de ömmaste ordalag att gifva efter för rådets böner. Men konungens mod vek ej. Hans maj:t gick ut, och, såsom förut var öfverenskommet, lät jag genast min vagn komma, för att begifva mig till alla rikets kollegier och meddela dem berättelsen både om rådets förhållande och om hans maj:ts beslut. Jag steg strax ned i kansliet, lät der uppläsa konungens förklaring och förbjöd, å konungens vägnar, allt bruk af hans namn i rådets handlingar, liksom allt begagnande af namnstämpeln [69] för undertecknandet. Detta slag, jämte mitt besök hos de öfriga kollegierna [70], var det som slutligt bröt motståndet i rådet,

hvilket ej väntade sig en sådan påföljd. Man ändrade tanke och skickade en deputation till konungen med anmälan, det riksdagskallelsen var bestämd." — Allt detta upptog tiden från torsdagen i ena veckan till tisdagen i den andra; och dessa dagar, den 16, 17, 18 19 December 1768, utmärker prinsen i sin dagbok med namnet af *Interregnum*. Men det är tid att meddela Gustafs egna innersta tankar om både sin egen och rikets belägenhet vid denna tid.

Vi begynna med ett utdrag ur några reflexioner, hvilka han kastade på papperet på Ekolsund om aftonen den 16 Okt. 1768. Han skulle följande dagen derifrån resa till Stockholm :
»Min belägenhet är i alla afseenden svår. Den försigtighet, andra måste iakttaga i det allmänna, är för mig nödvändig äfven i de oskyldigaste steg af min enskilda lefnad, emot mina föräldrar, mot min hustru . . . Ställningen är öfver min ålder, den öfvergår min förmåga. Lyckligtvis är min karakter af den art, att den ej ger vika för svårigheter. Den första af dessa svårigheter i min plan för Sveriges befrielse är min egenskap af kronprins. Anarkien har redan kommit till den punkt, att ingenting mer är heligt, och att en granne, som genom hela sin ställning är rikets fiende, med absolut despotism disponerar om de bästa medborgares välfärd och lif. Det giftermål jag ingått ökar mitt bekymmer genom drottningens afgjorda aversion för min gemål, en aversion så mycket mer deciderad, som den är orättvis och ökas genom fruktan, att prinsessans mildhet och stilla, intressanta karakter möjligen en dag lyckas att vinna mitt hjerta och att med detsamma försvaga min kärlek för min mor. Denna ömtåliga fruktan visar sig ofta och kastar genom täta trakasserier en dysterhet öfver mitt enskilda lif, som, ökad af partibråket i det allmänna, tärer mer på mitt humör, än man tror.
Husliga bekymmer äro derutinnan skiljaktiga från de allmänna, att de nedtrycka själen genom upprepade smärtor, hvilka de i hvarje ögonblick framhålla, då deremot bekymren om det allmänna upplyfta själen genom retelsen af den ära, man vinner af att med mod dem bära; hvilket ej eger rum med de husliga, som man måste dölja för publikens elaka ögon.
Att draga mig tillbaka i lugnet skulle för mig sjelf vara det angenämaste. Det skulle tillika ge allmänheten en opinion om mycken stadga i en ålder, då de flesta menniskor söka nöjena. Det skulle rädda mig från ett partifullt hofs intriger och gifva mig tid för mina studier. — Men jag är skyldig mig sjelf åt fäderneslandet. Frankrikes deklarationer, gjorda för mig och grundade på min person, folkets nöd, omöjligheten att derför finna bot utan genom en hel och fullständig revolution, konungens och undersåtarnes tveksamhet och rädsla, Europas ställning, gynnande för ett sådant förslag, allt rycker mig ur mitt lugn.

Se här mina projekt!
l:o Att decidera konungen och i synnerhet drottningen för en revolution, hvilken endast i detta ögonblick kan lyckas, och hvilken, sedan April månad är passerad, Frankrike ej mera understöder.

2:o Att dertill förmå grefve Fersen genom Frankrikes inflytande, hvarför le comte de Modène skulle sättas i verksamhet, och jag sjelf använda mina bemödanden för att bringa grefve Fersen till en decision.

3:o Att, i fall revolutionen sker, hvarom jag likväl tviflar, låta utnämna mig af konungen till premierminister, i synnerhet för utrikes affärerna, som äro de enda, jag känner, tills jag hinner förskaffa mig insigt i finanserna, ett svårt ämne, som man ej i ett ögonblick lärer sig. — Jag ämnar föreställa konungen, att, till vinnande och förblindande af publikens ögon, man borde återkalla grefvarne Tessin, Höpken och Ekeblad för att införlifva dem med affärerna. Men hans maj:t kunde ej nämna någon af dem för utrikes angelägenheterna, utan att stöta de bägge andra. Tessin är för gammal. Höpken har aldrig kunnat draga öfverens med honom. Ekeblad

skulle vara den tjenligaste, men han är den yngste. Således skulle ingen af dessa riksråd ha något att säga på min utnämning.

De skäl, som komma mig tro, det man aldrig beslutar sig till ett sådant företag, äro följande: Konungens svaghet, ökad genom åldern. Ej heller hålles han mera i verksamhet genom drottningen, nu öfver sig gifven af trötthet och smittad af konungens tveksamhet. Lägg härtill *rädslan*, första karakteren hos alla våra svenska politici, som, hjeltar på slagfältet, äro poltroner i kabinettet. Allt detta skall göra både Frankrikes och mina föreställningar fruktlösa. Efter att ha gjort de bemödanden, som min pligt mig föreskrifver har jag blott ett parti att taga, att tåligt afvakta händelserna. - En riksdag, hvilket parti ock må få öfverhanden, skall ej hjelpa affärerna. Att af ständerna vänta någon vis och välbetänkt förändring är en chimère; och jag vågar säga, hvilken, som försöker detta medel, skall ångra sin förderfliga oförsigtighet.
Hvad mig angår, sedan mina planer ramlat, drager jag mig tillbaka på landet för att ej derifrån skiljas, förr än jag uppstiger på tronen. Jag skall dela mitt lif emellan Upsala, Ekolsund, Strömsholm och några resor i provinserna. Jag renoncerar på hofvet och hufvudstaden. Rolen af en partichef är en furste ovärdig. För att kunna lemna hofvet utan uppseende, skall jag skaffa mig konungens tillåtelse att begifva mig till Upsala i Februari månad [71] för akademiens angelägenheter. Mitt lugn skall egnas åt alla de omsorger, som en kansler är skyldig åt akademien; jag skall studera ekonomien under Berch [72], och för att lära mig finanserna vill jag låta Botin [73] komma från Stockholm. En sträng hushållning och afsägelsen af nöjenas öfverflödigheter skola sätta mig i stånd att betala mina skulder och att samla en ansenlig summa, som vid tillfälle kan blifva nyttig.

Sådan är den sinnesfattning, i hvilken jag lemnar detta ställe, der jag tillbragt tre månader, kanhända de lyckligaste i min lefnad. — Jag reser med ett rent hjerta, ett obefläckadt samvete, med en god medborgares oegennyttiga afsigter och med en själ utan skuld. Måtte jag hit återvända med dessa lyckliga egenskaper, framför allt, måtte jag njuta den själens frid, hvilken jag erfar i detta ögonblick! — Ekolsund den 16 Okt. 1768.» En plan till revolutionen hade kronprinsen redan utkastat. Den bär datum af den 9 Mars 1768 och är ställd till konungen. Vi meddela hufvuddragen deraf:

Under det rådet mangrant vore samladt, borde konungen särskildt förekalla riksråden Horn, Kalling, Funck, Ribbing och Düben under förevändning att vilja tala vid dem, men i stället låta innesluta dem i smårummen på kungliga slottet, under det konungen, åtföljd af en talrikare vakt, som borde förses med skarpladdade gevär, begåfve sig i rådkammaren och, sedan drabanterna besatt ingången, här förklarade: att rikets nöd och den fullkomliga anarki, hvari samhället blifvit störtadt, tvunge honom att tillgripa det enda medel deremot, som var öfrigt, att han beslutit sjelf och ensam taga regeringstyglarna för att frälsa fäderneslandet, och att han i detta afseende nu af dem fordrade ny trohetsed, den kronprinsen först borde aflägga och sedan i konungens namn fordra den af de närvarande, med förklaring att, om de nekade, de blefve arresterade och att det, i fall af motstånd, gälde deras lif, men att intet ondt dem skulle vederfaras, om de höllo sig stilla. Öfverståthållaren borde få order att ingen släppa utur hufvudstaden, vakten att tillsluta slottsportarna, öfverstarne för gardet och artilleriet att samla sina regementen samt besätta alla broarna och arsenalen, hvarefter rikshärolden skulle utsändas att uppläsa kungörelsen om de orsaker, som förmått konungen att ensam antaga sig regeringen, samt påbjuda ny trohetsed, den konungen sjelf skulle emottaga af de till slottet kallade kollegierna samt af drabanterna, gardet och artilleriet, under det en af prinsarne på rådhuset emottoge den af magistraten och borgerskapet. Sauvegarder borde, medan allt detta föregick, ställas vid de utländska ministrarnes hus, helst under befäl af hattar hos engelska, ryska, danska, preussiska och holländska ministrarne; mössor kunde användas hos den

franska, spanska och österrikiska. Underrättelse borde ofördröjligen sändas till alla dessa hof, äfvensom till Konstantinopel; samt cirkulär afgå till alla landshöfdingar och hofrätter i landsorterna. General Ehrensvärd borde få order att hålla finska regementena färdiga, i fall någon oro förspordes för Ryssland, samt amiralitetskollegium befallas att hafva skepp i beredskap.

Det nästa hithörande dokument är ett den 28 Okt. 1768 af kronprinsen uppsatt koncept till ett *Kongl. maj:ts öppna bref och påbud till samtliga riksens innebyggare i Sverige och storfurstendömet Finland*, hvari — efter klagan, det den svenska friheten blifvit förvandlad i ett olideligt mångvälde, lagen vrängd efter godtycke, nöden allmän, ständernas sammankomst nekad, — konungen säger sig hafva nödgats bruka sin makt till rikets hefrielse och derför sjelf antagit riksstyrelsen med den myndighet som erfordras att göra undersåtarne lyckliga, sådan den Sveriges urgamla lag beskrifven finnes. Han betygar sin afsky för det oinskränkta väldet, vill, såsom sina företrädare styra med riksens råds vetskap samt, enligt konung Gustaf Idolfs konungaförsäkran, älska, ära och i tillbörlig vördning hålla Sveriges rikes råd och ständer samt bevara hvar och en vid Sveriges lag och välfångna privilegier. Det skall blifva hans käraste omsorg att sammankalla rikets ständer, dem konungen alltid vill hålla för sina trognaste rådgifvare, men såsom för åtskilliga anstalter till allmänna säkerhetens bibehållande dermed till en lägligare tid måste hafvas anstånd, så förmanas alla i sin stad att bidraga till den allmänna välfärden och taga sig till vara för stämplingar. Slutligen vill konungen meddela den hugneliga underrättelsen, att han, utan att af dem något fordra till rikets försvar, i händelse af oförmodadt anfall, finner sig i stånd att taga alla nödiga mått och steg dertill i följd af de förbund, han ingått med sådana makter, till hvilkas vänskap och bistånd han kan sätta fullkomlig lit.

På tvänne omständigheter må här genast uppmärksamheten fästas. Den ena, att, ehuru öfversten af gardet påräknades såsom en hufvudperson i revolutionen, grefve Axel Fersen, hvilken då förde detta befäl, likväl icke (hvilket af det följande synes) från början var invigd i sjelfva revolutionsplanen, ej heller, i fall han sedermera blef det, till densamma, sådan den här föreslås, någonsin gaf sitt bifall; den andra, att, om förändringen sedermera inskränkte sig till utverkandet af en utomordentlig riksdag, en sådan åtgärd likväl ej ifrån början ingick i kronprinsens afsigt, som i stället åsyftade att först befästa konungamakten och sedan sammankalla ständerna. Hvad grefve Persen svarade dem, som angående hela förehafvandet ville utforska hans tanke, det finner man af ett bref från grefve Nils Bjelke till kronprinsen, dat. Nyköping den 29 Nov. 1768. »Jag tviflar på det högsta, säger Bjelke, att grefve Fersen deciderar sig emot de skäl, som han mig meddelat, och hvilka olyckligtvis synas mig ganska starka. Det är ingalunda derför, att han ej af allt hjerta önskar sjelfva saken. Men han anser den omöjlig under närvarande omständigheter.» Detta grefve Bjelkes bref till kronprinsen var skrifvet för att visas Lovisa Ulrika.

De nu följande uppsatserna — alla af kronprinsens hand — hvilka vi här meddela i utdrag och öfversättning, visa striden mellan prinsens tanke och deras, som endast ville höra talas om en förändring genom en *riksdag*.

Den första af dessa uppsatser är koncept till ett bref utan adress (liksom alla i detta ämne vexlade bref), men som synes ställdt till svenska ministern grefve Creutz i Paris och är dateradt den 30 Okt. 1768. — Det heter deri: »För att ernå ändamålet af statens befrielse finnes blott ett medel, det är att återställa konungens myndighet och gifva honom den hel och fullständig. Det är också Frankrikes afsigt, och man skiljer sig endast i fråga om medlen. Hattarne vilja en riksdag, och det är refrainen af alla deras tal. — Men utan att nämna

omöjligheten att förmå senaten till att sammankalla ständerna [74], måste man ihågkomma partihatet och menniskors naturliga obenägenhet att skilja sig vid makten. — Man öfvertygar sig då, att en revolution är enda utvägen. Till att göra den finnas endast två medel. Det första vore att söka förmå senaten att återgifva den kungliga makten i konungens händer. I denna afsigt skall franske ambassadören grefve Modène föreställa baron Düben [75] ögonblickets fara, sinnenas förbittring, att konungen i Frankrike vore trött vid att blott understödja ett parti (hattarnes), som utan nytta kostade honom så mycket, att han derför vände sig till baron Düben, såsom varande den af regeringens ledamöter, som bäst kände rikets tillstånd, att hofvets närvarande ovilja för honom och hans medbröder kunde genom kloka eftergifter blidkas. Hvad utgång denna underhandling ock får, i sig sjelf kan den blott vara nyttig, för att komma under fund med rådets afsigter och medel. Den skall förblinda rådet.
Hattarne, då de märka negotiationen med mössorna, skola bli allarmerade. Men då denna negotiation föres af franske ministern, skola de ej våga att visa missnöje, och min egen underhandling med grefve Fersen skall derigenom blifva lättad. Han skall med farhåga se Frankrike stå fast vid dess beslut, och att allt hvad han anfört om omöjligheten af en våldsam revolution blott tjenar att vända denna makt på mössornas sida. Då han ser sig i fara att förlora det enda stöd, på hvilket han kan räkna för sin egen och sin familjs välfärd, skall han väl finnas benägnare för en förändring.»

Dernäst förekommer ett kronprinsens egenhändiga koncept till ett chiffreradt bref, dateradt Stockholm den 15 Nov. 1768, men först den 23 afgånget. Ett ställe i brefvet röjer, att det ar adresseradt till dåvarande hofkansleren grefve Karl Vilhelm von Düben [76] hvilken genom den plats, han länge innehaft hos Lovisa Ulrika såsom kammarherre och handsekreterare, synes ha blifvit invigd i hofvets planer. [77] Det nämda brefvet lyder i utdrag: »Le comte de Modène (franske ambassadören) kom hit den 8:de i denna månad kl. 11 på qvällen, och abbé Du Prat [78] förde honom vid midnatten i Beylons kammare, dit jag begaf mig en half timme derefter i grå kappa. Vi hade ett långt samtal ända till kl. 4 om morgonen. Han sade, att hans instruktioner endast innehöllo två artiklar: att konungen af Frankrike är vän af det monarkiska Sverige, men att han vill ha intet att skaffa med det anarkiska Sverige. Allt hvad som stärkte konunga-makten i Sverige vore han bemyndigad att göra, och han begärde blott veta, huru stora summor behöfdes. Han syntes alldeles ohågad för negotiation, utan tvärt om böjd för revolution. Jag beskref honom de förnämsta karaktererna och dröjde i synnerhet vid grefve Fersens obeslutsamhet. Grefve Modène slutade med att af mig begära en plan. Han ville skicka den till hertigen af Choiseul. Den skulle återkomma under hertigens af Choiseul namn och i denna form blifva meddelad grefve Fersen såsom Frankrikes sista beslut. Vi äro ännu långt ifrån att ha vår räkning klar. Ni skall få se, att drottningen, kanske ännu mer än grefve Fersen, fruktar hvarje kraftigt och afgörande steg.

Konungen och drottningen, hvilka jag meddelat mitt samtal med grefve Modène, syntes ganska nöjda dermed. Men drottningen vidhåller allt jämt sin gamla tanke att negotiera med mössorna. Vi hade en liflig träta derom. Hon sade mig slutligen, att hon väl såg, det jag blott ville en revolution, men att hon aldrig dertill gåfve sitt bifall, och att jag nog sjelf kunde inse, huru allt försök dertill vore fåfängt, då konungen, utan henne, aldrig skulle taga ett steg dertill. Denna förklaring verkade på mig så lifligt, att jag med nog eld utbrast, det jag skulle lyda, men att jag bad henne påminna sig, att hon sjelf hade befalt mig detta. Jag erkänner, att jag i ögonblicket tog det beslut att öfvergifva allt och endast tänka på medel att komma med heder ifrån mina förbindelser med Frankrike. Nyheten dagen derpå (turkarnes krigsförklaring) återgaf mig mod. Om qvällen sade mig riksrådet Hjärne, som superade hos mig, att ögon-blicket vore gynsamt, och att, om jag ville garantera honom, att konungen ej sökte det

oinskränkta väldet, han ansvarade för, att rådet skulle kunna arresteras genom artilleriet och hans båda svågrar [79], äfven utan grefve Fersen. Jag af-spisade honom med komplimenter . . .
Efter att ha öfverlagt med mig sjelf, då det tydeligen blir omöjligt att förmå konungen till något kraftigt steg (jag har sonderat honom), och då grefve Fersen alldeles icke vill ge med sig, återstår blott beslutet att under natten låta arrestera senatorerna genom artilleriet och derpå inom en månad sammankalla ständerna i Vesterås. Konungen skall ej synas, och nationen skall därigenom lugnas och finna, att han ej vill suveräniteten. Emellertid får grefve Modène tid att arbeta för det stora ändamålet. Om hattarne bedraga oss och ständerna visa dåligt lynne, så ha vi i Vesterås Vestmanlands regemente under generallöjtnant Stjernelds befäl. Dock blir det alltid bättre att legalisera en konstitution, som ständerna sjelfva gjort.
Hattarne, efter långa deliberationer, hafva gifvit ett skriftligt svar till grefve Modène, hvari de insistera på riksdag och lofva att förändra allt till konungamaktens fördel. Denna skrift har blifvit presenterad af grefvarne Scheffer och Fersen [80] samt af Stockenström och Hermansson.»

I en apostille heter det:
»Jag tillägger till denna depeche (som har blifvit i chiffer skickad till Sinclair, under det ni får originalet), att drottningen låtit sondera senaten, och eder svärfar [81] i synnerhet, efter turkiska krigsförklaringen, men de äro lika afviga som förr mot all förlikning. Gud har förhärdat deras hjertan. De löpa till sin undergång.

Hattarne vilja vinna fem senatorer: Friesendorff genom köp, De Geer genom blå bandet, Hermelin genom honneteté, Wallvik och Lagerbjelke genom penningar. På Hjärnes röst äro vi säkra. Det gör 8 röster med konungens. Men denna kalkyl är falsk. Grefve Modène är mycket missnöjd med hattarne.»

Emellertid hade Fersen äfven blifvit rådfrågad, och den 23 Nov. 1768 skrifver kronprinsen:
»Hvilka illusioner ock grefve Fersen må vilja göra sig om framgången af en negotiation med rådet, så vågar jag försäkra, att förr eller senare man måste gripa till det ytterliga, men nödvändiga medlet, som Frankrike redan för lång tid tillbaka har proponerat. Ingenting bevisar klarare hertigens af Choiseul riktiga blick, än att på så långt afstånd han har förutsett nödvändigheten af en revolution.

Turkarnes brådskade krigsförklaring, konungens i Danmark resa, närmandet af konungen i Preussen till Frankrike, allt gör konjunkturen så gynsam, att man ej längre bör uppskjuta det afgörande slaget. Sedan 14 dagar, allt sedan franske ministerns ankomst, talar man blott om en plan, men tankarne äro så delade, att jag vågar på papperet kasta mina egna för att underställas franske ministern. Man tror, att ju mindre våld behöfver utöfvas, desto bättre.
Det anbud, som riksrådet Hjärne gjort af sina svågrar, den ene öfverste, den andre öfverstelöjtnant vid artilleriet, är afgörande, då derigenom grefve Fersen blir mindre nödvändig. På den bestämda natten, sedan herrarne Ehrensvärd tagit sina dispositioner, skola senatorerna kl. 4 på morgonen arresteras i sina hus. Kl. 9 utropar en härold på gatorna, att konungen, sammankallar ständerna inom 30 dagar i Vesterås. Denna kungörelse skall förklara orsaken till rådets arrest, emedan det motsatt sig ständernas sammankallande. Ifrån detta ögonblick till riksdagen skola affärerna hvila, och konungen ej visa sig, såsom under stora allmänna olyckor. Garnisonen i Vesterås skall bestå af Vestmanlands regemente, hvars chef är generallöjtnanten Stjerneld, i all sin tid tillgifven holsteinska huset och konungens person.»
Men samma dag, som ofvanstående är dateradt, skrifver kronprinsen sålunda sjelf till franska ambassadören le comte de Modène:

»Man försäkrar väl Frankrike i det patriotiska partiets (hattarnes) deklaration, att vid riksdagen allt skall riktas till det stora föremålet af konungamaktens återställande och upprättande af en styrelse, som skall göra Sverige lika ansedt och för sina allierade nyttigt, som det varit under sina gamla konungar. Men ingenting är mer illusoriskt än dessa ord.»
Derefter ger prinsen en öfversigt af svenska författningen sedan Gustaf I [82].
»Denne konung, säger han, var i sjelfva verket enväldig såsom Henrik VIII i England. Riksdagarne varade blott två till tre dagar. Konungen förde ordet. Ständerna voro samlade i samma sal. Adeln kom i massa, prestestånd et genom deputerade, dertill några borgmästare och bönder. Öfverläggningarna inskränkte sig nästan alltid till *ja* och *nej*. Sedan tronen blifvit ärftlig, ändrade de län, som Gustaf I gaf åt sina söner, åter fullkomligt systemet af våra lagar. Sverige fick känna alla feodalstyrelsens olyckor, hvilka Frankrike så länge erfarit. Detta slutade genom utsläckandet af den äldsta grenen i kungliga huset, genom fördrifvandet af den andra och genom Karl IX:s usurpation. Det var under honom och i synnerhet under hans son, den store Gustaf Adolf, som vår konstitution först kan sägas ha antagit någon form. Men denne store konungs för tidiga död hindrade honom att lägga sista hand vid verket. Regeringsformen af 1634 är endast en föreskrift, huru styrelsen skall föras under en minderårighet. Der finnes ej ett ord om konungamakten. Dessa lagar varade blott under Kristina och Karl Gustaf, för en tiderymd af tretio år. Under Karl XI:s minderårighet tillryckte sig rådet och adeln allt för stor inflytelse och ville innesluta det kungliga prerogativet inom så trånga gränser, att Karl XI derför förmåddes att sjelf taga makten genom 1680 års revolution. Emellertid är det en villfarelse att anse honom för en despot såsom konungen i Danmark; och det var först under den följande regeringens senare år, som nödvändigheten tvang Karl XII till våldsamma och godtyckliga steg.

Således, då Sverige aldrig haft en fixerad konstitution, är också ingenting obestämdare än löftet att återställa de *gamla lagarne*. Tre makter hafva alltid styrt staten — konungen, rådet och ständerna —, men sins emellan har deras makt ofta vexlat. Jag anser vist att ingenting ändra i dessa trenne benämningar; men anser ock nödvändigt för en väl ordnad monarki, att konungen är herre af att göra nåd och befordra, att underhandla med främmande makter, att fördela riksinkomsterna; att rådet blott är hans konselj, sammansatt utaf personer af förtjenst, men alltid undersåtar och egande decisionsrätt endast i de under konungen vädjade justitiemål; slutligen att ständerna befatta sig med intet annat än att bevilja eller vägra skatter och undersöka deras användande. Det är nödvändigt, att hufvudmännen uppriktigt förklara sig öfver dessa punkter.» Att söka utverka af rådet en kallelse till utomordentlig riksdag på sätt, som sedan skedde, blef slutligen det enda, hvartill Lovisa Ulrika, med stor motvilja, kunde förmås att samtycka, och kronprinsen såg sig bunden dervid, ej utan hopp, att det steg, konungen tog att bryta rådets motstånd, skulle verka en revolution.

Dagen före Adolf Fredriks bekanta deklaration i rådet skrifver Gustaf [83]: »Ögonblicket är inne: man måste agera, äfven utan grefve Fersen, som dessutom är absorberad af sin passion för riksrådinnan Ribbing. Drottningen är mer än någonsin envis i sina idéer om underhandling med mössorna; men man skall tvinga henne att gå ifrån dem. Hjärne, Scheffer, Hermansson, Stockenström [84] hafva uppsatt en skrift, undertecknad med deras namn, hvari de lofva konungen hela den verkställande makten och endast förbehålla beskattningen och lag-stiftningen åt ständerna. De lofva att göra grefve Bjelke eller öfverste Scheffer [85] till landtmarskalk och att lemna kassan (partikassan) i edra händer. Ingen skall samtycka till en revolution för att införa suveräniteten. Min plan har blifvit proponerad drottningen genom Hjärne. Hon förkastar den. Nu skall man förklara henne på kronprinsens vägnar, att hon måste decidera sig emellan riksdag eller revolution. Se här medlet att tillvägabringa ständernas sammankallande! — Om måndag skall konungen gifva senaten detta papper. (Här finnes

Adolf Fredriks deklaration i rådet bilagd, skrifven med kronprinsens hand.) .... Om rådet gör motstånd, drager sig konungen tillbaka från styrelsen — ni förstår hvad verkan detta skall göra här i landet. Om 14 dagar passera (utan riksdagskallelse), måste man slå det sista slaget.»
Man ser ofta den nya regeringsformen i det föregående omtalad. Tvänne utkast till en sådan finnas af kronprinsens hand. — Det ena ett fragment på svenska; det andra utförligare på franska. Vi meddela ett utdrag af detta senare:

»Despotism är hvar och en regering, i hvilken verkställande och lagstiftande makterna befinnas förenade, vare sig hos en person, eller hos vissa familjer, eller hos församlingen af alla medborgare. Sverige har fallit i en dylik oordning. Dess styrelse härifrån monarkisk blifvit aristokratisk, ifrån aristokratisk demokratisk. Femtio års villfarelser ha bevisat, det.
Man har fruktat, att konungamaktens öfvervigt skulle föra styrelsen till en ren monarki eller snarare till en fullkomlig despotism. Man har, för att hindra detta, inskränkt det kungliga prerogativet med att öka senatens makt; men då det missbruk, denna korporation gjorde af sin myndighet, väckte fruktan för aristokratien, har folket sjelft förbehållit sig ett så vidsträckt välde, att regeringssättet vanslägtats till fullkomlig despotism, åtminstone så länge ständerna äro tillsamman. Efter denna förändring existera hvarken frihet eller säkerhet.

Konungen finner sig ur stånd att bidraga till sitt rikes lycka. Rådsherrarne finna sig, genom sjelfva sin plats, alltid i motsats mot sin konung, alltid utsatte att duka under för afund och svartsjuka hos ständernas medlemmar; de äro, i sin prekära belägenhet, »de enda medborgare, som till sitt skydd ej kunna åberopa lagarnes välgerningar. Ständerna, allt för talrika för att kunna vara annat än delade, ständigt trängande in på området af kronans rättigheter eller af rådets frihet, kunna aldrig taga nyttiga beslut, emedan de alltid äro sysselsatta med att anfalla eller försvara sig. För att återgifva Sverige dess gamla frihet, måste man grunda denna på dess gamla lagar. Två makter utgöra all regering: den lagstiftande, som gör lagarne, den verkställande, som gifver dem kraft. Det tillhör nationen att göra lagarne. Det tillhör konungen att verkställa dem. [86]

Rådet var fordom ej annat än konungens konselj. Må det återgå till sin forna beskaffenhet, och lugnet skall blifva återställdt. Vilkoren af denna förändring böra vara korta. Lagarnes enkelhet gör deras klarhet.

l:o Konungen regerar efter rikets gamla lagar.

2:o Rådet är hans högsta konselj. Såsom dess medlemmar blott äro rådgifvare, är konungen också ensam beslutande. För sina råd äro de honom och ständerna ansvarige.

3:o Ständerna må aldrig neka att församla sig på konungens kallelse för att rådslå öfver de allmänna ärenden, af hvilka han vill gifva dem del. Efter tre månader har konungen rätt att dem förafskeda.

4:o Ständerna ega att ålägga skatter och bevillningar och att, med konungens bifall, göra lagar.

5:o Såsom rådets medlemmar äro konungens rådgifvare och riksens ständers fullmäktige [87], böra de af konung och ständer väljas, hvilket så sker, att konungen sätter tre på förslag, men tager den af de tre som erhållit ständernas förtroende [88].

6:o Rådets medlemmar kunna ej förafskedas eller entledigas, utan med konungens och ständernas bifall.

7:o Konungen nämner en af rådet till kanslipresident.

8:o Krigsmakten, utrikes ärendena, rätt att göra krig och fred samt den ekonomiska och reglementariska lagstiftningen tillhöra konungen ensam.

9:o Alla justitiemål fortfara att, på samma sätt hädanefter som hittills, afgöras af konungen med rådet.

10:o Att göra nåd är konungens ensak.

11:o Ingen kan häktas och i fängsligt förvar hållas utan lagligt skäl och laglig rättegång.

12:o Ingen undersåte kan dömas utan af den laga domstol, under hvilken han hörer.

13:o Denna grundlag skall obrottsligt iakttagas och enligt bokstafven följas, så att hvarken konung eller ständer må ega rätt att deri något ändra eller genom förklaringar upphäfva och förbyta» [89].

Ovanligheten af det steg, hvarmed konungen slutligen framtvingade riksdagskallelsen af rådet, var väl egnad att ingifva farhågor. Den vilkorliga afsägelsen var ett försök på allmänna tänkesättet, om detta i sjelfva verket skulle godkänna giltigheten af rådets anspråk att med den kungliga namnstämpeln styra, äfven utan konung. Allmänhetens tanke blef en protest mot dessa anspråk. Ifrån den 15 till den 21 December 1768 var riket utan regering. En allmän oro herskade. Stora folkhopar omgåfvo slottet, der rådet tillbragte tiden med ängsliga öfverläggningar och utfärdandet af befallningar i konungens namn, hvilka ej mera åtlyddes. Den 17 Dec. såg man krigs-, kammar-, bergs- och kammarrevisionskollegierna, med sina presidenter i spetsen, ifrån gamla Kungshuset på Riddarholmen i procession upptåga på slottet, der, sedan de först haft företräde i rådet, de uppvaktade konungen och förklarade, att de under närvarande förhållande ansågo sig genom grundlagarna försatta uti fullkomlig inaktivitet. Exemplet följdes den 19 Dec. af kanslikollegium, statskontoret och Stockholms magistrat [90]; hvarvid statskontoret tillade, att det ej heller ansett sig berättigadt att utbetala en genom resolution i rådet anbefald aflöning till den förstärkta vakten i hufvudstaden under närvarande omständigheter [91]. Dessa funnos äfven af det uppkallade krigsbefälet så betänkliga, att det förklarade sig ej kunna ansvara för soldatens lydnad. Då måste rådet gifva vika. Redan den 19 beslöts riksdagskallelsen, hvilken den 22 utkom på trycket. Dagen förut, den 21, hade konung Adolf Fredrik åter inträdt i rådkammaren, förbehållande sig i ett nytt, äfven särskildt tryckt diktamen att inför riksens ständer ådagalägga lagligheten af det beslut han tagit och förvara nationens frihet och rätt.

Rådet, som äfven efter detta aftvungna samtycke till riksdagskallelsen, fortfor i sin opposition mot konungen, kände huru högt spel det spelade. Man lefde i ständig oro. Man lyssnade till bullret på gatan. Kronprinsen i sin rådsjournal berättar under den 19 Januari 1769: »Medan man föredrog justitiemålen, inkom riksrådet Friesendorff helt förskräckt och afbröt föredragningen, sägande att en borgare kommit upp för att underrätta honom, det de femtio äldste blifvit öfverfallne på rådhuset, att ett tumult uppstått, att tre menniskor redan lågo slagna på gatan, att Riddarhustorget och Storkyrkobrinken voro af en rasande folkhop uppfylda, och att ett farligt uppror stode för dörren. Fruktan intog hela det heliga kollegium.

Man ville gifva order om att samla garnisonen och låta kanoner rycka ut. Man var på vägen att utfärda beslut derom, utan att undersöka berättelsens sanning. Konungen lät inhemta nogare besked. Allt var ett blindt allarm, förorsakadt af en slagtare, som fått stryk och sprungit upp i slottstrapporna att beklaga sig.» Verkningarna af uppträdet förspordes äfven följande dagen, ty det heter då i journalen: »Grälades mycket om bullret i går.»

1769 års riksdag

1766 års ständer hade utsatt nästa lagtima riksdag till medlet af Oktober 1770 och till församlingsort, emot vanligheten, bestämt Norrköping af fruktan för de oroligheter, som möss-systemet redan den tiden hade väckt i hufvudstaden. Konungen gjorde väl föreställningar så väl mot obeqvämligheten af samlingsorten som emot rådkammarens beslutade delning, i följd hvaraf endast några rådsherrar skulle begifva sig med konungen till Norrköping, men de öfrige emellertid föra regeringen i Stockholm. Men rådets tanke blef gällande. 1769 års urtima riksdag sammanträdde i Norrköping den 19 April.

Vi meddela några utdrag ur kronprinsens bref [92] under riksdagen till grefve Karl Fredrik Scheffer:

Norrköping den 17 April 1769. »Allt tyckes gå bra. Norrköping är ej en så ohygglig stad, som man sagt.

Den 20 April. Det är omöjligt att omtala alla partiintriger under dessa sista tre dagar och nätter (före riksdagens början). Det må vara nog att säga er, att man inlurat bönder om natten och gömt dem på landställen bredvid staden så väl, att det kostat mycken möda att få rätt på dem. Emellertid ligga vi öfver, oaktadt allt besvär motparten gör sig. I går kl. half 9 f. m. lät konungen utropa riksdagen, och kl. half 11 blef Gother [93] vald till talman för borgareståndet med 95 röster mot 18. Man hade tillsagt bond-sekreteraren att anslå plenum till talmansval hos bönderna. Men denne, Palén [94], köpt af mössorna, har ej gjort det, hvarför valet blifvit uppskjutet till i dag. Bönderna ha valt fyra af sina medbröder för att granska fullmakterna, och just de fyra, som blefvo för rådets sak uteslutna ur ståndet vid sista riksdag. Hos presterna ville man vinna talmansvalet med surpris. Serenius [95] presenterade sig med sitt anhang för dörren af Stora kyrkan och ville låta välja sig, ehuru intet anslag skett. Lyckligtvis hade biskopen i Linköping [96] blifvit förut averterad och redan om qvällen tagit till sig kyrknycklarna. Biskopen i Strengnäs måste återvända, något skamlig öfver det misslyckade försöket. I dag kl. 9, då presterna samlades, har biskopen i Linköping blifvit vald genom acklamation enligt gammal sed, då ärkebiskopen [97] är frånvarande; och kl. 11 har Olof Håkansson [98] blifvit vald i bondeståndet med 100 röster mot 20. Grefve Fersens val hos adeln är otvifvelaktigt. Man kan ej vara nöjdare, än jag är, med Norrköping. Staden är glad, och man lefver här förträffligt. Mössorna bita sig i fingrarna af harm att ha låtit oss komma hit. Hofvet är mycket kommunikativt. Jag går alla dagar till fots till riddarhuset, blandar mig i hopen och dröjer en halftimme under samtal med dem, jag känner. Kl. 1 är cour hos konungen, och deras majestäter spisa alla dagar publikt. Kl. 6 samlas man hos mig, kl. 7 hos drottningen. Från hertigen af Choiseul har jag fått ett högst artigt svar på mitt bref. Pechlin bedrager oss, säger man, eller vill bedraga oss i den stora saken [99]. Så mycket sämre för honom. Landtmarskalksvalet är säkert och sker om lördag. [100]

Den 27 April. I morgon eller öfvermorgon skall man tacka konungen för ständernas sammankallande och anhålla, att han ville befalla *kungen i Stockholm* [101] att komma hit. Konungen skall sända denna befallning med den unge grefve Cronstedt, sjelf son åt en af dessa presidenter [102], hvars hufvud närvarande regering velat taga, om den fått öfverhanden.
Den 1 Maj. I dag har sekreta utskottet begynt sina sammankomster. Affären om rådsherrarnes afsked förekommer. Desse herrar böra akta sig. Den minsta trotsighet kan kosta dem lifvet. Bitterheten är stor och sinnena upphetsade. Vi erhålla i detta ögonblick underrättelse, att kejsarinnan samlat krigsfolk i Petersburg och rustar i Kronstadt. — (Ryssland och Danmark befarade nämligen en förändring af svenska regeringssättet till konungamaktens fördel och ville förekomma den. Det fans en hemlig artikel i den år 1766 emellan dessa makter ingångna

traktaten, hvari Danmark förband sig att samverka till upprätthållandet af dåvarande regeringssättet i Sverige med Ryssland, som genom 4: de artikeln af nystadtska freden redan ansåg sig ha garanterat 1720 års regeringsform. Kronprinsen bifogar i egenhändig afskrift en depeche från franska ministern i Danmark, der denne säger: »I ett samtal med grefve Bernstorf har jag kunnat se, att den sjörustning, Danmark förehafver, gäller Sverige. Jag har lika tydligt kunnat se, att, om landtmarskalken och sekreta utskottets ledamöter blifva valda bland mössorna, den danska eskadern ej kommer att utlöpa. I alla fall kommer den väl blott att göra en kostsam och onyttig promenad. Men grefve Bernstorf måste dricka denna kalk. Han ser ingen säkerhet för Danmark, utan i Sveriges närvarande regeringssätt, och han måste söka behaga Ryssland»).

Den 5 Maj. Jag gör mig ett verkligt nöje af att underrätta eder om de tre nya rådsvalen [103]. Ni kan ej tvifla om den del jag tager i er brors upphöjelse, ej blott såsom vän, utan såsom svensk medborgare och prins. Stockenström har först i går afton samtyckt och, jag vågar säga, endast på mina skäl, sedan han blifvit förgäfves ombedd i mer än 8 dagar af konungen, grefve Fersen, drottningen och hela partiet. Slutligen gick jag till honom i går afton; och han har gifvit vika för mina skäl. Grefve Bjelke har också länge undanbedt sig, men ändtligen gifvit efter för konungen

Den 28 Maj. Tragikomedlen är slutad [104], och vi resa ifrån Norrköping den 1 Juni. Jag har mycket att säga er, men vågar ej anförtro det åt pennan. För Guds skull afslå ej kallelsen att åter inträda i rådet. [105]

Åkerö den 2 Juni 1769. Jag är mycket missnöjd med det sätt, hvarpå man behandlar rådets afsked och konungens justifikation. Allt detta har blifvit handteradt ej såsom ett högmålsbrott, utan såsom en simpel partisak. Grefve Tessin, hos hvilken jag nu är, har haft den tillfredsställelsen att hos sig förena hela den kungliga familjen. Han synes härigenom föryngrad, ehuru han är mycket förfallen. Drottningen har nu behandlat honom med den största aktning.

Ekolsund den 19 Juni. Jag är ej nöjd med le comte de Modène, som man berömt så mycket. — Nu låter jag möblera min kammare, jag läser, jag hackar i min trädgård. Se der mina sysselsättningar! Men om söndag måste jag lemna allt.
Karlberg den 6 Juli. Grefvarne Schwerin, Erik Sparre, Barck, friherrarne Posse och Sinclair hafva blifvit inkallade i rådet. [106]

Stockholm den 10 Nov. Riksdagssakerna grumla sig mer än någonsin.

Ekolsund den 17 Nov. Återkommen sedan i går uti min enslighet, för att trösta mig efter vårt nederlag i tisdags, skrifver jag eder till i mitt hjertas bitterhet. Det grämer mig ej så mycket, att vi tappat konstitutionssaken — sådan den nu var, skulle den tjenat oss till intet — men att se min nation förderfvas till den grad, att den sätter sin lycka i anarkien. Ni vet bäst, huru litet det skulle kostat mig att för ett år sedan med ett enda slag göra slut på alla dessa oordningar.»
Dessa yttranden visa redan, att fortsättningen af denna riksdag, hvilken, efter att ha börjat i Norrköping den 19 April 1769, ej slutades i Stockholm förr än d. 30 Jan. 1770, icke svarade emot de förhoppningar, begynnelsen hade ingifvit. Med kullkastandet af mössornas finansplan tillskyndades väl hofvet stora fördelar. Konungens och drottningens skuld, omkring 20 ½ tunnor guld [107], äfvensom arfprinsarnes förklarades för rikets; hofstaterna bestämdes och ökades, indragna pensioner och löner återställdes, och medel anslogos till kronprinsens och arfprinsarnes utländska resor. Men om den stränga sparsamhet, hvarmed

mössorna hade sökt att allt för plötsligt bota det krigiska hattsystemets efterlemnade finansiela oreda, i början genom sina följder hade verkat mycken obelåtenhet i landet, så väckte de nu till väldet återkomna hattarnes slöseri med pensioner, gratifikationer och ersättningar af alla slag [108] farhågor, som ej voro utan inflytande på allmänna tänkesättet. Det begynte blifva gynnande för deras motståndare, och hattarne ville ej våga resten af sin popularitet på försöket att ombilda författningen; med hvilket de i sjelfva verket aldrig haft allvar. Då det kom till den länge uppskjutna hufvudfrågan om ökade rättigheter för konungen — en fråga, som man blott vågade låta framskymta under föregifvandet att vilja återställa 1720 års regeringsform till dess *simplicitet* eller primitiva renhet, — blef riksdagen likasom förlamad. Hinder, som för de ledande particheferna ej syntes ovälkomna, hopade sig och betogo snart allt hopp om en önskad utgång. Huru kunde man ock vänta, att samma parti, som år 1756 hade stadgat sitt välde med en blodig seger öfver konungamakten, hvilken då fåfängt sträfvade utöfver de allt trängre gränser, hvarmed den blifvit omskrifven, nu i sin royalism skulle gå längre än att deraf låna skenet? — Det var i detta afseende alldeles detsamma, hvilketdera partiet var i besittning af väldet »Hvart stånd hade sina konungar, och de hade möda vid att aflemna spiran till Sveriges» [109].

Den uppmärksamhet, som ständerna visade kronprinsen att erbjuda honom säte och stämma i senaten, afslog han. Ett bref till baron Bunge [110], dateradt Ekolsund den 15 Juli 1769, redogör för skälen till detta afslag. Han ansåg sig ej tillständigt att emottaga en plats, på hvilken han skulle finna sig sin faders kungliga myndighet motsatt. Huru han emot riksdagens slut bedömde ställningen, ses af hans egenhändiga koncept för en depeche till baron Bréteuil, hvars innehåll var ämnadt att meddelas hertigen af Choiseul. Den är daterad den 11 Nov. 1769. [Förläggarens anmärkning: I förra upplagan står: Grefve Creutz, såsom den till hvilken den af kronprinsen uppsatta depeschen af den 11 Nov. 1769 var ställd, hvilket här blifvit ändradt till: Baron Bréteuil, på grund af en anteckning å originalet i franska utrikesministeriet.] Vi anföra den efter vanligheten i öfversättning och utdrag. Sedan mot all förmodan — heter det — den helsosamma plan, som konungen och franska hofvet hade föresatt sig vid denna riksdag, felslagit, är det nödvändigt att söka orsakerna dertill och att utfinna sådana botemedel, som, då de frälsa detta olyckliga rike, tillika kunna göra det till en för Frankrike nyttig bundsförvandt. Sedan finansfrågan upptagit tre månader af riksdagen och delat hela partiet, ville man åter företaga densamma, då böner och äfven hotelser af franska ambassadören ändtligen förmådde landtmarskalken att komma till konstitutionsfrågan, hvilken man undvikit allt ifrån riksdagens början. Emellertid hade i Augusti månad en skrift utkommit emot närvarande författning, och som sönderslet den heliga slöja, hvarmed regeringsformen af 1720 blifvit omhöljd. Man hade öfverenskommit med konungen och med Frankrike att just ändra de delar af regeringsformen, som i denna skrift anföllos. Men hattarne gåfvo vika för motpartiet. Skriften blef aktionerad i hofrätten, förbjuden och författaren sakfäld till högsta böter [111]. På samma gång anställdes för syns skull äfven åtal mot en mösse-skrift, kallad »Upplysning för svenska folket» [112], som på det häftigaste angrep konungen och rikets kollegier. Men detta blef utan följd, och Pechlin triumferade. Sådant är particheferna uppförande. Presidenten Höpken [113] ingaf ett memorial till de fyra stånden, åsyftande förändring i hvad förordningen år 1766 stadgat angående justitiekanslers-embetet [114]. Detta memorial blef remitteradt till justitie- och sekreta-deputationerna af sekreta utskottet. Flera memorial i konstitutionssaken inlemnades af Ehrensvärd [115], Rappe [116], Stjerngranat [117]. Men deputationerna togo till grundval ej blott regeringsformen af år 1720, utan äfven konungaförsäkran af år 1751: tvänne hvarandra alldeles motstridiga lagar. Man försvarade sig dermed, att äfven den senare var besvuren. Således kunde blott smärre jämkningar komma i fråga. Memorialens författare fingo uppdrag att till ett helt sammanföra sina tankar i en skrift, som i den stora deputationens namn skulle afgå till plena. Denna skrift borde åtföljas af en *säkerhets-akt* till personliga säkerhetens

helgd, lik Englands *Magna Charta*, hvari de åsyftade verkliga förändringarna af våra lagar borde upptagas, grundade på skilnaden emellan den lagstiftande och den verkställande makten. Man tviflade ej om denna saks framgång. I Frankrikes ögon utgjorde den en hufvudpunkt. Landtmarskalken bad äfven *mig* [118] på sitt ord försäkra franska ministern om en lycklig utgång; hvilket *jag* äfven gjorde samma afton i närvaro af grefve Lazy [119]. Men till allas stora förvåning skilde sig de nämde herrarnes projekt ifrån denna mening. I säkerhets-akten [120] blef det ej fråga om konungen. Man hade ej satt några bommar for ständernas makt att förändra grundlagarne. Rådet stod osäkrare än någonsin. Befordringarna blefvo lemnade i samma skick, hvari 1766 års förordning hade försatt dem, ännu mindre gynnande för konungen än tjenstebetänkandet af år 1756, som likväl hade blifvit dikteradt af en ytterlig hätskhet. [121]

Emellertid lät landtmarskalken denna skrift passera och remitterade den till plena, utan att konsultera konungen eller rådet eller franska ministern. Men borgareståndet afslog äfven detta projekt, utsättande det till nästa ständers granskning. Bönderna, som eljest under riksdagen varit hattar, följde häruti med mössorna. Borgmästaren Schauw i Landskrona hade determinerat borgerskapet till detta olagliga steg, men blef ej oroad derför. [122] Baron Pechlin, som på det ovärdigaste sätt bedragit partiet och förklarat sig för mössa, blef äfven lemnad i ro, ehuru det var fråga om att utesluta honom från Riddarhuset, och konungen hade fordrat detta. [123]

Konungen ville ej anklaga Fersen för elak vilja. Men hans maj:t kan icke dölja för sig, att denna framlyser hos de chefer, som opererat under honom. De ha genom öfverdrifna framställningar allarmerat grefve Fersens sinne. De ha återkallat minnena af 1756 års sorgliga katastrof för samma orsak. Man kan ingenting hoppas, så länge affärerna äro i deras händer. Konungen, liksom hans allra kristligaste majestät, är fullkomligt öfvertygad derom. Frankrike bör indraga allt vidare understöd. Då cheferna ej mer kunna styra riksdagen, skall denna sluta med samma konfusion som de tre föregående. Det är af detta sista ögonblick, som konungen hoppas kunna begagna sig; och i denna mening har grefve Modène redan skrifvit till sitt hof om nödiga medel för att understödja ett afgörande steg, som nu måste företagas landtmarskalken ovetande, men till hvilket han skall se sig tvungen att samtycka genom de förbindelser, som han ingått redan före riksdagens sammankallande. Konungen smickrar sig så mycket snarare med hopp om lycklig utgång, som en stor mängd hattar hafva yttrat sitt missnöje med det ovärdiga sätt, på hvilket konungamaktens rättigheter blifvit behandlade, hvilka man ej ens har nämt. Hofvets moderation fortfar att förvärfva det nya anhängare.
Konungen, som påminner sig det nit och den tillgifvenhet, ni alltid visat honom, och att det är ni, som först återknutit de band, hvilka nu förena bägge hofven, har befalt mig att underrätta er om sakernas ställning, på det att ni må kunna aflägga berättelse derom för hertigen af Choiseul. Kan intet uträttas för förändringen af våra lagar, skola de fordrade medlen återställas. Om riksdagen slutar, utan att ändamålet vinnes, återstår blott att genom styrkans lag söka att återbringa ordning i ett rike, i hvilket mildhet och ädelmod intet kunna förmå. Detta medel skall blifva verksammare, ehuru äfventyrligare . . . Det är tillräckligt bekant, att riksdagen slutades, utan att det nyssnämda ändamålet, som hattarne kallade en *förenkling* och hofvet en *förändring* af regeringslagarne, vans eller kunde vinnas. Bägge hade tvärt om genom olikhet i ändamål och missförhållandet i medel kommit i en så falsk ställning till ständerna och till hvarandra, att ett ökadt misstroende på alla håll var enda frukten af den med så glänsande förhoppningar började 1769 års riksdag.

Det är med tillfredsställelse vi vända oss från dessa ofruktbara intriger till uttrycket af menskliga känslor. Följande bref från kronprinsen till landtmarskalken grefve Axel Fersen af den 15 Dec. 1769 skall säkert ingen läsa utan deltagande. __ Man säger mig just nu, att grefve

Tessin fått anfall af en häftig blodspottning. [124] Det skulle vara skamligt för nationen och förhatligt för partiet, om denne vördnadsvärde gubbe skulle dö utan tröst och utan något bevis af de nu församlade ständernas deltagande i hans bedröfliga belägenhet. Jag behöfver ej påminna er, min grefve, att konungen, rörd af det tillstånd, hvari hans maj:t hade sett honom redan i sistlidne Juli månad på Åkerö, önskat, att ständerna återgåfvo honom den pension, som man vid sista riksdagen tog ifrån honom. Hans maj:ts framställning i detta afseende har länge sedan gått till plena ifrån sekreta utskottet. Presteståndet har äfven bifallit; men jag vet ej, hvarför saken icke kommit under öfverläggning hos de öfriga tre stånden. Jag underrättas i detta ögonblick, att ni skall hålla plenum i morgon, och att detta skall bli det sista före helgen. Grefve Tessins sorgliga belägenhet och riksdagens snart förestående slut tvinga mig att besvära eder med dessa rader. Jag tror mig ej behöfva säga alla de starka, rörande skäl, som tala för, att ni i morgondagens plenum söker genomdrifva denna sak. Jag vet, att ni blott behöfver rådfråga edert hjerta. Jag skulle ej ens skrifvit, om jag icke fruktat, att mängden af edra göromål kunde komma er att förgäta detta. Grefve Scheffers pension, som sammanhänger med grefve Tessins [125], blir, hoppas jag, ej heller glömd. Jag vet, att i afton är en samling hos presidenten Höpken. Bered der saken! Säg dem, att det i dag är ett år, sedan hans maj:t satte sin krona på spel för att rädda staten [126] och äfven deras hufvuden, som äro de förnämsta i denna sammankomst [127]. Ett sådant minne bör tala till deras känsla och gifva mina ord mer vigt, än allt hvad jag skulle kunna tillägga.» 1766 års ständer hade fråntagit riksråden Tessin och Scheffer deras guvernörs-löner samt i stället för den halfva riksråds-lön, grefve Tessin njöt, endast tillagt honom en årlig pension af 2000 daler silfvermynt, som med 1771 skulle ökas till 4000 dlr. Nu församlade ständerna återgåfvo guvernörs-lönerna till både Tessin och Scheffer ifrån den tid deras pensioner indrogos; men beslutet derom, som den 8 Jan. 1770 inkom till konungen, hann ej expedieras förr än dagen efter Tessins död. [128]

Kronprinsens förhållande till sin gemål

Hvad vi härnäst hafva att meddela öppnar oss en blick i prinsens husliga förhållande, hvilken sträcker sig in i framtiden. *Långfredagen* år 1770 — enligt en af Gustafs egen hand gjord anteckning — emottog han ett *anonymt bref* [129], som ibland dessa papper finnes förvaradt, försedt med kronprinsens egenhändiga anmärkningar. Vi meddela innehållet af detta bref tillika med anmärkningarna [130]. Författaren vidrör först kronprinsens förhållande till sin gemål. — Med förvåning och smärta, säger han, ser fäderneslandet denna prinsessa, som är föremål för dess vördnad och som med de yttre behagen förenar karakterens mildhet och hjertats godhet, aldrig blifva föremål för eder ömhet. Vårdslösad i skötet af sin familj irrar hon såsom en främling i sitt hof, och sjelfva hennes försagdhet tillräknas henne såsom ett grufligt brott. Man tadlar er, min prins, man beklagar eder förvillelse, men man hopar hat och förakt på den illvilja, som gör sig till organ för så förderfliga råd.

Prinsen har i brädden tecknat följande anmärkning: »Jag vet ej, hvilken författaren vill utmärka med dessa ord. Den ledsnad, som åtföljer prinsessan, hennes likgiltighet att söka intaga, hennes föga angenäma umgängessätt, hennes stelhet att ej vilja lämpa sig till det, som kunde göra henne behaglig, dertill det förhatliga hus, från hvilket hon härstammar, se der hvad som skadar henne i mitt sinne! Jag har lydt statens röst, då jag gaf henne min hand; men hjertat följer ej politikens eller ärelystnadens bud, och ju mer man tröttar mig med föreställningen att älska prinsessan, desto mer ökas min olycka, min vedervilja, min saknad att vara förenad genom band, som man nämner oupplösliga, med en person, hvars karakter är så olika min, och hvilken jag vet bör bli lika olycklig genom mig, som jag är det genom henne. Och hvad det särdeles milda sinnelaget angår, som man upphöjer hos henne, så bedrager jag mig mycket, om det är annat än räddhåga för allt hvad som omger henne. En gång drottning torde hon visa sig annorlunda.

Jag vet ej, hvilken man åsyftar. Skulle det vara fru Ribbing? [131] Ack! skall jag då äfven beröfva mig älskvärda fruntimmers sällskap, och är det ett brott af henne att finna och säga sanningen?» — Författaren råder derpå prinsen att hellre resa i Sverige och Finland än utrikes och utbrister: »Skall Sveriges onda genius äfven sätta sig emot en så nödig resa!» Prinsen anmärker: »Författaren har ganska rätt; men om mina bemödanden ej följas af bättre lycka, än fallet varit denna vinter, så skall en så klok och nyttig resa ej bli af. Min mor, jag vet ej af hvad skäl, skall aldrig tillåta det. Lyckligt nog, om jag får resa till Frankrike. Min mor har ej ännu glömt, att det var jag, som haft förtroende nog att determinera konungen till afsägelsen sistlidne December, och att lyckan med framgång krönte de kraftiga råd, jag gaf, oaktadt min mors förskräckelse och den tvungna fred, som hon ville negotiera med mössorna.» Författaren fortfar: Hvarför använder ni ej en del af eder tid, utom bevistandet af öfverläggnmgarna i rådet, till andra mera behagliga och i publikens ögon mera lysande sysselsättningar — författaren nämner: besök till allmänna inrättningar och välgörenhetsanstalter, deltagande i militärens vapenöfningar m. m. Prinsen anmärker: »Rådet är godt; men jag vågar ej följa det. Jag skulle åter uppväcka min mors jalousie. Mina framgångar i Norrköping och konungens förtroende ha redan skadat mig nog i hennes sinne. Då staten skall frälsas genom något stort och kraftigt steg, som på en gång ger reputation och åstadkommer verklig nytta, skall man ej finna mig tveksam; men mitt hjerta kan ej besluta sig till att ännu mer aflägsna min mor ifrån mig, och politiken anbefaller här framför allt bibehållandet af enigheten inom kungliga huset. Det är endast statens ära, som skulle kunna ega ett större värde för mitt hjerta.»Prinsen fortfar: »Min pligt är att spela andra rolen, så länge jag blott befinner mig på andra platsen, och kanhända fordras det en större själens styrka att inskränka sig inom de gränser, som min plats föreskrifver mig, än att öfverskrida dem. Jag har en far, och i denne far en konung. Min första skyldighet, min största ära, min verkliga politik är att ej aflägsna mig från en undersåtes pligt

och att ej vilja lysa på hans (konungens) bekostnad. Det är först då hans person, hans krona eller mitt fädernesland är i fara, det är först då Sveriges sjelfständighet hotas, som jag anser mig böra ge utrymme åt den kraft, som en sansad läsning af historien och entusiasmen för äran kunna ingifva mig. Jag har visat det uti Stockholm i December månad 1768 och uti Norrköping i April 1769. Man har sett, att jag skydde hvarken mödor eller faror, då det gälde att tjena min konung och mitt fädernesland. Men i detta ögonblick ålägger mig sjelfva framgången af mina bemödanden att hålla mig stilla och att ej ådraga mig svartsjuka blickar af dem, hvilka jag bör älska och vörda. Konungen är för det närvarande omgifven af ett patriotiskt råd. Mina bemödanden skola hädanefter inskränka sig till att bibehålla enigheten dem emellan. Men återkomme olyckan, så skulle man erfara, att mig fattas hvarken mod eller fasthet eller entusiasm för mitt fädernesland och för dess sanna frihet, att jag hatar lika mycket Karl XI och hans despotism, som jag älskar den store Gustaf Adolf och hans ädla, upphöjda själ; och att jag närt mig med en David Hume's, en kardinal De Retz' och en Montesquieu's skrifter.» Ekolsund den 10 April 1770.

Kronprinsens förhållande till Voltaire och encyclopedisterna

Det var denna tid, som berömde sig af, att de gamla fördomarne — eller hvad man kallade så — för det adertonde seklets filosofi började falla. Hvad som utmärkte denna filosofi var dess skenbart enkla grundsatser och den vidsträckta verksamhet, som den vann. England hade äran af de förra, Frankrike i synnerhet af den senare. — Locke, uppfinnaren, var ännu i användning af sina principer varsam. Den store historieskrifvaren Hume utvecklade ur dem en scepticism, inför hvilken ej ens denna filosofis egna grunder bestodo. Voltaire införde den i stora verlden och eröfrade för den troner. Filosofi blef ett nytt namn på fördomsfrihet, och denna ett nytt företräde för de mäktiga på jorden; under det fördomarne blott gjorde hopen ofvanifrån lättare handterlig. Det var denna filosofis första *monarkiska, och aristokratiska* period, sedan den trädt ut ur skolan. Att en *demokratisk* skulle derpå följa, syntes man ännu knappt ana. Det skedde likväl — Rousseau gjorde genombrottet — och ifrån den tiden var det slut med de högas filosofi.

För Lovisa Ulrika, stolt öfver att dela sin brors, den store Fredriks öfvertygelser, var den ännu ett medel att herska; och det är ej otroligt, att hon under denna synpunkt framstält den för sin son. Bredvid henne är det med en egen känsla man betraktar den inflytelse, som filantropen Karl Fredrik Scheffer och skalden Creutz på den unge prinsen öfvade, såsom tolkare af tidehvarfvets filosofi, i hvilken ekonomisternas lära om rätta sättet att befordra folkets lycka hade invigt den förre, och poetiska drömmar den senare. Ur välvilligare, man ville nästan säga, oskuldsfullare själar kunde den nya upplysningens strålar ej återspeglas. Att tänka något argt var dem främmande, — predikare af fördomsfrihet, sjelfve fångne i det godas fördomar! — Detta leder oss till en återblick.

Det första brefvet från Creutz till Gustaf i dessa samlingar är odateradt, men, såsom man ser af innehållet, skrifvet från Madrid, dit grefve Creutz 1763 hade blifvit skickad såsom envoyé extraordinaire. Han hade i Paris gjort bekantskap med den berömde Hume. »Jag har ingifvit honom en liflig lust att besöka Sverige, säger skalden. Han önskade se en drottning, som är filosof, och en ung prins, som vid 16 års ålder föredrager att läsa arbeten, tänkta med styrka och fulla af ljus, framför flärdens och lättsinnighetens alster. Europas ögon äro fastade på eders kongl. höghet. Det var en tid, då filosofien dömdes till bålet. En annan har kommit, då hon sitter på tronerna. Berlin är för henne en helig fristad, man uppreser henne altaren i London, man hedrar, man älskar henne i Norden, under det hon i länder, mer gynnade af naturen, försmäktar i landsflykt eller suckar i tystnad. — Jag har i Frankrike sett odödliga arbeten, fulla af märkvärdiga och intressanta utsigter för menskligheten, hvilka deras författare dömt att aldrig skåda dagsljuset. Voltaire bevisar till hvilken grad ni, min prins, väcker literatörernas deltagande. Denne namnkunnige gubbe fälde tårar vid underrättelsen att E. K. H. kunde Henriaden utantill. [132] *»Väl hade jag författat den»*, sade han, *»i tanke att den skulle tjena till en lexa för konungarne; men jag hoppades icke, att den skulle bära frukt i Norden. Jag hade orätt. Norden har alltid alstrat hjeltar och store män.»* — Den store mannen har ej tröttnat vid att underrätta sig om de minsta omständigheter, som rörde E. K. H. *»Jag är gammal och blind* — fortfar han — *men om allt hvad ni säger mig är sant, så dör jag nöjd; ty om femti år skola inga fördomar finnas mer i Europa.»* — Det allmänna förnuftet skall väl en gång blifva nog starkt att verka en så helsosam revolution. Största delen af Europa är ännu nedsänkt i den skamligaste okunnighet. Pyrenéerna, framför allt, är den upplysta verldens gräns. Sedan jag är här, synes mig såsom vore menniskoslägtet kastadt tio sekler tillbaka.» — Vi meddela äfven den unge prinsens svar i öfversättning [133]. »Med oändligt nöje har jag emottagit edert bref. Jag tackar er för de intressanta detaljer, det innehåller. Voltaires bifall smickrar mig obeskrifligt. Jag önskar att förtjena det en dag, men jag fruktar, att den

förskönade skildring, eder vänskap gjort af mig, mer än min egen förtjenst förvärfvat mig det. Jag är förtjust öfver, att ni ännu odlar vitterheten, och i synnerhet poesien. Aldrig har vår svenska literatur varit så hotad med undergång som nu. Dalin är död. Ihre drager sig snart tillbaka. Gyllenborg har gift sig och blir fader för barn i stället för satirer. Han är så kär i sin hustru [134], att han glömmer både äta och dricka. Man borde förbjuda sådana vackra snillen att gifta sig. Med ett nöje, blandadt af saknad, minnes jag våra supeer på Drottningholm och dessa samtal, som så mycket bidragit till min bildning. Jag försäkrar er, att jag derför ännu är mycket tacksam.»

Brefvexlingen fortsattes, sedan Creutz år 1766 blef förflyttad såsom envoyé extraordinaire till Paris. Han meddelar alla dagens literära nyheter, visor, romaner af Voltaire, inleder en brefvexling emellan prinsen och Marmontel [135], sänder de utkommande tomerna af *Encyklopedien*, hvilken lemnade filosoferna tillfälle att, under titeln af en allmänt nyttig läsning, tillika framkomma med sina egna öfvertygelser. Creutz utmärker för prinsen de intressantaste och mest filosofiska artiklarne. I ett bref af den 13 Sept. 1769 heter det: »Jag sänder 8:de delen af Encyklopedien, men anhåller, att E. K. H. täcktes behålla den, liksom de öfriga, för sig sjelf. — Roligt är, att de starkaste sakerna äro begrafna i de *grammatiska* artiklarne.» På det våra läsare för öfrigt ej må tro, att denna brefvexling har en allt för allvarsam karakter, så må anmärkas, att dess filosofiska och politiska artiklar omvexla med andra, innehållande, utom underrättelserna ur den parisiska hof- och umgängesverlden, äfven redogörelse för beställningen af nya kläder, möbler, vagnar. Stundom medföra dessa uppdrag förlägenhet, t. ex. då Creutz får befallning att vid beställningen af kronprinsens bröllopskläder i allt rätta sig efter dem, som Dauphin burit vid sin förmälning. »Jag har försökt likt och olikt, skrifver Creutz den 7 Sept. 1766, att, enligt E. K. Höghets befallning, skaffa mig underrättelse om, huru högstsalig Dauphin var klädd på sin bröllopsdag.» Uppdraget hade sina svårigheter, emedan Dauphin var tvänne gånger gift och olika klädd vid båda brölloppen. Stundom synes den svenske skalden, och statsmannen blifva betänklig öfver literaturens allt djerfvare opposition mot religionen. »Vi öfversvämmas af arbeten som angripa religionen», skrifver han den 8 Nov. 1767 från Paris till Karl Fredrik Scheffer. — »Sedan två år har religionen blifvit föremål för så råa anfall, att hon i detta land nästan kan sägas ligga i själtåget. Det gäller om stora verlden, som om folket. Det är ej mer fråga derom.» Också finner sig grefve K. F. Scheffer föranlåten att skicka prinsen en uppsats *mot* ateismen af sjelfva Voltaire. [136] — Gustafs beundran för denne den dåvarande literaturens patriark var så stor, att han säges vid sin nu förestående utländska resa ha ämnat besöka honom på Ferney, i fall ej resan i Paris hade blifvit afbruten genom konung Adolf Fredriks död. [137] Han tog öppet Voltaires försvar mot dennes fiender. Han sände honom personalierna öfver sin fader; hvilka Gustaf III sjelf författade, och till hvilka konceptet finnes bland konungens papper. Voltaire firade sedan revolutionen år 1772 med ett eget poem till konungens ära.

Ständerna hade anslagit medel till de kungliga prinsarnes utländska resor [138]; och den tid nalkades, då Gustaf skulle besöka det land, som så tidigt hade blifvit föremål för hans tillgifvenhet och beundran. Det synes såsom han efter riksdagens slut velat påskynda sin resa till Frankrike. Den blef likväl uppskjuten till hösten 1770, äfven enligt hertigens af Choiseul råd. — Lovisa Ulrika önskade, att hennes yngste och mest älskade son Fredrik skulle göra sin äldste bror sällskap. Kronprinsen skrifver derom ett märkligt bref till grefve Karl Fredrik Scheffer [139], som skulle bli hans följeslagare. »Ni vet», säger han, »att drottningen sedan längre tid har den ideen att gifva mig min bror Fredrik till reskamrat. Nu är detta afgjordt emot både min och hans önskan. Ni har fruktat derför, i anseende till prinsens dåliga uppfostran, ohöflighet och egensinnighet. Men vi skole hoppas det bästa. Jag känner hans hjerta. Han är häftig, men känslofull, öppen för vänskap och låter sig derigenom lätt ledas. — Jag måste säga er allt och i ert sköte utgjuta mitt hjerta. Vi gå till Frankrike för de största afsigter, för att stadga en varaktig förening emellan båda rikena, grundad ej blott på det ömsesidiga intresset, utan på en personlig vänskap. Vi gå att grundlägga statens befrielse, att frälsa den från främmande inflytelse och från den inre tvedrägt, hvaraf den sönderslites; men, förutsatt äfven att dessa stora afsigter lyckas, så skulle jag kanhända blott ha beredt mitt fädernesland ett större missöde, om jag ej söker att försäkra dess framtid. Det gäller staten, och personliga konsiderationer måste vika. Himlen har ej gifvit mig barn. Mitt för fyra år sedan ingångna äktenskap synes ofruktbart, och prinsessans starka helsa förbjuder all tanke, att ett lvckligare giftermål skulle skaffa mig efterkommande. Min bror Karls sjuklighet, hans hy och äfven ord, som undsluppit läkarena, komma mig att frukta, att han ej lefver länge. Allas ögon skola då vända sig till min bror Fredrik. Men hvad hopp för nationen, om han förblifver sådan han nu är? — Dock han är ännu i en ålder, då de falska principer, som man gifvit honom, kunna utplånas, och en skicklig hand bilda hans sinne. — Blir han qvar här, så är omöjligt att hoppas någon förändring. Men om han lemnar fädernehuset, om han anförtros åt edra händer, då skall han märka skilnaden emellan andra prinsar och sig. Om han blir skild från Ribbingska huset [140] — som ännu mer än fröken Fersen förvrider honom hufvudet —, om han får lefva ett helt år med eder, så kan och bör jag hoppas en god verkan af hans resa. Vår emottagelse i Frankrike skall röra honom och kanhända förmå honom att ändra de möss-ideer, som Ribbing satt i honom.» En del af sommaren tillbragte kronprinsen efter vanligheten på Ekolsund. Härifrån yttrade han sitt missnöje till grefve Karl Fr. Scheffer med professorerna vid Upsala akademi, hvars kansler han var, och åt hvars angelägenheter han alltid egnade en synnerlig uppmärksamhet. »Jag vet med säkerhet», skrifver han [141], »att desse herrar blott sysselsätta sig med politik och försumma ungdomens uppfostran. De förlora sin tid med att inpregla partiprinciper hos sina lärjungar. Hattar och mössor, alla äro häri lika brottsliga; och jag ämnar göra dem en allvarsam föreställning, innan jag reser ut.»

Prins Henrik af Preussen besökte denna sommar svenska hofvet. Amiralen grefve Wrangel sändes med ett linieskepp och två fregatter att öfverföra denne frejdade hjelte från Pommern till Karlskrona, der han komplimenterades af grefve Axel Fersen och riksrådet Sinclair. Der återsåg den förstnämde, i prins Henriks följe, för första gången den samme grefve Hård, hvars dödsdom han år 1756 hade undertecknat. De omfamnade hvarandra ömt. — En etikettfråga hade nära åstadkommit en brytning vid hofvet. Gustaf, såsom kronprins, fordrade högra handen af sin morbror; ehuru detta anspråk ej understöddes af hans föräldrar. Kronprinsen tog saken tycket lifligt. »Det brandenburgska blodet, som jag ärft af min mor, — skrifver han till sin vän och forne lärare — är hett, och Vasarnes ej mindre.» Grefve Scheffer gjorde frågan till ett öfverläggningsämne i senaten; hvars beslut blef enligt med kronprinsens önskan, ehuru Lovisa Ulrika tog det illa och sedan nära hade omgjort den beslutna reseplanen. »Kom för all del genast», skrifver kronprinsen till grefve K. K Scheffer [142], »för att hindra en möss-intrig.

Man vill låta min bror Fredrik följa prins Henrik af Preussen till Åbo för att derifrån låta inbjuda sig af ryska kejsarinnan att göra honom sällskap till Petersburg. Drottningen har gifvit sitt bifall dertill, utan att ens rådfråga konungen. Ekeblad, Bjelke, Hermansson och Sinclair besvärja eder att komma genast.»

Emellertid hade prins Karl, under det antagna namnet Grefve af Vasa, för sin helsa besökt baden i Aachen och sedan Paris och Berlin. Han hemväntades till hösten. Den 9 Okt. skrifver kronprinsen till grefve K. F. Scheffer: »Min bror Karl kommer hem öfver Göteborg, och konungen befaller mig att invänta honom. Således nytt uppskof med resan. Sprengtporten [143], som rådt härtill, vill uppskjuta min ankomst till Köpenhamn till den 12 Nov. och behålla mig qvar der i fjorton dagar. Så kan jag ej komma till Frankrike förr än i början af nästa år.» — I Oktober öfverreste prins Henrik till Petersburg; och kort derefter lemnade kronprinsen fäderneslandet, i sällskap med sin andre bror, prins Fredrik Adolf, och åtföljd af riksrådet grefve Karl Fredrik Scheffer. Kronprinsens antagna namn var Grefve af Gotland, hans brors Grefve af Öland. — Drottning Lovisa Ulrika talade så högt och, efter sin vana, så oförsigtigt om den förtjusning Gustaf i sina bref uttryckte öfver hvad han såg utomlands, jämfördt med hvad drottningen kallade »vårt svenska elände», att hans vänner måste varna prinsen att vara på sin vakt, emedan illvilliga personer deraf slutade till hans böjelse för prakt och yppighet. Hans vänner hade delat sig emellan brefvexlingen med kronprinsen. »De politiska nyheterna meddelar grefve Ekeblad,— skrifver Bjelke — Sinclair hvad som angår vår enskilda politik, Nolcken [144] berättar anekdoterna ur societeten och grefvinnan Bjelke trakasserierna vid hofvet.» — Vigtigare händelser skulle snart taga uppmärksamheten i anspråk. — Den 30 Nov. 1770 skrifver grefve Nils Bjelke till kronprinsen: »Prins Karl är återkommen, oaffekterad i tal och fasoner. Hans alla yttranden vitna om godt omdöme. Det slags förkärlek, han innan sin resa visade för mössorna, är, såsom grefve Schwerin försäkrar, alldeles försvunnet. Han ogillar öppet deras uppförande och alla de sottiser de låta trycka i *Dagligt Allehanda*.» — Den 22 Okt. 1771 förklarade ständerna sin fägnad öfver prins Karls genom brunnskuren återvunna helsa och sin tillfredsställelse öfver den goda hushållning riksrådet Schwerin, prinsens följeslagare, under resan iakttagit.

Kronprinsen, sedan han besökt hofven i Köpenhamn, Eutin och Zweybrücken, anlände till Paris den 4 Febr. 1771 och fann ej mera hertigen af Choiseul minister. En lettre de cachet af Ludvig XV hade den 24 Dec. 1770 oförmodligen entledigat honom och förvisat honom hofvet. Hos konung Adolf Fredrik rättade sig ej tacksamheten efter lyckan. De sista ord han skref till sin son (den 22 Jan. 1771) ålägga honom att tacka den fallne ministern för det stöd hans politik alltid gifvit Sverige. Den 12 Febr. 1771 var den gamle konungen ej mera. Plötsligheten af dödsfallet gaf anledning till misstankar och uppkomst åt ohyggliga rykten. »Men — säger ett samtida vitne vid hofvet [145] — man behöfde ej andra ingrediensier till döden än dem, hvarmed den afdöde konungen vid måltiden sjelf öfverlastat en svag mage. Han blandade deruti hetvägg, surkål, ostron, svimmade vid sitt quadrille-bord om afton, bars ut i ett yttre rum och afled genast.» Hans ålder var 60 år, 9 månader. Hans regering hade varat 19 år, 10 månader och 18 dagar. Han dog i grefve Axel Fersens och riksrådet Beckfriis' armar. Lovisa Ulrika var otröstlig. Till sin son skref hon endast dessa ord: »Jag är i den yttersta förtviflan. Men jag lefver, och jag omfamnar dig». [146]

Genom kammarherren baron Örnfelt emottog den 1 Mars i Paris den nye konungen underrättelsen om sin faders frånfälle. Ett koncept af Gustaf III:s bref till prins Karl vid detta tillfälle finnes i Gustavianska samlingarna, och vi meddela det i öfversättning: »Min k. bror! Med tårar läser jag ditt bref af den 15 Febr. Det förnyar all min smärta öfver en förlust, som för oss alltid blir oersättlig. Må den ömmaste vänskap och det uppriktigaste förtroende i vårt hjerta intaga platsen af en så vördnadsvärd far och, jag vågar säga, vän [147]. . . . Jag besvär dig att tro, min k. bror, att de rysligheter, som man utsprider, ej göra på mig något intryck. Det är på ditt hjerta, som jag räknar. Jag känner det, och du känner mitt! Hörom alltid denna röst, och älskom hvarandra såsom bröder!» ... Några dagar efter dödsfallet skrifver Bjelke: »Hennes maj:t enkedrottningen, hvars sorg öfvergår all beskrifning, så att vi dessa dagar darrat för hennes lif, begynner lugna sig.» I en apostille (i chiffer) uttrycker denne konungens trogne ungdomsvän sitt hopp på hans goda hjerta emot mor och syskon, på hans snille emot ständerna, och råder till en lysande begrafning, men en sparsam kröning. Gustaf III skrifver till Bjelke: »Ack, hvilket slag för oss alla, min k. *Becka*! [148] och hvilken faselig nyhet för mig! — Sedan tvänne dagar är jag underrättad derom, men är ännu så bestört, att jag knappast kan hålla mina tankar tillsammans. Jag besvär er att ej öfvergifva min mor. Ej såsom jag å er sida fruktade någon underlåtenhet, men jag besvär er att vaka kring henne och bevisa henne allt hvad man är skyldig åt hennes olycka och i synnerhet åt minnet af salig konungen, hvars godhet hade förtjent mer lycka, än han åtnjutit. — Jag lemnar åt er omsorgen om allt, som angår de bägge hofven [149]. Jag reser om lördag eller söndag och skall skynda mig så mycket som möjligt. Ni bör skicka en del af mitt kök och bordsilfver mig till mötes i Stralsund, men endast hvad som är mig nödvändigt, ty jag vill undvika all onödig kostnad och allt utseende af yppighet. Ni bör säga dem af salig konungens betjening, som haft sin aflöning på hans enskilda kassa, att jag betalar dem ett års lön och sedan, så vidt möjligt, skall söka att placera dem, men att jag ej kan behålla dem. Finnas deribland några, som i dessa olyckliga tider hafva lidit för konungens person, så försäkra dem, såsom af er sjelf, att jag ej skall öfvergifva dem. Afskeda franska teatertruppen på billigaste vilkor. Jag vill undvika allt öfverflöd och har föresatt mig att genom sträng hushållning aldrig falla staten besvärlig med penninge-fordringar. Men såsom i en stor stad det kanske är nödvändigt att ha ett spektakel, så ger jag dertill 12,000 plåtar [150] om året, i fall en entreprenör låter finna sig; men jag kan icke gå öfver denna summa. Hvad herr och fru Dulondel [151] angår, så bibehåller jag åt dem för lifstiden deras pension, då detta var det enda, som salig konungen af mig fordrade, och jag anser denna förbindelse helig. Se der, min k. grefve, allt hvad jag kan säga eder i dessa första ögonblick af oro och ängslan.» Följande skrifvelser vid denna tidpunkt till Gustaf III ifrån riksrådet

Sinclair — hvilken hade att sköta hvad grefve Bjelke kallar »la politique particulière» — meddela vi i utdrag och öfversättning. Det första brefvet är skrifvet nyss efter konung Adolf Fredriks död och i chiffer: »Ständernas sammankallande har varit oundvikligt. Jag tar mig den friheten besvärja ed. maj:t att ej lemna Paris, utan att i den nödiga punkten (penningar) få fullmakt och fri dispositionsrätt Jag bör prevenera e. m., att e. m:ts mest tillgifne tjenäre äro så blottade på alla tillgångar, att de nödgats återknyta förbindelser med grefve Fersen i afseende på riksdagsberedelserna. Han är i besittning af en fond, jag vet ej hvarifrån; men samlar han partiet, så skall dock e. m. med medel i händerna förblifva herre. Det mest grannlaga är att finna en landtmarskalk.»

Den 15 Febr. (också i chiffer): »I går afton hade vi ett formligt sammanträde för att bereda oss till riksdagen. Hjärne, Stockenström, Bjelke, Schwerin, Scheffer [152], grefve Fersen, Duwall [153], Rosen [154], Jennings [155] voro der. Första punkten var, hvilket uppslag man skulle gifva i publiken. Man beslöt sprida ut, det Riksdagens föremål blott voro den kungliga begrafningen och kröningen, och att man skulle söka nedslå all misstanke om åsyftade ändringar i e. m:ts försäkran. Det är godt och väl; men det är att märka, att Stockenström, Fersen, Jennings och Rosen i synnerhet hade denna punkt på hjertat. — Derefter föreslog grefve Fersen, att riksdagsledningen skulle förblifva i mina händer, men att Duwall skulle hafva samma rol som grefve Rosen vid förra riksdagen, sedan Rosen förklarat, att han nu ej ville befatta sig dermed. Voltemat [156] skulle åtaga sig prestestånd et. Grefve Fersen förklarade vid samma tillfälle, att han genom sina vänner bland de handlande funnit nödiga medel för kostnaderna till 500,000 daler. Märkligt är, att Barthélemi [157] har gått in med Fersen (utan att kommunicera sig med Scheffer) att gifva hypotek för dessa sedlar, som blifvit nedlagda hos Grill. Gerningen är god, men visar, att han sällar sig mer till Fersen än till Scheffer eller mig; och jag misstänker, att detta sker enligt baron Bréteuils order [158]. Hvad landtmarskalksstafven angår, så har Fersen förklarat, att alla Europas makter skulle ej förmå honom att emottaga den. Han föreslog Karl Sparre [159], med förkastande af alla andra. Frågan blef uppskjuten, tills e. m:s vilja kan inhemtas. Vi äro för Duwall.»

Den 22 Febr. (chiffer): »Jag tviflar nu ej, att icke Barthélemi fått uttryckliga order att endast reglera sig efter grefve Fersen, utan att rådfråga oss. Resultatet är, att Fersen nu finner sig oinskränkt herre. För öfrigt är han ganska foglig. Baron Duwall gör allt för att förena sinnena, men kan ej utesluta varelser, till hvilka man ej kan ha förtroende. Vi vänta med otålighet e. m:s order och dispositioner, som sätta oss i stånd att återtaga styret. Mössorna arbeta med all styrka. Gooderich och Osterman [160] hjelpas åt att hålla dem nödiga medel till handa. De vapen, af hvilka de betjena sig, äro de höga varuprisen, konstitutionsfrågan, och e. m:s förmenta böjelse för lyx. Dessa bägge sista punkter äro ganska farliga. En stor del hattar betjena sig också deraf för sina afsigter. Vi taga oss djerfheten att proponera e. m. 1:o att utan uppskof underteckna sin försäkran, som blifvit skickad genom general Scheffer och att ofördröjligen återsända den [161]; 2:o att e. m. i ett bref till senaten förklarar sig önska all möjlig sparsamhet vid kröningen, och 3:o att e. m. gifver öfverste-marskalken befallning att afskeda franska truppen. Jag vågar försäkra att, om allt detta föregår e. m:s hemkomst, skall ingenting bättre motverka de missnöjdes uträkningar. Prins Karls uppförande är ganska respektabelt och förtjenar e. m:s synnerliga nåd. Rudbeck är mössornas kandidat för landtmarskalksstafven. Ridderstolpe har partikassan, sedan riksrådet Funck afsagt sig befattningen dermed.» I en annan skrifvelse, utan datum, heter det: »Valen i landsorterna gå sin gång. I städerna äro de blandade. I prestestånd et äro vi redan öfverlägsna. Adeln och bönderna kunna ej undgå oss.»

I ännu ett bref, också utan datum, men enligt påskrift emottaget före afresan från Paris, tillrådes konungen att taga vägen hem öfver Berlin. »E. m. täckes erinra sig, hvad grefve Hård

sagt oss, att mössorna kommit både ryska hofvet och konungen i Preussen att tro, det vi sökte gräl med Ryssland, och att det i synnerhet varit denna förutsättning, som gjort konungen i Preussen uppmärksam på våra affärer, hvilka han för öfrigt ganska litet frågar efter. Denne konung måste öfvertygas, att våra afsigter endast gå ut på reglerandet af våra inhemska affärer. Det blir nödvändigt, att e. m. beveker och stillar lejonets misstankar, innan det kastar sig på tvären för våra operationer vid nästa riksdag.» En ung Liljehorn [162] hemskickades af Gustaf III förut att tillkännagifva hans snara ankomst. I ett bref från denne till kungen förekommer följande ställe: »Prins Karl har gjort en nobel och värdig sak. Efter salig konungens död sökte det motstående partiet att smickra prins Karl och fiska i grumligt vatten, hvilket, då hans kongl. höghet märkte, uppkallade han de förnämste hufvudmännen, såsom Falkengreen [163] med flera, och förklarade, att såsom han vore den förste undersåten i riket, så fordrade hans skyldighet att afvända allt hvad som kunde lända till konungens skada; att han sett deras uppsåt; att de aldrig kunde göra sig hopp att behaga honom med annat än att älska och vörda konungen och handla med folket såsom deras underdåniga pligt fordrade: den annat gör vore en förrädare. Detta är ganska otvifvelaktigt. En stor del af rådet, tillika med fältmarskalken Fersen, har sagt mig det.»

Den 21 Mars, tre dagar före sin afresa från Paris, skrifver konungen, — troligen till Sinclair, ehuru det egenhändiga konceptet ej utmärker till hvem brefvet är ställdt: »Alla våra affärer äro definitivt reglerade. M:r de Vergennes är nämd till ambassadeur extraordinaire. Han är den man vi behöfde. Hans instruktioner äro sådana, som jag begärt dem, och tre millioner äro destinerade för riksdagen. Ingen har tänkt på oss, sedan hertigens af Choiseul katastrof. Det är först salig konungens död, som väckt dem ur deras dvala. Allt har sedan blifvit arrangeradt, och allt efter önskan. Ni kan vara säker, att herraväldet är vårt, och att vi med moderation skola bruka vår makt.« — Ett annat koncept (bägge voro ämnade att sättas i chiffer) innehåller: »Nu ha vi genomdrifvit den stora saken. Våra subsidier betalas, och i enlighet med deklarationen af år 1764. Jag har talat vid konungen i tre qvarts timme ensam, och vi ha förklarat oss öfver alla saker med den största uppriktighet och ömhet . . . Mätressen [164] är för oss och konungens hjerta.» . . Det vigtigaste i finansielt afseende var Frankrikes erkännande af de anspråk, som Sverige gjorde på de sedan 1756 resterande subsidierna. En konvention hade redan i slutet af år 1764 bestämt denna fordran till 12 millioner livres, att intill den 1 Jan. 1772 årligen afbetalas med 1 ½ million; dock med vilkor, att Sverige under tiden så stälde sitt förhållande, att det på det närmaste instämde med Frankrikes intresse. Det var hatt-rådets sista politiska handling, innan det med 1765 års riksdag störtades af mössorna, hvilkas nya politik gjorde konventionen ogiltig. — Gustaf III erhöll af Ludvig XV i detta afseende ett förnyadt löfte och emottog sjelf en del af summan. Till hvilka uppoffringar dessutom den franske monarken förklarade sig färdig, i fall Gustafs tron, såsom det befarades, skulle göras honom stridig, skola vi framdeles ådagalägga.

Hemresan skedde öfver Berlin. Pingstafton år 1771 kl. 9 på aftonen ankrade linieskeppet Sofia Albertina vid Karlskrona, och riksrådet grefve Ekeblad, den äldste af rådet, åtföljd af riksrådet grefve Hjärne, kom om bord för att helsa Gustaf III såsom konung. Efter ankomsten till Stockholm kungjorde posttidningen för den 3 Juni: att konungen bestämt måndags, tisdags och onsdags eftermiddagar ifrån kl. 4 till 5 att lemna alla undersåtar, högre eller lägre; fritt tillträde att sjelfve deras ansökningar och angelägenheter i underdånighet andraga. [165]

Gustaf III:s uppstigande på tronen, 1771-1772 års riksdag

Ständerna voro kallade till den 13 Juni 1771. Partiernas ställning skildra vi så mycket hellre med Gustafs egna ord, som den egenhändiga uppsats, hvarutur vi låna denna skildring, under det den gör oss bekanta med konungens egen åsigt, tillika innehåller åtskilliga drag till partitidernas historia i allmänhet. Vi hemta det följande ur en af konungen börjad, men afbruten, såsom vanligt på franska språket författad, memoire öfver revolutionen 1772, hvaraf endast inledningen finnes. »1769 års riksdag — heter det — slutade, utan att medföra något botemedel för det onda, som varit anledningen till detta riksmötes kallande. Man påminner sig, huruledes konungen för att tvinga möss-rådet till riksdagskallelse såg sig föranlåten att nedlägga kronan, och huruledes, oaktadt detta ovanliga steg, rådet likväl i fem dagar tvekade och ej kom till något beslut, förr än alla hufvudstadens myndigheter förklarat sig ej lyda ett råd utan konung. En sådan skakning hade bort föra tankarne på de enda nödvändiga hjelpmedlen. Ständerna, som kommo tillsammans med denna öfvertygelse till Norrköping, stannade emellertid blott der för att afsätta rådet och formera ett nytt. Detta var visserligen sammansatt af hederligt, upplyst och skickligt folk, valda enligt hofvets önskan, men allt skedde med sådan brådska, att frukten af den förskräckelse, hvari motpartiet var sänkt, gick förlorad. Flyttade till Stockholm, voro ständerna ej mer de samma. Söndrade sins emellan, utan åhåga att samverka till det allmänna bästa, tänkte de blott på att för enskilda fördelar plundra kronans kassor och förslösa bankens penningar. Om de ett ögonblick syntes sysselsätta sig med redaktionen af nya lagar, så var dock hela denna verksamhet illusorisk. De åtskildes i samma villervalla, som hade utmärkt slutet af alla riksdagar sedan 1720. De sista dagarne märktes likväl en väsentlig sinnenas förändring inom de herskande partierna, en förändring, som blef en af orsakerna till revolutionen. Allt parti är sammansatt af två beståndsdelar, cheferna och stora hopen. De förre verka dertill, att det hela rörer sig efter deras intressen, åt hvilka de gifva vackra namn. De senare entusiasmera sig för de förres talanger, upphetsa hvarandra, föras mera af fanatism än grundad öfvertygelse; men de intryck de emottagit gå alltid längre än de, som gifvit dem, vilja; de idéer man inplantat fasthållas envist, om också de, ifrån hvilka de utgått, skulle önska att utplåna dem. — Sådant var fallet med particheferna vid slutet af 1769 års riksdag. Man hade blott talat om reform af regeringslagarne, om jämvigten af statsmakterna, om att öka konungens rättigheter och minska ständernas. Hopen, under det den för enskilda intressen nekade till allt, som kunde skada dessa, bibehöll likväl idéerna om en regeringssättets förändring och genom en motsägelse, som ligger i menniskonaturen, såg ej sitt misstag, förr än i det ögonblick riksdagen slutades. De märkte då med förundran, att cheferna hade bedragit dem, och att ingenting var gjordt af alla de saker, för hvilka ständerna varit sammankallade. Ifrån den stunden söndrade de sig från sina chefer, och underafdelningar formerade sig. Hofvet, seende sig bedraget i sina förhoppningar, tog humör och bidrog på sin sida till en söndring, som hade för det kunnat blifva vådlig, om ej konungens död hade helt och hållet förändrat sakernas ställning.

Staten hade hittills varit delad i tvänne partier, hvilka, uppkomna 1719 genom uteslutandet af den legitime tronföljaren, hertig Karl Fredrik af Holstein, hade vid 1727 års riksdag omfattat de makters särskilda intressen, som då motvägde hvarandra i Europa. Det ena af dessa partier var *hattarne*, hvilka, fästade vid Karl XII:s blod och hätske på konung Fredrik I, hvilken de ansågo för usurpatör, slutligen omfattade Sveriges gamla politiska system och förklarade sig för Frankrike. Det andra partiet var *mössorna*, länge tillgifna England och wienska hofvet, ändteligen år 1765 förklarade anhängare af Ryssland, af princip och fanatism fiendtliga mot det franska systemet. Hofvet hade hållit än med det ena, än med det andra af dessa partier, allt efter sina fördelar. Ifrån första åren af salig konungens regering var hofvet mössa. En olycklig söndring emellan drottningen och grefve Tessin hade kastat hofvet på denna sida. De tragiska

scenerna af 1756 och alla de följande årens obehag hade ännu mer förbittrat förhållandet. Pacifikationen mellan partierna 1762, som satte gräns för dessa stridigheter, under det den närmade hatt-cheferna till hofvet, hade likväl ej från det aflägsnat hufvudmännen för det andra partiet. Dessa hade bibehållit förtroendet och handterades såsom gamla vänner, hvilkas i olyckan pröfvade tillgifvenhet ej lemnade rum för något tvifvel. De nya vännerna behandlades likväl med vida större uppmärksamhet och varsamhet. Hofvet tycktes vilja öfvertyga dem om, att allt var glömdt. Priset för alla dessa uppoffringar skulle blifva en förändring af regeringsformen. Löften hade blifvit gifna på ena och andra sidan. Hatt-cheferna hade gifvit sin parole, hofvet hade gifvit sin. Säkert på sitt gamla parti, hade hofvet ej ens rådfrågat detta. Då förändrade och omstörtade 1765 års riksdag allt. Mössorna, nu herrar af styrelsen, glömde de förbindelser de hade till hofvet. De hörde blott på sin förbittring och sitt hat; understödda af Ryssland och England, förföljde de med hätskhet sina motståndare och äfven hofvet, som, för att ej anklagas för att vara förrädare, nu öppet hade förklarat sig för hattarne. Personligheter blandade sig deruti, och från detta ögonblick blef salig konungen helt och hållet öfvergifven af sitt forna parti, som, servilt tillgifvet Ryssland, tog order af dess ministrar. Hofvet, då det öfvergaf mössorna, hade likväl tagit med sig ett antal personer, ej talrika, men de hederligaste i partiet, som af grundsats och erkänsla voro fästade vid den kungliga myndigheten och väl afskydde hatt-cheferna, hvilka hade förföljt dem, men nästan ännu mer sina egna forna chefer, som i medgången glömt den sak, för hvilken de länge hade lidit. Sådan var partiernas ställning vid 1769 års riksdag. De uppoffringar, som hofvet gjort för hattarne, och riksdagens ofördelaktiga utgång uppretade dessa personer emot deras ledare och närmade dem på samma gång till hofvet. Uppriktigt nitälskande för statens sjelfständighet, stötte dem dessutom Rysslands öfvervigt; och den tafla af våldsamheter, som denna makt då framstälde i Polen, väckte på en gång deras harm och fruktan. Alla dessa bevekelsegrunder förente dem snart med hofvets gamla anhängare. Så bildades ett *särskildt parti*, på en gång tillgifvet hofvet och franska systemet, på en gång aflägsnadt från hatt-chefernas aristokratiska principer och afskyende mössorna och ryska systemet. Det *andra* partiet bildade nu hattarne, alltid hatande möss-partiet, som med dem stridde om makten, men svagt nog fästade vid franska systemet, för hvilket de lätteligen skulle ha omfattat ett annat, om detta kunnat försäkra dem bibehållandet af det välde, som kunskaper, hufvud och talanger så lång tid hade åt dem bibehållit. Det *tredje* partiet var de gamla mössorna, förenade med Ryssland, uppfylda af lika hat mot hofvet och mot hattarne, drifna af samma lystnad efter makten som dessa, men vida mindre egnade för dess utöfning, utan snille, utan upphöjelse, utan erfarenhet, utan duglighet. Det fans ibland dem ett litet parti af personer, som ej hade styrka nog att söndra sig från sina gamla vänner, men ogillade det ryska beroendet, älskade fäderneslandet på sitt sätt och voro hätska på hattarne, i hvilka de sågo första orsaken till alla oordningar. De skulle förenat sig med hofvet, om ej detta varit omgifvet af hattar.

En händelse strax efter riksdagen [166] fullbordade förvirringens mått inom partierna. Här förekom den granlaga frågan om *ståndens jämlikhet*, alltid kär för mängden, nödig i en liten republik, källa till söndring i en stor, i monarkien omöjlig. Adeln hade af så många vackra rättigheter, som den förlorat under Karl XI: s och hans efterträdares regering, endast bibehållit den att bekläda rikets högsta embeten. Den hade låtit införa denna punkt i adliga privilegierna af 1723; och rättigheten, ehuru sedermera ofta omgången, var ostridig. Då vice-president-sysslan i Åbo hofrätt blifvit ledig, företog rådet i Maj månad förslagets upprättande. [167] Ibland flere sökande funnos också ofrälse, och då några af rådet uteslöto dessa i anseende till deras börd från förslaget, instämde de öfriga i denna mening, och beslutet, som i följd deraf fattades, infördes i rådsprotokollet. [168] Detta protokoll, som kort derefter utkom på trycket, uppretade på det högsta de ofrälse stånden, som, länge vana att trampa adelns rättigheter under fötterna och att i allt uppträda såsom dess likar, ej kunde fördraga, att rådet åberopade

privilegier, sedan lång tid glömda. Möss-partiet, nu i opposition mot rådet, förgiftade ännu mer allmänna sinnesstämningen i detta afseende genom utspridandet af skrifter, som blott talade om jämlikhet, för att genom vackra ord behaga mängden. [169] De upphetsade till den grad sinnena, att ifrån ena ändan af riket till den andra detta utgjorde ämnet för alla samtal. De tre stånden antogo sig frågan *en corps*. Presteståndet i Sverige består nästan blott af ofrälse. Mössorna syntes förenade i fråga om denna punkt. Sådan var den allmänna ställningen, då tisdagen den 12 Febr. konungen midt under sin supé, träffad af slag, nedsjönk död.»
»Denna händelse, som försänkte hela staten i den största och sannaste sorg, förändrade allt. Salig konungen hade varit god far, god man, god husbonde. Hans godhet hade gjort honom allmänt älskad. Man högaktade honom för hans redlighet. Han gälde för den ärligaste man i sitt rike. Men hans ytterliga eftergifvenhet för sin gemål hade ofta förorsakat honom olyckor och sorger, för hvilka han alltid hade blifvit första offret. Allas blickar vände sig på hans efterträdare, men bägge partierna sågo honom med mycket olika ögon.»

»Mössorna, som före 1769 års riksdag hade vågat i allmänna papper föreslå att beröfva honom tronföljden, förskräckta att se sig en konungs undersåtar, hvilken redan såsom prins hade vågat allt för att störta dem, beslöto att emotstå honom af alla krafter. De beredde sig att komma honom att darra på sin tron, i fall de ej kunde hindra honom att på densamma uppstiga» ....

Här afbrytas dessa anteckningar, hvilka konungen tvänne gånger begynt, utan att fullfölja dem — en gång under titel: *Mémoire sur la révolution de Suède en 1772*, hvaraf vi just nu meddelat ett utdrag; en annan gång under titel: *Mémoire pour servir à l'histoire de la diète en Suède, qui commença le 13 Juin 1771 et qui finit le 9 Sept. 1772*, ett äfvenledes egenhändigt fragment, men blott af ett par blad. Gustaf III uppehåller sig der vid svårigheterna på den tid, när hans fader dog, då man så väl hade behöft hela den lagliga mellantiden, tills 1769 års riksdag borde följas af en ny, för att emellertid lugna sinnena. »Konungens död, påskyndande riksdagen», säger han, »kastade oss midt uti faror, hvilkas höjd möjligtvis dock kunde leda till räddning. Man kände tronföljarens tillgifvenhet för de gamla grundsatser, som under de mest ärofulla epoker hade styrt riket. Denne unge prins borde dessutom vara kär för ett folk, som sedan 70 år sett främlingar på tronen. Men den nye konungens frånvarelse, hans ungdom, ständernas påskyndade sammankomst vore betänkliga omständigheter. Farligast var ofrälsets hat mot adeln, som genom ett oförsigtigt, ehuru ganska lagligt steg af rådet hade uppblossat. Mössorna betjenade sig deraf för att vinna pluraliteten; ehuru denna anda i grunden syftade på både regeringsformens, adelns och statens fullkomliga förstöring» ....

Den 25 Juni 1771 öppnade konungen riksdagen med ett tal hvaraf vi endast anföra slutet: »Jag har sett flera länder, jag har lärt känna flera folkslags tänkesätt, regeringsart, seder, större och mindre välstånd. Jag har funnit, att hvarken oinskränkt välde, prakt och yppighet, för sträng sparsamhet eller penningeskatter utgöra lycka och förnöjsamhet, der kärlek för fädernes-landet, der enighet saknas. Det ankommer derför på eder att blifva det lyckligaste folk på jorden. Låtom detta riksmöte blifva evärdeligen utmärkt i våra tidböcker igenom uppoffrande af allt hat, alla egna afsigter för det allmänna bästa. Jag skall bidraga, så mycket som på min personliga del ankommer, att samla tillbakars edra strödda sinnen, förena edra åtskilda hjertan för att sluta i en lycklig stund för riket detta riksmöte, till hvilkets begynnelse jag önskar eder den Högstes välsignelse.» — Ständerna anhöllo, att talet måtte af trycket utgifvas och utdelas till alla församlingar i riket.

Enighet var således lösen för dagen. Att lugna sinnena, försona partierna var också det mål, som den store Fredrik förnämligast rådt sin systerson att eftersträfva; ehuru han medgaf

svårigheten att deri lyckas. Ett bref från den preussiske monarken af den 28 Juni 1771, hvilket förvaras i dessa samlingar, visar tydligt nog hvad Fredrik II trodde eller misstrodde. »Funnes det Svenskar i Sverige — säger han — skulle de alle vara ense i fråga om fäderneslandets väl, men den främmande korruptionen har allt för mycket förvändt nationens anda. Jag skulle vara ganska nöjd, om jag kunnat lyckas att lugna dem, hvilkas sinnen äro uppskrämda genom hvad de föreställa sig om e. m:ts planer, utan att känna dem. Jag har försäkrat, på e. m:ts egna ord, att ingen ny traktat är sluten med Frankrike, att e. m. ingalunda hade för afsigt att omkullstörta sitt rikes grundlagar, och att e. m:t synts mig hafva den fasta föresatsen att bibehålla god vänskap med sina grannar. — Jag har skrifvit till Ryssland, att e. m:ts afsigt hade varit att sluta sin resa öfver Petersburg, och att endast den aflidne konungens frånfälle hindrat detta; med ett ord, jag har sökt att utplåna alla de motsatta intryck, som begynna att spridas.»
Bemedlingen emellan partierna — den under denna riksdag så mycket omtalade *kompositionen* [170] — var, åtminstone för att vinna tiden, till en början ett nära nödtvunget mål för Gustaf III:s politik. Också sysselsatte han sig dermed genast efter ständernas sammanträdande. Hans första förtroliga framställning derom till möss-partiets hufvudmän finnes redan den 10 Juni 1771 besvarad genom en promemoria af följande innehåll: »Om partiarbetena skola upphöra, måste säkerhet vinnas att man ej blir duperad, hvarför först en jämvigt mellan partierna måste fastställas, och sedermera det gälla såsom afgjordt, att fundamentallagarne blifva i alla delar orubbade. Dertill fordras, att inga nya allianser ingås, som kunna lägga band på nationen eller gifva anledning till krig; att nationen måtte i afseende på riksdagsmannavalens frihet försäkras och hvad deremot af magistrater och embetsmän blifvit brutet beifras; att rådkammaren må delas lika emellan båda partierna; att det framfarna må glömmas; hvarjämte föreslås, att öfverenskommelsen måtte uppgöras emellan trenne personer af hvartdera partiet.» Man ser af en konungens egenhändiga anteckning, att äfven dessa personer blifvit utvalda, nämligen på mössornas sida landshöfdingen friherre Ridderstolpe samt generalmajorerna Pechlin och Rudbeck, på hattarnes grefve Axel Fersen, baron Höpken och baron Duwall; och en ny promemoria med konungens påteckning: *Mössornas kompositions-förslag den 12 Juni 1771 till mig ingifvit*, finnes bilagd. Målet för dessa, å ingendera sidan med uppriktighet förda underhandlingar var, ehuru mycken tid dermed förnöttes, ej blott svårt, utan omöjligt att vinna. [171] Hindren lågo ej blott i partiernas, utan i konungens egen ställning.

Huru skulle Gustaf III, sjelf ställd emellan en redan försökt och en å nyo åsyftad revolution, kunnat förena sinnena om ett regeringssätt, hvars störtande han ville? Dessa försök kunde endast ha någon mening, så vida föreningspunkten låg *utom* detta regeringssätt, i det nya, som konungen ville införa, eller (såsom det hette) det gamla, enligt med rikets forna grundlagar, som han ville återställa. Men att denna föreningspunkt i godo skulle kunna vinnas, var så mycket osannolikare, som nya söndringsämnen hade kommit till de gamla. Vi ha sett den gamla stridsfrågan om frälsets och ofrälsets rättigheter åter väckas. I sjelfva verket var ståndsregeringen dermed angripen i sina grundvalar, och mössorna, då de betjente sig deraf för egna afsigter, visste ej, af hvilket farligt medel de begagnade sig, eller hade glömt, att denna fråga en gång förr hade infört enväldet i Sverige. Men, användt såsom partivapen, hade detta tvisteämne gjort dem segrande vid riksdagsmannavalen i de ofrälse stånden, oaktadt de förhoppningar, hofvet i början närde, och i trots af dess bemödanden att inverka på dessa val. Denna oppositionens öfvervigt visade sig genast vid talmansvalen. Endast riddarhuset fogade sig i utkorandet af hofmarskalken friherre Axel Gabriel Lejonhufvud [172] till landtmarskalk, efter hofvets önskan; men sjelfva detta val af en genom sina egenskaper föga verkande man hade ej annan betydelse än svaghetens. De andra ståndens val — presterskapets af biskop Forssenius [173] i Skara, borgerskapets af borgmästaren Sebaldt i Stockholm [174], böndernas af Josef Hansson [175] från Elfborgs län (som af hatt-pluraliteten vid 1769 års riksdag hade blifvit

utvoterad ur sitt stånd) — föllo på hofvets ifriga motståndare. Vid undersökning af riksdagsmännens fullmakter uteslöt prestestånd et 9, borgareståndet 14 och bönderna 11 af sina medlemmar under allehanda förevändningar. Mössor inkallades i stället.

Att 1769 års revolutionsplaner icke kunnat döljas, ser man tydligen nog af en endast derigenom fullt begriplig antydning i en af ständernas första skrifvelser, nämligen den, med hvilken de den 30 Juli 1771 (samma dag på hvilken de följde konung Adolf Fredrik till grafven) kungjorde sitt beslut att *återgifva sitt förtroende åt det 1769 entledigade rådet*. I ständernas skrifvelse till konungen säges om denna åt möss-rådet gifna upprättelse, att den skedde i anseende till numera *offentligen uppdagade omständigheter*. Konungen ansåg dessa ordalag såsom sårande för sin faders och sin egen heder. Han nekade använda dem uti de kallelsebref, som han genast borde utfärda för tvänne de äldsta af dessa forna, nu såsom oskyldiga statsoffer stämplade rådsherrar. [176] Men man fordrade, att just *dessa* ord skulle nytjas. Man hotade med användning af den kungliga namnstämpeln. Man lät förstå, att en närmare undersökning af de nämda omständigheternas egentliga beskaffenhet ej vore ur vägen. Konungen måste gifva vika.

Det följde en tid, under hvilken han föga syntes bekymra sig om riksdagsärendena; och de mindre skarpsynte väntade sig redan en blott på nöjen begifven namnkonung. Han sysselsatte sig med teatraliska öfningar, med små resor emellan lustslotten, han ritade, broderade, gjorde projekt än till teaterkostymer, än till ordnar och ordensdekorationer. [177] — Vid riksdagen ökades emellertid oredan, bitterheten, ståndsträtorna. — I sex månader tvistades emellan adeln och de ofrälse stånden om ordalagen i konungaförsäkran. Konungen hade väl redan undertecknat en sådan i Paris. Men den ansågs blott provisorisk. Att den endast förband konungen till 1720 års regeringsform, utan att nämna de sedermera i den införda förändringar, väckte dessutom uppmärksamhet. — Adeln önskade den nya försäkran författad i full enlighet med den, som konung Adolf Fredrik år 1751 hade afgifvit; de ofrälse stånden yrkade deremot förändringar och tillägg, för hvilka vi framdeles skola redogöra. Midt under dessa trätor kallade konungen den 28 Nov. 1771 till sig landtmarskalken och ståndens talmän. I närvaro af fyra rikets råd (han hade förut tillkännagivit sin afsigt i senaten) framstälde han för dem faran af deras egen och nationens söndring och erinrade sjelf, att denna vore säkraste vägen till enväldet, i fall han, lika med konungar före honom, ville begagna sig af oenigheten. »Jag helsade rikets ständer på rikssalen», sade han, »med den försäkran att vilja *förena söndrade sinnen*. Jag har för mycken aktning för lagarne att vilja blanda mig i riksens ständers göromål. Men då faran är stor, är kallsinnigheten brottslig. Rörd häraf, har jag uppkallat eder att yppa min oro öfver skiljaktigheten inom riksstånden. Jag erbjuder min person att blifva ett föreningsband. Jag är den ende i riket, som ej har mera gemenskap med det ena ståndets intresse än med det andras.»

Vill man ett exempel, till hvilken grad af obetydlighet och falskhet lagliga former nedsjunka i ett söndradt, till sin upplösning skyndande samhälle, så har man det här. Konungen tillkännagaf i rådet sin afsigt att göra detta steg. Deras excellenser, heter det i rådsprotokollet, betygade med utmärkt sinnesrörelse sin underdåniga erkänsla, men anmärkte, att i rådkammaren inga ämnen förekommit, hvaraf kunde slutas, att någon skiljaktighet mellan rikets ständer vore att befara. Efter afhörande af konungens framställning förklarade landtmarskalken i sitt stånd, att kongl. maj:t hållit ett tal, hvars innehåll ej lagarne tillät honom att omtala. Borgaretalmannen yttrade genast, att han ej kunde framföra någon konungens proposition, som ej komme ur rådkammaren. Konungen ville låta trycka talet; och ännu finnes i samlingarna hans egenhändiga koncept dertill, föregånget af ett förord. Rådet tillät ej tryckningen, utan föregången kommunikation med sekreta utskottet. Talet blef tryckt i

landsorten. Ständerna, ehuru de egnat konungen en tacksägelse för hans nådiga afsigt, beifrade tryckningen såsom ett högmålsbrott och läto trumla efter boktryckaren. [178] Under julhelgen 1771 hade konungen på Ekolsund kring sig samlat flere de mest betydande riksdagsmän. För att främja den så kallade *kompositionen* hade det blifvit öfverenskommet att ifrån det nya årets början upphöra med allt utdelande af *parti-penningar*. I följd deraf borde äfven konungen upplösa en klubb af honom tillgifna adelsmän, hvilkas uppförande på flera håll väckt misstankar. [179] Deremot förbundo sig komponisterna (ty *komponister* och *anti-komponister* blifva nya partinamn) att arbeta för bibehållande af det *nuvarande* rådet, i hvilket hattarne ännu hade pluraliteten.

Ett bref från riksrådet Sinclair till konungen, den 2 Januari 1772, visar första verkan af dessa åtgärder. »Boye [180] — säger han — annonserade klubbens tillslutande den 30 December. Ryktet om upphörande af underhållet har väckt stort missnöje. Boye har måst bekräfta det. Allt hvad han tillade om ed. m:ts eget samtycke, enligt hvad (franske) ambassadören sagt honom, upphetsade dem endast mer. Alle svuro, att de ville sätta till äfven sina kläder för att underhålla sig vid riksdagen, att de hade uppmanat sina kamrater att med dem förena sig, och att, oaktadt deras fattigdom och ett gammalt bruk, som hade vant dem att emottaga penningeunderhåll, de likväl ej ville låta sig behandlas såsom hyrlingar. Ambassadörens tillbud att bestå respenningar behandlades med förakt. Slutligen presenterade några ett papper, hvars innehåll jag härhos har äran i afskrift bifoga [181], och de uppmanade hvarandra att underteckna det. Öfverstarne grefve Creutz [182] och De Carnall [183] gjorde det först, och alle de öfrige följde. Två unge officerare ville urskulda sig med sin medellöshet. Några andre gjorde sammanskott till deras underhåll. Derefter lemnade de huset och marscherade *en corps* till ett annat, som de redan hyrt. Denna nya klubb samlas alla aftnar. Underskrifterna voro i går 117. Det är en formlig *konfederation.* [184] __ Det är svårt att säga, hvartill allt detta skall leda; men jag fruktar, att det går ut på ny opposition i afseende på konungaförsäkran [185], och att detta kommer att utdraga riksdagen.» — Det var upphofvet till den under namn af *Svenska Botten* bekanta klubben, i spetsen för hvilken dåvarande öfversten för Nylands dragoner friherre Jakob Magnus Sprengtporten trädde, och som både föregick och förebådade revolutionen.
Hvad af franska ambassadören grefve de Vergennes' korrespondens i dessa samlingar finnes förvaradt, inviger oss i den hemliga riksdagshistorien vid denna tidpunkt. Brefven äro dels till konungen, dels till grefve Axel Fersen, dels till Beylon, som på den underordnade plats af lektör, hvilken han i Lovisa Ulrikas hof intog, hade till den grad förvärfvat sig hela det kungliga husets förtroende, att man ser honom uppträda såsom medlande person i alla deras vigtigaste angelägenheter. Det var hos Beylon, som konungen hade sina hemliga sammankomster med den franske ministern.

Vi begynna med anförandet af ett bref från grefve Vergennes till konungen af den 10 Febr. 1772: »Öfverste Sprengtporten säger mig, att, för att hålla sin klubb tillsammans ännu en månad, han behöfver 3000 plåtar (écus), hvilka han anhåller, att jag må förskjuta, väl förståendes, utan att e. m. derom må underrättas. Det har synts mig besynnerligt. Jag har undvikit att svara för att under tiden kunna få veta e. m:ts vilja. Det enda jag begär är en samvetsgrann tystnad. Det intresserar e. m. mer än mig. Ty då man tror, att det är på e. m:ts befallning, som penningeutdelningarna upphört, så skall man ock påstå, att det är på dess befallning, som jag återtagit dem.» — Sannolikt hade Sprengtportens begäran icke skett konungen ovetande. Oaktadt Vergennes tillstyrkt det tagna beslutet, och det hette, att ryske ministern grefve Osterman ej var obenägen att gilla det, så visade sig likväl snart, att ingendera af partierna ville eller kunde hålla öfverenskommelsen. Redan den 2 Jan. 1772 skrifver Sinclair till konungen: »Mössorna förhålla sig stilla. Men största delen af deras pensionärer återkommer i Februari, då underhållet tager sin vanliga gång.» Så skedde å ömse

sidor; och brefven till Beylon från grefve Vergennes röja merendels elakt lynne öfver ständiga penningefordringar. — Den 2 Febr. 1772 skrifver Vergennes till Beylon: »Jag skall tåligt vänta i ert kabinett och låta mig ledas såsom ett lam att möta konungen.» — Den 25 Februari: »Jag är ledsen vid de ständiga penningefordringarna. Nu vill man ha till justitiekanslersvalet. [186] Jag har ej ansett det nödigt; men vore det blott fråga om 5- à 6000 plåtar, kunde ni lofva dem på mina vägnar. Jag vill ej dölja för er, att eder store vän, han, som ni kallar eder hjelte, har meddelat sig med mig i denna sak, och att jag skjutit den ifrån mig. Men anser man detta, som har synts mig indifferent, icke vara det, så undertrycker jag min egen mening och lofvar att göra det möjliga, jag ville nästan säga, det omöjliga.» Den 12 Mars: Samma klagan öfver stegrade penningefordringar. — »Det är icke först nu, som jag ser huru våra projektmakare räkna. Gifve Gud, att i det man förehafver man ej missräknade sig blott i fråga om penningar! Jag väntar, att man slutligen gör sin sak så väl, att vi förlora rådet. Ni känner min tanke. Se der hvad som undergräfver min helsa, mitt lynne! Hvarför vilja verka, då att hålla sig stilla vore det enda goda parti man kunde taga?»

Det nuvarande rådets ställning blef i sjelfva verket hvar dag betänkligare genom stämningen i de ofrälse stånden. Boye, en agent af riksrådet Sinclair, hade för att motverka senatens fruktade fall begärt 109,550 daler kopparmynt att i partipenningar utdela till 193 personer och fordrade dessutom 60,000 daler kopparmynt för att betala förskott och lån, som blifvit gjorda i samma ändamål. Vergennes afgaf i anledning deraf den 16 Mars 1772 en note af följande innehåll. »Franske ambassadören fattar allt för väl vigten af att sammanhålla adeln i ett ögonblick, då senaten eller åtminstone de mest intressante senatorerna hotas med ett fruktansvärdt anfall. Man kan likväl ej räkna på att rädda dem, som mössorna vilja störta. Desse äro allt för starka i de ofrälse stånden; och ståndens pluralitet gäller. Den enda fördel, som stode att vinna, vore således, att de entledigade rådsherrarne erhöllo Riddarhusets bifall. Denna fördel är väl allt för obetydlig. Man har derför proponerat en annan plan för att frälsa de hotade rådsherrarne. Ambassadören, som icke känner, om den blifvit gillad af konungen, har likväl omfattat den, såsom helsosam, och har lofvat att till densamma söka medverka. Man påstår, att en summa af 10,000 écus [187] kunde förmå en rådsherre nedlägga sitt embete, och att en annan ej vore obenägen att för intet gå af. Dessa tvänne vakanser skulle sannolikt lugna stormen [188] och förekomma ett system af våldsamhet. Men om ambassadören skall bestå denna summa för att lätta ett nyttigt förslag, så är det ej möjligt, att han på samma gång kastar sig i nya kostnader för ett annat föremål. För att ingenting dölja — hela beloppet af den fond, hvaröfver han kan disponera, öfverstiger ej 200,000 daler koppar, hvaraf 77,000 daler redan blifvit lemnade till öfverste Sprengtporten, enligt h. m:ts vilja. Återstoden är 123,000 dlr eller, om man afdrager 60,000 dlr [189] för det nyssnämda ändamålet, blott 63,000 dlr. En allt för obetydlig summa för de anspråk, man gör. Prester och borgare af partiet skola säkerligen pretendera gratifikationer. Hvarest taga dem, om det lilla som återstår lemnas till hr Boye? — Denna uppgift skall utan tvifvel förvåna h. m:t, då den så föga öfverensstämmer med de förutfattade tankar, man ingifvit honom. Det kan synas rättvist i sin ordning att göra något för dem, som följt det patriotiska partiets fana, men erfarenheten har allt för mycket visat, att emottagna välgerningar snarare anses såsom en rättighet till nya anspråk, än en förbindelse till tacksamhet. I alla fall kan man ej annat än lemna hr Boye derhän. Mer än 100 personer af dem, hvilka han påstår sig dirigera, hafva undandragit sig hans inflytande och förenat sig med öfverste Sprengtporten. Det företräde, som h. m:t synes gifva åt den senare, har redan gjort mycken ond blod. Dessutom, kan man väl räkna på hr Boye? Han beror helt och hållet af grefve Sinclair. Men denne har gjort sin fred med mössorna. Att guvernörsplatsen i Pommern blifvit åt honom bestämd, är derpå ett otvifvelaktigt bevis. [190] Kan man väl föreställa sig, att hans personliga fiender, folk som svurit hans undergång, skulle unnat honom den vackraste syssla i Sverige, utan att ha gjort sina vilkor. Ett af dem är naturligtvis, att han skall bidraga

till de rådsherrars fall, hvilka man vill afsätta.» — I en biljett från Vergennes till grefve Axel Fersen den 24 Mars 1772 heter det: ». . . Nu vill man, att jag skall köpa bönderna, hvartill fordras ett förskott af 200,000 daler kopparmynt. Jag är ej lättsinnig nog att sätta mera på spel, än jag redan gjort. Våra kontrahenter hade förbundit sig, att det skulle vara slut (på riksdagen) i Mars. Hvilka ha deras bemödanden varit för detta mål? Hvad ha de gjort för att besvärja stormen mot rådet? Jag kastar ej ut penningar på en slump. Jag tviflar med skäl, att grefve Osterman vill och kan kasta ut mycket. — Ni vet, hvad som skett med bondeståndets sekreterare genom riksrådet Sinclair. [191] Ni kan bättre än jag döma, om det är värdt att deraf göra bruk.» — Den 25 Mars skrifver grefve Axel Fersen till Vergennes, huruledes riksrådet Sinclair rådt att köpa de tre ståndens röster i de bägge deputationerna, hvarifrån förföljelsen mot rådet utgått. I anledning deraf meddelar grefve Fersen följande: »Frietzcky, en af mössornas bästa hufvuden, medlem af kompositionskonklaven och i besittning af alla mössornas hemligheter [192], har blifvit tillfrågad af en bland de våra, huru man skulle förklara det förvånande nit, hvarmed herrar Funck, Ribbing, Essen och andra mössor plaiderade riksrådet Sinclairs sak på det öfriga rådets bekostnad, ehuru de varit hans bittraste fiender. Frietzcky hade panna nog att svara, att detta uppförande å deras sida hvarken var grundadt på förtroende eller aktning, men att grefve Sinclair lofvat hemligen understödja deras parti och system och i detta ändamål svara för alla de röster han disponerar vid riksdagen. — Det är ej möjligt, att grefve Sinclair till den grad kan fela mot konungen och staten." — Den 11 April afgjordes rådets öde i de ofrälse stånden. Det var ett oväntadt slag, hvilket man hade hoppats kunna afvända, så mycket mer som komponisterna bland mössorna lofvat bibehålla hälften af den nuvarande senaten. Den biljett, hvari Vergennes underrättar Beylon om utgången, finnes i dessa samlingar, försedd med några egenhändiga anmärkningar af Gustaf III, hvilka vi sätta under texten. Den är af den 12 April 1772. »Skulle ni väl föreställt er en katastrof [193] så allmän som gårdagens? Jag hade ännu någon tro på mitt slägte. Jag var ej beredd att se dubbelheten, bofstrecken och raseriet i en så gruflig höjd. Man skulle tro, att det är demokratiens choc mot aristokratien, i fall de underrättelser, som efter hand inlöpa om den föregående nattens intriger, icke försvagade, om ej vederlade denna tanke. *Wijkman* [194] och *Kröger* [195] äro ej de ende, som predikat korståget hela natten på klubbarna. En borgare vid namn *Grahm* [196], som man säger ligga i händerna på herr S . . . [197], har följt dem öfver allt. Ni påminner er det depositum, som skedde hos *Odhelius* [198]. I går afton har man återskickat mig summan, men ej i samma mynt, utan i en anvisning på banken, dragen aftonen förut och undertecknad af depositoren. Om den är god, så är klart, att mina penningar ha tjenat att bereda förräderiet, och allt hvad man nu återskickar är priset derför. Man kan ej dölja för sig, hvarifrån slaget kommer. Man kände hvad mått och steg vi tagit med borgareståndet. Man har minerat emot oss. Cheferna stå der ensamme med sina röster, hvilka, såsom utgången visar, ej tjenat oss till någonting. Det onda är gjordt. Jag ser intet hjelpmedel. Man talar om att återställa tre rådsherrar, R—, B— och H—. [199] Jag tror numera ej på någon ting. Jag beklagar af allt mitt hjerta vår värdige hjelte [200]. Jag fäller tårar för mina vänner och med mina vänner. Vår fältmarskalk [1] har föregått mig med exemplet. Jag har aldrig sett någon djupare rörd, än han var i går. Jag fruktar, att han lemnar partiet.»

Några utdrag af bref ifrån öfverste Sprengtporten till Gustaf III under konungens vistande på Ekolsund, påskhelgen år 1772, må fullborda målningen af riksdagens oreda.
Den 14 April 1772: »Det oväntade utslaget af rådets sak i de tre stånden har utan tvifvel blifvit e. m. meddeladt före dess afresa. Herrar komponisters konsternation visar, att de agerat *de bonne foi* i denna sak, i synnerhet grefve Fersen och hans parti. De öfrige ha blott apparencerna att sauvera och trösta sig lätt..... Emellertid är rådets sak uppskjuten hos adeln. Mycket gräl hos borgarena. Det påstås, att Sundblad [2] haft den oförsigtigheten att offentligen utdela penningar i sista plenum.» — Den 16 April. »Oenigheten bland borgarena fortfar. Man

kastar eld och lågor öfver statsbristen, proponerar indragningen af flera regementen, af presidenterna i kollegierna, af biskoparne, eller att ge dem penningelön, 10,000 (plåtar) hvardera. Bönderna ha ock talat mot prelaterna. Man säger, att Osterman är ganska ledsen öfver hvad som skett med rådet, att han sedermera ger mindre och franske ambassadören intet. Förändringen med grefve Sinclair blir mer och mer känd, ehuru under formen af ett accommodement för hans personliga konservation, och anses i detta afseende såsom ett drag af nödvändighet. Hur vill e. m. att vi skola uppföra oss emot honom? Ryktet säger, att 1,200 dalkarlar äro på vägen till Ekolsund att begära hjelp af e. m. [3]. Det har gjort våra vänner mycket glada och visar, huru böjde de äro för en förändring.» Den 23 April: »Det är svårt att ge säkra underrättelser. Grefve Fersen har försäkrat mig, att herrar komponister på mössornas sida kasta hela skulden i rådets sak på hans excellens Funcks skurkeri, hvars organ Wijkman är hos presterna. — Man misstänker, att Sinclair till och med på längre håll deri har del i anseende till den nära liaison, som i sjelfva verket existerar emellan honom och Funck. Men detta är också det enda bevis man har emot honom. Flere, som jag talt vid, försvara Sinclair och säga, att han endast ville krossa de gamla aristokraterna, på det enda resursen skulle vara e. m:ts person. I det fallet skulle Funck arbeta i samma mening. Jag lemnar detta åt e. m:ts omdöme — hvilken som har utsigt att få öfverhanden, grefve Sinclair med Funcks hjelp, eller grefve Fersen med sina gamla vänner. Emellertid kan grefve Fersen ännu ej utverka några penningar af franske ambassadören. Jag vet ej, hur det skall gå med det fattiga folket. De revoltera säkert emot honom. Rådets sak anses förlorad, om man vill spara de 200,000 livres, som ambassadören lärer ha qvar, till något bättre. Kanske till att motverka den kommission, hvarom nu åter talas hos borgarena. Det påstås, att de tre stånden ämna sätta tre *ofrälse* militärer på ett rådsförslag». [4] — Den 30 April: »Grefve Scheffer har utan tvifvel anmält för e. m., huru grefve Sinclair explicerat sig för honom. Hans excell. Scheffer har synts mig fullkomligt öfvertygad om hans oskuld. . . . Hans liaison med Funck fortfar. Emellertid tros, att Sinclair kommer att besätta senaten med sina anhängare.»

Ännu hade rådets sak ej förevarit hos adeln. Den 13 April skref konungen till baron Ridderstolpe, en af cheferna för kompositions-partiet å mössornas sida: »Adeln har ännu ej förklarat sig. Må den vara enig att frikänna rådet, må ni och edra vänner tala derför, må riddarhuset utan omröstning justifiera rådet! Det är endast ett sådant uppförande, som kan utplåna mina misstankar. Jag vet väl, att adelns röst numera gör ingenting till saken; men ni kan endast derigenom sätta mig i tillfälle att fortsätta en bemedling, som min heder förbjuder mig att understödja, om man tillsluter mig allt tillfälle dertill. Såge jag blott på mig sjelf, så gåfve jag eder visserligen icke detta råd. Ju våldsammare här tillgår, desto mer skola alla hjertan återkomma till mig. Medlidandet skall efterträda raseriet. Man skall med allt för mycket skäl beklaga en vördnadsvärd gubbes öde, hvilken, efter att i 55 år ha tjenat sitt fädernesland med heder, ser sig i sitt 76:te år störtad i elände. [5] Följderna äro lätta att förutse. Kasta, blott en blick på vår hela, både äldre och nyare, historia.»

I plenum den 25 April förekom sekreta justitie-deputationens, redan i tre stånd bifallna betänkande om rådets afsättning äfven hos ridderskapet och adeln. De som togo rådets försvar hänvisade på rådsherrarnes förklaring och på hofrättsrådet von Posts, betänkandet bifogade, särskilda tanke. Man anmärkte, att hvad som mest öfverklagades vore rådets förhållande i några befordringsmål och beslut i afseende på några öfverklagade riksdagsmannaval, men att lagarne i båda fallen voro otydliga och minst kunde föranleda afsättning såsom straff. Grefve Axel Fersen talade med rörelse. Han fästade i synnerhet uppmärksamhet på sakens politiska sida. »Är det vist och försigtigt, sade han? Hvad verkan skall det göra på konungen, på utrikes makter, på allmänheten? Vi göra regeringssättet förhatligt. Efterkommande torde få känna hvad denna tiden bereder. Vi täfla nu om att taga tjenster och fullmakter af hvarandra, man

torde snart gå längre och taga egendomen, slutligen kommer det an på lifvet.» Mösscheferna för kompositionspartiet, friherrarne Ridderstolpe och Essen, inskränkte sig till det yttrande, att ej hela rådet, utan endast en del deraf borde entledigas. Men då de medgåfvo, att alle voro felaktige, så att skilnaden hufvudsakligen skulle bero på godtycke, så vann Frietzckys tanke, att just derför undantag ej borde ske. Betänkandet mot rådet bifölls, ehuru blott med 277 röster emot 271. [6] I detta plenum klagades mycket öfver den stigande bitterheten mot ridderskapet och adeln, som gaf sig luft i tidningar och flygskrifter. [7]

Vi ha sett, att riksrådet Sinclair hade förstått att för sig utverka ett undantag från det öde, som träffade hans medbröder. Undantaget sträcktes äfven till riksrådet v. Wallwijk, som mössorna år 1765 från ett kommissariat i statskontoret flyttat till rådsbordet, och som, i följd af den välberäknade försigtighet, som förde honom oskadd genom mer än en parti-hvälfning, också nu satt qvar [8]; en lycka eller olycka, som äfven träffade riksrådet grefve Schwerin, emedan han under en stor del af den tid, som lemnat föremål för anklagelserna, varit frånvarande. Grefvarne Hjärne, von Stockenström, Snoilsky hade genom egna afskedsansökningar förekommit ständernas beslut. Detta blef, att alla de öfriga, nämligen grefvarne Rudenschöld, Bjelke, Ulrik Scheffer, von Hermansson, Beckfriis, Posse, Barck, förklarades sina rådsembeten och rikets ständers förtroende förlustige. — I början var konungen, i följd af allt detta, mycket uppretad mot riksrådet Sinclair. -— »Det är odiöst», skrifver han till grefve Karl Fr. Scheffer [9], »att till denna grad blifva bedragen och ännu mera odiöst att blifva det genom en man, som har haft den oförskämdheten att betjena sig af mitt namn och min kredit för att bereda mig den blodigaste skymf. Felet är ock hos vår gode ambassadör [10], som med sina hemligheter och med sin mysteriösa min tror sig den förste man i verlden och blott skämmer bort sakerna genom sin småslughet. Hade han ej lagt alla sina ägg i en gryta, skulle de ej nu alla varit sönderslagna. Men det tjenar till ingenting att tala derom, emedan saken är afgjord. Af alla nyheter, som komma mig till handa från Stockholm, ser jag, att der en stor förvirring herskar. Somlige säga, att det är den demokratiska andan, som vunnit på aristokraterna; andre, att man har velat göra mig en tjenst med att behålla S. [11] och köra bort alla de öfriga, som voro aristokrater; andre, att detta skett för att gifva en formel dementi åt komponisterna och att visa på ett lysande sätt, att det ej är fyra till fem adelsmän, som styra de andra stånden, och att vid min återkomst dessa stånd ämna proponera mig en annan komposition, hvaraf de ensamme vilja ha hedern; andre, att det är Ryssland, som i samråd med S. har gjort allt. Men af alla dessa tankar finnes ingen enda, som ej röjer, att, sedan protokollen blifvit tryckta, man är förlägen för de der uppgifna skälen, som äro så svaga, så frivola, anklagelserna så barnsliga, så orättvisa, *att ingen hade för sådana flata och svaga orsaker velat köra bort sin fogde, för hvilka riksens ständer nu licentierat herrar riksens råd.* [12]

»Af allt detta slutar jag, att det är en så stor förvirring ibland dem, att hvarje dag bör öka den, och att i ett gynnande ögonblick man kan falla öfver dem och förskingra dem alla. Men för allt detta måste man förena sig med grefve Fersen, och, ehuru det med skäl bjuder mig emot, tror jag dock, att jag måste deran.....Om söndags afton ämnar jag vara i staden. Jag skulle vara högst intresserad af att se eder. Jag fruktar för en viss herre, som kanhända vill tala med mig, och som torde skämma bort vårt första möte. Detta första möte skall decidera, för alltid mitt sätt att behandla honom.» — Man har sett, att Sinclair redan hade lyckats att urskulda sig inför grefve K. F. Scheffer. Det synes ej heller ha misslyckats honom inför den mer skarpsynte konungen. Visst är likväl, att Gustaf III ej ogerna såg honom aflägsnad till den plats, dit hans nya embete, såsom generalguvernör i Pommern, nu kallade honom. De lediga rådsstolarna fyldes, till en del med så mycken möda, att det kom i öfvervägande vid riksdagen, om man ej kunde tvingas att emottaga råds-embetet. [13] Huru en bland de afsatta rådsherrarne — sedermera Gustaf III:s minister för utrikes ärendena — i detta ögonblick såg

sakerna, må följande bref från honom till konungen, af den 20 April 1772, bevitna, hvilket vi, liksom de föregående, meddela i öfversättning och utdrag: »Förtvifla ej om fäderneslandet! Jag vågar derom besvärja eders maj:t. Det är det enda hjelpmedel, som återstår. Ed. m:ts mod måste upphöja sig öfver lyckan. Ed. m:t måste sätta en orubblig fasthet emot alla försök, som man visserligen ännu skall göra att förmå ed. m:t till tålamod och eftergifvenhet. Jag vågar säga det: e. m. har rågat målet; och all ytterligare eftergifvenhet mot folk, som satt sin egen opålitlighet i så öppen dag, skulle blott göra dem djerfvare. Nu heter det, att man vill göra nåd åt fyra ibland oss. [14] Med denna intrig har man ett dubbelt ändamål, det ena kanhända att vinna e m., det andra att öppna vägen för dem af oss, som anses mest fästade vid sina platser, att enskildt underhandla och underkasta sig partiets afsigter. — Förlåt, om jag hänföres af mitt nit! Det är oundgängligt, att e. m. fattar regeringstyglarna med en Herculisk arm, och att e. m. sätter en gräns för allt hopp om att ytterligare låta sig ledas. Hvad gör en öfvergående storm? E. m. skall rädda sitt folk, sitt fädernesland, och dess ära skall framgå i full dag för verlden. Stora olyckor fordra stora hjelpmedel; och lyckligtvis har naturen skänkt e. m. allt hvad som fordras till att öfvervinna dem. Men e. m. skall hafva behof af allt sitt mod och af all sin förmåga.» — Det är betecknande för tiden att höra ett så varmt språk i ett sådant ämne af en sådan man. Grefve Ulrik Scheffer var eljest lika bekant för sin kloka köld, som hans äldre broder, Karl Fredrik, för en lätt tänd värma. Under sådana förebud firades ändtligen den 29 Maj 1772 Gustaf III:s kröning [15], hvilken han först till September månad föregående året hade utsatt, men som blifvit oupphörligt uppskjuten genom striden angående den nya konungaförsäkran. Det var egentligen under dessa tvister, som det fruktansvärda fenomenet yttrade sig, att *partistriden* hade blifvit *ståndsstrid*.

Det var en förvandling, som egentligen försiggått inom möss-partiet. Ursprungligen var detta det mest aristokratiska, med de gamla slägterna i spetsen, hvilka 1738 hade dukat under för den adliga demokratien inom Riddarhuset eller för partichefer, som deraf begagnade sig. Under dessas långvariga öfvervigt (som var hatt-väldet) stärkte sig de gamla mössornas opposition (liberal, såsom all sådan) allt mer med ofrälse bundsförvandter. Det så sammansatta partiet — som vi i ett annat arbete kallat de *nya mössorna* till skilnad ifrån de *gamla* — det parti, som 1765 segrade, 1769 låg under och nu åter uppreste hufvudet, var egentligen en *koalition*, hvars beståndsdelar under denna riksdag upplöste sig. Det var ej mera adeln, som numera ensam stod i spetsen. Det ofrälse elementet blef öfvervägande: de adlige ledarne förlorade tyglarna, och konungen tog dem.

Grälet om konungaförsäkran begynte såsom ren partistrid genom mössornas bitterhet emot 1768 års händelser, hvadan de nu ville stadga, ej blott att konungen skulle förbinda sig att *oafbrutet* regera, utan ock att såsom högmålsbrott beifra, om några af rikets embetsmän, under hvad sken som helst, förklarade sig *inaktiva*. Men allt blef snart ståndstvist, sedan de ofrälse ståndens reaktion mot de *adliga privilegierna* börjat röja sig. Påminnande derom, att dessa privilegier endast vid 1723 års riksdag blifvit bifallna med det vilkor, att de oprivilegierade stånden framdeles med sådana också måtte hugnas (hvilket efter 50 års förlopp nu ej vore för tidigt att verkställa), sökte de att i den nya konungaförsäkran gifva orubblig helgd, ej mindre åt städernas privilegier (borgerskapet ville till och med göra dessa oföränderligare än sjelfva grundlagen), än åt skatte- och kronoallmogens egande- och besittningsrätt, så väl emot kronan, som adelsmannen. Förgäfves protesterade adeln både mot dessa, i 21 och 22 §§ af den nya konungaförsäkran införda tillägg och mot den förändring af 9 §, hvarigenom förklarades, att vid tjensters besättande endast skicklighet, förtjenst och erfarenhet borde afses, hvilket sista adeln förmente strida mot 2 § af adliga privilegierna, påstående att ordet *förnämligast*, som på detta ställe blifvit nytjadt i konung Adolf Fredriks försäkran, borde bibehållas. Lika fåfäng var adelns protest mot 5 §, der i den gamla försäkran konungen lofvar att alltid

instämma med samtlige riksens ständer såsom maktegande, men i den nya redaktionen ordet *samtlige* blifvit uteslutet. Förändringen var i närvarande ögonblick vida betydligare än den syntes. 1723 års riksdagsordning föreskref väl redan, att rikets ständers beslut skulle afgöras efter pluraliteten af stånden. Att de tre ofrälse ståndens röster skulle kunna öfverväga adelns var dermed i konstitutionens teori gifvet. Men i verkligheten hade den ständernas regering, som vi kalla vår frihetstid, alltid varit en regering i och genom det första ståndet. Nu hotade alla de farhågor, som adeln velat förebygga genom insättandet af ordet *samtlige* i 1751 års konungaförsäkran. Den var derför högst ömtålig om detta uttryck och ville ej gifva vika, ehuru i konungaförsäkran särskildt stadgades, att till *privilegiers* ändring fordrades alla fyra ståndens bifall. Det var adelns gamla anspråk *att ej kunna öfverröstas vid riksdagarne*, som låg under denna opposition. Man fruktade den ofrälse pluralitetens nya makt. Denna fans redan; den skulle snart ytterligare visa sig i ett så vigtigt ämne som afsättandet af hela rådet: hvar skulle den stanna? .... Adeln gaf till utseendet efter. Den nya konungaförsäkran utfärdades i hufvudsaklig enlighet med de ofrälse ståndens beslut. [16] Konungen underskref den, utan att läsa den. [17]

Bitterheten steg. Rådet afsattes. Högre och lägre embetsmän angrepos. Landshöfdingarne Örnsköld, Strömfelt, Rappe och Silfverhjelm, åtskilliga häradshöfdingar anklagades och dömdes för inblandning i riksdagsmannavalen. Den gamle Nordencrantz, namnkunnig såsom den hätskaste vedersakaren af hattarnes finanssystem, ref åter upp anklagelserna mot de forna så kallade vexelkontoren, på hvilka detta parti i sin välmakt af bankens medel hade fåfängt offrat så stora summor till kursens styrande. Hans angifvelser föranledde en af dessa *ständernas utomordentliga kommissioner*, vid hvilka så många blodiga och förhatliga minnen lastade sig, och som genom 1766 års riksdag hade uttryckligen blifvit förbjudna. En sådan nedsattes icke dess mindre genom pluraliteten af de ofrälse stånden. [18] Den var tillika uttryckligen riktad mot alla, som i 1768 års händelser [19] hade visat sig verksamme, ehuru konungen sjelf ibland dessa var hufvudpersonen. En stor del af den förnämsta adeln lemnade nu efter kröningen riksdagen. Grefve Axel Fersen reste till sina egendomar i Östergötland. Biskoparne tego. Väldet hade kommit till de lägre mössorna, som i synnerhet uti borgareståndet visade sig ytterst häftiga. Borgmästare och prostar uppträdde såsom de mäktigaste riksdagsmän. På samma tid yppade sig tecken till inbördes osämja äfven emellan de ofrälse stånden sjelfva. I borgareståndet skedde anfall mot biskoparnes inkomster och presternas vederlag, och detta fann understöd i bondeståndet. Bönderna, hittills uteslutne utur *sekreta utskottet*, som i sjelfva verket var denna tidens högsta regeringsmakt, upptogo och yrkade nu med häftighet emot de öfriga stånden sin gamla fordran att i detta mäktiga utskott också erhålla säte och stämma. Landet, efter en svår missväxt, hotades af hungersnöd. Folket anklagade ständerna att hvarken ha velat förbjuda bränvinsbränningen eller vidtaga verksamma anstalter till anskaffande af spanmål. Med nöden steg förvirringen till sin höjd.

Förberedelser till revolutionen

Ej första tanken på en *revolution*, men väl första planen till dess verkställande under dåvarande omständigheter synes ha utgått från öfversten friherre Jakob Magnus Sprengtporten, vid riksdagen chef för den, mest af unga officerare bestående, rojalistiska klubben, som kallades *Svenska Botten*. Vi ega tillgång till hans egna anteckningar. [20] I dessa omtalar han först sin riksdagsplan. Han ville, för att stärka försvaret för adliga privilegierna, vinna på Riddarhuset introduktion för de i senaste tider nobiliterade familjer, hvilka, såsom öfver (det föreskrifna) antalet, genom ett adelns beslut ännu derifrån voro uteslutna. »Detta blef — säger han — väckt genom ett memorial på Riddarhuset, som gjorde mycket buller, och blef slutligen genom votering af mössorna väl afslaget, dock med mycken möda och kostnad för dem. Oss förskaffade det emellertid vänner hos dem, som älskade rättvisan, och i synnerhet dem, som voro i tillfälle att behöfva introduktion. Men en annan dessein, som jag i tysthet härunder hade, nämligen att genom biträde af dessa nya familjer jämte dem, som man genom försäkran om vidare nobilitering kunnat vinna, i synnerhet uti prestestånd et, förskaffa sig influence der och bryta mössornas pluralitet samt sålunda få 2 stånd emot 2, gick förlorad. Min afsigt med en sådan tillställning var att ej allenast förekomma det onda, som dessa dåraktiga ständer voro på vägen att göra, utan ock, om möjligt, förskaffa konungen någon större myndighet. Men sedan nu ingen utväg fans att komma åt presterna, föll jag på den tanken att i samma afsigt göra ett försök på bondeståndet, hvarvid tillika en mera extenderad vue presenterade sig. Jag formerade derför den plan att genom särskildt votum bevilja bönderna de paragrafer, som i konungaförsäkran voro till deras fördel, men deremot afslå allt för de andra stånden, att genom penningar vinna en viss mössa, som hade några och tretio bönder under sin styrsel, ooh att sedan genom penningar vinna några af de mest betydande bönder, som, enligt min tanke, hade skäl att öfvergifva de andra stånden, så snart de fått det fram, som var till deras enskilda förmån. Den oenighet emellan stånden, som derigenom uppkommit, skulle sedermera ännu mer uppretas medelst nya propos om presternas *vederlag* [21]; och enär man således fått dem väl ihopspända, skulle man uppkasta den propositionen i bondeståndet: att, sedan ständerna numera genom sin oenighet kommit alldeles i inaktivitet, så att ingenting kunde afgöras, genast afsluta riksdagen samt, enligt andra fria nationers, i synnerhet de Romares, exempel, som i sådana bekymmersamma omständigheter valt sig en diktator, uppdraga till konungen och rådet riksstyrelsen på 12 års tid, med makt att göra och låta, som dem bäst synes, dock enligt de grundlagar vi egde, på det att under en sådan tid den inbördes oenigheten måtte aftyna, så att ständerna derefter med förnyade hjertan kunde sammanträda att vidare bekräfta de goda författningar, som af konung ooh råd emellertid tagna blifvit. Detta skulle med all force i bondeståndet pousseras; likaså hos adeln. Om bifall ej stode att ernå, ämnade jag med Svenska Botten gå till kungen och begära slut på riksdagen, hvarmed bönderna borde sig förena.»

»Jag uppgaf denna plan till konungen och vann dess approbation. Franske ambassadören Vergennes samtyckte äfven dertill och försäkrade att fournera de 50,000 plåtar [22], som till brytningen hos bönderna fordrades. Men Sinclair, som i hemlighet gjort sin fred med mössorna, motverkade detta hos konungen nästan i momenten, då jag skulle lyfta penningarna, och alla preparationer redan voro gjorda. Jag såg mig således öfvergifven af konungen och utur stånd att något företaga . . . Emellertid hade jag ådragit mig mössornas hat, och som man af mitt handlingssätt funnit, att jag kanske i framtiden kunde blifva en man, som gåfve dem bekymmer, beslöt man att i tysthet ruinera mig. En process, som emot mig uppviglades af riksrådet Reuterholm bland mina rusthållare i Finland, och med hvilken de emot all lag vändt sig till ständerna, var den pretext, som man ville nytja dertill. — Detta

jämte någon notis af vissa mössor, som voro mina vänner, gaf mig till känna hvad mig förestod; och, såsom jag hade för mycken ära att, efter andras exempel, byta om parti eller falla mössorna till fota blott för att konservera mig, såg jag följaktligen ingen annan utväg att sauvera mig än en *revolution*.»
»Åtskilliga idéer i den vägen hade redan under riksdagen passerat mig genom hufvudet, och propositioner derom till konungen hade redan blifvit gjorda, så af Sinclair som af mig, fastän förgäfves. Jag hade således föga hopp att få honom dertill. Jag var äfven nu på någon tid liksom skild ifrån honom, allt sedan han gick ifrån min plan. Men då ständernas galenskaper allt mera tilltogo, och han numera fann sig så godt som öfvergifven, trodde jag mig ännu kunna göra ett förslag i den vägen. Ju mer jag tänkte derpå, desto mer fann jag angelägenheten häraf, icke allenast för mig sjelf, utan fast mera för fäderneslandet. Men som allt företagande i Stockholm genom minsta tillfällighet kunnat röjas, herrens karakter ej heller gaf något hopp, att han sjelf ville sätta sig i spetsen, så uppgaf jag till grefve Karl Scheffer en plan, uti hvilken dessa bägge omständigheter voro förebygda, med anhållan att han ville anmäla den hos konungen samt lemna mig svar, hvilket ock inom få dagar blef gjordt, och planen af konungen bifallen.»

»Denna plan gick derpå ut, att en revolt skulle ske med garnisonen på Sveaborg, jämte lätta dragonerna i Borgå, hvilka derefter skulle embarkeras på vissa dertill preparerade fartyg af armeens flotta, med hvilka man utom skär skulle gå till Sandhamn och derifrån göra landstigning vid Erstavik nära Stockholm. Ett antal officerare, så väl af dem, som voro vid riksdagen, som af garnisonen i Stockholm, jämte några välsinnade borgare, skulle i detsamma under någon pretext samlas vid Kolbotten, hvarest, sedan kommunikationen med staden blifvit couperad medelst en liten trupp af dem, som landstigit vid Erstavik, man till dem skulle göra proposition om revolutionen. Konungen skulle derpå komma dem till mötes, och man således nattetid marschera in till Stockholm för att sätta sig i besittning af staden, artillerigården och garnisonen. Rådet samt några af hufvudmännen i alla stånd skulle under detsamma arresteras, samt ständerna genom härolder och under hotelse att i händelse af olydnad blifva ansedde för rikets fiender sammankallas på Rikssalen, der en ny regeringsform af konungen skulle proponeras och genom biträde af trupperna, som emellertid stodo under gevär, befrämjas till bifall och samtycke.» ...

»Skulle, alla precautioner oaktadt, någon nouvelle framkomma, eller motvind, storm eller andra omständigheter tillstöta, som gjorde, att man manquerade att efter planen sätta sig i possession af Stockholm m. m., så borde, så väl till ressource i händelse af olycka, som till ytterligare understöd af sjelfva planen, en annan revolt ske i Skåne sålunda, att garnisonen i Kristianstad förmåddes taga till gevär, bemästra sig staden och fästningen samt gifva någon deklaration mot ständernas olagligheter. Detta borde afpassas i samma ögonblick, som prins Karl, under pretext att möta sin från Preussen återvändande fru moder, skulle på en annan väg ankomma till Skåne. Prinsen skulle deraf taga anledning att, efter skedt samråd med vederbörande af garnisonerna i Landskrona och Malmö, samla så väl dessa trupper som de indelta kavalleriregementena, under förevändning att med dem marschera mot Kristianstad. Vid ditkomsten skulle garnisonen på anfordran uppgifva sina postulat, öfver hvilka prinsen skulle sammankalla samtlige officerare till konselj. Proposition skulle då göras om deltagande med garnisonen, de, som det ej ville, arresteras, och trupperna sedan harangeras. Derefter skulle prinsen genom marche forcé sätta sig i possession af Karlskrona, hvarest, utom flottan och den vanliga garnisonen, voro 800 man af Östgöta infanteri på arbete vid dockbygnaden; och sedan detta vore gjordt, borde prinsen taga vägen, på tvänne kolonner, uppåt Stockholm, nämligen den ena genom Kalmar, som medtoge Kalmar regemente, och den andra genom Vexiö, som på lika sätt hade att medtaga Kronobergs och Smålands kavalleriregementen. På

det likväl nouvellen om revolutionen i Kristianstad, som omöjligen kunde hållas tillbaka, ej skulle sätta ständerna i tillfälle att taga några författningar, som kunde hindra verkställigheten af den coup, som vid finska truppernas inkomst till Stockholm borde utföras, så skulle tiden så afpassas, att revolten i Kristianstad komme 8 dagar *efter* den på Sveaborg, hvarigenom man hade 11 dagar att räkna på, innan någon revolt blefve kunnig; och på så lång tid tycktes äfven nouvellen från Finland kunna afhållas genom de anstalter, som dertill tagna blifvit. Men i all vidrig händelse, och derest jag med finska kommenderingen blefve så prevenerad, att jag omöjligen kunde sätta mig i besittning af Stockholm, så hade jag då att reembarkera för att å nyo landstiga vid Norrköping, sätta mig i possession af den staden, upphäfva broarna, samla Östgöta kavalleri till mig och så afbida prins Karls ankomst för att sedan med samlad styrka fullfölja saken.»

»Sedan jag i muntlig öfverläggning med konungen haft tillfälle att till fullo detaljera denna plan, och han öfver allt sammans förklarat sitt nådiga välbehag, begynte jag med att engagera öfverstelöjtnant Trolle [23], som var chef af flottan och som, par hazard, i dessa dagar var i Stockholm i samma moment, då jag var på vägen att i detta ärende afsända min yngre broder [24] . . . Emellertid skickade jag jägmästaren Toll [25] till Kristianstad att der engagera baron Lars Kaulbars [26] och kapten Hellichius [27], hvilka voro de ende, till hvilka man kunde sig anförtro, och som kunde verkställa en sådan coup; hvarjämte han hade i kommission att rekognoscera Karlskrona, huru det bäst och säkrast kunde surpreneras, så väl till lands som sjös, i fall hasarden så fogade, att detta senare någonsin komme i fråga. Tollen uträttade detta mästerligen och lemnade till svar, att Hellichius vore färdig att göra coupen, så snart han allenast finge konungens order; och öfver Karlskrona skickade han mig både ritning och disposition till en surpris. Till Finland afsände jag min bror, som hade att underrätta sig om garnisonens styrka på Sveaborg, samt hvad language der fördes bland officerarne, men i synnerhet att hålla dragonerna i Borgå tillsamman, under pretext af exercis, samt sätta dem i god esprit.»

»Under det att detta förehades, kom prins Karl, par badinage, att företaga en liten exercis på Ladugårdsgärdet med en liten svärm officerare. Detta roade konungen, som dervid var närvarande, och som han ville familiarisera sig och vinna officerarnes förtroende i armeen, så blef beslutet att 8 dagar derefter företaga en ny exercis. Sådant verkställdes genom en svärm af ungefär 100 officerare, som formerade 6 små esqvadroner, hvilka konungen sjelf kommenderade. Men ehuru detta skedde utan något annat uppsåt, togo ständerna likväl någon ombrage deröfver, då de fingo höra, att konungen ville företaga ännu en ytterligare exercis, som skulle förstärkas med ungefär 100 officerare till fot under öfverste De Carnall. Detta behagade mig derför intet, emedan man onödigtvis ådrog sig uppmärksamhet. Icke dess mindre måste jag uppsätta en disposition till denna exercis, och som konungen med något ord lät mig förstå, det han kanske hade någon afsigt dermed, hvilket jag kommunicerade Trollen, gaf detta oss anledning att i all händelse förskaffa skarp ammunition i beredskap, hvilken fabricerades vid Djurgårdsvarfvet hos öfverstelöjtnant Chapman af det krut, som Trolle par hazard fått med ett fartyg ifrån Sveaborg, och hvaraf vi fingo 1200 patroner, som under exercisen stodo till hands i en hyrvagn. Men konungen ville ingenting företaga, då jag averterade honom derom, och således slöts hela exercisen med blotta roligheter, hvilka det likväl varit mycket bättre att till en annan tid uppskjuta. Ty, ehuru oskyldigt det i sig sjelft var, och ehuru ständerna låtsade glömma bort detta lapprit, så voro likväl många af våra varsammaste politici, t. ex. grefve Fersen m. fl., hvilka deraf togo anledning, att tro, det något i löndom af konungen förehades. Misstanken hade kunnat bekomma oss illa, om ej lyckan på ett så besynnerligt sätt befrämjat hela detta arbete.»

»Jag var emellertid sysselsatt med de anstalter, som fordrades i Stockholm, och som det var nödigt att der hafva några officerare i beredskap till hvarjehanda förrättningar, så engagerade jag kapten Hintzenstern [28] att alltid hafva sig till hands några officerare, som voro pålitliga, dock utan att göra dem något förtroende af saken. Hans kommission var egentligen att arrestera rådet och dem af ständernas hufvudmän, som dertill voro utsedde, och om hvilkas qvarter, jämte belägenheten, han emellertid hade att göra sig underrättad. Med kapten König [29] af gardet gick jag i samråd om utseendet af någon viss officer eller underofficer af hvarje kompani, som vore att lita på, i fall konungen behöfde deras tjenst. Min afsigt med detta var att med deras tillhjelp kunna samla någon del af gardet i momenten för att dermed stöta till konungen på Artillerigården. Men häraf gjorde jag likväl ej förtroende till König, utan skedde allt sammans under andra pretexter. Med öfverste De Carnall gick jag deremot i confidence om allt sammans, emedan han var utsedd att besörja samlingen på Kolbotten, och hvarför han förut borde veta att välja sitt folk. För egen del gjorde jag en resa sjöledes att rekognoscera debarkeringsstället vid Erstavik samt de vägar, som derifrån å ömse sidor leda till Stockholm och framkomma genom Skans- och Danviks-tullarna m. m. Om allt hvad sålunda tillgjorts lemnade jag rapport till konungen vid de konferenser, jag med honom esomoftast hade. Han upptog allt sammans med en confiance, som charmerade mig, och som lemnade mig fria händer att göra alldeles som jag ville. Vid dessa tillfällen föreföllo partikuliera diskurser om den tillkommande regeringsformen. Jag hade gerna sett, att han velat antaga det engelska regeringssättet medelst inrättning af tvänne parlament (kamrar), nämligen visse fullmäktige af hvarje bänk hos adeln jämte biskoparne i det ena, samt borgares och bönders fullmäktige i det andra. Men herren trodde, att detta, såsom alldeles nytt, skulle blifva mindre behagligt, och att deremot Gustaf Adolfs regeringssätt skulle falla mer i smaken. Detta kunde ock hafva sitt skäl, hvarför jag ej heller envisades dermed, nöjd att allenast få ändring uti det vanskapliga regeringssättet vi egde, och att nationen kunde få behålla det hufvudsakliga af sin frihet. Konungen chargerade sig sjelf med författandet af denna regeringsform, hvaruti likväl grefve Karl Scheffer gick honom till handa. Han nytjade dertill i synnerhet den tid han vistades vid Loka [30], och då han derifrån återkom, visade han mig detta opus under en konferens vid Haga. Jag märkte då väl, att herren temmeligen skansat omkring sig och i synnerhet tagit præcaution till sin säkerhet medelst en oinskränkt makt öfver sina hustrupper. Men då nationen hade qvar friheten att taxera sig sjelf och konungen intet offensivt krig kunde börja, så tyckte jag, att man dermed borde vara nöjd. — Jag i synnerhet fierade mig till herrens godhet, såsom jag ej heller kunde föreställa mig annat om en ung herre, som var full af esprit och äfven tycktes hafva den ambition att göra sitt folk lyckligt och upphjelpa riket. Således var jag, som dömde honom efter min egen böjelse att göra hvad godt och nyttigt vore, mindre granlaga om ordasättet i regeringsformen eller att deruti söka någon säkerhet mot konungamakten. Emellertid, och innan detta kom i quæstion, blefvo de hos Chapman under arbete varande fartyg färdiga och afgingo till Finland. Trollen afreste ock kort derpå till Sveaborg, till hvilken jag gaf skriftlig instruktion öfver allt hvad han derstädes hade att, enligt planen, iakttaga.....Denna instruktion uppviste jag för konungen, som efter vanligheten förklarade sig nöjd med allt hvad jag gjorde. Men då Trollens svar någon tid derefter ankom, uti hvilket han, jämte en ej synnerligen fördelaktig målning af garnisonens esprit, sade sig ej kunna svara för verkställigheten, tycktes konungen ej vara särdeles nöjd, att jag skulle skiljas ifrån honom, men öfverlemnade icke dess mindre till mig sjelf att göra som jag tyckte. Jag svarade derpå, att om han ville saken skulle gå, så måste jag nödvändigt resa, och som han tycktes vara bekymrad att finna någon säker man i mitt ställe att gå sig till handa, så proponerade jag honom baron Saltza, hvilken ock med konungens samtycke strax af mig blef engagerad. Saltza tycktes ej vara rätt belåten med hela planen, och vid första konferensen med konungen afstyrkte han honom från allt sammans, såsom för mycket hasarderadt i anseende till ständernas sammanvaro, samt proponerade i stället att uppskjuta med hela entreprisen, till

dess att konungen kom att göra sin eriksgata, då en revolt kunde begynnas med några regementen, som då voro samlade, och, sedan man således fått armeen att gå in i saken, samla ständerna å nyo. Men konungen tycktes ej hågad att vänta så länge.»

»Såsom jag igenom en brusque afresa till Finland nödvändigt skulle ådragit mig misstankar, så begynte jag att i mitt dagliga tal framkasta denna idé under hvarjehanda pretexter för att således preparera sinnena dertill, under det jag ännu var sysselsatt att författa fullständig instruktion för Saltza om allt hvad i Stockholm var att iakttaga till förekommande af allt missförstånd, sedan efter min afresa intet tillfälle var att samråda, och på det fall att i första momenten af min ankomst något skulle komma mig vid. Men jag hade ej många dagar talt om min finska resa, förr än ständerna sjelfva prevenerade mig, i det de, då jag sådant minst förmodade, sjelfve kommenderade mig att skyndsammast gå till Finland. Motiven dertill behagade mig likväl icke, ty jag såg tydligen, att man fått någon soupçoun om hvad jag förehade, helst man tillika afsände Petter Schönström [31] åt Dalarne och Durietz åt Vermland att ha uppsigt på allmogen m. m. En uti Örebro i löndom tryckt skrift, under namn af *Mörksens rike och väldigheter*, hvilken talte illa om ständerna och hade några upproriska utlåtelser, nytjades till pretext för dessa anstalter. Men skriften var ett foster af mössorna sjelfva, och underrättelsen om den revolution, de ville förebygga, hade kommit från en annan kanal.»

»Konung Gustaf hade uti bref till konungen i Frankrike gifvit till känna hvad som förehades, och engelske ministern i Paris hade fått tillfälle att utur konungens eget kabinett escamotera denna hemlighet [32], hvilken han genast kommuniserade riddaren Gooderich, som var engelsk minister vid vårt hof, hvilken åter gaf det till känna åt mössorna. Men lyckligtvis hade konungen utlåtit sig i så generela termer, att de deraf ej kunde sluta något annat, än allenast att en revolt för händer hades, som ungefär mellan medlet och slutet af Augusti skulle utbryta. Detta gjorde likväl till fyllest att väcka deras uppmärksamhet till att examinera alla konungens demarcher och liaisoner m. m., och som de funnit, att jag som oftast var hos herren, dels vid Haga, dels på slottet, jag äfven från första inrättningen af Svenska Botten var känd för en konungens tillgifne tjenare, så slöto de deraf, att jag uti dessa saker måtte hafva den betydligaste delen, hvarför de trodde säkrast att eloignera mig, i det hoppet att, sedan jag vore borta, skulle konungen, hvars sinnelag de kände, ingenting företaga. Och alltså blef jag anbefald att gå till Finland för att undersöka orsakerna till en derstädes öfverklagad saltbrist — en pretext, i högsta måtton frivol, hvarför man tillade, att jag hade att efterspana, om några exemplar af den omförmälda skriften derstädes blifvit utspridda, samt att förekomma alla upproriska stämplingar, i fall några sådana funnos å bane.»

»Jag, som häraf allt för väl såg, att man ville eloignera mig, och att de om sjelfva revolutionen hade någon spaning, kunde ej annat föreställa mig, än att konungen genom någon indiscretion på ett eller annat sätt röjt oss, ty den genom Gooderich komna underrättelsen var ej att drömma om. Jag styrktes deruti, då jag såg, att konungen var omgifven af en svärm ungdom, att han gått i samråd med en Beylon, som, ehuru en ganska aimabel och förnuftig karl, likväl ej i mitt tycke kunde bidraga till hvad för händer hades. Jag slöt deraf, att konungen äfven gått i förtroende med franska ambassadören, ehuru jag sådant hos honom undanbedt, emedan jag var säker, att grefve Vergennes skulle kommunicera det med grefve Fersen. Och uti allt detta har jag sedermera funnit, att jag ej bedrog mig. Beylon nytjades ibland annat att hos herr Peil [33] negotiera eller lyfta de 30,000 plåtar, som jag till depenserna vid revolutionen reqvirerat, och hvilka konungen utom Vergennes' assistance ej kunde anskaffa, ehuru han deraf gjort mig en hemlighet. Jag märkte vidare, att alla mina demarcher voro espionerade, och att några mössor, i synnerhet Wennerstedt [34], som låddes vara af mina vänner, några gånger

framkastade oförmodade frågor om dragonerna i Finland och den exercis de förehade, hvarvid han alltid fixerade mig att liksom af min contenance utforska, om något med dem vore för händer, helst jag någon gång förut under förargelsen öfver det våld, som mössorna föröfvade emot mig, fält en hotande utlåtelse att vilja hämnas på dem, hvilket han allt sedan den tiden, och nu i synnerhet, tog ad notam.» . . .

»Till att närmare upplysa detta och tillika gifva mössorna att tro, det jag alldeles icke vore hugad att gå till Finland, låddes jag vara mycket missnöjd med den kommission, man, mig ovetande, pålagt mig, hvarför jag ock uti rådet, dit jag blef uppkallad att emottaga mina order, först muntligen utbad mig betänketid och skriftligen sedan afsade mig, försäkrad att sådant ändå skulle blifva afslaget, som ock skedde. Jag vände mig derpå till sekreta utskottet, der jag såg, att detsamma skulle hända mig, under föregifvande det jag väl vore nöjd att resa till Finland, efter jag såg, att jag vore ständerna till misshag, men att jag ej ville chargera mig med någon kommission, emedan man deraf allenast kunde taga sig anledning att snärja mig i processer inför ständer, som ej voro mig bevågna, utan allenast sökte att få sak med mig. Men hufvudafsigten härmed var att inbilla dem, det jag i Finland ingenting förehade, utan med regret reste dit, samt att af de ventilationer, som härmedelst väcktes hos mössorna, m. m. utröna, huru långt deras tankar sträckt sig, och om de verkligen ville hafva mig till Finland för att snärja mig, eller om hela afsigten bornerade sig dertill att skilja mig vid Stockholm; hvilket senare jag ock ändtligen tyckte mig finna med temmelig säkerhet. Icke dess mindre, för att soutenera min rol, ingaf jag ett memorial härom på Riddarhuset; men som jag visste, att jag derstädes skulle få medhåll, embarkerade jag mig samma dag eller den 28 Juli 1772, innan något beslut var taget.» . . .

I det ögonblick baron Sprengtporten skulle afsegla, erhöll han från konungen följande biljett, som vi efter originalet meddela i öfversättning: »Jag lägger i edra händer hemligheten af mitt lif, och jag fruktar ingenting i denna punkt. Jag beder er än en gång att spara eder och ej utsätta edra dagar, som i detta ögonblick så nära äro förenade med statens välfärd. Finner ni motstånd, är bättre att uppgifva företaget, än att bringa eder lycka på fall. I denna händelse hoppas jag, att ni tillintetgör detta papper, hvilket äfven sedan bör ske, om ni deraf gjort bruk.» Den 29 Juli 1772. Det i biljetten omnämda papperet var en af Sprengtporten skrifven, men af konungen undertecknad och beseglad fullmakt, att han, som åt öfversten baron Sprengtporten uppdragit en högst vigtig, fast hemlig förrättning, af hvars utgång fäderneslandets väl i högsta måtto beror, för godt erkänner allt hvad han härutinnan finner nödigt att göra samt gillar och stadfäster de löften och försäkringar, han gifver åt dem, som honom biträda. Det var ej Sprengtportens mening att få konungens egen underskrift på detta papper. Han ville endast försäkra sig om hans bifall till innehållet och ämnade sjelf låta ditsätta en härmad underskrift, såsom ock sedermera skedde. Konungen missförstod meningen och underskref sjelf. Men då både namnteckningen ej syntes fullt lika den vanliga och det kungliga sigillet var otydligt, drog Sprengtporten deraf misstankar; och detta var första anledningen till hans sedermera yppade misshällighet med konungen.
Det finnes ingen fullständig berättelse om revolutionen den 19 Aug. 1772 i de Gustavianska papperen. En af konungen påbörjad egenhändig uppsats derom slutar med inledningen, innefattande en målning af partiernas tillstånd, hvilken vi redan meddelat. Sprengtportens berättelse, åtminstone hvad vi deraf sett, saknar fullständighet. Den tillhör ej heller de Gustavianska papperen. Deremot träffas ibland dessa en afskrift af Sprengtportens instruktion för baron Saltza, med följande egenhändiga påteckning af konungen: »Öfversten, sedan generalmajoren friherre Hugo Herman v. Saltza's [35] afskrift af baron Jakob Sprengtportens projekt och plan till revolution, som dock ej följdes, men skedde på ett mera hastigt sätt den 19 Aug. 1772.» — Det hufvudsakliga innehållet af denna plan har redan ur Sprengtportens

egen berättelse blifvit meddeladt. En egen instruktion åberopas i afseende på dem, som skulle arresteras, enligt en förteckning, hvilken likväl ej fullständigt är bilagd. Särskildt nämnas der riksråden Ribbing och Funck; af adeln kammarherren baron Essen, Frietzcky och Pechlin, af hvilka den siste skulle hotas med hårdaste medfart, om han ej hölle sig stilla, men de bägge förstnämde endast tillsägas, att de äro stälde under konungens protektion; ibland presterna Wijkman 36 och Gadolin 37; ibland borgarena Sebaldt, som ock skulle hotas, om han ej ville vara stilla, samt Sorbon 38. En. ansenlig summa af sexdalerssedlar borde vara till hands att utdelas bland soldaterna, samt till gratifikationer for gardet och artilleriet påsar af dukater (hvilka ej heller vid den verkstälda revolutionen fattades). Det tillägges: »flere af borgerskapet äro välsinnade, i synnerhet bryggaren Willman på Söder,, som kan samla sin bataljon, samt bryggaren Rhen på Norr».

Konungen har rådfrågat Vergennes både angående Sprengtportens förslag om diktaturen och om förändringen af svenska författningen till någon likhet med den engelska. I en skrifvelse utan datum, men, såsom det synes, af Maj månad 1772 yttrar sig grefve Vergennes: »Ändamålet, som man föresätter sig, är helsosamt. Tolf års lagligen oinskränkt makt skulle vara mera än tillräcklig att utveckla e. m:ts egna stora egenskaper. Första riksdag skulle snarare öka än minska e. m:ts makt. De gamla chimererna och tillgifvenheten för den gamla regeringsformen hos vissa klasser skulle försvinna, äfvensom partinamnen; den främmande inflytelsen af den pestilentialiska korruptionen skulle upphöra. Men om ändamålet är godt, äro väl medlen tillräckliga ?»

På förslaget att formera den svenska representationen till någon likhet med ett engelskt öfver- och underhus synas följande ambassadörens yttranden ha afseende: »Hoppet om förbindelse med adeln», säger han, »skulle väl detta verkligen vara någon förledande utsigt för svenska presterskapet? Största delen deraf kommer ur de lägre klasserna och återvänder genom sina barn ofta dit. En mer, lysande ställning skulle vara en börda för dem, som ej hade medel att underhålla den. Ståndet till sitt väsende har verkligen ett närmare förhållande till adeln än till något af de andra stånden. Det har distinktioner, privilegier, äfven slägtskapsband med adeln, som ej försmår att med detta stånd alliera sig. Men allt detta synes hittills ej ha haft någon betydande inflytelse på hela ståndet, hvilket man hellre ser söka stöd hos de lägre klasserna än hos sin egen hierarki. Om ock förordningen af år 1761 39 återkallas, hvad fördel kan man vänta sig deraf, om bönderna sätta sig upp mot presterna? Understöder då adeln prestestånd et, så har man två stånd mot två och ständernas inaktivitet. Försvarar adeln lamt presterna eller utsträcker handen åt deras motståndare, så kasta sig presterna på ett af de andra stånden; och resultatet blir detsamma. Och skola de ej på förhand vända sig deråt, hvarest de säkrast kunna påräkna bundsförvandter?»

»Förändringen skall blott föda af sig förvirring. Denna är redan stor nog. Och likväl fordras för att utföra en sådan förändring en enighet, som nu ej en gång finnes ibland dem, som äro närmast med hvarandra förbundne.» Dernäst meddela vi såsom vanligt i öfversättning följande tvänne biljetter från konungen. Den första är till Beylon, daterad Loka den 24 Juni 1772: »I momenten, då jag for ifrån Haga, kom den nämda mannen 40 till mig att begära de 10,000 plåtar (écus), som restera på den begärda summan. Jag lofvade att söka skaffa honom dem, då han går till Finland i slutet af denna månad. 41 Min bror på andra sidan hafvet 42 består dem, och ni får tillsäga hans affärsman 43, att han lemnar eder dem. Man måste ej veta kanalen, hvarigenom jag skaffat dem.» — Biljetten eller brefvet till grefve Karl Fr. Scheffer är af den 23 Juli. »Ni vet redan», skrifver konungen, »den oro, som en ridikyl skrift af en entusiast 44 väckt hos sekreta utskottet. För bättre underrättelse sänder jag en afskrift af det

bref, som utskottet i detta ämne har tillskrifvit mig. Ni ser, att de skicka Sprengtporten till Finland för att aflägsna honom från mig. *Det är att sätta bocken till trädgårdsmästare*» [45].

Förslag till ny regeringsform

Af konungens koncept till 1772 års regeringsform finnas flera fragment, alla på svenska. Ett, begynnande med det vanliga formuläret: »Vi efterskrefne Sveriges rikes råd och ständer m. m.», innehåller: huruledes »under den ädla frihetens namn åtskilliga medborgare hade upphäft sig till herravälde, som, befästadt af egennytta och hårdheter och understödt af främmande makter och välde, störtat riket i största osäkerhet igenom lagarnes vrångvisa tydning och till slut kunnat ådraga fäderneslandet de bistra öden, som förra tiders historier och grannars efterdöme visat, om ej nitiske medborgares mandom och kärlek för fäderneslandet, understödde af konungens bemödande, oss derifrån ryckt och frälsat hade», — med ett ord: *inledningen* till 1772 års regeringsform nära ordagrant, sådan den i denna regeringsform läses, hvartill finnas bifogade äfven de tvänne första §§ om religionen och konungamakten. Derpå följer ett annat koncept, i hvilket konungen fattat sig kortare och endast punktvis tillkännagifvit sin tanke. Detta är i åtskilligt afvikande från hvad sedermera i regeringsformen verkligen stadgades. Vi anmärka de förnämsta olikheter, der de förekomma. Konceptets innehåll är följande:

1. Religionen.

2. Konungamakten

3. Riksens råds embeten, att de alldeles äro dependenta af konungen.

4. Riksens ständers fri- och rättigheter: kontributionerna och lagstiftningen med konungens samtycke. Riksdag hvart fjerde år, dock endast i tre månader. [46]

5. Finanserna alldeles under konungen.

6. Alla tjenster under konungen.

7. Utrikes negotiationerna under konungen.

8. Armeen och flottan under konungen.

9. Alla kollegier under konungen.

10. Ingen tjenst aftagen utan dom och ransakning, rådsembeten undantagna.

11. Riksens råd behålla sina förra tjenster, hvilka de ej kunna förlora utan dom och ransakning. [47]

(N:r 12 fattas.)

13. Ingen hålles i fängelse öfver tre månader, utan att göra honom sin process. [48]

14. Riksens råd döma efter pluralitet i justitiesaker. [49]

15. Alla benådningar ankomma allenast på konungen.

16. Skulle konungen i fredstid och mellan riksdagarne vilja pålägga nya gärder, då skall riksens råd sig deremot sätta, och ingen statssekreterare det expediera vid lifsstraff. [50]

17. Likaledes om konungen vill ändra religion. [51]

18. På vissa ställen i riket tillåtes fri religionsöfning. [52]

19. Konungen kan upphöja till grefligt och friherrligt stånd, hvilka ridderskapet och adeln ej kunna undandraga sig att introducera.

20. Likaledes till adlig värdighet, vid sin kröning eller efter. Ridderskapet skall deraf introducera 150. [53]

— Ett annat koncept med ny nummerföljd börjar med

N:r 16. Med erkebiskops och biskopars samt superintendenters utnämnande förhålles såsom före 1680 vanligt varit. [54]

17. I konungens minderårighet skall konungens rättighet utföras af den eller de, som den förre konungen dertill utsett. [55]

18. Konungen är ej myndig förr än vid 21 år. [56]

19. Ständerna skola sammankallas, när tronen är ledig, och der ej finnes någon arfvinge (välja) såsom 1720 års regeringsform förmår; men de skola strax välja, på samma sätt som talmännen. Hvart stånd har sin röst och rikets råd en. [57]

20. Ständerna kunna ej föreskrifva honom (konungen) någon annan lag än denna. Skulle han för lifstiden dertill samtycka, blifver det af intet värde för efterträdaren.

21. Riksens ständer kunna ej göra något (annat) val, än med arfsrätt förenadt är.

22. Ingen dansk eller rysk furste skall kunna väljas till Sveriges konung.

23. Ingen furste, som är öfver 50 år och barnlös, kan väljas, utan att hans närmaste arfvinge väljes till efterträdare. [58]

De franska subsidierna

En finansiel förlägenhet bidrog ej litet till konungens beslut att ej längre uppskjuta revolutionsplanens utförande. Han hade nyss före riksdagen, för att så mycket kraftigare kunna inverka i synnerhet på landtmarskalksvalet, tillåtit sig en anticipation på de franska subsidierna genom ett lån af något mer än ½ million livres [59] hos en holländsk bankir, som skulle betalas genom dessa subsidier. Men subsidierna voro offentliga medel, som stodo under *ständernas* förvaltning. Anticipationen borde således ej komma till *deras* kunskap, och Frankrike förmås att särskildt godtgöra denna utgift. Frankrike, utan hvars hörande skulden blifvit gjord, ville åter väl afdraga den på subsidierna, men ej på annat sätt ikläda sig densamma. Konungen saknade medel att betala den. Man underhandlade. Vergennes, före hvars ankomst till Stockholm skulden var gjord, och som ansåg sig nog sent om den hafva

blifvit underrättad, visade sig dervid föga villig, och de underhandlingar med franska kabinettet, som åt grefve Creutz blifvit uppdragna i samma ämne, tycktes ej lofvat någon lycklig utgång. »Jag är i förtviflan» — skrifver Creutz till konungen i början af år 1772. — »Alla mina föreställningar om nödvändigheten att inbegripa skulden till huset Horneca uti de *hemliga utgifterna* ha varit fruktlösa. Hertigen af Aiguillon har positivt förklarat, att det är omöjligt; att han hade hela konseljen emot sig; att denna vore revolterad öfver de otroliga depenser, man gjorde på Sverige, under det att här hofvet och kronans förnämste embetsmän ej få ut en styfver, fast man öfverhopar provinserna med nya skatter; att, äfven om konungen ville, saken likväl vore omöjlig, emedan penningar alldeles fattades; att allt, som man kostade på Sverige, vore dessutom bortkastadt och tjente blott att föreviga korruptionen; att ingenting blef af; att man i denna stund ej kommit längre än i början af riksdagen; att han darrade hvar gång han skulle föredraga Vergennes' depecher för konseljen. Jag har förestält honom, att allt detta vore en följd af de förfelade riksdagsmannavalen, hvaraf verkan skulle blifvit ännu förderfligare, om mössorna fått öfverhanden på *riddarhuset*, hvilket otvifvelaktigt inträffat, om ej ed. m:t begagnat sig af sin kredit att draga på Horneca, och att det vore ohyggligt, om e. m. nu skulle blifva offer för ett steg, som endast blifvit taget i förlitande på de högtidliga löften om understöd, som hans kristligaste majestät gifvit. Jag har skrifvit ett bref till hertigen af Aiguillon. Det har gjort intryck. Jag har refuserat att ge mitt qvittens på de 550,000 livres, om hvilka jag ej bör ha någon kännedom, och man har betalt summan, utan att vidare insistera. Men hertigen af Aiguillon har å nyo förklarat mig i de kraftigaste ordalag, att summan kommer att afdragas på subsidierna. Jag vet, huru mycket denna nyhet skall oroa e. m., då jag känner omöjligheten för e. m. att skaffa denna summa, tills första qvartalet [60] af subsidierna utfaller. Huset Grill, det enda till hvilket man skulle kunna vända sig, är så besväradt af de ofantliga förskott det gjort, att detta handelshus är i den största fara. Jag bör ej dölja, att hertigen förundrar sig, att konungen i Frankrike ej genast underrättades, då e. m. drog denna vexel, och att e. m. ej förr än tre månader efteråt har för grefve Vergennes framstält nödvändigheten att inbegripa denna summa i de hemliga utgifterna. Hertigen insisterar å nyo på nödvändigheten att sluta denna beklagliga riksdag. Man måste ej uppehålla sig med hoppet om en komposition, som blir omöjlig. E. m. måste nedslå sina fiender genom fasthet och mod, om e. m. skulle kunna förmå sina allierade till nya uppoffringar. Hertigen tillade slutligen, att konungen af Frankrike betalar dessa 550,000 livres utan afdrag på subsidierna endast i det fall, att e. m. genast kan afsluta riksdagen, hvarmed korruptionen också kan upphöra; men att, om riksdagen fortfar, den nämda summan ovilkorligen måste afräknas på subsidierna. Jag föreslår e. m. att skrifva ett rörande bref till konungen, ett smickrande till madame Du Barry och ett vänskapsfullt och förtroligt till hertigen af Aiguillon.»

Konungens svar, hvartill hans egenhändiga koncept finnes, är i mer än ett afseende märkvärdigt. »Jag har», säger han, »min k. grefve, med känslor, som ni kan föreställa er, emottagit edert bref. Jag tror likväl ej, att ännu allt är förloradt. Jag litar för mycket på konungens i Frankrike vänskap för att tro, det han skulle vilja öfvergifva mig. Jag skickar er en memoire att presenteras för hertigen af Aiguillon. [61] Jag ber er påminna honom, att konungen i Frankrike, två dagar sedan jag efterträdt min fader på tronen och i det ögonblick, då man trodde, att mössorna ville uppsätta min bror Karl emot mig, lät erbjuda mig 36 till 38 örlogsfartyg för att återföra mig i mina stater och der understödja mig, om nödvändigheten så fordrade. Det var abbé de Terrai sjelf [62], som gjorde mig denna proposition. — Borde jag ej lita på en furste, som intresserade sig så lifligt, så ömt för min sak? Kunde jag tro, att en vexel på en så måttlig summa, som 500,000 livres äro för Frankrike, skulle vara ett för djerft och vågadt steg af mig, i förtröstan på en furstes ord, som ej tvekade att hemsända mig med en flotta, ehuru detta hade kunnat upptända ett krig ej blott i Norden, utan i Europa? — Ni ser

genom den memoire, som jag bifogat, huru nödvändig denna operation var, och att utan den äfven adeln, nu det enda stånd, som är med oss, kanske äfven gått för oss förlorad. Det måste äfven märkas, att riksdagen redan varat i sex månader under en ständig opposition af de tre ofrälse stånden, och att ingen märklig förändring har skett. — Rådet är ännu detsamma. Också skulle riksdagen redan varit slutad, om ej trätan uppkommit emellan de ofrälse stånden och adeln om konungaförsäkran, hvarigenom min kröning, före hvilken ständerna ej kunna skiljas, blifvit uppskjuten. Jag sänder innelyckt ett bref till konungen i Frankrike. Men jag har ej kunnat förmå mig att skrifva till madame Du Barry. Jag känner denna qvinnas oförsigtighet. Jag minnes än, att hon visade för grefve Scheffer kejsarens bref till konungen i Frankrike. Ni kan deraf döma hvad hon skulle göra med mina; och hvad skulle Paris och Europa säga derom? [63]

Det synes häraf, att konungen ej i detta ögonblick befarade hvad likväl tre månader derefter inträffade, då riksdagen antog en så hotande karakter, att de tre ofrälse stånden afsatte hela rådet. Denna händelse gjorde det ofördelaktigaste intryck i Frankrike, der man ändtligen hade medgifvit att betala första qvartalet af subsidierna för 1772, utan afseende på den af konungen gjorda anticipationen. Grefve Creutz yttrar den 24 April i bref till konungen: »De sista riksdagsoperationerna ha här verkat en förskräcklig köld. Man var på god väg att i Juli lemna i förskott äfven sista qvartalet af subsidierna. Nu får jag rent afslag, och man vill hålla sig vid konventionens bokstaf.» — Men äfven denna svårighet blef öfvervunnen. Creutz skrifver den 29 Maj: »E. m:ts bref till konungen af Frankrike har gjort hela sin verkan. Hertigen af Aiguillon är genomträngd af erkänsla öfver e. m:ts godhet, och den dam, som har konungens förtroende, tar den lifligaste del i allt hvad som intresserar e. m. Hon talar derom med mig oupphörligt.»

Då hvarken konungen eller franska hofvet mer hoppades någonting af riksdagen, så är det tydligt, att Frankrike endast kunnat förmås till ytterligare uppoffringar genom konungens meddelade beslut att oförtöfvadt *verkställa revolutionen*.
Man finner ibland konungens papper de summor antecknade, hvilka han af Frankrike erhöll nyss före, under och strax efter revolutionsdagen den 19 Augusti 1772. Anteckningen är af grefve Vergennes och adresserad till Beylon, genom hvars hand penningarna gingo. »Jag innesluter», skrifver han, »en uppsats på de förskott, som jag gjort i anledning af de stora händelser, som äro vår store Gustafs verk.»

Den 18 Augusti lemnat.....	5,000 dukater [64].
Den 18 — d:r kmt	200,000
Den 19 — likaledes.....	270,000
Den 20 — likaledes.....	174,000
Den 20 — likaledes	50,000
	694,000

Gustaf
(Egenhändig underskrift)

Den 25 Augusti	240,000
Den 28 —	100,000
Den 2 Septemb.....	90,000
Dito.....	90,000
	520,000

Gustaf

Den 8 Septemb.....	120,000 d. k:mt

Gustaf

Jag har idag 8 Sept. emottagit.....	300,000 d. k:mt

Gustaf

Baron Ehrensvärd emottagit åtskilliga gånger af herr Grill	400,000 —
Summa	2,034,000

65

Derpå följer ett generelt qvitto skrifvet med Beylons hand: »Vi hafva erhållit af konungen af Frankrike och Navarra uti subsidier, genom hans ambassadör vid vårt hof, en summa af 2 millioner 34,000 daler kopparmynt. Stockholm den 30 Oktober 1772.»

Oaktadt sina egna behof, hade konungen äfven tänkt på sina vänner. En biljett, daterad Stockholm den 5 Aug. 1772, ifrån grefve Vergennes till öfverstemarskalken grefve Nils Bjelke (fordom andre guvernör för konungen såsom kronprins) innehåller ett anbud af en fransk pension på 20,000 daler [66], att till grefve Bjelke qvartaliter betalas från den 1 Juli af det löpande året. Konungen har förvarat det bref, som grefve Bjelke i anledning deraf tillskref, honom sjelf, dateradt Hellekis den 14 Aug. 1772. Det lönar väl mödan att till sitt hufvudsakliga innehåll meddela. »Ed. m:t» — skrifver grefve Bjelke — »värdes förlåta mig, om jag är djerf nog att afbryta dess vigtigare göromål för en angelägenhet, som blott rörer mig

personligen.... Af innelyckte täcktes e. m. se det anbud, som ambassadören gjort mig på sin herres vägnar, och det sätt, hvarpå jag trott mig böra svara. Det är ej derför, att i min närvarande belägenhet, med en skuld af 50,000 plåtar [67] icke ett penningeunderstöd skulle komma väl till pass. Jag är ej heller okunnig om den vördnad, man är krönta hufvuden skyldig Men kanhända har jag ett hjerta för stolt för min lycka. Det synes mig, att en man, sådan som jag (värdes förlåta mig detta uttryck), ej utan att rodna kunde emottaga detta slags välgerningar af någon annan än af min öfverhet. Hvad har jag gjort för konungens af Frankrike tjenst? Hvad har jag kunnat göra för e. m., hvilket ej hvar och en annan på min plats äfven skulle kunnat göra? Jag känner för väl det oändliga omfånget af mina skyldigheter för att våga smickra mig, att jag deraf kunnat uppfylla äfven den minsta delen. Således är e. m. mig ingenting skyldig. Men, äfven om så vore, tillhörer det konungen i Frankrike att betala e. m:s skulder? — Jag är alldeles ingenting för konungen i Frankrike. Vore jag ändå känd af honom personligen, så kunde jag smickra mig, att han af sig sjelf hedrat mig med detta bevis af sin välvilja. Men nu kan jag endast derför ha en väns sollicitationer att tacka. Om jag emottager detta anbud, hvilken förödmjukande jämförelse hade jag ej att göra emellan mig och den ädle medborgare, som, efter att ha länge lefvat i Frankrike och der förvärfvat sig allmän aktning och konungens synnerliga bevågenhet, efter att sedermera haft den lyckan att göra e. m. de utmärktaste tjenster och sitt fädernesland mer gagn, än det förstår att erkänna, har, oaktadt att hans affärer ej äro briljantare än mina, af allt hvad konungen i Frankrike velat honom erbjuda endast emottagit en prydnad för en spis [68]. Dessutom, Sire, har jag trott, att i detta fala tidehvarf, då så mycket folk förnedrar sig genom roflystnad och smutsiga pretentioner, jag var min nations heder detta afslag skyldig, på det man ej må tro, att all känsla af oegennytta ibland oss vore utslocknad.»

Konungen har på brefvet tecknat: »Detta bref kom mig till handa den 18 Aug., och jag hade blott tid att skicka det till m:r de Vergennes med en biljett, som jag tillskref honom. Denna biljett blef sedan sänd till konungen i Frankrike och har gjort sensation.» Biljetten till grefve Vergennes, skrifven aftonen före revolutionen, är af följande innehåll: »På punkten att utföra ett företag, lika djerft som farligt, kan jag likväl ej lemna er i okunnighet om det bref, jag nyss erhållit ifrån grefve Bjelke. Detta bref, som jag skickar eder, och som jag ifrån honom emottagit i det skick ni det finner, gör honom för mycken heder, att jag skulle vilja utsätta mig för risken att förlora det under en så farlig dag, som morgondagen blir. De känslor af tacksamhet, som jag är skyldig grefve Bjelke, kunna ej bättre rättfärdigas än genom hans uppförande. Jag har hvarken tid eller lägenhet att svara honom sjelf, utan anhåller, att ni ville åtaga er denna omsorg. — För öfrigt ber jag er, min grefve, att betyga för konungen, eder herre, min erkänsla för den ståndaktiga vänskap, som han bevisat mig, och säga honom, att jag i morgon hoppas visa mig värdig en så trogen vän. Min goda sak och den gudomliga försynen skola uppehålla mig; men, om jag faller, så hoppas jag, att hans vänskap skall utsträcka sig till dem, som jag lemnar efter mig, och att en bror, hvars mod och tillgifvenhet visat sig på ett så lysande sätt, och de tappre undersåtar, som för mig och fäderneslandet hafva allt uppoffrat, icke skola blifva öfvergifna af min kronas trognaste och äldsta bundsförvandt.»

Sprengtporten och Toll

Enligt den med öfverste Sprengtporten uppgjorda planen skulle revolten i Kristianstad utbryta något före den tid, då han hoppades med finska trupperna vara i Stockholm. Men då denna ankomst, förutsatt att hans företag i Finland lyckades (och han utförde det med lika mycken djerfhet som framgång), i alla fall berodde af väder och vind, så kunde tiden derför ej på dagen bestämmas. [69] Det var således en möjlighet, att man måste göra revolutionen Sprengtporten förutan; och man nödgades nu besluta sig dertill, då ställningen blef med hvarje dag brydsammare. — Redan tidigt i Juli hade de herskande männen i möss-partiet fått

underrättelse om hvad som förestod [70], och åtskilliga tecken visade, att de beredde sig att förekomma det, om ock deras egen oenighet gjorde dem obeslutsamma i afseende på medlen. — Med Sprengtportens bortskickande, hvilket var deras eget verk, trodde de sig ha aflägsnat den farligaste mannen från konungen. Gustafs egen antagna sorglöshet syntes knappt kunna förborga några djupare planer. Han tillbragte, efter sin återkomst från Loka, en stor del af sin tid på landet, vistades mera på Ekolsund än i Stockholm och tycktes upptagen af nöjen. Prins Karl företog sin resa till Skåne, under föregifvet ändamål att möta sin från Berlin återvändande mor. Prins Fredrik vistades vid Medevi brunn. De styrande fruktade mindre för Stockholm, som de hade under sina ögon, än för landsorterna, der nöden genom missväxten var ganska stor. Flere betydande män hade blifvit utsända i provinserna för att vaka öfver lugnets upprätthållande. Öfverståthållaren baron Rudbeck, en af mössornas ifrigaste chefer, begaf sig sjelf i detta ändamål till Göteborg och Skåne.

Näst Jakob Magnus Sprengtporten var utan tvifvel dåvarande öfverjägmästaren i Skåne Johan Kristoffer Toll den mest verkande mannen i 1772 års revolution. Han var en af de menniskor, födda med en så djup kärlek till makten, att de, såsom ett slags lyckans profeter, förutse hvart helst den kommer att vända sig, och sjelfve derför alltid taga den väg, som leder till deltagande i dess utöfning. Djerf, förslagen, fattig, nedsänkt i skulder samt hotad med förlusten af sin tjenst, emedan han ådragit sig det herskande partiets misstankar, fann han i sin egen belägenhet motiv nog att önska förändring hvars nödvändighet för det allmänna hans skarpsinnighet ensam hade för honom uppenbarat, att en revolution stod för dörren, och med denna öfvertygelse sökte han framtränga ända till konungen och begärde endast att blifva brukad. Han hade i detta afseende först adresserat sig till Gustafs den tiden så entusiastiske vän, generalen grefve Fredrik Horn. [71] Vi skola framdeles se, huru mycket Norge och dess förmodade missnöje med den dåvarande danska regeringen sysselsatte konungen, ända derhän att han någon gång tänkte på att der taga utgångspunkten för sin revolution i Sverige. Också var det fråga om att skicka Toll till Norge, ehuru detta förslag öfvergafs. [72] Toll trängde sig derefter på öfverste Sprengtporten och eröfrade hans förtroende, ehuru dem emellan kom till så häftiga uppträden, att Sprengtporten framtog sina pistoler. Toll förblef kall och visade sig som en så väl underrättad och en så deciderad konspiratör, att man snart måste lyssna till hans råd. Bägge voro af den tanken, att konungen ingenting skulle våga, om man ingenting vågade för honom. Troligen blef det för bägge en öfverraskning, att konungen, af omständigheterna slutligen dertill nödgad, personligen gjorde revolutionen i Stockholm, utan någonderas biträde. Sprengtportens plan att uppresa garnisonen på Sveaborg var *en* stödjepunkt för det tillämnade företaget. Toll gaf en *annan* genom förslaget att till samma ändamål begagna garnisonen i Kristianstad, hvilken han erbjöd sig att vinna. Detta förslag gillades; och med ej mer än 300 plåtar på fickan, med en af honom sjelf afskrifven, oundertecknad instruktion att söka bemäktiga sig både Kristianstad och Karlskrona, afreste Toll från Stockholm den 9 Juni 1772. Revolten i Kristianstad, som gaf signalen till revolutionen, var egentligen hans verk. [73]

Revolten i Kristianstad

Den 16 Augusti om aftonen — heter det i en samtidig berättelse, tryckt i Stockholm [74] — återkom hit till staden öfverståthållaren baron Rudbeck, åt hvilken riksens ständer hade uppdragit att i åtskilliga värf göra en resa till Göteborg och Skåne. Morgonen derefter aflade han genast berättelse till kongl. maj:t och rådet, huruledes han vid ankomsten till Kristianstad funnit portarna tillslutna och stycken på vallarna vända in åt staden; att, oaktadt allt hvad han kunnat anföra, man vägrat att insläppa honom i fästningen; att han förgäfves begärt få tala med kommendanten, hvilken ej velat sig inställa; och då han sagt sig vara skickad af riksens ständer, hade den vakthafvande officeren svarat, att man ingenting hade med honom otaldt,

och att allt gjordes efter order. Överståthållaren Rudbeck förmälde vidare sig hafva funnit fortifikationsofficerare, som uppkastade nya utanverk, och hvilka på tillfrågan, hvad orsaken vore till detta ovanliga arbetes företagande, blott hade svarat, att det skedde på kommendantens befallning. — Samma dag, eller den 17, blef tidningen om uppresningen i Kristianstad bekräftad genom en kurir, som h. k. h. prins Karl hade affärdat från Landskrona. Denna kurir medbragte, att h. k. h. hållit en krigskonselj, hvartill han kallat, utom gamle fältmarskalken grefve Hamilton, de förnämste till hands varande officerare, och att alla enhälligt stannat i det beslutet, att man genast borde församla trupperna i provinsen och ingen tid försumma att bringa de upproriske till lydnad.

Det är den ena sidan af målningen. Vi uppslå den andra. Redan den 27 Juli hade prins Karl skrifvit till öfverjägmästaren Toll att, tillika med Hellichius, begynna uppresningen i Kristianstad den 12 Augusti. [75] »Jag kommer den 8 till Landskrona», skrifver prinsen, »och samlar på första underrättelsen skånska regementena och marscherar emot er med en grym föresats att exterminera hela er garnison. Visa mitt bref för Hellichius, för att han blifver öfvertygad, att det är på hans maj:ts befallning. Han har att vänta all den nåd, honom kan bevisas för en sådan tjenst.» Den af prinsen afsände kuriren, löjtnant Boltenstern, hade i sin sadel insydt ett bref från prinsen till konungen, dateradt Landskrona den 14 Aug. [76] och af följande innehåll: »Allt är i god ordning. Jag marscherar denna afton till Kristianstad eller i morgon bittida. — Om tisdag är jag en rebell, i dag är jag en mössa. Jag innesluter mig i e. m:s vänskap. Det är för e. m., som jag sätter mitt lif och min frihet på spel. Jag hoppas, att slutet skall svara mot början. . .. Slår saken illa ut, såsom jag ej hoppas, så skall e. m. ej taga illa upp, att jag retirerar mig i god ordning och begifver mig rakt till Hamburg. I detta fall torde e. m. hafva godheten att dit sända mig en vexel. — P. S. I detta ögonblick erhåller jag underrättelser från Malmö, att i landtränteriet finnes så föga penningar, att vi knappt dermed kunna göra marschen till Kristianstad. Men med de penningar, som kommit från Frankrike, hoppas jag att allt skall slutas till e. m:s nöje.»

Revolutionen i Stockholm

Efter överståthållarens återkomst den 17 Aug. utnämdes af sekreta utskottet och rådet genast riksrådet baron Funck till generalissimus i Skåne och riksrådet baron Kalling till generalkommendant i Stockholm, bägge med oinskränkta fullmakter. En bataljon af Uplands regemente, hvilken redan förut fått order att hålla sig färdig, erhöll, äfvensom en bataljon af Södermanlands, befallning att ofördröjligen inrycka i hufvudstaden. Man fordrade af konungen att genast återkalla sina bröder, prins Karl från Skåne, prins Fredrik från Östergötland, och att sjelf ej lemna staden. Befallningar voro utfärdade att ej släppa honom ut genom tullarne. Borgerskapets kavalleri patrullerade kring alla gator. Man såg konungen sjelf följa än den ena än den andra af dessa patruller. Under de tvänne följande nätterna vann han dem på sin sida. Den 18 på förmiddagen gåfvo de in plenis församlade ständerna sitt bifall till alla af sekreta utskottet vidtagna åtgärder. Dessa utmärktes ej af den skyndsamhet, som tillfället fordrade. I senaten kunde intet beslut tagas, utan konungens närvaro, ehuru föga han der betydde; och intet verkställas utan sekreta utskottets bifall; och sekreta utskottet ville åter försäkra sig om ständernas. Hemliga öfverläggningar, om man ej skulle bemäktiga sig konungens person, lära blifvit hållna genast efter underrättelsen om uppresningen i Kristianstad. Men man litade ej på Stockholms garnison och uppsköt utförandet till natten emellan den 19 och 20, då de väntade trupperna skulle inrycka. Man fruktade med skäl detta yttersta steg, i synnerhet som ibland armeen och folket den tanken blifvit utspridd, att väl en revolution vore på färde, men emot konungen, hvars frihet och lif stode i fara. Den 18 om aftonen var stor supé och konsert på slottet. »Den muntraste och ledigaste i sällskapet var konungen sjelf», säger ett samtida vitne [77]. Den 19 Augusti om morgonen justerades i rådet

instruktionen för riksrådet Funck, som samma dag på aftonen skulle afresa till Kristianstad. En varm ordvexling uppstod emellan några bland rådsherrarne och konungen, som kl. 10 f. m. lemnade rådkammaren [78] och begaf sig till gardesparaden på Arsenalgården, der han lät vakten för dagen exercera för sig, innan den afgick till Norrmalmstorg och slottet. Konungen till fots åtföljd af ett stort antal officerare, som samlat sig omkring honom, begaf sig nu åter till slottet, der den upp- och afgående gardesvakten stod i gevär, under det konungen med tillstädesvarande officerare och underofficerare, till antal af omkring 200, ingick i högvakten. Här tilltalade han dem, gjorde en liflig målning af sin egen fara och af fäderneslandets belägenhet, försäkrade, att han ej sökte något oinskränkt välde, utan endast rikets frälsning från anarki, och slutade med följande ord: »Viljen I följa mig, såsom edre förfäder följde Gustaf Vasa och Gustaf Adolf, så vill jag våga mitt lif för eder och fäderneslandets räddning.» En egenhändig skriftlig edsförbindelse, att han endast eftersträfvade sjelfsvåldets nedtryckande, den aristokratiska maktens afskaffande och den urgamla svenska frihetens upplifvande enligt Sveriges gamla lagar, sådana de före år 1680 varit hade, att han afsvor det förhatliga enväldet och ansåg för sin största ära att vara förste medborgaren bland ett fritt folk, blef af konungen dessa officerare meddelad. [79] De svuro honom alla trohet [80], med undantag af tre, som öfverlemnade sina värjor. Tvänne återtogo dem genast på konungens föreställning. Den tredje, kaptenen vid gardet baron Fredrik Cederström [81], förblef obeveklig, åberopade den trohet han svurit ständerna och gick i arrest. Riksrådet Kalling, som på morgonen haft ett häftigt uppträde med konungen i rådet, sökte fåfängt intränga i rapportsalen. Konungen, sedan han gifvit order, att hela gardet och artilleriet skulle samlas, samt låtit bevaka dörren till rådkammaren, trädde nu med sin omgifning ut på den yttre borggården. Han befalte båda gardesvakterna [82] att marschera upp på den inre borggården och tilltalade här soldaterna, som svarade med fördubblade rop af: Lefve konungen! — och svuro honom genast trohetsed. [83] Dessa rop underrättade först det i rådkammaren församlade rådet om den nära faran. [84] De skyndade ut, men möttes i dörren af kapten Aminoff, som med vakt beledsagade hvar rådsherre till olika rum inom slottet. [85] Sekreta utskottet upplöste sig vid första underrättelsen derom. Slottsportarna tillslötos, kedjorna uppspändes, innanför stannade en del af manskapet, och med de öfriga tågade konungen klockan inemot 12 till Artillerigården. Han var till häst med blottad värja, omgifven af en mängd officerare. En stor folkmassa hade redan skyndat till slottet, på ryktet att konungen var i fara, och följde honom under fröjderop. Artilleriet svor konungen trohet. Ammunition utdelades bland manskapet. Flere kanoner uttogos ur tyghuset och fördeltes på nödiga ställen. Piketter affärdades till tullarne med befallning att ej utsläppa någon. Genom en tillkallad statssekreterare lät konungen utfärda kontraorder till de mot Stockholm anryckande bataljoner. Uplänningarne möttes blott en mil från Stockholm. Deras chef, öfverstelöjtnanten baron Cederström [86], ifrig mössa, arresterades och fördes till staden, men frigafs, sedan han aflagt eden. Amiralitetet hade vid början af denna dagens oro låtit uppdraga bryggan emellan staden och Skeppsholmen, man visste ej rätt i hvad afsigt, i synnerhet som de fleste amiralitets-officerare voro kände såsom mössor. Nu skickade de deputerade till Artillerigården att försäkra konungen om sin trohet. Konungen besökte Skeppsholmen. På Norr- och Södermalmstorg svor honom det öfriga gardet, på rådhuset magistraten trohetsed. — Inom två timmar var konungen herre öfver Stockholm och revolutionen verkställd. En kungörelse utropades af härolder i alla delar af staden och uppsattes i alla gathörn, hvarigenom konungen förmanade dess trogne undersåtar i hufvudstaden att med vördnad och stillhet afvakta de mått och steg, som måste tagas för den allmänna säkerheten, sedan konungen blifvit nödsakad att bruka den makt honom öfrig är att frälsa sig och riket från det aristokratiska väldet, som man var sinnad att det påföra. En dylik kungörelse afsändes till landsorterna, innehållande åtvarning till hvar och en att endast lyda de bud och befallningar, som af konungen sjelf eller hans bröder utfärdades. De arresterades antal var ganska inskränkt. Konungen lät sjelf trösta deras familjer. De fleste återfingo innan

kort friheten. Intet motstånd skedde, intet blod flöt. Civil och militär täflade med att betyga sin trohet. Hvar konungen visade sig, hördes blott glädjerop. Man såg qvinnor tränga sig kring hans häst, kyssa hans fötter och låta dem kyssas af sina barn. Främmande ministrarne inbjödos strax på förmiddagen att för deras egen säkerhet komma på slottet. Inbjudningen, hvilken efterkoms, finnes bland konungens papper, af honom konciperad på baksidan af en 9-dalerssedel, och slutar med följande ord: »Jag ber eder underrätta edra hof, att detta uti ingenting förändrar mina fredliga böjelser, och att jag med omsorg skall söka bibehålla mina grannars vänskap.»

Vid sin återkomst till slottet tilltalade han dem och upprepade samma försäkran. Den följande natten var konungen, med sina förnämsta officerare, till häst. Allt var tyst och stilla. Den 20:de svuro kollegierna och borgerskapet konungen trohet. Han talade sjelf till det på Stortorget församlade folket. Officerarne af Uplands regemente, som fått tillstånd att komma till staden, och flere hufvudmän för motpartiet, som hittills hållit sig undan, begärde att få aflägga eden. Eftermiddagen kallades ständerna att följande dagen samlas på rikssalen; den, som nekade att infinna sig, skulle anses såsom sitt fäderneslands fiende.

Den 21 uppgingo ståndens medlemmar, ej i vanlig ordning, utan hvar för sig, till det med militär omgifna slottet. Konungen emottog dem, sittande på sin tron, och höll detta berömda tal, som den tiden genljöd kring Europa. Han lät uppläsa den nya regeringsformen, som med acklamation antogs, och uppstämde derpå sjelf med hela församlingen: *O Gud, vi lofve dig*. Kl. 5 om aftonen aftågade trupperna från slottet, och kanonerna blefvo till Artillerigården återförda. Den genast utgifna halft-officiela berättelsen om revolutionen, som vi ha under ögonen, slutar med följande ord: »Riksdagsöfverläggningarna lära ännu någon tid fortsättas i anseende till stats-och finansverkets reglerande, men ej sträckas till andra ärenden än dem, konungen åt ständerna öfverlemnandes varder». [87]

Från landsorterna inlöpte endast goda underrättelser. Hellichius öfverlemnade Kristianstads fästning till prins Karl; och konungen förklarade i ett offentligt bref till prinsen [88] sin tillfredsställelse öfver denne officers och garnisonens uppförande. Trupperna under prins Karl i Skåne, under prins Fredrik i Östergötland svuro konungen tro och lydnad vid första underrättelsen om utgången af den 19 Aug. och ännu innan den nya regeringsformen var känd. [89] Prins Fredrik lät i Jönköping arrestera general Pechlin, konungens mest fruktade motståndare, som revolutionsdagen hade lemnat hufvudstaden med skriftliga i rådet utgifna order att ställa sig i spetsen för sitt eget och ett par andra regementen. [90] Man fann hos honom ett manifest emot konungen. Han fördes till Gripsholms slott, derefter till Stockholm och satt längst fången af de vid revolutionen arresterade, men lössläpptes efter några månader. [91] Det torde intressera att se, huru grefve Axel Fersen upptog nyheten om den inträffade hvälfningen. Konungen hade sjelf genast tillskrifvit honom derom. I hans svar, som är dateradt Linköping den 22 Aug., heter det: »Eders m:ts befallningar och dyrbara bref hafva blifvit mig öfverlemnade. — Jag vågar smickra mig att vara af ed. m:t känd såsom en tillgifven undersåte och en nitisk medborgare. — Dessa bägge egenskaper fordra lydnad. Det är i enlighet med ett sådant tänkesätt, som jag begifvit mig hit till h. k. h. prins Fredrik för att emottaga hans order. — Allt är lugnt här i provinsen. Man väntar endast ed. m:ts befallningar. — Ed. m:t har börjat epoken af Sveriges storhet. Måtte himlen föra detta stora verk för ed. m:t till höjden af ära och för Sverige till sällhet!» — Bilagd finnes följande skriftliga förbindelse, undertecknad af grefve Fersen sjelf samt med honom af riksråden Liewen och Adam Horn: »Den ed, som kongl. maj:t behagar fordra att efterfölja, lofva vi att hålla.» — Ehuru besynnerligt nog stiliserad, visar den likväl tillräckligt, huru beredd man var att emottaga lagar af segraren.

Ingen af rikets råd hade den 25 varit närvarande på rikssalen, då den nya regeringsformen antogs. Flere af dem höllos ännu i förvar på kongl. slottet; och konungen hade låtit förklara dem, att han ej mera erkände dem för *ständernas fullmäktige*, som var den benämning, hvarmed frihetstiden hade dem utmärkt. Genast efter regeringsformens undertecknande lät konungen utfärda afskedsbref för hela det dåvarande rådet. Han kallade likväl följande dagen utaf dess medlemmar tillbaka i senaten: riksmarskalken grefve Liewen, grefvarne Wallwijk, Schwerin, Sinclair (nu utnämd generalguvernör i Pommern), friherrarne Ribbing, Falkengreen, Wrangel, Falkenberg samt grefve Adam Horn; hvarjämte konungen återkallade de af ständerna, för tre månader tillbaka, afsatta riksråden: grefvarne Hjärne, Stockenström, Bjelke, Ulrik Scheffer (som nämdes till kanslipresident), Hermansson, Beckfriis, Posse och Barck. Äfven grefve Axel Fersen, som af ständerna aldrig velat emottaga rådsvärdigheten, måste, ehuru för kort tid, med sitt namn öka det nya rådets glans. [92] Till och med den gamle grefve Höpken, under den förre konungen hattpartiets mest lysande diplomatiske, liksom grefve Fersen dess mest ansedde militäriske representant, lät förmå sig att följande året åter inträda i rådet [93] och dröjde der längre. Kallelsebrefven till de nya rådsherrarne författades i enlighet med dem, som före år 1680 varit brukliga. I 39 § af den nya regeringsformen voro alla från 1680 såsom grundlag gällande stadgar afskaffade. Konungen förbjöd nytjandet af de förra partinamnen. Han lät förstöra den så kallade Rosenkammaren på Smedjegården och andra pinliga fängelserum, hvilka öfver hela riket förbjödos. En ständernas allmänna församling hölls ännu den 25 Aug. för att besluta öfver konungens propositioner angående finanserna [94], hvarefter han den 9 Sept. 1772 upplöste riksdagen.

Den 29 Aug. 1772 skref konungen till öfversten baron Sprengtporten [95]: "Jag har varit tvungen att brådstörta revolutionen. Den egde rum den 19. Min frihet och mitt lif voro i den största fara, och två timmar senare var det ej mera tid. — Jag är nu herre och har infört regeringsformen, sådan jag visade er den, med ständernas fulla bifall, som i går tackade mig genom en stor deputation.» Sprengtporten anlände först den 7 September till Stockholm med en del af de finska trupperna [96] efter att lyckligen ha utfört revolutionen i Finland, men för sent att medverka till den i Sverige. Vid första underrättelsen om hans ankomst skref konungen honom till följande rader [97]: »Jag emottager i ögonblicket edert bref [98]. Det är i mitt hjertas glädje jag säger eder det. Det är eder, näst Gud, jag har att tacka för mitt rikes frälsning. Utan eder skulle jag aldrig vågat företaga detta verk. Kom att landstiga vid Skeppsholmen. Så snart man ser er nalkas, skall jag sätta mig till häst och komma eder till mötes. Jag skall omfamna er såsom min och statens befriare. Det är Gud, som har fört allt detta, och som låtit mig finna i mina undersåtars hjertan mer trohet och nit, än jag vågade hoppas. Farväl! Jag hoppas se eder snart och säga eder, huru mycket jag älskar er.» Få undersåtar ha emottagit ett lifligare uttryck af sin konungs tacksamhet. Det försonade ej Sprengtporten med konungen. — Vid deras möte dubbade konungen honom genast till kommendör af svärdsorden. Han nämdes till generallöjtnant och fick befälet öfver gardet, som grefve Axel Fersen lemnade, sedan han emottagit rådsvärdigheten [99].

Förhållandet till utländska makter

Revolutionen den 19 Augusti 1772 gaf Gustaf III med ens ett lysande namn i Europa. Hos hans grannar väckte den stora farhågor. Den var en seger af den franska politiken i Sverige. Man visste allt för väl, att denna hade varit krigisk och endast gått ut på att ega en vapenförbundsförvandt i Norden, beredd att när som helst användas för Frankrikes intressen. Sådant var ändamålet af det franska subsidie-systemet, hvilket man fruktade, ehuru hvarken England eller Ryssland kunde förmås att på detta fält uppträda såsom Frankrikes medtäflare. Ingendera, ehuru de eljest ej skydde kostnader för att vid svenska riksdagarne uppehålla sitt inflytande, erbjöd oss någonsin subsidier; och detta var ett hufvudskäl, hvarför det parti, som

här hyllade den engelskt-ryska alliansen, om det ock tidtals hade öfvervigten, likväl aldrig kunde bibehålla densamma. Derför hade tiderna för möss-partiets öfvervigt alltid inträffat efter krig, och medan följderna deraf mest voro känbara. Det var ett fredligt parti, som, hade det förstått sin uppgift att på förkofrandet af inre tillgångar grunda Sveriges makt, ostridigt äfven befann sig på nationel grund. Också hörde man det med lika mycken förkärlek åberopa Karl XI:s tidehvarf, som motpartiet den store Gustaf Adolfs. Olyckan var, att bägge allt för mycket bestämdes af utländska inflytelser. Den franska politiken hade herskat genom hattarne ifrån 1738 till 1765. Den hade dikterat Sveriges krig 1741 mot Ryssland, 1757 mot Preussen. Denna politik hade, då hattarne genom olyckliga krig slutligen uttömt sina krafter, och af partihvälfningar ej mera var någonting att hoppas, uti svenska konungamaktens förstärkande omfattat det enda återstående medlet att göra sig i Sverige, och Sverige genom Frankrike, gällande. Redan ändamålet med operationerna till regeringssättets förändring under 1769 års riksdag hade varit att kunna tillvägabringa en svensk diversion mot Ryssland under det turkiska kriget, hvilket Frankrike hade anstiftat [100] för att hindra de ryska planerna mot Polen. Detta krig varade än, och Sverige var nu monarkiskt. Hvad man af detta monarkiska Sverige befarade, kunna vi ej bättre uttrycka än med prins Henriks af Preussen ord i brefvet af den 10 Sept. 1772 [101] till sin syster, den svenska enkedrottningen: »Med sitt nuvarande regeringssätt och tio års fred kan Sverige blifva en öfvervägande makt.» — För det närvarande både behöfde och önskade Sverige lugnet. Hvilka de faror voro, som hotade detsamma, och hvarför man i Sverige nästan ännu mer fruktade Fredrik II än Katarina II, derom må följande utdrag ur ett bref från grefve Ulrik Scheffer till svenska ministern i Paris, grefve Creutz, dateradt Ekolsund den 16 Okt. 1772 [102], upplysa.

»För att för eder tillkännagifva konungens hela tanke — säger den nye kanslipresidenten — angående den närvarande ställningen i Europa, är det nödigt att gå något tillbaka och återkalla, huru den vidunderliga liga formerat sig, som nu hotar allmänna lugnet och säkerheten genom de principer af våld och orättfärdighet, som den nyss ådagalagt i Polens delning. Katarinas ärelystnad hade fört henne att förordna om Polens tron [103], och ej nöjd med denna ära, har hon despotiskt velat styra Polen. Deraf inre oroligheter, konfederationer och slutligen kriget emellan storherren och henne [104]. Ryska vapnens lycka i detta krig har lifvat denna ärelystnad. Det var ej fråga om mindre än att upplifva det *grekiska kejsardömet*. Konungen i Preussen hade redan formerat sin förstoringsplan på Polens bekostnad. Han underblåste elden och understödde äfven kejsarinnan, visserligen svagt nog, det är sant, men äfven det ringa understödet var vigtigt, då det gaf henne säkerhet i afseende på en så fruktansvärd granne. Hofvet i Wien hade hittills varit en lugn åskådare, men ryska truppernas närmande och eröfringen af Moldau och Wallachiet kom det att frukta allt. Det ville aflägsna Ryssarne; då detta ej kunde ske med öppen makt, återstod endast för Österrike att skaffa sig inflytande på fredsvilkoren, och för att vinna ett sådant var det nödvändigt att väpna sig och derigenom sätta sig i respekt hos bägge de krigförande makterna. Så vida voro wienska hofvets åsigter grundade på en sund politik. Men det ryska hofvet hade föga förtroende till det wienska, och konungen i Preussen, som fruktade att misslyckas i sina planer genom en fred, som skulle återställa Polen ostyckadt, underhöll detta misstroende. Han insinuerade, att Ryssland, för att ej gå miste om frukterna af ett kostsamt och olyckligt krig, borde begära honom sjelf till medlare. Han blef trodd, och ifrån detta ögonblick började underhandlingar emellan det wienska hofvet och honom. Konungen af Preussen och kejsaren [105] möttes [106], och kejsaren, i stället för att göra sig till medlare af en rättvis och billig fred, lät intaga sig af konungens smickrande språk. Han samtyckte att taga sin del af det polska rofvet. Hela verlden känner, att denna orättfärdighetens anläggning har kostat så mycket på kejsarinnan-drottningen [107], att hon, hellre än att låna handen till dess utförande, småningom drog sig ifrån regeringen. Man vet äfven, att den i början var ryska kejsarinnan så motbjudande, att hon först

nyligen kunnat förmås att dertill gifva sitt samtycke. — Ehuru man ej noga känner alla de steg, hvarigenom denna negotiation har blifvit förd till den punkt, hvarpå den nu befinner sig, så är man likväl ej i okunnighet både derom, att många svårigheter måste öfvervinnas, innan de tre hofvens fullkomliga förening kunnat åstadkommas, och att det är *konungen af Preussen* i synnerhet, hvars skicklighet förstått att undanrödja de hinder, hvilka så motsatta intressen nödvändigt borde framkalla. Det är han, som förstört vänskapen emellan Frankrike och wienska hofvet, hvarigenom han är fullt säker från sidan åt Schlesien. Han har på samma gång fullkomligt bemästrat sig kejsarens sinne. Han har öfvertalat kejsarinnan af Ryssland att afstå från anspråken på Moldau och Wallachiet för att betaga wienska hofvet all farhåga i afseende på det ryska granskapet. — Följderna ha blifvit den nyss utkläckta delningstraktaten [108] och kongressen i Fokzani [109], som skulle sluta turkiska kriget. — Rupturen af denna kongress ger Frankrike och dess allierade tid att taga mått och steg för sin säkerhet. — Skulle det ej vara möjligt att närma konungen i England till det franska systemet i en angelägenhet, som bör vara alla Europas makter gemensam? . . . Flere riksfurstar i Tyskland frukta de förbindelser, som nu förena hofven i Wien och Berlin. Man lemnar åt hertigen af Aiguillon att besinna, hvad parti Frankrike bör taga, och om ej ögonblicket är inne att genom nya allianser söka förekomma den storm, som eljest förr eller senare skall utbrista mot alla grannar till dessa tre förbundna makter. I anseende till den omätliga styrka, öfver hvilken de tillsammans kunna bjuda, vore likväl allt sådant otillräckligt, om man ej kunde söndra dem eller skilja någon af dem från ligan. Med konungen i Preussen vore försöket fruktlöst. Han har för mycket intresse i att upprätthålla den. Men skulle wienska hofvet i detta afseende vara oåtkomligt? Derom kan hertigen af Aiguillon bättre döma än vi. — Möter detta för stora svårigheter, återstår endast Ryssland. Frankrike har till Petersburg sändt en af sina skickligaste diplomater [110]. Spanska hofvet är der äfven val representeradt genom Lacy [111], och Frankrike har, under vissa vilkor, förklarat sig ej ogilla den förnyelse af traktaten emellan Sverige och Ryssland, hvarom under andra auspicier nyss underhandlades. Konungen ämnar derför sända en extraordinär ambassadör till kejsarinnan. Han har dertill utsett riksrådet grefve Posse, hvilken, såsom fordom länge svensk minister i Petersburg, väl känner ryska hofvet, och instruerat honom att uti allt agera i enstämmighet med de franska och spanska sändebuden. Föremålet för deras samverkan borde blifva att betaga kejsarinnan sina misstankar mot Frankrike och att tvärt om ingifva henne misstroende emot wienska och preussiska hofven, hvilka, endast seende på sitt eget intresse, i skydd af hennes segerrika vapen satt sig i besittning af länder, som anstått dem, under det de på kejsarinnan hvälft förebråelsen att hafva samtyckt till delningen och nu lemna henne hela bördan af kriget. Meddela allt detta åt hertigen af Aiguillon, som utan tvifvel låter veta, huruvida konungens idéer öfverensstämma med hans kristligaste majestäts. De visa åtminstone konungens förtroende till en allierad, med hvilken han alltid önskar lefva i den fullkomligaste och innerligaste enighet. . . Men jag rekommenderar tillika å nyo att åt konungen söka utverka något utomordentligt understöd till att sätta armeen och flottan i det stånd, att han kan gifva sina negotiationer vigt och eftertryck.»

I traktaten emellan ryska kejsarinnan och konungen i Preussen, afslutad i Petersburg den 12 Okt. 1769, ingick följande hemliga artikel [112]: »De kontraherande makterna, som redan öfverenskommit, genom en af de hemliga artiklarna i allianstraktaten af 31 Mars 1764, om nödvändigheten att upprätthålla nu varande regeringsform i Sverige, bekräfta härigenom på det högtidligaste de då ingångna förbindelser. — Om samverkan af deras ministrar i Stockholm ej skulle göra till fyllest för detta ändamål, om, oaktadt bägge makternas bemödanden, det skulle hända, endera att Ryssland af Sverige anfölls, eller att en herskande faktion i sistnämda rike omstörtade regeringsformen af år 1720 i dess hufvudsakligaste punkter och lemnade konungen oinskränkt makt att göra lagar, förklara krig, pålägga skatter, sammankalla ständerna och nämna till embeten utan senatens medverkan, så förbinder sig

hans preussiska majestät, i det ena af dessa fall som i det andra, att på h. m. kejsarinnans anmaning göra en diversion i Svenska Pommern, derigenom att han befaller en lämplig korps af sina trupper att i detta hertigdöme inrycka.»

Huru Fredrik den store emottog nyheten om revolutionen i Sverige, hvarom Gustaf III den 21 Aug. hade tillskrifvit honom [113], derom må hans eget svar, dateradt den 6 följande Sept., vitna: »Jag ser af ed. m:ts bref den lycka, som åtföljt dess förändring af svenska regeringsformen. Men tror ed. m:t, att denna händelse inskränker sig till framgången af en inre revolution i dess rike? Påminner sig ed. m:t icke, att Ryssland, Danmark och jag sjelf ha garanterat denna regeringsform? Må ed. m:t erinra sig hvad jag redan sade ed. m:t i Berlin! Jag fruktar nog, att följderna af denna tilldragelse komma att försätta ed. m:t i en sämre belägenhet än förut, och att det är epoken för den största olycka, som kunnat hända Sverige. Jag har förbindelser med Ryssland; jag har ingått dem långt förut. Heder och redlighet hindra mig lika att bryta dem, och jag försäkrar ed. m:t, att jag är i förtviflan att se mig nödgad att uppträda såsom dess motståndare. __ Ed. m:t sätter dolken på mitt hjerta genom att kasta mig i ett så grymt bryderi, hvarutur jag ej ser någon utgång. Jag har skrifvit detsamma till drottningen, ed. m:ts mor. [114] Jag framställer för henne förhållandet enligt den strängaste sanning. Men saken är gjord, och svårigheten består i att derför finna ett botemedel. Jag skall anse den dag för den lyckligaste i min lefnad, då jag skulle lyckas i att godtgöra hvad som händt.»

Gustaf III:s svar på detta sin morbrors bref ses i hans samlade skrifter. [115] Det är i sjelfva verket ej af konungen, utan af riksrådet Höpken, och vi ha under ögonen så väl Höpkens koncept dertill som den promemoria, med hvilken han till konungen öfverlemnade detta koncept. [116] I nämda promemoria, som tillika angår Finlands försvar, anföres ett ställe ur Fredrik II:s bref, hvilket ej finnes i den ur Noringska samlingen tagna afskrift, som vi begagnat. [117] Det är i en hälft bitter, hälft skämtsam ton och lyder: »Gör mig en skänk af edert Pommern, den vackraste juvel i er krona, genom hvilken ed. m:t står i förbindelse med Europa, som dessförutan ej skulle veta att Sverige funnes, och jag skall blidka den storm, som torde uppresa sig mot ed. m:t». [118] — Äfven sedan Gustaf III meddelat sin morbror sitt hopp, att genom Frankrikes bemedling kriget skulle undvikas, upphörde ej Fredrik II att spå sin systersons olycka. I ett bref till honom af den 23 Jan. 1773 [119] säger han: »Jag tviflar ej, att ed. m:t har goda allierade, men jag finner dem nog aflägsna från Sverige och följaktligen föga tjenliga att gifva understöd. Ed. m:t säger sig nöjd med de vänliga tänkesätt, dess grannar yttra. Jag skall akta mig att störa ed. m:t i dess säkerhet, och långt ifrån att behaga mig i profetior af olyckor, skulle jag hellre önska att förkunna framgångar. Emellertid förklarar jag inför ed. m:t och hela dess rike, att jag aldrig ansett mig för profet eller inspirerad; jag kan endast kalkulera framtiden på vissa gifna grunder, hvilka någon gång kunna bedraga genom händelsernas vansklighet, men också ofta svara mot den förutsägelse man vågat. Jag skulle kunna begagna mig af spåmannens svar, som hade förut sagt de olyckor, hvilka hotade Caesar, denne store man, på dagen af *Idus Martii*. Cæsar sade, då han mötte honom: Nå väl! *Idus Martii* är kommen. Spåmannen svarade: Den är ej ännu förbi. — Ed. m:t vet resten.» — Katarina II hade kallt upptagit konungens bref [120] med underrättelsen om revolutionen och, utan all lyckönskan, inskränkt sig till yttrande af sitt hopp, att freden måtte kunna bibehållas, oaktadt de mångfaldiga bemödanden, som sättas i verket för att störa den. Till Voltaire var hon öppenhjertigare. I ett bref till honom af den 6/17 Okt. 1772 skrifver kejsarinnan: »Apropos, hvad säger ni om revolutionen i Sverige? Se der en nation, som förlorar inom mindre än en fjerdedels timme sin regeringsform och sin frihet! Ständerna, omgifna af trupper och kanoner, ha öfverlagt i 20 minuter öfver 57 punkter och, såsom billigt, underskrifvit dem. Jag vet ej, om detta kan kallas ett ljuft våld, men jag garanterar er Sverige utan frihet och dess konung lika despotisk som Frankrikes, och detta två månader sedan monarken och nationen

ömsesidigt svurit att strängt upprätthålla hvarandras rättigheter.» I ett annat bref af den 11/22 Nov. 1772 säger kejsarinnan med hänsyftning på Voltaires ofta yttrade önskan att personligen kunna uppvakta henne: »Det är konungen i Sverige, som skall blifva ett medel att förkorta er resa, om han bemäktigar sig Norge, såsom talet går. Kriget skulle väl kunna bli allmänt genom detta politiska upptåg. Om Frankrike ej har penningar, så har Spanien tillräckligt, och man måste bekänna, ingenting är beqvämligare än att låta en annan betala för sig». [121]
Att på samma gång uppträda såsom Norges och Sveriges befriare var i sjelfva verket en af de förtviflade utvägar, som, under de svåraste omständigheter, nyss före revolutionen sysselsatte Gustaf III:s eldiga inbillningskraft [122]. Med hastande penna har han i någon enslig stund under Augusti [förläggarens rättelse: April] månad 1772 kastat följande *Reflexioner öfver Sverige och Norge* [123] på papperet: »Då man undersöker de tre nordiska rikenas närvarande tillstånd» — säger han — »så finner man, att motsatta skäl der verka och föda samma olyckor. I Sverige har frihetens ytterlighet vanslägtats till sjelfsvåld, hvilket, ökadt af de bemödanden, som kungamakten (kanhända i otid) gjort att derför sätta gränser, håller denna stat i ett tillstånd lika bedröflligt som Polens. I Danmark tvärt om ser man despotismen i ett barns hand. Man har sett makten kastad emellan några magnaters händer, som efter hvarandra vinna ynnest hos den unge konungen [124]. En ännu besynnerligare epok följer. Fursten, förslappad genom sina utsväfningar, öfverlemnar sig helt och hållet åt sin gemål; hon blir hans gunstling, såsom grefvarne Holk och Sperling förut varit det. Drottningen öfverlemnar sig helt och hållet åt en man af nedrig börd, hvars lycka varit för hastig att förändra hans seder, men som hade mod och kanhända stora vuer. [125] Oinskränkt herskande under konungens namn, som de tyranniserade, uttömde de alla despotismens krafter, med hvilka Danmarks konungar hade visligen hushållat. Man tillskref allt drottningens nycker och hennes gunstlings ärelystnad. Hon hade för liten erfarenhet, och han var för litet van vid stora verlden för att iakttaga den yttre anständighet, mot hvilken publiken ej förlåter, att man felar. — Allt detta uppretade ännu mer Norrmännen, hvilka, bärande utlagornas hela tyngd, måste föda giriga herrar, utan att dela deras rof. — Så många falska steg slutade med en sällsam händelse. Drottningen och hennes gunstling, ryckta midt i natten [126] ur konungens palats honom ovetande, öfvergå i ett ögonblick från utöfningen af enväldets missbruk till erfarenheten af tyranniets ytterlighet. Monarkien i Danmark synes störtad. Det är aristokraterna, som herska. Landet, vandt vid träldomen, bär med tålamod sitt öde. Norrmännen, trötte vid oket, närande mot Danmark ett hat så mycket djupare, som det länge varit doldt, förena med denna känsla det djupaste förakt för sin herskare. I denna belägenhet fordrades det blott en man, djerf nog att företaga och skicklig nog att genomdrifva en revolution i Norge, och som, förjagande Danskarne, återstälde Norges gamla frihet. Man vänder der sina ögon naturligtvis till Sverige, men Sverige i närvarande tillstånd lemnar föga hopp om hjelp. Dess konung, kämpande med motsatta faktioner, sökande att rycka staten ur *deras* händer, som vilja sälja den till Ryssland, sysselsatt att hålla jämvigten emellan den aristokratiska andan, som anfaller hans makt, och den demokratiska, som vill omkullstörta allt, huru kan han tänka på att förvärfva ett rike, hvars arfvinge han hetes vara, och som är hans förfäders gamla arfvedel?— Den hvälfning, som hos oss nyss försiggått, denna hela rådets afsättning, oredlighetens och förräderiets verk, synes ännu mera aflägsna tanken på Norges befrielse. Likväl, jag säger mig det, det är just i detta ögonblick, som det för konungen, för den sunda delen af nationen, för ordningens och samhällets egen sak ej återstår annat än ett företag så djerft, för att ej säga så utsväfvande, som att rycka Norge ur Danskarnes händer. — I detta ögonblick, då fäderneslandet befinnes i faran af en brytning och konungen knapt kan regera sina egna undersåtar! — Men om prinsen af Oranien, simpel adelsman, har kunnat lyckas att rycka Förenta Nederland ur händerna på Karl V:s son, utan andra tillgångar än sitt mod och sin kärlek för friheten, hvarför skulle ej en konung, arfvinge till Norge, lyckas att frälsa detta rike ur händerna på en svag furste, hvars söndrade konselj darrar för den senaste revolutionens följder, som har ingen allierad, har allt

att frukta af England, hvars konung han dödligt förolämpat, och intet att hoppas af Ryssland, nu för mycket sysselsatt med egna angelägenheter? — Frankrikes monark, förenad genom den närmaste vänskap med konungen, skall med nöje se hans makt ökad. — Danska ministèrens enda hopp är Sveriges inre söndring; men jag vågar tillägga, utan allt för mycket sjelfförtroende, att, om blott den minsta framgång utmärkte företagets början, skulle de gamla frön af mod och kärlek till äran åter uppväckas hos nationen, och sjelfva farans ytterlighet skulle lätta utförandet. Om konungen i Sverige, i lugn besittning af sitt rike, fruktad utom det, vördad inom det, försökte midt under freden Norges eröfring, skulle jag kalla ett sådant företag vågsamt, för att ej säga mer. Men om samme furste, utan uppehör chikanerad hemma, om, säger jag, denne furste, kallad till det redan revolterade Norges hjelp, skyndar dit, utan annat synbart understöd än af sitt mod och de folks intressen, hvilkas röst han hörer, blott följd af det lilla antal vänner, som hans mod, hans makt och tacksamheten vid honom fästa, då skall det förvånade Europa väl ha ögonen öppna på hans företag, men förblifva i villrådighet om det parti, som bör tagas. Konungens fiender skola betrakta anslaget såsom ett utbrott af en till förtviflan bragt yngling; hans vänner deremot, respekterande hans djerfhet, skola kanhända hemligt understödja honom, af fruktan att se honom gå under. Svenska nationen skall för honom fatta den estime, som modet alltid väcker hos denna nation, emedan den sjelf verkligen eger det. Denna estime, förenad med den respekt för deras konung, som hos dem är en religiös känsla, förbunden med hans för dem så dyra egenskap att vara född ibland dem, skall gifva honom ett förtroende och ett anseende, hvilka till äfventyrs skulle föra till de lyckligaste följder, ehvad utgång företaget också hade.»

Ryssland ansåg sig redan, i följd af fjerde artikeln i nystadtska freden, såsom garant af 1720 års regeringsform i Sverige. Danmark hade med Ryssland i en hemlig artikel af den år 1766 dem emellan slutna traktaten äfven förbundit sig att upprätthålla detta regeringssätt i Sverige. Sedan Struensee, som aflägsnade sig från den mot honom fiendtliga ryska politiken, hade fallit, befästades förbindelserna emellan Ryssland och Danmark ännu närmare genom en hemlig allians år 1773. [127] Äfven wienska hofvet instämde i samma afsigter, det nya regeringssättets öfverändakastande och återupprättande af det förra. I September månad 1772 förnam man, att de ryska garnisonerna vid finska gränsen blifvit ansenligt förstärkta, och att Danskarne rustade i Norge. Konungen uppdrog Finlands försvar åt Sveaborgs grundläggare, fältmarskalken grefve Augustin Ehrensvärd [128]. Han beslöt att sjelf vaka öfver norska gränsens säkerhet och företog derför den 9 Nov. sin eriksgata till de vestra provinserna. En egenhändig promemoria från denna tid innehåller följande punkter: »1:o Armeens flotta [129] bör ökas till största möjliga styrka. 2:o Galerflottan bör sättas i stånd, och så många galerer i sjön, som möjligt är. 3:o Marschturer för regementena formeras i hemlighet samt anstalter om nödig föda för trupperna på de ställen de passera. 4:o Flottans [130] utredning fortfar och sättes i fullt stånd. 5:o En kurir skickas till envoyéen Celsing [131] med hemliga order.» Befälet i Stockholm öfverlemnade han under sin frånvaro åt hertig Karl [132]. Hertig Fredrik, jämte riksråden Ulrik Scheffer och Liewen, följde honom på denna resa, som gick öfver Örebro, Kristinehamn, Karlstad till Eda skans vid norska gränsen samt vidare till Göteborg, hvarifrån konungen, utan att, som först var ämnadt, besöka Karlskrona, julafton återkom till Ekolsund. I alla städer lät han borgerskapet bestrida vakten kring sin person. Vid hans återkomst erhöll Stockholms borgerskap rättighet att bära militärisk uniform samt fälttecken, och guld-och silfvermedaljer utdelades till dem, som revolutionsdagen mest hade utmärkt sig. En rapport ifrån hertig Karl till konungen, daterad Stockholm den 28 Dec. 1772, visar, att man ej var utan fruktan för sinnesstämningen i hufvudstaden. »De order, som blifvit gifna till vakterna, — heter det — ha gjort att man blifvit ganska stilla. Här och der äro dock klubbar, hvarest i hemlighet utdelas penningar. Åtskilliga rapporter har jag fått, mest bara sladder. Att mycket folk är missnöjdt är onekligt, och omöjligt att ej så skulle vara. De meste skrikarne äro sådane, som äro ur tjenst

och ej haft annan födkrok än att underhållas vid riksdagarne. Ganska visst är ock, att andre af högre värde och uppeggade af främmande ministrar öka missnöjet. Att någon plan finnes, tror jag ej, men man väntar på utländska anfall att då med härvarande missnöjde göra en contre-coupe. Pechlin har häri ingen del. Hans bevakning har varit så sträng, att han ej kunnat kommunicera sig. Dyrhet och misère i staden äro skäl till missnöje. Folk dör af hunger i husen. Rödsot och rötfebrar ha rasat. — Dagen efter nyårsdagen, som är termin för den rebellion, med hvilken man hotar, vore bäst att hålla militären färdig.»

Lyckligtvis voro omständigheterna sådana, att Frankrike och England hade enahanda intresse att bibehålla lugnet i Norden. Bägge hyste samma fruktan för de kejserliga hofvens tillväxande makt, bägge samma missnöje öfver Polens delning. England gjorde derför, på Frankrikes begäran, föreställningar till Sveriges förmån vid hofven i Petersburg, Wien och Berlin; och hvad Danmark beträffar, så förklarade Frankrike, att det, i händelse af ett danskt anfall, skulle bistå Sverige med all makt. England och Frankrike öfverenskommo, att, om Sverige angrepe Ryssland, det förra ej skulle ega att påräkna franskt understöd; i händelse åter Ryssland anfölle Sverige, skulle England ej bispringa kejsarinnan och Frankrike obehindradt få komma till Sveriges hjelp. I detta afseende erbjöd Frankrike att till Sveriges undsättning afsända till Göteborg 10- till 12,000 man af sina tyska regementen, med vilkor att Sverige besörjde deras öfverförande, ty England hade förklarat, att, så snart en fransk flotta visade sig i Östersjön, det skulle försättas i nödvändighet att vidtaga ett lika steg. [133] Så afböjdes kriget i Norden år 1772; och då den franska hjelpsändningen sålunda ej behöfdes, förband sig Frankrike medelst en särskild konvention att under en tid af tvänne år ifrån den 1 Januari 1773 lemna Sverige 800,000 livres extraordinarie subsidier, med vilkor likväl att summan endast skulle kunna användas till iståndsättande af Sveriges armé och flotta. Detta vilkor, såsom ovanligt emellan sjelfständiga stater, gaf anledning till några svårigheter å Sveriges sida. Sedan detta vilkoret blott i de allmännaste ordalag blifvit uttryckt, undertecknades likväl konventionen af grefve Creutz i Paris och ratificerades af konungen. Det var ej det enda tillfället, då, under svåra omständigheter, Gustaf III visade sin ömtålighet vid allt, som rörde Sveriges *sjelfständighet*. Den fiendtliga sinnesstämningen från ryska sidan fortfor. Man afböjde konungens anbud att sända en ambassadör till Petersburg. Man fortfor att underhandla med Danmark om afstående af anspråken på Holstein, emot öfverlemnande af Oldenburg och Delmenhorst till en yngre gren af holstein-gottorpska huset [134], utan att fråga efter den gren deraf, som satt på svenska tronen. Äfven krigsryktena förnyades. Det talades om de rättigheter, som storfursten [135] kunde göra gällande på svenska kronan, såsom varande af den äldre grenen af holsteinska huset, framför den yngre konungsliga i Sverige, — om att nystadtska freden genom ändringen af svenska regeringssättet blifvit bruten — om att Ryssland egde rätt att medelst Finlands intagande sätta sig i samma förhållande till Sverige, i hvilket det befann sig före denna fred. [136] Det berättades, att kejsarinnan, på tillstyrkan af grefve Orloff, beslutat angripa Sverige med en här af 40,000 man och en galerflotta af 74 segel. I anledning deraf föreslog Frankrike att med Sverige ingå en ny defensiv allians. Konungen nekade att samtycka till det slags *garanti* för det af honom införda regeringssättet, som Frankrike i traktaten ville åtaga sig, emedan detta rörde rikets sjelfständighet, och då krigsryktena äfven snart lade sig, så förföll förslaget. — Redan under sin resa skrifver konungen från Alingsås den 15 December 1772 till grefve Karl Fr. Scheffer: »Ni vet redan genom er bror, att Danmark är blidkadt, och att man äfven skickat till mig general Hauch för att göra komplimenter, som voro verkliga excuser. Se der stormen besvuren för denna gången! Men olyckligtvis är det blott tills vidare, och jag fruktar nog, att den utbrister nästa år. Nyheterna från Ryssland befästa mig i denna tanke. Tiden skall kasta ljus ibland dessa moln. De, som förmörka det inre af Stockholms slott, äro af en natur att ständigt förorsaka oro, och jag har spått allt för sant, då jag förutsade er, att två hof der ej kunna förlikas med

hvarandra. Det enda medel, jag kan hitta på, är att, såsom Ulysses på sirenernas ö, tillstoppa mina öron. Se der åtminstone hvad jag föresätter mig! Men Gud vet, om jag skall ha mod att utföra denna föresats, ty i denna punkt vet ni, min grefve, att jag är poltron.»

Det må vara inledningen till en framställning af det olyckliga förhållandet emellan *konungen* och hans *mor*, hvarom dessa papper allt för mycket vitna.

Karakteristik af enkedrottningen och utdrag ur hennes brefvexling

Då Lovisa Ulrika bestämdes till Adolf Fredriks brud, skref Frankrikes dåvarande minister i Berlin, marquis de Valory, till franska ambassadören i Stockholm, marquis de Lanmary [137], följande karaktersteckning d. 24 April 1744 [138]: »Prinsessan har esprit, men är af naturen böjd för intrig. Hersklysten, envis i föresats, då det gäller att komma till ett ändamål, men ej alltid klok i valet af medel, emedan hon vill för häftigt hvad hon vill. Ingen ting får tid att hos henne mogna. Derför bör man blott gradvis ge henne sitt förtroende. Den minsta sak, som affekterar henne, hindrar henne att sofva. Har mycken höflighet, med utseende af uppriktighet, men i grunden föga uppriktig såsom hela hennes hus, ett lifligt sinne, ständigt sysselsatt och fordrande näring, mycken förmåga att i första ögonblicket intaga till sin fördel, men knappast en lika stor förmåga att bibehålla vänner. Jag tror ej, att hon har stora idéer, eller att hon vid några sådana kan fästa sig, ännu mindre med ståndaktighet följa dem, om de blifvit henne ingifna. Hon skall säkerligen vinna sin gemåls förtroende; en annan sak är, om hon kan bibehålla det. Hög och befallande af temperament, smidig och smeksam af reflexion och vana. I allt lofvande mer än hon håller, likväl med temligen godt hjerta, dock mera infallsvis. Efter utseende ingalunda Engelska eller Danska; men i politiken skall hon följa de impressioner, som konungen i Preussen vill gifva henne. Hon tycker om att anses för qvick och har bildat sig genom läsning, men frukten deraf synes mig ej väl ordnad i hennes hufvud. Prakt och representation älskar hon.»

Fredrik II hade sjelf önskat, att hans yngre syster Amalia hade blifvit föredragen. I en depesch, som finnes bland de Gustavianska papperen, ifrån dåvarande envoyeen i Berlin, (sedermera riksrådet) Rudenschöld, af d. 9 Januari 1744 heter det: »Konungen har genom grefve Podewills låtit säga mig, att giftermålet kan anses för säkert, men att, hvad valet ibland prinsessorna angår, jag ej borde låta irra mig af prinsessan Ulrikas utvärtes manér; att konungen kände sina systrar nog och, ehuru broder, ej vore blind för deras egenskaper; att prinsessan Ulrika vore högdragen, emportée och intrigant, men att prinsessan Amalia, i anseende till sitt goda sinne, skickade sig långt bättre för svenska nationen.» — Valet föll likväl på den äldre. Olyckor och ohelsa förbittrade sedermera den yngres lynne och ensamma lefnad.

Lovisa Ulrika, som beherskade sin gemål, visade snart i allt en så liflig, men så oförsigtig kärlek till välde, att äfven Frankrike, som i Sverige gynnade konungamakten, slutligen ansåg *henne* såsom ett af de förnämsta hindren för verkställandet af någon förnuftig plan till utvidgande af tronens rättigheter. 1756 års revolutionsförsök hade varit hennes verk. Dess för hennes verktyg olyckliga och blodiga utgång kunde till en stor del tillskrifvas den otålighet, hvarmed hon brådstörtade utförandet af en omogen och illa anlagd plan. Misslyckandet förbittrade henne, utan att förändra hennes tänkesätt, och genom en ej ovanlig omkastning blef hvad hon sjelf ej kunnat uträtta föremål för hennes misshag, om det af andra försöktes; åtminstone klandrade hon alltid de använda medlen. Så kunde hon ej lida, att Gustaf såsom kronprins blifvit rojalisternas hopp, och förlät honom ej hans efter 1768 växande politiska inflytelse. Hon var mycket böjd att anse allt sådant såsom uppror emot föräldramakten och lät förstå det i häftiga utbrott inom sin familj, hvilken hon i allmänhet lika uppriktigt älskade som plågade. Gustafs uppstigande på tronen förändrade sonens plats, men föga moderns anspråk, och då dessa ej mera lika oförstäldt i det allmänna kunde yttra sig, röjde sig hennes missbelåtenhet i en öfverdrifven och ytterlig ömtålighet om allt hvad som rörde hennes egen, liksom hennes öfriga barns, enskilda ställning i anseende till konungen. Hon fortfor att härutinnan vilja göra en moders hela myndighet oinskränkt gällande. Detta förhållande mellan moder och son må följande (i öfversättning meddelade) utdrag af bref ifrån bägge upplysa.

D. 11 Dec. 1770, således nyss sedan dåvarande kronprinsen företagit sin utländska resa, skrifver hans mor till honom: »Kom väl ihåg, att vi äro de störste tiggare i Europa, och att det i Tyskland ej finnes en småfurste, som ej har vackrare möbler, vackrare silfver, anständigare betjening. — Hos oss är all den lilla förmögenhet, som finnes, i presters och bönders händer. Adeln, som i alla land bör vara öfver behofvet, är här ruinerad och dessutom oförnuftig nog att misskänna sitt enda hjelpmedel. I stället köper den för 2- till 3,000 daler i partipenningar sin undergång och uppoffrar vid hvarje riksdag sina privilegier och sina röster åt den mestbjudande. Det är en ryslig tafla. Gör sjelf jämförelsen! Du skall säga: Mamma är vid dåligt humör. Men hvem skulle ej vara det i detta land, der man dör af ledsnad, der man blott talar om politik, och der af allt tal intet beslut följer?»

Adolf Fredriks död störtade Lovisa Ulrika i förtviflan. — »Aldrig har någon konung varit så saknad som din far», skrifver hon till Gustaf den 26 Febr. 1771. — »Tårar flyta ur allas ögon: Hatt och mössa göra ingen skilnad. Mina skola aldrig upphöra. Jag kan ej nog berömma mig af Karl och din syster. Din bror har uppfört sig så emot dig, att han för-tjenar hela verldens aktning. Jag säger dig ej mer för att ej oroa dig. [139] — Jag omfamnar min kära Fredrik». [140]
Den 9 April skrifver drottningen (hennes bref äro eljest ofta utan datum): »Jag är mycket ledsen att se af ditt sista bref, att din hemresa fördröjes. — Det synes, som försynen hade velat göra min förlust bittrare, då den frånryckt mig din älskade och värdige far i det ögonblick, då du är på flera hundra mils afstånd. — Om jag får bedja dig om någonting, så var väl på din vakt och yppa för ingen menniska i verlden hvad du hoppas eller fruktar af nästa riksdag. Allt är här förändradt. Bränn upp mitt bref. På Karls ärlighet kan du räkna. Det är den ende uppriktige vän, som du har. Om du förlorar honom, är det ditt eget fel. — Om min belägenhet säger jag intet. Man säger, att tiden är enda botemedlet för detta slags olyckor. Jag känner ännu ej verkan deraf. Jag har förlorat allt mitt goda i denna verlden och väntar med otålighet det ögonblick, som skall befria mig från de plågor, jag lider.» —

Brefvet är fläckadt. Drottningen tillägger i en apostille: »Fläckarna komma af mina tårar.»
Följande rader äro ej ibland de minsta bevisen för Lovisa Ulrikas goda hjerta: »Jag rekommenderar dig den olycklige *Frederici* [141], som man säger ligga i själtåget. Lefver han ännu vid din återkomst till Skåne, så visa honom någon godhet. Du vet, att han rörer dig nära, och sedan salig konungen ej mera finnes, tillhörer det dig och mig att vara för honom far och mor. Jag har låtit försäkra honom derom.»

Den 3 Maj 1771 beskrifver hon det lif hon förer. Man ser henne fortsätta den idkeliga läsning, hvarigenom hon kunde trötta flere föreläsare på dygnet: »Jag väntar dina bref från Berlin med otålighet. Min lilla Karl kan säga dig, huru jag lefver. Jag ser ingen, utom någon gång en rådsherre. Jag dinerar med din syster. Jag superar ensam. Läsning, som jag ej hörer på, är likväl det enda som distraherar mig. Om morgnarne är det Durade [142], som läser, om eftermiddagarne Beylon, men ifrån kl. 7 till ½ 9 Des Roches och kl. 10 Sotberg [143], som bär till mig alla dagens impertinenta libeller, hvilka han läser för mig till midnatten.»
Vid Gustaf III:s landstigning i Karlskrona lemnades honom följande bref ifrån hans mor [144]: »Grefve Ekeblad skall säga dig, huru mycket jag längtar efter din återkomst. Hviken skilnad, min Gud! den dag du kommer, från den då du for! Tiden mildrar ej, den fördubblar min smärta. Mina dagar äro för mig blott ett mörker. Lifvet är mig en tung börda. Huru lycklig den, som aldrig varit till! Du skall endast tillbringa bedröfliga stunder med din olyckliga mor. Ju mindre du ser mig, dess bättre för dig. Du är i den ålder, då man måste njuta lifvet. Jag vill ej göra det obehagligt för dig. Adieu! älska mig alltid!»

I ett annat, strax derpå, säger hon: »Jag tackar dig särskildt, för det du vill passera första aftonen hos mig. — Men hållom oss till vår vänskap och lemnom komplimenterna derhän! Jag bryr mig hvarken om att heta eller säga majestät och qvittar på förhand din ceremonivisit. Du är alltid min käre Gustaf, och jag din ömma mor.» Närvaron återförde snart de kollisioner emellan modern och sonen, eller kanske rättare emellan enkedrottningen och konungen, som frånvaron hade mildrat. Redan den 2 Juni 1771 skrifver Gustaf III till sin morbror Fredrik II [145]: »Ed. m:ts vänskap gifver mig mod att öppna mitt hjerta och att till e. m. yttra mig med uppriktigheten af en systerson, som, då han vänder sig till en älskad morbror, tror sig tilltala en öm fader. Jag beder e. m. emottaga det förtroende, hvars börda jag går att nedlägga i e. m:ts sköte. Jag är först för några dagar sedan hemkommen, skakad af alla de olika känslor, som e. m. väl kan föreställa sig. Hvarken min glädje att återse min mor eller min sorg att återse henne ensam kunna med ord beskrifvas. Men min rörelse har gifvit rum för den djupaste sorg att återfinna henne i det tillstånd, hvari jag nu ser henne. Jag vet ej, huru jag skall uttrycka mig, och skulle, oaktadt min innerliga böjelse att öppna mitt hjerta, kanske afbryta, om jag ej fruktade att ännu mer oroa e. m. med ett halft förtroende. E. m. må då veta, att jag återfunnit enkedrottningen vid full helsa. Önskeligt för oss alla, om hennes sinne också kunde lugnas. Både sorgen och förändringen i hennes belägenhet ha förbittrat henne och utsätta henne för anfall af ett mörkt och melankoliskt lynne, som ökar sig. Hvad mig i synnerhet angår, finner jag med den största rörelse, att hon för mig ej mer hyser samma ömhet, som fordom utgjorde min lycka; och jag har äfven förmärkt, att den plats, jag nu innehar, till en del beröfvar mig denna hjertliga kärlek, som var mig så dyrbar. Ekonomiska diskussioner angående skiljandet af salig konungens hof (som nu blir mitt) ifrån min mors, diskussioner hvilka jag omsorgsfullt söker att undvika, ha fullkomnat kölden oss emellan. — Det är mera öfverensstämmande med det förtroende, min älskade morbror alltid visat mig, att uppriktigt tillstå sakernas ställning, än att dölja den. Jag är i alla fall säker, att e. m. ej lemnas derom i okunnighet.»

Fredrik den stores svar lyder [146]: »Min herr broder! Ehuru mycket nöje e. m:ts bref göra mig, kan jag ej neka, att jag läst det sista med smärta. Jag är moraliskt öfvertygad, att den största olycka, som kan hända i e. m:s familj, är oenigheten. De partier, som sönderslita Sverige och de makter, som blanda sina intriger med de för hand varande faktionerna, begära ej bättre, än att se just dem söndra sig, som för sitt eget intresse och sitt eget bestånd borde vara oskiljaktiga. Jag har på länge ej haft bref ifrån min syster. Jag är allt för aflägsnad ifrån den teater, å hvilken faktionerna i Sverige sätta allt på spel att komma till sina ändamål, för att kunna yttra mig till e. m. med fullkomlig kännedom om förhållandet. Allt hvad jag kan göra är att enständigt bedja e. m. ej öfverlemna sig åt elaka hviskningar. Jag tror, att en son kan tala med förtroende till sin mor. Ofta skingra lätta förklaringar misstankar, som allt för lätt äro fattade. Man måste förbinda sig att för hvarannan upptäcka alla de elaka ingifvelser, hvarmed olycksbringande personer å ena eller andra sidan kunna framkomma. Med ett ord: en mors och en sons intressen äro af den art, att de icke böra kunna söndras; och e. m. kan vara försäkrad, att inför e. m. som inför dess mor, inför e. m. som inför dess bröder, jag alltid skall yrka den innerligaste enighet. Man vet hvad dagens Svenskar äro: obeständige, lättsinnige, i stånd att byta parti för den lägsta egennytta, brinnande för egen fördel, derför uppoffrande de dyraste pligter. Hvad skall det blifva af, om i en sådan belägenhet och inför en nation, på hvilken ej är att lita, man tillika måste misstro sin egen familj? Denna tanke synes mig så faslig, att jag icke tviflar, det e. m. efter sin vishet och klokhet skall förhindra, att den kommer till verklighet. Så våldsamma sorger som de, hvilka öfverhopa min stackars syster, böra utan tvifvel lemna något dystert och melankoliskt i hennes sinne. Men tiden är en stor mästare, den ende att läka sådana olyckor som de, hvilka träffat henne. Jag hoppas derpå och på den tröst, som hon skall finna inom sin familj. Det deltagande, jag känner för e. m:ts person, fördubblar

mina önskningar för dess lycka så inom dess familj som i afseende på dess regering. Jag är med den ömmaste tillgifvenhet

Min herr broder
eders maj:ts
gode bror och morbror
Federic [147]

Den resa till Berlin, som enkedrottningen om hösten 1771 företog, var en lättnad å ömse sidor. Hon skrifver derom till sin son: »Alla föremål återkalla min förlust. — Det finnes intet annat medel än att aflägsna sig. — Det är i detta afseende jag får meddela e. m. mitt beslut att göra en resa till Berlin i slutet af Oktober månad och der passera vintern. [148] Konungen, min bror, har i flera bref uti de ömmaste ordalag bedt mig komma, tilläggande sin önskan, att jag måtte taga med mig prinsessan, min dotter, såsom den enda af min familj, som han ännu ej sett. — Hon har min brors vänskap redan att tacka för det mest hedrande etablissement i Quedlinburg». [149]

Under sin resa skvifver enkedrottningen till konungen, Nyköping d. 6 Nov. 1771: »Min k. son! Nolcken [150] har lemnat mig ditt bref, hvari du betygar din rörelse öfver min bortresa. Jag ville kunna öfvertyga mig derom; men jag har allt för många skäl att tro motsatsen och att anse alltsammans såsom komplimenter. Då man ej ser hvarandra är frånvarelsen densamma, och afståndet gör intet till saken. Jag är och skall alltid vara den gamla mamma. Det är just derigenom jag misshagar dig, att jag säger sanningen rent ut. Vid mina år bättrar man ej sin karakter. Min är öppen och uppriktig.»

Konungens svar fattas i samlingen. Men man ser, att han beklagat sig öfver det nyss anförda. Enkedrottningen svarar från Ystad den 17 Nov.: »Jag påminner mig ej att i mitt bref ifrån Nyköping ha sagt något, som kan såra dig, endast att, då man ej ser hvarandra, det kan vara detsamma, om man är skild på hundra mil eller en half. — Jag döljer icke, att olyckorna öka sinnets retlighet, men det är i sådana ögonblick, som mildhet ochi vänskap trösta. Då man i det stället endast finner beräkning och äfven höghet, så lemnar jag dig att döma, hvad verkan sådant skall göra på ett sönderslitet hjerta, som, troende sig finna en öm son, blott ser en varelse, som fruktar att kompromettera sin höghet genom betygandet af sin ömhet. Se der, huru jag funnit dig i fem långa månader! Det är detta, som rågat min sorg. — Det förflutna kan du aldrig ursäkta, och jag smickrar mig ej angående framtiden. Jag söker att göra mig illusioner och tror ibland, att nedriga själar ha ingifvit dig falska principer. — Jag söker urskulda ditt hjerta. Jag är alltid mor och skall alltid bedja för din sällhet. Måtte du träffa hjertan så uppriktiga som mitt och aldrig finna dig i den förskräckliga belägenheten att vara ensam i verlden, utan någon för hvilken du kan öppna ditt hjerta!»

Så snart hon kommer på tysk botten, är drottningen vid bättre lynne. Hon skrifver från Stralsund d. 24 Nov.: »Jag reser direkt till Berlin. Alla bref derifrån äro uppfylda af den ömmaste vänskap. Konungen har skickat mig verser, som äro charmanta. — Jag har funnit Stralsund fullt af nit och trohet. — Hvilken skilnad från Stockholm! — Kunde du höra, huru man här tänker, skulle du älska de stackars Pommerinkarne.»

Berlin d. 7 Dec.: »Konungen har visat mig en glädje och en tillfredsställelse, öfver hvad jag kunnat vänta. — Jag har ej ett ögonblicks ledsnad. — Jag talar ej om min bror Henrik. — Det fordrades mer tid att säga dig allt hvad jag har honom att tacka för. — Han är mycket väl med kungen, och konversationen vid bordet är alltid emellan oss tre. — Hvilken skilnad emellan hvad jag njuter och din belägenhet! — — Prinsessan Filippina är charmant. Får jag henne till

sonhustru, skola alla mina förhoppningar uppfyllas. Om du älskar mig, laga att denna sak snart blir afslutad!» [151] Kammarherren baron Nolcken skrifver på samma tid till konungen:
D. 20 Dec. 1771, efter beskrifning på festen i Berlin inom den kungliga familjen: »I allt detta visar sig ej konungen af Preussen. Man skulle tro, att han sjelf känner, huru mycket hans närvaro skrämmer bort alla nöjen, och till hvilken grad han uppväcker fruktan och förskräckelse. Jag tror, att enkedrottningen är lika genomträngd af denna känsla som hela hofvet.»

D. 28 Dec.: »Upptäckten af det ringa inflytande, enkedrottningen har på konungen af Preussen, lugnar mig för framtiden. Det kommer aldrig att finnas förtrolighet eller enstämmighet dem emellan. På fem dagar har konungen blott besökt henne en gång. Han är aldrig ensam med henne, och deras allmänna samtal vid bordet äro ofta i en ton af träta. Drottningen är nästan i allt af motsatt tanke, i synnerhet då det rörer Sverige. Omöjligheten för drottningen att förställa sig skall göra hennes olycka här, som i Sverige.»
Följande utdrag äro ur bref af Lovisa Ulrika till Gustaf III från slutet af 1771 och början af 1772 i Berlin:
— »Jag har haft bref från Voltaire, som ännu yttrar sin saknad, att åldern hindrar honom att komma och besöka mig» —
— »Jag roar och undervisar mig med de lärde. Sulzer, Merian, Thiébault, Gualtieri äro de älskvärdaste. Den namnkunnige Juden [152] har varit hos mig två och en half timme, utan att jag funnit tiden lång.»
— »Om någon tid får man veta ändamålet af de stora negotiationerna emellan Ryssland och wienska hofvet. Min bror gör genom ett penndrag en ny eröfring. [153] Det är blott vi, som äro och förblifva tiggare.»
Konungens försök att komponera partierna vid riksdagen betraktade drottningen med stigande missnöje och såg deri endast oklokhet eller falskhet, ehuru hon sjelf år 1768 väntat allt af negotiation och ingen ting af revolution. »Jag fruktar», skrifver hon, »de steg du har gjort att förena ständerna. Det är i deras söndring, som din lycka ligger.»
— »Jag fruktar, att något falskt steg skämmer bort alltsammans. — Jag tror du är öfvertygad, att jag icke plägar bedraga mig, och att, om du haft mamma tillstädes och rådfrågat henne, man skulle kanske vara längre kommen.»
»Jag tror ej på dina biskopars grimaser. — Det stora föremålet är att så blanda korten, att nödvändigheten tvingar ständerna taga en diktator såsom i Rom. Om man ej för mycket tänkt på palliativ, kanhända skulle vi redan ha sett slut på komedien.»
Några ord i Gustaf III:s tal till landtmarskalken och talmännen d. 28 Nov. 1771, hvilka Lovisa Ulrika lämpade på Adolf Fredrik eller kanske på sig sjelf och 1756 års minnen, bragte henne utom sig.
»Jag har emottagit ditt bref af d. 13 Dec», skrifver hon. »Jag ville för mycket, att du hade sparat dig detta vackra tal. Det är ej mera tidehvarfvet för teatereffekter, och Tessin hade före dig uttömt sin vältalighet. I Guds namn affektera ej tänkesätt, som man vet, att du ej eger! — Man känner dig. Man skall hviska hvarann i örat, att du är falsk och förställd, och att din regeringslystnad visat sig mer än en gång. F. [154] är ej okunnig om de mått och steg, som tagas i Frankrike för att skaffa de nödiga summorna för det stora ändamålet. — Håll dig stilla! var sann! Det finnes ingen furste med sundt förnuft, om hvilken man ej supponerar, att han vill regera genom sig sjelf. — Ett ställe i talet har frapperat mig: *att såsom andre konungar, mina företrädare, afvakta tillfällen att öka min makt.* Hvad vill det säga? Är det om din far du talar? Store Gud! hvad det kostar på mig att lefva och höra sådana saker. Jag vet, att du skall bli utom dig af förargelse att läsa detta bref». [155] —
Hon återkommer till hertig Karls giftermål:
»Staten behöfver tronarfvingar. I ären alla tre mina söner. Genom hvilken af eder tronföljden befästes, är det alltid mitt blod. Jag älskar min nièce såsom min dotter. Det kostar på mig att

afsäga mig den ljufva tillfredsställelsen att lefva med henne. Men jag föredrager hennes lycka framför min. Må hon gifta sig med landtgrefven! [156] Jag har liten tid att ännu lefva. — Då jag svarar konungen, min bror, skall jag säga rent ut, att du ej velat giftermålet.»

D. 23 Mars 1772 skrifver Gustaf III till riksrådet grefve Schwerin, som hade åtföljt enkedrottningen till Berlin: »Min bror har åtagit sig att underrätta drottningen, vår mor, om utgången af giftermålsunderhandlingen med prinsessan Filippina, som legat henne så mycket om hjertat. Ständerna äro emot detta giftermål. Man fruktar för brandenburgska huset. Min bror synes ej särdeles sensibel öfver utgången. Det finnes vackra ögon, som trösta honom. Kanhända har ej konungen af Preussen haft brådtom att utbetala de 100,000 plåtar, som tillhöra prinsessan. Visst är, om han hade velat, hade saken gått för sig. Säg mig, huru drottningen upptager detta, och om hon ej låter sitt elaka lynne åter falla på mig, ehuru jag hållit mig ganska passiv.»

Att underteckna den försäkran, som ständerna framlade för konungen, sedan adeln i de långvariga stridigheterna derom med de ofrälse stånden ändtligen måst gifva vika, afråder drottningen på det högsta:
— »Om du undertecknar, så är allt förloradt. — Mitt bref skall komma för sent att bestämma ditt beslut; men jag hoppas, att lyckan och din gode ande skall förmå dig att neka underskriften och säga, att en sådan akt ej kan ega varaktighet utan enstämmighet ibland alla stånden. — Häri är ännu något, hvaraf du kan draga parti. Endera skall adeln nödvändigt vanhedra sig offentligen genom att gifva efter, eller också måste den kasta sig i dina armar, som bör bli slutet på romanen.»
Sedan konungen verkligen hade undertecknat (d. 4 Mars 1772), har drottningen förlorat allt hopp och skrifver den 17 Mars:
— »Hvad skall jag säga om dina fanders-affärer (affaires diaboliques) ? Allt är förloradt, och för en hel regering finnes intet mer att göra, utan underverk, som Gud ej mera gör. Allt hvad jag kan säga dig är: sök att skaffa dig och dina bröder en angenäm lefnad! Om Svenskarne älska orolighet och oordning, låt dem njuta af detta bedröfliga skådespel, tillstoppa dina öron, nöj dig med att i det husliga lifvet hafva beqvämlighet, hjertlighet, anständiga tidsfördrif, och gör för öfrigt allt hvad de vilja! — Jag har talat vid konungen, min br'or. Han tror, att du kommer ingen väg utan Ryssland, och råder dig att göra ett besök i Petersburg.»
Den 3 .April. ». . . . Jag beklagar dig att ha förlorat en senat, som var den förnuftigaste Sverige någonsin haft. [157] — Huru mycket önskade jag ej, att du vore en grefve med 100,000 plåtars inkomst och kunde lefva under en vackrare himmel och med umgängsamma menniskor!»
Af enkedrottningens korrespondens under samma tid med sin lektör och hela familjens vän, Beylon, ser man en hufvudorsak till missnöjet, hvilket i hennes bref till konungen ej så oförtäckt framträder. — Det var dessa ekonomiska diskussioner i följd af skiljandet af enkedrottningens hofstat från konungens, hvilka Gustaf III redan i brefvet till sin morbror beklagar, och hvilka blefvo så mycket ömtåligare, som drottningen under dem alltid gjorde gemensamma påståenden till sitt eget och sina öfriga barns bästa emot konungen och oförnuftigt fordrade, att i afseende på hennes eget och deras etablissement allt skulle regleras, innan konungens egen stat bestämdes. Huru peremtoriskt hon i detta afseende tillkännagaf sin vilja, visar följande utdrag af ett hennes bref till Beylon: »Herr Beylon skall säga konungen, min son, å mina vägnar, att sedan jag fått veta uppskofvet med öfverläggningarna (hos ständerna) angående min stat, och konungen emellertid trädt i possession, jag smickrar mig med, att min son förklarar för ständerna, det han hvarken vill eller kan begagna sig af denna förmån, innan mitt underhåll är bestämdt. Efter den kalkyl jag gjort för samtliga hofven blir kostnaden blott ökad med 150,000 plåtar [158] årligen, nämligen *konungen* lika med salig

kungen — *jag*, hela kronprinsens anslag — *Karl*, tillökning af 100,000 plåtar — *Fredrik*, tillökning af 50,000 plåtar. Men att jag framför allt blir fru i mitt hus och eger nämna mina domestiker.»

Då det dröjde med reglerandet af hennes stat [159], blef drottningen på det högsta otålig. Om hennes sinnesförfattning må följande utdrag af ett hennes bref till Beylon vitna:
»Det är en gåta huru en person, som jag ej kan nämna [160], sitter med armarna i kors, under det jag har i mina händer hans svar, hvari han försäkrar, att han skall uppfylla mina gifna befallningar. — Ni säger, att jag, oaktadt dröjsmålet, skall få skäl att blifva nöjd, och exalterar er i beröm öfver den möda, en viss person gifver sig att bringa mina angelägenheter till ett önskligt slut. Jag tviflar derpå för min del. Jag hvarken är eller skall någonsin blifva hans *dupe*. Det är han, som gifvit mig och hans stackars bröder, som äro i elände, detta slag. Om han hade refuserat att inträda i besittning, tills hvar och en fått sitt, skulle man påskyndat sakerna, och allt skulle vara slut. Men derom bekymrar man sig ganska litet, och allt hvad man gör är blott en formalitet. — Hans hjerta är blottadt, och mitt har fått ett dödligt sår, som aldrig skall läkas. Allt hvad som händer honom är en följd af hans dåliga uppförande. Man betalar honom med hans eget mynt. Han har begynt med teaterkupper och försäkringar, hvilka ingen kan lita på. Man ger honom lika för lika, öfverhopar honom med beröm, skrattar i mjugg och håller honom under tygel. Man måste vara sann, det är min grundsats, ej säga allt hvad man tänker; men då man blifver satt i tillfälle att förklara sig, vill jag, att orden skola vara sanning, så att man kan veta hvad man har att hålla sig till. — Man skrifver mig till, det är sant, men i en stil, som stöter mig, som förvärrar mitt onda: aldrig svar på hvad jag skrifver, och oärligheten lyser fram på alla sidor. Jag ryser, då jag tänker på det ögonblick, då jag skall sätta foten i vagnen för att återresa. Jag tror mig vara i samma fall som Curtius, då han kastade sig i afgrunden. Ingen ting rörer mig i det landet mer än mina bägge stackars (yngre) söner, hvilkas hjertan och karakterer äro motsatsen af den äldstes. Min stackars Karl är offret för hans intriger; giftermålet skulle eljest ej ha slagit felt. [161] Jag beder er säga dem, huru mycket jag älskar och aktar dem, och att jag ej är sysslolös i afseende på deras angelägenheter. — Nu — jag tycker mig se er, huru ni suckar och pustar. Jag är också ond på mig sjelf att ha skrifvit allt detta skräp. Men mitt hjerta är fullt. Jag har utgjutit det för eder, emedan jag tror och vet, att ni är säker. — I Guds namn, bränn upp detta bref!»
Följande är ur Beylons svar, dateradt Stockholm den 20 Maj 1772: »Hvilket bref, gode Gud! Det kommer mig att darra. Det innehåller väl saker, hvilka e. m. gjort mig den äran att anförtro mig redan före eder afresa, men jag hade hoppats, att sex månaders frånvarelse, tillbragta i ömhetens och vänskapens sköte, skulle lindra edert tröstlösa hjerta, att hädanefter, lugnare och mer eder sjelf, e. m. ej mera skulle se med sjuka ögon, som skåda föremålen helt annorlunda än de äro, att under den öfvervägande inflytelsen af eder moderliga kärlek e. m. skulle döma gynsammare om det, som ännu kunde förekomma eder mindre klart i edra barns uppförande, eller förlåta det, hvaröfver ni ej mer kunde göra er illusion... Men ack! detta förskräckliga bref har med ens tillintetgjort mina förhoppningar. Min inbillning visar mig blott framtiden höljd i den dystraste dunkelhet. Eder egen, hela eder familjs undergång måste vara skrifven i himmelen, emedan, med allt det förstånd och den upplysning, som ni eger, ni ej ser, att i denna röfvarekula eder välfärd beror af eder enighet. — Jag tog mig friheten i mitt sista bref att säga e. m., att snön här midt i Maj månad gjorde mig melankolisk och kom mig att frukta *hemsjukan*. [162] Nu *fruktar* jag ej blott. Dröjer jag här tre månader till, blir mitt tillstånd obotligt. Men skulle jag dö på en gödselhög, denna gödselhög skulle för mig vara en säng af rosor, der jag skulle befinna mig bättre än midt i ett hof, omgifven af dess ståt och öfverhopad af godhet, om jag skulle köpa detta goda med att nödgas vara en onyttig åskådare af edra olyckor. Mitt ömma deltagande i edert öde kommer mig nu att frukta eder återkomst lika lifligt, som jag förr har önskat den. Blif qvar, i Guds namn, der ni är, efter e. m. der finner

sig väl, hellre än att återkomma hit med de sår, hvarur edert hjerta ännu blöder! Ja, nådigste drottning, Sverige skulle bokstafligen blifva en afgrund för eder. Ni skall der gå under — ej såsom Curtius, ty jag känner eder ha nog ädelmod att som han vilja offra eder för fäderneslandets räddning — ni skall förgås vid sakta eld och kanhända med fäderneslandet, utan annan frukt, än att sjelf anses för orsaken dertill. Offer, såsom ni är, för eder egen förblindelse, för orättvisa och den svartaste otacksamhet, huru kan ni smickra er med, att man med eder skulle ha öfverseende?»

Innan enkedrottningen afreste, skref hon till konungen, sin son:
. . . »Det är det sista brefvet du får ifrån Berlin. Jag lemnar denna sälla vistelse för att återvända till helvetet. Jag skall lefva indraget, ensam — gifve Gud ej länge!»
. . . I Stralsund träffade henne konungens sändebud och bref med underrättelser om *revolutionen den 19 Aug. 1772*. — Detta förändrade för ögonblicket allt. Hon var utom sig af glädje. — Hon skrifver till Gustaf III: — »Ja, du är min son, och du är värd att vara det. Gud välsigne dig i alla dina företaganden! Jag glömmer, jag förlåter allt. Detta drag försonar oss för alltid . . . Ack, min älskade Gustaf, glöm aldrig, att du är menniska, missbruka ej den makt, som Gud dig gifvit! Lemna ett exempel åt efterverlden af en god, af en stor konung, och må hela verlden medgifva, att monarkien är det lyckligaste af alla regeringsaätt! — Glädjen gör mig helt förvirrad. Du älskar då din gamla mor. Du är otålig att återse henne. Jag skall flyga i dina armar, och kanhända skall jag dö af glädje. — Farväl, min älskade, min värdige son! Du har min välsignelse». [163]
Redan under det återstående af resan begynner likväl lifligheten af detta första bifall att svalkas. Ifrån Göteborg gör hon konungen föreställningar för det öfverseende, han visade grefve Hessenstein [164], och yttrar sig derom med sin vanliga häftighet: »Du är ganska oförsigtig med Hessenstein. Denne usling eftersträfvar konungavärdigheten. Det är flera år, som jag derför misstänkt honom. Det är af yttersta vigt att aflägsna en sådan person ur Sverige. — Behåll ej detta odjur omkring dig!»
Den personliga sammanvaron medförde snart åter dessa kollisioner emellan moderns och konungens myndighet, som ej tilläto någon bemedling, och hvilka snart derför (den närmaste anledningen måtte vara liten eller stor) skulle leda till en brytning. Gustaf III fruktade detta och skrifver redan den 17 Jan. 1772 till sin morbror, prins Henrik af Preussen: »Det har synts mig, såsom tviflade e. k. höghet om de känslor jag hyser för en mor, hvilken jag alltid med ömhet skall älska. — E. k. h. är i detta ögonblick omgifven af Svenskar. [165] Må e. k. h. underrätta sig, om jag något ögonblick glömt hvad jag är mitt hjertas känslor skyldig. — Men min morbror har under sitt vistande i mitt fäderneslandocksåt lärt känna hvad slags folk himmelen gifvit mig till undersåtar, och huru vigtigt det är för mig att öfvertyga hela verlden, att jag styrer sjelf, utan främmande inflytelser. Detta enda ord må antyda hvad jag ville säga. Jag sparar eder och min granlagenhet en ytterligare förklaring. — Se der orsaken till allt hvad som passerat! Det är detta, som kommer mig att darra för framtiden, och hvad som mest kostar på mig är, att man tillskrifver bristande ömhet å min sida, hvad som endast är en politisk nödvändighet, som omsorgen för mitt personliga anseende och min ära ålägger mig.»

Vi lemna derhän, om det var en så oundgänglig politisk nödvändighet för konungen att indraga lifdrabantkorpsens tjenstgöring hos hans mor efter hennes återkomst. Beylon remonstrerade förgäfves emot detta beslut. Enkedrottningen, säger han [166], ser deruti en skymf och har yttrat sig deröfver med den största smärta. Hon har redan detta prerogativ af salig konungen. Skall sonen betaga henne det? Karl XI:s mor njöt denna distinktion, till och med ehuru hans gemål, den regerande drottningen, ej hade den. Beylon besvär konungen att betänka sig, innan han bryter med sin mor. Konungens bref till sin mor angående denna förändring finnes i afskrift bland hans papper, med grefve Karl Fr. Scheffers hand, och är af

följande korta innehåll: att hans bror underrättat honom om drottningens återkomst från Svartsjö och om den rörelse, med hvilken hon sett, att hennes lifdrabanter ej mera voro vid hennes dörr. Konungen bekänner sig ha felat deruti, att han ej förut underrättat sin mor om förändringen. Denna vore en följd af ett löfte, hvilket han vid revolutionen gifvit drabant-korpsen, att endast tjena hans person, hvilket löfte han beder sin mor förlåta, att han måste hålla. Denna afskrift af biljetten till enkedrottningen var innesluten i följande bref från konungen till Beylon, dateradt Ekolsund d. 17 Dec. 1772: »Jag emottog nyss edert bref af d. 10 Dec. Utan att öppna det skulle jag kunna ha sagt innehållet. Det hörer till edert öde att vara *familjens Mentor*. Det är kanhända den minst behagliga kommissionen vid ett hof, men, då man uppfyller den med så mycket nit, är det säkerligen den hederligaste . . . Jag vill blott säga eder ett ord om saken med *drabanterna*. Jag har endast en förebråelse att göra mig, — som kommer ifrån denna olyckliga fruktan, som hennes (enkedrottningens) sätt att vara ingifvit hennes barn, — att ej ha underrättat min mor om den förändring, som skulle ske. — Utan att ingå i diskussion, om Karl XI:s mor, som styrde riket med full *rätt* under sin sons minder-årighet, var i samma fall som min, får jag helt enkelt säga eder, att på belöningsdagen i sistlidne September månad drabantkorpsen begärde af mig såsom en nåd att endast göra vakt om min ensamma person, och att jag beviljade detta. — Om ni frågar hofmännen af den förra tiden, skall ni säkerligen få höra af dem, huru mycket drabanterna knorrade, då man första gången stälde dem utanför drottningens dörr efter kung Fredriks död. — Detta missnöje har tid efter annan åter brustit ut. Jag har gifvit drottningen, min mor, hennes egen vakt under hennes eget livré, hvilket är en distinktion i detta land. Se der, min k. Beylon, allt hvad jag har att säga er i detta ämne! — Mitt parti är taget. Jag har uppgjort *en* plan för mitt lif, om man trakasserar mig; jag har uppgjort *en annan*, om man vill sauvera apparencerna. Men af det uppförande, som man iakttager mot drottningen, min gemål, af det sätt, hvarpå man handterar min bror [167], bör jag tro, att jag måste taga mitt beslut. — Man ändrar sig ej vid femti års ålder, och efter återkomsten har jag sett, att ju mer jag gaf efter, desto högre stego anspråken. Man kalkulerade hvad man skulle haft, om ständerna förblifvit herrar, och hvad man nu har; knappt en dag gick förbi utan nya pretentioner, och vid minsta motsägelse behandlar man mig såsom den *sämsta menniska* (comme le dernier des hommes). Med all djup vördnad och strängaste iakttagande af hvad anständigheten fordrar, skall jag lefva för mig; ty mitt åliggande är i alla fall tungt nog. De ögonblick, som mina offentliga pligter lemna mig öfriga, må väl tillhöra mig för att tillbringas i ro. Denna ro skall bli kort. Ovädret samkar sig, och kanhända skall det denna sommar brista ut öfver mig. — Ett godt mod och en god sak, se der hvad som uppehåller mig! Om jag med bägge dessa stöd ligger under, beklagar jag blott dem, som nedtrycka mig. Att lefva i sin familjs sköte är en utsigt, som jag måste afsäga mig. Jag hade gjort mig denna angenäma illusion, och ni var vitne till min glädje vid Ramsay's [168] återkomst. Man hade målat mig sakerna allt för mycket i rosenfärg. Ögonblicket af vårt första möte förändrade detta hopp. — Vi känna hvarandra för väl för att kunna dölja oss för hvarandra; och jag insåg från denna stund klart, att om man ej återfick hela den makt, som man genom mitt uppstigande på tronen förlorat, man aldrig skulle vara nöjd. Man sade mig då, att allt hvad jag gjort för att vara till nöjes var en skyldighet, och att allt hvad jag kunde göra ej mindre vore det. Med sådana principer är det onödigt att göra något, ty man håller en räkning för intet. Också skall jag inskränka mig till en sons noggranna och stränga pligt; i allt annat skall jag vara konung. Se der min bekännelse!... Farväl, min k. Beylon, älska mig alltid! trät på mig litet ibland, ty det bevisar mig eder vänskap! Var öfvertygad, att bifallsrop ej förvirra mitt hufvud, ty jag har aldrig klarare insett, huru lätt det är att usurpera en reputation, än sedan jag eger en sådan. Jag sänder er en afskrift af mitt bref till drottningen, min mor. Jag hoppas, att ni finner stilen vördnadsfull. Det finnes ingen som understöder mig i mitt beslut i afseende på mamma, och skälet är, att jag rådfrågar ingen i detta ämne.»

Hvad vi berättat bestämde Gustaf III:s förhållande till Lovisa Ulrika för flera år, under hvilka man likväl, såsom konungen säger, å ömse sidor bemödade sig att »sauvera apparencerna.» — Enkedrottningen kunde det ej alltid. I ett bref till sin son (ty brefvexlingen upphörde ej fullkomligt) säger hon sig ej ha kunnat uthärda det nya hofvets blickar, då hon första gången der visade sig efter den händelse vi nyss beskrifvit, och hvilken i sjelfva verket för allmänheten tillkännagaf slutet på hennes välde. Jag skall framdeles få att berätta ännu en försoning år 1775, ännu en brytning år 1778 och slutligen sonens framträngande till moderns dödssäng.

Konungens förhållande till sina bröder

Några underrättelser om konungens förhållande till sina bröder må här inflätas. Vi ha sett prins Karls uppförande vid tronledigheten och vid revolutionen ännu närmare befästa bandet emellan honom och konungen. Det större förtroende honom visades af konungen godtgjordes för prins Fredrik genom den förkärlek, hvarmed denne omfattades af sin mor, men, ehuru ung, sorglös och godlynnad, blef han kanske derigenom så mycket mer känslig för sin broder Karls företräde. Han klagade öfver ceremonielet vid konungens kröning, emedan honom ej tilläts gå i bredd med prins Karl. Gustaf III:s egenhändiga resolution på detta klagomål lyder: »Kongl. m:t kan ej tillåta någon ändring i ceremonielet. Det är grundadt på 1743 års arfförening, som gifver den äldre brodern och dess manliga arfvingar närmare rätt till kronan. Det kan ej vara någon paritet emellan den, som kan blifva den andres konung och herre, och den, som endast kan blifva den äldres undersåte.»

Ett afslag hade äfven prins Karl fått emottaga af konungen i början af hans regering. Gustaf III hade såsom kronprins varit kansler för Upsala akademi. Hans bror Karl önskade att efter honom beklädas med denna värdighet, men återtog denna önskan. I ett bref från prinsen till konungen år 1771 heter det: »Jag har hört af grefve Schwerin, att e. m. och rådet varit embarrasserade af den begäran jag framstält angående kanslersvärdigheten. Hellre än att den skall göra bryderi, anse den såsom ej gjord och hela saken såsom hade derom aldrig varit fråga!» Efter Gustaf III:s uppstigande på tronen leddes universitetets val på riksrådet grefve Rudenschöld. [169]

Konungen, hvilken, såsom vi sett, ej väntade sig några lifsarfvingar, önskade hertig Karl snart förmäld. Det af enkedrottningen yrkade brandenburgska giftermålet fruktades. Ett förslag på en prinsessa af Hessen-Darmstadt [170], som gynnades från Ryssland, fans ej heller passande. En prinsessa af Braunschweig var äfven i fråga [171], men hennes föräldrar gåfvo ett undvikande svar, som mycket förtörnade Gustaf III och tillskrefs konungens i Preussen inflytande. Nu föreslog konungen prinsessan Hedvig Elisabet Charlotta af Holstein-Eutin [172] till sin broders brud. Följande är ett utdrag, såsom vanligt i öfversättning, af hertig Karls svar härpå till konungen, dateradt lägret vid Lund den 27 Sept. 1773: . . . »Det bref, e. m. sändt mig med Liljehorn, förorsakar mig lika mycken öfverraskning som rörelse. Jag skall ej påminna e. m. om all den motbjudenhet jag har för giftermål. E. m. vet mina tankar i detta ämne. Om jag följde min böjelse, skulle jag för mitt lefnadslugn aldrig önska annat, än att få tillbringa det såsom ungkarl. Jag skulle aldrig kunna ingå en förening, som band mig vid en person, som jag först lärde känna idet ögonblick, då jag för alltid vid henne blefve fästad . . . Men är det fråga om pligter mot fäderneslandet och mina medborgare, tvekar jag ej ett ögonblick om hvad jag bör göra . . . Jag tillsluter ögonen och säger ett ja, som jag vet för mig skall blifva olyckligt, men som det allmännas intresse förmår mig att uttala. — Liljehorn har låtit brefvet till hertigen af Holstein afgå.»

Konungen hade sjelf på eftersommaren år 1773 besökt Skåne. Efter återkomsten skref han till. grefve Creutz: »Jag har sedan revolutionen ej haft en lifligare glädje. Den lyckliga skörden tillfredsställer öfver all beskrifning folket, och alla omständigheter lofva mig lugn. Jag smickrar mig till och med, att en stor prinsessa [173] återkommit från sina fördomar mot min person. Jag har valt detta ögonblick af lugn för min broders giftermål. Jag förmäler honom med en prinsessa af mitt blod, och som skall blifva svensk i samma ögonblick hon sätter sin fot inom Sverige. Förmälningen kommer att ske i Juli månad. Men det är 200 år, sedan en svensk konungs bror (Karl IX, såsom hertig af Södermanland) förmälde sig. Jag är ganska brydd i afseende på ceremonielet och ber eder göra mig den fullständigaste räkenskap för allt som passerat vid grefvens af Artois förmälning [174], som nu firas.» — Det var ämnadt, att

hertig Karl skulle incognito begifva sig till Eutin för att se sin tillämnade brud. En sjukdom hindrade honom derifrån. Bilägret firades i Stockholm den 7 Juli 1774.

Man ser, att konungen rådfrågat riksrådet Höpken angående sitt förhållande till sina bröder. Höpken svarar på en sådan fråga [175]: »E. m. är i anseende till sina bröder både konung och i faders ställe. I det ena som andra afseendet är e. m. skyldig dem sin omsorg för ett etablissement, svarande mot deras börd och rang samt statens tillgångar . . . Politiken, som utesluter dem från alla de embeten, hvilka en prins kan missbruka, föreskrifver på samma gång att ej lemna personer af en så hög rang helt och hållet sysslolösa. Här bör således en medelväg följas. Använd prinsarnes talanger för statens bästa; men aflägsna på samma gång från deras sfer dessa stora inflytelser, hvilka anseendet af deras börd kunde förmå dem att illa nytja! Hertigen af Södermanland, i uppfyllandet af en storamirals skyldigheter [176], skall ej deraf göra missbruk; derför svara ädelheten af hans karakter och hans tillgifvenhet för e. m. Sjömakten, som hörer till hans departement, är dessutom ej af en natur att kunna användas till statshvälfningar. — Hertigen af York, Karl II:s bror och slutligen konung [177], kommenderade flottan. — Prins Georg af Danmark [178] var verklig storamiral af England. — Hertigens af Östergötland ekonomiska oreda, som har förorsakat e. m. en ganska stor kostnad och kanhända ett bekymmer, som e. m. ej kunnat dölja, har ej annan källa än den orkeslöshet, hvari denne prins lefver. Utan bestämd sysselsättning är det naturligt, att hans kongl. höghet låter hänföra sig till kostsamma förströelser. Man uppfyller på detta sätt obetänksamt tomheten af en lefnad, som ledsnaden gör odräglig. Det synes mig dock, att h. k. höghet, för hvilken denna belägenhet bör vara högst tung, skulle under denna synpunkt kanhända ega en rätt att åkalla e. m:s ömma omsorger.»

År 1775 kom konungens befallning till den för finansernas reglerande nedsatta kommissionen (af hvilken riksrådet Höpken var ledamot) om en tillökning af hertig Karls inkomster med 28,000 daler silfvermynt eller 84,000 daler kopparmynt årligen. Höpken gör föreställningar deremot. Han anmärker, att i England, det rikaste land i Europa, konungen då för tiden gaf hvardera af sina bröder 8,000 pund sterling årligen, svarande mot 626,000 daler kopparmynt. Hertigen af Södermanland hade af konungen redan 11,000 pund sterling årligen, svarande mot 855,000 daler kopparmynt. Engelske prinsarne lefde i London såsom partikulierer. Svenske prinsarne njöto våning, möbler och vedbrand på kungliga slottet och emottogos på resor i provinserna med samma ceremonier som konungen sjelf. . . Grefve Höpken yrkar på, att konungen måtte lemna sina efterträdare en *plan för förvaltningen*, liksom han gifvit en för *regeringssättet*. Vi få framdeles se, hvilka skäl riksrådet Höpken hade i verkliga tillståndet af konungens finanser för detta tillstyrkande. År 1775 tillskrifver han konungen, i anledning af detta års redan betydliga deficit: »Det är, sedan hundra år och deröfver, oordningar i finanserna, som varit nästan ensamma orsaken till alla våra revolutioner ... E. m. har en stor reputation att upprätthålla. Europa skall ej låta förblinda sig genom den dyra ståten af e. m:ts hof. Hon skall pröfva denna reputation.»

Det var fråga om att gifva hertig Fredrik ett tyskt regemente i Stralsund och låta honom residera der. Höpken afråder detta. Tjensten lider, säger han, när prinsar af en så hög börd kommendera regementen, som äro förenade med andra korpser. Det uppstår olikhet. Riksrådet Sinclair [179], med stora egenskaper, har ej den att vara hushållare. Han älskar ett yppigt och kostsamt lefnadssätt. Han är följaktligen föga tjenlig att reglera prinsens ekonomi. I Stralsund skulle prinsen anse sig böra representera mer och känna frestelse att infinna sig på de preussiska mönstringarna. Det jernbref, som han fått mot sina kreditorer, skall i Pommern ej respekteras. Enkedrottningen, som ej kan vara af med prinsen, skall sörja. Till dessa reflexioner, tillägger Höpken, komma ännu afseendet på grefve Sinclairs personliga liaisoner

och de skäl, som bestämde e. m. att aflägsna honom till Pommern. Prinsen blef stött öfver de mått och steg, som måste vidtagas för reglerandet af hans affärer. Man fruktade, att enkedrottningen skulle lägga sig deruti. Följande bref ifrån grefve Nils Gyldenstolpe till Beylon rörer dessa förhållanden: »Konungen vill veta, huru enkedrottningen är disponerad i anseende till trätan med prins Fredrik. Han har beklagat sig för henne med tårar i ögonen, att man satt honom under *förmyndare*, sedan han så länge varit sin egen. — Prinsen visar alltid den lifligaste ömhet för sin mor. Det är derför ej underligt, om hon har någon partiskhet för honom.» — Enkedrottningen bemedlade en förlikning. Prinsen fick 1776 [180] göra en utländsk resa och erhöll (1780) Vestmanlands regemente.

Denna episod har fört mig förbi några år, om hvilka i andra afseenden åtskilligt märkligt är att anföra, hvartill jag återgår. »Vid 1773 års början — säger ett samtida vitne [181] — var ingen i häkte för statsbrott, ingen hade, i sin person eller sin egendom blifvit förfördelad, intet det minsta spår att en så betydlig skakning nyss förevarit» . . . »Den gemensamma endrägten gjorde vintern emellan 1772 och 1773 till den mest lysande, Stockholm på flera år haft och sedan någonsin sett. En allmän täflan uppstod att medelst nöjen yttra tillfredsställelsen. Supeer, assembleer, baler, ofta hedrade med konungens och prinsarnes närvaro! Välvilja från hofvet, välvilja till hofvet! Det var en yrsel, men åtföljd af alla de ljufva känslor en närvarande glädje förenar med ett ännu större tillkommande hopp.» — På ett annat ställe yttrar samme författare: »Revolutionen hade krossat anarkien; men det var konungens visa uppförande i tjensters och nådebetygelsers lika utdelande emellan båda partierna, som i synnerhet qväfde oenighetsandan, grunden till alla föregående olyckliga, ofta ohyggliga uppträden. Slägter, vänner, grannar, utan afseende på politiken, från hvilkens styrelse de voro uteslutna, började ej allenast umgås med hvarandra, utan umgås förtroligt. Hatt- och mössenamnen blefvo begrafna i arkiven.» Konungen hade offentligen kallat sig »den förste medborgaren bland ett fritt folk». Både hans handlingar och yttranden tycktes bekräfta, att han dermed hade allvar. De voro egnade att förhöja det intryck han genom revolutionen gjort. Man återfann i bägge tidens bästa läror och ljusaste förhoppningar.

Tryckfriheten

Den sista perioden af vår så kallade frihetstid hade haft tryckfrihet. Mössorna hade år 1766 utkastat den bland nationen och i tryckfrihetsförordningen af nyssnämda år förklarat, att den borde ega all den »trygghet, som en oryggelig grundlag medförer». Gustaf III:s regeringsform hade uttryckligen upphäft alla ifrån 1680 intill 1772 såsom grundlag ansedda stadgar. Var 1766 års tryckfrihetsförordning derunder inbegripen eller icke? — Svea hofrätt, der frågan förekom i anledning af parters påstående att nu såsom förr till tryck utbekomma rättegångshandlingar och domar, fann den vara af sådan beskaffenhet, att den borde hänskjutas till konungens eget afgörande, hvilket ock skedde. Det politiska i frågan var: om tryckfriheten var öfverensstämmande med det nya regeringssättet. Tankarne derom voro delade. De fleste förmente, att denna öfverensstämmelse *icke* egde rum. Så pluraliteten i hofrätten, så rådet. Ur de vid tillfället yttrade meningar hemta vi några bidrag till historien om *publiciteten* i Sverige under det nyss förflutna tidehvarfvet. Man ser, att denna egentligen daterade sig ifrån 1756 års riksdag, då ständerna, eller det då herskande hattpartiet, i sin kamp mot Lovisa Ulrikas revolutionsförsök sökte skydd i publiciteten *emot* hofvet och sjelfve läto utgifva *riksdagstidningar*, i det stället att förut de maktegande ständernas öfverläggningar höllos tysta, och besluten endast i form af konungens bud och befallningar blefvo allmänheten kunniga. Det var för mängden af folket i sjelfva verket den första ljusstrålen öfver dåvarande regeringssätts egentliga beskaffenhet [182], det första inbrottet i den så kallade *sekretessen*, det hemlighetssystem, som partierna, och ej minst de långvarigast herskande hattarne, hade ansett såsom ett hufvudstöd för sin makt. Fullkomligt nedbröts detta först af mössorna sjelfva, då de år 1766 kommo till väldet och vädjade till publiciteten för att belysa motpartiets syndaregister, hvarefter en flod af partiskrifter också öfversvämmade landet. Assessoren Borgh i sitt särskilda votum uti hofrätten ansåg nu tryckfriheten mer än något annat ha förberedt 1772 års revolution genom upptäckandet af det förra regeringssättets brister. — I riksrådet Höpkens votum uti rådet d. 18 April 1774 angående tryckfriheten säger han: »Jag har i detta afseende öfverlefvat *fyra* epoker i mitt fädernesland. Den *första* under sträng censur. Då lade man sig i vetenskaperna på antiqviteter, gamla sagor och uttydningar af runstenar, i literaturen producerades bröllops- och grafskrifter samt fångevisor. Den *andra* blef tillökt med skrifter angående hushållningen och handeln. Den *tredje* utmärktes genom matematik, fysik, ekonomi, botanik, historia, de uti Stockholm inrättade akademier [183] och Argus [184]. Vältaligheten fick mera styrka och renhet, poesien mera behaglighet och lätthet, språket förbättrades och riktades, tankarne blefvo smakliga och skredo fram uti ord, som voro friade från den gamla götiska tyngden och hårdheten. Denna epok var under lindrig censur. Den *fjerde*, som är den närvarande, är märklig för stridsskrifter och för oanständighet i tankar och stil. Hvar äro de härliga och uppbyggliga verk, som tryckfrihetsförordningen skulle uppväcka, eller som behöft dess beskydd för att kunna visa sig i dagsljuset?» — Höpken var af den tanke, att tryckfriheten icke var enlig med det af Gustaf III införda regeringssättet. —Förutsåg han, att konungen endast skulle vara tryckfrihetens vän, så länge han sjelf var populär?

Gustaf III:s eget yttrande öfver detta ämne i rådkammaren, hvilket genast (liksom äfven de i hofrätten framstälda olika tankar) genom trycket kungjordes, är att läsa i första delen af hans *Samlade skrifter*. Det går hufvudsakligen derpå ut, att tryckfriheten ej är skadlig genom bruket, utan endast farlig genom sitt missbruk, men att dess gagn öfvervägde detta missbruk. Tryckfriheten hade med allmän glädje blifvit emottagen. Detta hade skett i en osäkerhetstid, då eganderätten som oftast blef af våld och egennytta nedtrampad. Närvarande regeringssätt vore bygdt på *frihet, säkerhet, proprietet*. Under en sådan regering borde hvar och en ega frihet att tänka, tala och skrifva i allt, som ej strider emot lagen och rikets höghet. Dessa voro lika fredade i 1766 års förordning som i allmänna lagen; och om man sett i senare åren oanständiga skrifter utkomma, så borde det ej tillskrifvas tryckfrihetsförordningen, utan dess

elaka handhafvande i en tid, då sjelfsvåld och arbiträr makt i menighetens händer gjorde allt osäkert och vacklande. Dessa tider voro ej mer. Lagen kunde nu handhafvas med den styrka, som allmänna freden äskar; och för att ej återföras till dessa ohyggliga tider, fordrades, att tryckfriheten, beskyddad och bibehållen, upplyste allmänheten om dess sannskyldiga väl och ej lät regenten vara okunnig om folkets tänkesätt. Hade tryckfriheten varit tillåten i förra hundradetalet att upplysa regenten om dess sannskyldiga väl, undersåtarnes välgång, hade törhända konung Karl XI ej gjort sådana författningar på säkerhetens bekostnad, som gjorde konungamakten förhatlig och kastade grunden till de provinsers söndring, hvilka riket miste i dess sons tid, och hvaraf påföljden varit all den oreda, som nyss tagit ända. Hade tryckfriheten kunnat upplysa Karl XII om hans sannskyldiga ära, hade denne ädelmodige konung prefererat att styra ett lyckligt folk och ej sträfvat efter att herska öfver ett vidlyftigt, men obebodt rike. I England var ej tryckfriheten tillåten, då Karl I lade sitt hufvud på stupstocken eller när Jakob II öfvergaf sin ärfda tron till en äregirig måg. Denna rättighet har folket först lagligen innehaft i slutet af Vilhelm III:s eller i början af hannoverska husets regering, ett hus, som besuttit engelska tronen med mera gloire och säkerhet än något, som regerat före detta. Och om Wilkes [185] åstadkommit buller, bör man snarare tillskrifva det den oförsigtiga attention, regeringen gifvit åt hans skrift, än densammas tryckning, som snart nog hade blifvit med så många andra bortglömd. En konung får genom tryckfriheten veta sanningen, som man med så mycken omsorg och, ty värr, ofta nog med så mycken framgång för honom döljer. Embetsmän njuta den förmån att emottaga väl förtjent och oförfalskadt beröm, eller ock ega de tillfälle att upplysa allmänheten öfver falska uttydningar af deras göromål. Folket eger ändtligen den säkerheten att frambära dess klagan, den trösten att sig beklaga och ofta blifva öfvertygade om ofoget af sin klagan. Försäkrad om sanningen af allt detta, hade konungen med mycken uppmärksamhet genomläst tryckfrihetsförordningen af år 1766 och dervid ej funnit någon essentiel ändring att göra vidare, än vid några få §§ i följd af 1772 års regeringsform och det åtskilda sätt, hvarpå regeringen nu handterades. — Hans tryckfrihets-förordning af d. 26 April 1774 utfärdades. [186]

Konungen skrifver härom till grefve K. F. Scheffer [187]; »Jag önskade mycket att kunna skicka eder det storverk, som hofrätten nyss så ädelt framfödt efter att derpå ha arbetat sedan sistlidne November. Dess mästerstycke angående *tryckfriheten* har ändtligen i Mars månad sett ljuset. — Äfven den hederlige Rosir [188] instämmer i tysthet, då han konformerat sig med hofrättens pluralitet: »att tryckfrihetsförordningen vore stridande emot regeringsformens esprit och konungens embetsmäns värdighet, emedan den satte dem under publicitetens censur, då de, enligt regeringsformen, endast vore ansvarige för konungen allena». En assessor vid namn Borgh [189] har afgifvit ett admirabelt diktamen.» . . .

Gustaf III sände sin tryckfrihetsförordning, jemte de öfverläggningar den föranledt, i öfversättning till Voltaire. I brefvet till honom från konungen heter det: »Det är eder, som menskligheten har att tacka för nedbrytandet och förstörandet af de skrankor, som okunnigheten, fanatismen och den falska politiken satt emot dess framsteg.»

Aktionen mot Göta hofrätt

Det sjelfsvåld och den besticklighet, som partitiderna infört och efter sig lemnat bland domare och embetsmän, fordrade allvarsamma åtgärder, och konungen underlät ej att i detta afseende gifva exempel, som blefvo ännu märkligare genom de yttranden, hvarmed de beledsagades. De klagomål, som i detta afseende fördes öfver Göta hofrätt, förmådde honom att deröfver förordna en undersökning, hvilken han sjelf öppnade i Jönköping d. 1 Okt. 1773 [190] »Jag har» — säger han i sitt vid detta tillfälle hållna tal — »vid flera tillfällen, då antingen revisions- eller kriminalmål i min justitie-revision förekommit, vid hvilka denna hofrätt lagt handen, funnit mig nödsakad att förehålla hofrätten den mindre laggranhet, som vid så angelägna måls skötande blifvit ådagalagd; jag har i de landsorter, hvarest jag framfarit, nog allmänt hört klagas öfver en mindre skyndsam rättvisa; jag har blifvit underrättad, att en stor del af underdomarena, som lyda under hofrättens inseende, ofta vårdslöst och äfven ganska sällan sjelfve förrätta deras vigtiga domaresysslor, utan i stället låta dem vårdas af unga och oerfarna extraordinarier; jag har hört, att mål rörande uppbördsverket, som till hofrätten inkommit, ej varda så skyndsamt undersökta och afdömda, som uppbördsverket och en hel allmoges förmenta lidande det kräfde; och jag har af allmänna skrifter funnit sådana tillmälen, som röra det ömmaste af en domares heder och anseende .. . Jag har låtit hitkalla tvänne riksråd, grefvarne Stockenström och Hermansson, tillika med min förste revisionssekreter, statssekreteraren Hegardt, å justitiekanslers-embetets vägnar, på det, sedan hofrätten nu muntligen inför mig aflagt berättelse om det sätt, hvarpå domareväsendet här varder handteradt, de samme sedermera må göra sig underrättade, om och huruvida hofrätten tillhåller sina underhafvande att fullgöra sina skyldigheter; huru de sysslor, som af hofrätten varda tillsatta, blifva vederbörligen utdelade och fullgjorda, samt huru alle mine trogne undersåtar, som här hafva någon rättegång eller andra mål anhängiga, varda i sin ordning till skyndsamt och rättvist slut förhulpne; hvarefter herrar rikets råd ega att till mig med deras berättelse inkomma . . . Jag skall med all kunglig nåd och välvilja omfatta dem, som sina skyldigheter såsom rättskaffens domare utan väld och mannamån uppfylla; men deremot lemna lagens stränghet rum i anseende till dem (i fall någon upptäckas skulle), som sina embeten försummeligen eller orättvist förrätta.» — Dom föll d. 11 Dec. 1775. Af hofrättens ledamöter afsattes fyra.

Ett olika vitsord erhöll af konungen Åbo hofrätt. Då han följande året stiftade ännu en hofrätt för Finland i Vasa, säger han i sitt tal vid installationsakten, som hölls på Stockholms slott d. 28 Juni 1776: »I den bästa ordning har jag funnit Åbo hofrätt och dess lagskipning allmänt aktad och vördad i dess vidsträckta domsaga.»

Man ville finna, att den nyssnämda domen, som öfvergick flere ledamöter af Göta hofrätt, ej fäldes utan afseende på deras förut yttrade politiska tänkesätt. Men man var alltid till hands med denna förebråelse, och den gjordes äfven konungen för domen öfver öfverste Gyllensvahn. Denne hade utkommenderat rekryter af Helsinge regemente (hvars chef han var), innan de tjenat ut sin årstjenst hos bönderna. Husbönderna hade klagat hos landshöfdingen i Gefleborgs län, som förklarade öfverstens förfarande för obehörigt, men Gyllensvahn lät icke dess mindre med militärisk exekution hemta rekryterna till mönstringsplatsen för att åtfölja en till Karlskrona anbefald arbetskommendering. Af generalkrigsrätten dömdes Gyllensvahn att mista tjensten. Men han hade varit en af cheferna för mösspartiet vid 1771 års riksdag och hade i rådet, dit saken kom under revision, mäktiga gynnare dels i dem, som hade hört till hans eget parti, dels i andra, som nu yrkade skonsamhet mot en för detta politisk motståndare. Konungen behöll handlingarna så länge, att saken slutligen förekom på en division af rådet, dit tvänne de häftigaste af de forna mössorna (Ribbing och Beckfriis) icke hörde. Nio af rikets råd sutto öfver denna sak. Tre frikände Gyllensvahn; en dömde honom till böter; tre ansågo honom vara straffad nog genom att flyttas till ett annat regemente. Endast tvänne, grefve Ulrik Scheffer och grefve Nils Bjelke, med hvilka konungen förenade sig, bekräftade krigsrättens dom. Det påstods, att konungen var *öfvervoterad*, emedan han, enligt regeringsformen, endast hade tvänne röster i justitie-mål, och pluraliteten hade varit af en lindrigare mening. Men då denna pluralitet bestod af tre sins emellan olika meningar, förklarade konungen sin för rådande. [191] Lyckligtvis, säger den berättare vi här följa, hade af de olika tänkande ingen hvarken Beckfriis' plumphet eller Ribbings djerfhet eller Ridderstolpes slughet. Konungen lät, utan motsägelse, justera beslutet i enlighet med sin mening. »Mildhet» — sade han vid detta tillfälle — »är af alla konungsliga dygder den jag högst skattar, och om en billig efterverld granskar mina gerningar allt ifrån den stunden, då rikets styrelse sattes i mina händer, lär den ej tvifla om mitt hjertas böjelse; men alla dygder hafva sin gräns, och då mildhet hos en regent öfverskyler sådana fel, som röra samhällets säkerhet, då förvandlas denna egenskap i flathet, farlig för det allmänna. Men denna flathet blifver högst skadlig, då den öfverskyler de brott, som föröfvas af sjelftagen tilltagsenhet mot hemfrid och säkerhet, emot allmogens rätt och lugn. — På dessa grunder, och då jag i denna sak finner, huru högt allmogens säkerhet och hemfrid blifvit störd, huru min konungsliga värdighet är kränkt, i det att min befallningshafvandes i orten utslag genom ett sjelfmyndigt utöfvande af den militäriska makten har blifvit satt ur sin lagliga verkan, så kan jag, enligt min ed, ej annat än anse krigskollegii domslut grundadt». [192]

Ett annat mål rörande en högre embetsman, tidigare än de båda nyssnämda och i sin utgång mindre svårt, visade konungens ömhet under denna hans första regeringstid om laga rättegångsordning. I rådet förekom d. 2 Febr. 1774 justitiekansleren Liljeströles anmärkningar emot landshöfdingen i Nerikes och Vermlands län friherre Hamiltons embetsförvaltning. Konungen yttrade till protokollet: »Då det nu förevarande mål är under min regering det första af den beskaffenhet, att det angår en högre embetsmans tilltalande, blifver det äfven i samma afseende högst angeläget att dervid noga förvara den rätt, hvar undersåte eger att blifva dömd af vederbörlig domstol, enligt 1772 års regeringsform 16 §, samt njuta laga rättegångsformer till godo, en så mycket mera helgad rättighet för fria medborgare, som annars nu för samtid och efterverld kunde stadgas ett prejudikat, skadligt för deras lag-grundade säkerhet. Det är alltid vådligt, om rikets högsta domstol [193], hvilken nu efter den tydligen stadgade regeringsformen icke har någon annan än Gud öfver sig, skulle pröfva och så till sägande öfver hvar punkt sitt omdöme fälla, för hvilka eller huruvida embetsman skulle tilltalas eller icke, och någon derunder lydande rätt sedan döma; ty den influence, konungsliga högheten medför, är allt för väl känd för att icke lemna rum för den farhågan, att hof- och

öfverrätter vid målens afdömande blindvis följde den teckning, som å dem af högsta domstolen blifvit satt, hvarigenom undersåtars välfärd kunde äfventyras och våldsam förföljelse ikläda sig namn af lag. Man skulle då se embetsmans felaktigheter rubriceras och föga bättre än domen utstakas, innan saken blifvit till domstolen förvist, än mindre innan den blifvit behörigen ransakad. Tidehvarfvets osäkerhet allt sedan 1719 är af hvar man känd; det är märkvärdigt genom enskilda och publika persekutioner; de hade varit följder af de despotiska principer, som etablerades i konung Karl XI:s tid, och som fortplantades i dess sons regering, och hvilka efter frihetens återställande, fast snörrätt emot den stridande, vunno burskap i fäderneslandet, hvarest de dock alldeles icke voro kända i konung Gustaf Adolfs och dess tvänne efterträdares tid. Exempel skulle icke kunna fela mig, hemtade ur senare tider; men, som de äro i så färskt minne, vill jag endast taga ett ur suveränitetstiden, då man ännu hade hos domstolarne nog konserverad kärlek för rättvisan. I konung Karl XII:s tid blef ett mål rörande kongl. rådet, generalguvernören och fältmarskalken grefve Nils Bjelke, med rubrik af crimen lesæ majestatis, förvist till hofrätten, som väl i förstone yttrade sig icke finna sak emot honom; men, då konungen lika fullt befalte densamma döma öfver honom, voro hofrättens ledamöter nog svage för att mera instämma med den regerandes afsigt än följa lag, och grefve Bjelke blef brottslig förklarad. [194] Man kan derför icke vara nog försigtig i mål, som röra allmänna säkerheten. De skakningar, som rikskroppen känt af slika hvälfningar, tvungo mig att gripa till de medel, som ännu återstodo till dess frälsning. Men ju mera min pligt emot fäderneslandet fordrade af mig en sådan kraftig åtgärd, desto mera fordrar ock samma pligt nu af mig den yttersta noggranhet att undanrödja för framtiden alla de exempel, som kunna kränka hvar mans säkerhet. Jag hoppas, att mine käre undersåtar äro öfvertygade om mitt nit för rättvisan; men jag är menniska, underkastad, som andra menniskor, svagheter, och om jag nu kunde svara för min tid, kan jag det ingalunda göra för mina efterträdares, och skulle det i mitt sinne blifva en evärdelig förebråelse och en gång på min döda mull en skamfläck, om någon kunde citera en sådan under min regering passerad sak såsom ett prejudikat, under hvilken pretext kunde utöfvas enskildt hat eller persekution, i synnerhet som mera mannamån och väld i de mål, hvilka röra de högre embetsmäns förhållande än de lägres är att befara, och bör för den skull härvid den grundsats i all lagfarenhet iakttagas, att högsta domstolen icke bör i förtid pröfva eller sig utlåta utan, sedan de öfriga rätterna sig öfver målet behörigen yttrat, slutligen döma: en grundsats, som med sjelfva den medborgerliga säkerheten är förenad. Den å andra sidan häremot yttrade farhåga, som skulle en justitiekansler kunna få utrymme att efter enskild afsigt antasta embetsmän, om pröfningen, huruvida hans käromål emot dem finge fullföljas eller ej, berodde på hans eget skön, förfaller så mycket mer, som motvigten deremot ligger förvarad i sjelfva dess embetes beskaffenhet, då varaktigheten deraf i hans hand beror på mitt förtroende och välbehag och enär justitiekansleren dessutom för ohemula göromål, i fall så befinnas skulle, äfven så litet som andre är frikallad från laglikmätigt ansvar och rekonvention. Jag finner väl, att hvad i kansliordningen stadgas för justitiekansleren att vid dylika mål som detta afvakta k. m:ts decision, såsom både senare än justitiekanslerens skedda åtalan och dessutom honom, men icke herrar rikets råd till underdånig efterrättelse föreskrifvet, icke egentligen är den lag, som vid detta måls handterande bör följas; men till undvikande af den tvifvelaktighet, som ordet decision nu eller framdeles kunde förorsaka, vill jag förklara, att detsamma ej betyder någon slags föregående pröfning eller någon sådan åtgärd, hvarigenom i minsta måtto för domstol, åklagare eller part i deras rättigheter blifva hinder i vägen lagdt, utan klart och allenast en efter uppläsandet skeende remiss till justitiekansleren att med målet efter lag och beskaffenhet så förfara, såsom han kan finna dess embete kräfva; och kunna herrar rikets råd, hvilkas embeten innefatta ett dubbelt föremål, särskildt såsom mine rådgifvare och särskildt såsom högste domare i justitiemål, således i förra afseendet utlåta sig angående sådana måls remitterande, utan att hindras att i det senare dem slutligen ojäfaktigt pröfva och afdöma.»

Konungens uppförande mot baron Görtz' dotter och mot grefvinnan Vasaborg

Under det konungen ifrade för lagarnes värdiga tydning och utöfning, lät han sig äfven angeläget vara att godtgöra forna tiders orättvisor. En dotter lefde ännu efter den olycklige baron Görtz, »detta offer för tyranniet och den grymma orättvisan hos drottning Ulrika Eleonora och dem, som stodo i spetsen för 1719 års riksdag», såsom konungen uttrycker sig i brefvet till Görtz' dotter, baronessan von Eyben. Gustaf var ej förr upphöjd på tronen, än han mot henne sökte godtgöra Sveriges oförrätter. Utredningen af de Görtziska räkenskaperna hade varat i nio år och slutades i stället för den påstådda skulden med en ganska betydlig fordran, som ständerna lemnade obetald. Gustaf III lät, efter öfverenskommelse med arfvingarna, betala den. [195] — Den store Gustaf Adolf hade haft en naturlig son, Gustaf Gustafsson, upphöjd till grefve af Vasaborg, utnämd administratör af Osnabrück och Svea rikes råd, hvars efterkommande, i följd af egen obetänksamhet, förluster i Tyskland och förluster i Sverige (der de förlorade allt genom Karl XI:s reduktion), hade nedsjunkit i elände. En sondotter af grefve Vasaborg lefde ännu åttiårig i en usel bondkoja i Westfalen. Gustaf III lät uppsöka henne, tillskref henne ett bref fullt af deltagande, deri han tilltalade henne såsom sin slägtinge, och tillade henne en pension, den hon likväl endast en kort tid kunde åtnjuta. [196]

Man ser i konungens yttranden och handlingar, huru han aldrig försummar att sätta å ena sidan Karl XI:s envälde och å andra frihetstiden emot det regeringssätt, som han sjelf hade grundat. — Men hurudant var då detta sistnämda? — Det var i sjelfva verket en till framtiden ställd fråga. Om hvar och en regeringsform ej blott genom sin bokstaf, utan ännu mer genom sin utöfning kan bedömas, så gälde detta i synnerhet om den af år 1772. Den hade i allt för många mål en stor obestämdhet. En gifven öfvervigt af konungamakten öfver ständernas och rådets forna myndighet var visserligen dess utmärkande kännetecken. Huru långt denna öfvervigt skulle och kunde gå var oafgjordt, berodde på omständigheter och regentens egen karakter. Man måste tillstå, att sjelfva uppgiften var en af de vådligaste. Jlvad vi ha för ögonen är i sjelfva verket en konungamakt, som skulle inskränka sig sjelf efter sin seger, och ingenting mindre än detta, så svaga voro de återstående lagliga kontrollerna emot den. Men hvilken makt erbjuder väl ett sådant exempel? I Sverige åtminstone hade det aldrig varit gifvet hvarken af konungarne eller af rådet eller af ständerna, då omständigheterna i någonderas händer hade lagt ett öfvervägande välde. Gustaf III måste man göra den rättvisan, att han i sin tidigare regeringstid, och innan han invecklade sig på en bana, der återgång ej var möjlig, åtminstone försökte att begränsa sin egen makt, och detta i det ämne, som sedermera ej minst skulle göra hans olycka, nämligen i *finanserna*.

Ständernas stora finansiela regeringsmedel hade varit *rikets ständers bank*. Denna var ej den äldsta inrättning af denna art i Sverige. Karl X hade år 1656 gifvit kommissarien Palmstruch och hans participanter privilegium att i Stockholm och andra rikets städer inrätta vexel- och lånebanker. Palmstruchska banken föll och Karl XI:s förmyndareregering gaf den 17 Sept. 1668 konungens tillståndsbref åt rikets ständer att taga banken under sin egen förvaltning. Dess privilegium stälde den under trenne riksstånds garanti och styrelse, nämligen adelns, presters och borgares. Ty bönderna hade förklarat, »det de hade intet förstånd deruppå och ville intet hafva med banco att skaffa». [197] Rikets ständers bank hade ur envåldsperioden och Karl XII:s krig utgått, väl med stora fordringar hos kronan, men med orubbadt bestånd, och under de första tjugu åren af frihetstiden deltagit i den förkofran, som med förundransvärd hastighet då efter allmän nöd införde välstånd. Det var under de *gamla* aristokratiska *mössornas* försigtiga regemente. Redan 1731 kunde staten bära sig utan ny bevillning, och tio år derefter, då *hattarne* kastade riket i krig, var af riksgälden nära hälften betald. 1738—39 års riksdag, som bevitnade den yngre stridslystna adelns seger öfver den gamla och riddarhusets öfver rådet, införde en ny hushållning med en ny politik. Man inlät sig 1741 i det finska kriget mot Ryssland, 1757 i det pommerska mot Preussen, allt för franska subsidier, som ej betäckte tredjedelen af utgifterna för det förra och knappt femtedelen af kostnaderna för det senare. Banken måste fylla bristen. Redan 1745 nödgades den upphöra att inlösa sina sedlar med hårdt mynt, och ju mer dessa föllo i värde, desto frikostigare blef det herskande partiet att hålla banken öppen för lånebiträden åt enskilda. Den utelöpande sedelstocken, 1745 ännu ej högre än 9 till 10 millioner daler silfvermynt, var 1762 vid pommerska krigets slut 47 millioner, under det bankens (ännu i djup hemlighet begrafna) metalliska fond i sjelfva verket endast utgjorde 2 ½ millioner. [198] Kredit saknades att öka rikets gäld med nya utländska lån. Det var en regering, som hade uttömt sina tillgångar.

Sådana voro de finanser, som de *nya mössorna* eller *koalitionsmössorna* (sammankomna ur öfverlefvorna af de gamla samt förstärkningar ur riddarhuset och oppositionen i de ofrälse stånden) ärfde af hattarne, då dessas tjugufemåriga regemente år 1765 föll.
Utur ständernas berättelse vid nämda riksdag om bankoverket låna vi följande drag. *1738 års skadliga princip att förena kronan och banken i en gemensam penningerörelse* angifves såsom hufvudorsaken till oredan i rikets penningeväsende. Tvänne krig hade varit förebygda, om ej bankens samlade penningestock utan gensägelse stått kronan till handa. Förvirringen hade blifvit grundlagd genom *finska kriget*; hvarefter den seden hos sekreta utskotten uppstod att efter sig lemna *kreditiv* på banken, som regeringen vid förefallande händelser egde att lyfta. Missförhållandet hade växt genom det *pommerska kriget*. Till sin höjd hade det onda kommit genom *korruption* och otidig *sekretess* i bankens ärenden. Dertill kunde bankolånen räknas, nämligen enligt de grundsatser, som 1738 års system införde och den senare hatt-perioden ifrån 1756 öfverdref. Principen var att *öka* dem i samma mån, som det redbara myntet *minskades*. Men dessa uppmuntringar hade snarare blifvit gifna åt gynnade personer än åt näringarna, mer tjenat partiafsigter än saken. För detta ändamål insveptes allt i hemlighetens slöja, näringarnas verkliga tillstånd ej mindre än bankens. Manufaktur-intresset bevakades vid riksdagarne af en sekret manufaktur-deputation, handelsintresset genom en sekret handels-deputation, liksom bankens genom en sekret banko-deputation; alla förlorande sig i det allrådande sekreta utskottet, som sjelf likväl ej kände alla sina hemligheter, ty det fans äfven en sekretess inom sekretessen. Med denna ursäktade sig t. ex. banko-deputationen år 1762 att inför sekreta utskottet redogöra för beloppet af bankolånen. Om sådant kunde hända sjelfva sekreta utskottet, må man ej förundra sig, om å ena sidan ständerna, å den andra konungen höllos i okunnighet. Det var i *konungens* namn, som förordningarna om bankens angelägenheter utfärdades, ehuru *han* i fråga om sådana hvarken egde kunskap eller minsta

inflytande. Likväl visste i sjelfva verket ej ständerna mer än konungen, ty deras förnämsta klagomål vid denna riksdag gäller de föregående sekreta utskottens myndighet att i de vigtigaste ämnen besluta i deras ställe. De skamligaste under skydd af denna hemlighet drifna förhandlingar kommo för dagen.

Man ser genom hvilken erfarenhet 1765 års ständer hade lärt sig att skatta *publicitetens* fördelar; hvarför de ock gåfvo nationen tryckfrihet.
Man kan ej neka denna riksdags ständer förtjensten af att ha uppdagat många djupt inrotade missbruk, mest i finansielt afseende. Likväl voro de här minst lyckliga i botemedlen. Deras nye ledare inskränkte sig allt för mycket till att endast göra motsatsen af hvad deras företrädare och motståndare gjort. Det var ett öfvande af vedergällningsrätten, som smickrade partihämden. Hattarne hade trott sig kunna skapa penningar genom ett oupphörligt *ökande* af sedelstocken. Mössornas förnämsta botemedel var *indragning* af den utelöpande sedelmängden, tills likheten med silfvervärdet kunde återställas eller kursen bringas *al pari*. [199] Verkningarna voro väl ämnade att successivt inträda, men den allmänna fruktan anticiperade dem. De kommo med ens, förlamande och förstörande. Med myntets och dermed egendomens ökade säkerhet för framtiden skulle möjligtvis denna våldsamma finansiela brytning kunnat slå ut till helsa. Olyckligtvis var det just denna säkerhet som fattades. Man hade sett myntvärdet höjas och sänkas efter parti-afsigter. Den räfst, som 1765 års ständer anstälde med hela förvaltningen, gaf i allmänhet ständernas verksamhet ett vidsträcktare fält än förr. De blandade sig nu omedelbarligen i alla delar af styrelsen. Egendom, tjenster, välfärd, lif, allt berodde på riksdagskonjunkturer. — Huru skulle penningen kunna göras säker, då allt var osäkert? — Att betrakta den utan sammanhang med allt hvad den skulle föreställa, var det ena som det andra partiets fel.

Kronan begagnade den nöd, som mössornas finanssystem af sig födde, att framtvinga riksdagen år 1769, hvilken störtade detta system och för ögonblicket äfven partiets välde, utan att i sjelfva verket gifva motpartiet någon ny varaktig styrka. Hattarne hade blifvit bragta derhän att endast kunna uppträda såsom konungamaktens bundsförvandter. Att de likväl ännu ej voro att påräkna såsom sådana, det visade uppförandet af deras chefer i konstitutionssaken vid 1769 års riksdag. Det fordrades en ny regent och de adliga privilegiernas fara vid nästa riksmöte för att kasta större delen af hatt-partiet i konungens armar, att upplösa koalitionen emellan frälse och ofrälse i mösspartiet och bereda konungamaktens seger.
Riksdagen år 1769 bragte först frågan om sedelmyntets ändtliga *realisation* uti sammanhang med ett ämne, som haft för stort inflytande på svenska rikshushållningen och i synnerhet på Gustaf III:s regering att här med tystnad kunna förbigås, nämligen *bränvinet*. Äfven detta och lagstiftningen derför hade under våra partitider hunnit att bli en partifråga. Hattarne hade alltid sökt inskränka och år 1756 alldeles förbjudit bränvinsbränningen. Motpartiet, som i allmänhet förebrådde dem gynnandet af manufakturer och fabriker på jordbrukets bekostnad, hemtade en ny anklagelsegrund från detta deras förbud mot den enda fabrikation, som stod landtmannen med dess spanmål öppen, och hvars tillåtlighet syntes så mycket obestridligare, om den blott användes för hans eget behof, såsom *husbehofsbränning*. Genom mössornas inflytelse 1760 blef derför bränvinet lösgifvet, stod sedermera ibland deras titlar på rikets oundgängliga inkomster, var ibland deras medel att verka på bondeståndet och försvarades af dem med en hårdnackenhet, som ej ens missväxt och hungersnöd kunde bryta. Hattarne behöfde någon utväg att rättfärdiga sig vid 1769 års riksdag, der den frikostighet med statens medel, som de vid sitt återinträde i styrelsen visade, snart ökade antalet af deras motståndare. De förklarade derför i sekreta utskottets första betänkande angående finansverket vid nämda riksmöte, att då en förmånlig utrikes handel vore säkraste medlet att öka landets redbara mynt, och behofvet af utländsk spanmål i synnerhet nedtyngde svenska handelsvågen, förbudet mot

bränvinsbränning och mot import af bränvin vore första oundgängliga vilkoret för en realisation af sedelmyntet. Förslaget kunde icke genomdrifvas, och de tvådde sina händer. Realisationsplanen förklarades derför böra hvila, men det utelöpande rörelsekapitalet emellertid bibehållas oförminskadt. I detta skick emottogs denna angelägenhet af 1771 års ständer och föranledde en häftig och långvarig strid, som endast revolutionen afbröt.
Den nya regeringsformen stälde väl, såsom förut, banken under rikets ständers förvaltning och garanti, men riksdagsbeslutet af d. 9 Sept. 1772 uppdrog tillika åt konungen en fullkomlig makt att om rikets mynt och finanser förordna. Konungens första steg var att d. 11 Sept. förbjuda all bränvinsbränning och försäljning i städer och på landet tills vidare, hvilket äfven under riksdagen, i anledning af 1772 års hårda missväxt, hade blifvit yrkadt, utan att det herskande partiet dertill då velat samtycka. En finansberedning nedsattes, bestående af sju för insigt i ämnet kända män. [200] De förenade sig i det yttrande, att ingen realisation af bankens sedlar ännu på många år kunde påtänkas. En ende var af olika tanke — kommerserådet Liljencrantz [1] — men understödde den med sådana skäl, att konungen gaf honom sitt förtroende. Liljencrantz utnämdes till statssekreterare i det åter inom kansliet upplifvade särskilda departementet för handeln och finanserna. Han fick försvara sitt förslag inför sex rikets råd [2], som tillsattes att det granska, och ehuru ej heller desse herrar kunde sig derom förena, stadfästade år 1773 konungen, i kanslipresidenten grefve Ulrik Scheffers ensamma närvaro, statssekreterarens realisationsplan och uppdrog åt honom, såsom finansminister, att densamma verkställa. [3] De förberedande åtgärderna och överläggningarna med bankofull-mäktige upptogo ännu nära trenne år. Den kungliga förordningen af d. 27 Nov. 1776 »till befordrande af behörig stadga och säkerhet i rikets mynt-och penningeväsende» bestämde realisationen.

Konungen yttrar deruti: »att allt ifrån den tid, han blifvit satt i tillstånd att göra sina regeringsåtgärder mera verkande, det legat honom högst om hjertat att kunna bota oredan och ostadigheten i myntväsendet, hvilken redan öfver tretio år utgjort ett så mycket större ämne till bekymmer, som de deremot vidtagna botemedel icke förmått åstadkomma den åsyftade verkan. Han hade fått ytterligare anledning att lemna uppmärksamhet åt detta vigtiga ämne, sedan ständerna vid 1772 års riksdag hade till honom öfverlemnat de ifrån bankoutskottet i detta ämne inkomna betänkanden med underdånig anhållan, att konungen täcktes om rikets finans-och penningeverk förordna. Kongl. maj:t hade funnit detta ändamål blott så kunna vinnas, att, i stället för de nu brukliga bankotransportsedlar på *kopparmynt*, allmänna rörelsen måtte förses med ett till gångbara värdet behörigen stadgadt *guld- och silfvermynt*, och att de *derpå grundade bankosedlar*, som för vighets skull komma att med samma mynt omlöpa, alltid måtte kunna vid uppvisandet med speciemynt inlösas. Bibehållandet af ett sådant speciemynt i allmänna rörelsen fordrade nödvändigt ett sparsammare bruk i framtiden af bankens kredit och en noga uppmärksamhet på rikets allmänna hushållning. Såsom det väsentligaste medlet till ändamålets vinnande hade, med bankens biträde, utvägar blifvit vidtagna, hvarigenom ett tillräckligt förråd af guld- och silfvermynt vore att tillgå. Det har varit för k. m:t ömmande, att genom tidens längd de i myntväsendet inrotade oredor blifvit af den beskaffenhet, att det numera ej står i mensklig makt att dem så afhjelpa, att alla kunna ega deraf lika båtnad. Alla länders erfarenhet bestyrker, att ett mynt, som, af hvad orsak som helst, erhållit ett upphöjdt räknevärde, ej kan, utan största olägenhet, återbringas till dess förra förhållande. K. m:t har derför funnit rådligast och med rikets ständers afsigt närmast öfverensstämmande, att det gångbara värdet af 72 mark eller 18 daler kopparmynt, hvartill svensk specieriksdaler liksom af sig sjelf sig satt, må tjena till grund för alla penningeliqvidationer, så väl emellan enskilda personer, som med rikets ständers bank och publika verk, äfvensom vid omsättning af bankens kopparmyntsedlar i specieriksdaler. Hvarefter, sedan denna utvexling någon tid försiggått, de flere nu brukliga olika räknevärden af daler, mark och öre kopparmynt eller silfvermynt skola alldeles afläggas, och *riksdalersräkningen*

allmänneligen antagas.» Man ser, att *kopparen* hade varit värdebestämmare i det svenska penningeväsendet. Stämplad först till mynt i Sverige af den store Gustaf Adolf, efterträdd af silfret under Karl XI, af Karl XII slutligen i myntteckenen begagnad och missbrukad till ett nödmynt, som ständerna efter hans död ej inlöste, hade den likväl — till en del genom den svenska kopparns högre pris efter de ungerska och norska kopparverkens aftagande — bibehållit sig såsom hufvudmynt i Sverige. Daler silfvermynt hade blifvit ett ideelt, af koppardalerns värde beroende mynt och svarade mot 3 daler kopparmynt. På en koppardaler räknades 4 mark, på en riksdaler 9 koppardaler, hvadan riksdalern var lika med 36 mark kopparmynt. De gångbara bankosedlarne, stälda påf mark kopparmynt, förlorade allt mer af sitt värde, sedan ifrån 1745 banken upphört att vid anfordran inlösa dem med kopparplåtar och i deras ställe utgaf småsedlar på 6, 9 och 12 daler kopparmynt, så att endast det ännu mindre kopparskiljemyntet, bestående af slantar och runstycken, förblef i rörelsen. Specieriksdalern steg ifrån 36 mark ända till 108 mark år 1762. — Mössornas våldsamma finansoperationer fälde väl hastigt kursen år 1766, men snart steg den åter, om också ej till lika höjd som förut; och den måttstock realisationen fastställde, nämligen 72 mark [4] eller 18 koppardaler på riksdalern, var, ehuru de forna sedlarna blott inlöstes till hälften af sitt värde, så vida den billigaste, som deri blott stadfästes det förhållande, som redan under en längre tid egt rum.
Förordningen af d. 27 Nov. 1776 åtföljdes af en annan den 6 Dec. s. å., hvarigenom kronans genom myntvärdets fall allt mer försämrade ränteinkomster i penningar till en del (nämligen alla de före år 1719 införda) fastställdes vid det belopp, de enligt 1715 års myntbestämning egt, då 3 daler silfvermynt hade blifvit förklarade lika med 1 riksdaler, hvaremot alla yngre penningeutlagor till kronan (en del eftergåfvos helt och hållet) skulle beräknas enligt det värde af 6 daler silfvermynt på en riksdaler, som nu senast blifvit bestämdt. Konungen fann sig derigenom i stånd att förbättra embets-männens löner. [5]

Revolutionen skilde banken från statsverket. Det senares skuld till den förra blef till en del afskrifven och den återstående delen reglerad. Ett utrikes lån och försäljningen af bankens förråd af kopparplåtar satte den i stånd att från d. 1 Jan. 1777 invexla sina sedlar mot silfver. Goda skördar och gynnande handelsförhållanden syntes försäkra realisationens bestånd. Vid 1778 års riksdag återställdes högtidligen genom bankoutskottet, anfördt af landtmarskalken och ståndens talmän, alla framfarne konungars och kongl. statskontorets till banken afgifna låneförskrifningar. Konungen kallade Liljencrantz till sin sida för att emottaga dem. Det var en välförtjent heder. — En oförgängligare förtjenst hade han redan förvärfvat sig genom förordningen om den fria spanmålshandeln d. 22 Mars 1775. Ett ord af konungen må visa, huru han sjelf ansåg sin realisation, ett annat af hans minister för utrikes ärendena, hvad denne ansåg erforderligt för realisationens bestånd.

Den 18 Okt. 1776 skrifver Gustaf III till sin ambassadör i Paris grefve Creutz: »Jag har allt skäl till att tro, det realisationen, som är dagens och framtidens stora angelägenhet, skall lyckas. Det är blott min egen drätsel, som behöfver sättas i ordning, för att jag ej skulle behöfva frukta en riksdag. Men denna sista artikel om drätseln är ett haf att vada, och jag ser ännu der ej någon dag. Emellertid, vi ha kommit till slut med svårare saker. Således måste man hoppas.» Den 3 Dec. 1776 skrifver kanslipresidenten grefve Ulrik Scheffer till konungen [6]: »Eders m:t har besörjt om den så länge efterlängtade realisationen;—men flera ämnen af yttersta vigt återstå ännu för e. m:ts omsorg, så framt icke hela verket skall ramla och villervallan inom få år blifva större än den, som nu är öfverstånden. E. m:ts statsverk är nu skildt från all gemenskap med banken. Om ej utgifterna i staten afpassas efter inkomsterna, kommer e. m:t i yttersta förlägenhet och e. m:ts kredit i största våda. E. m:t har åtagit sig hela bankens skuld hos utlänningen och kontraherat gäld till realisationens anställande, så att e. m:t nu häftar för ett utrikes lånekapital af 4,700,000 rdr holländsk courant. Om ej en säker och

oryggelig fond anslås till intresse och amortering, så förloras allt förtroende, och riket sättes i en förlägenhet, som sedermera blir obotlig. — E. m:ts undersåtar ha dessa senare åren varit välsignade med brödföda inom sig sjelfva; inhemska produkter ha stigit i pris utan exempel. E. m:t har dragit ansenliga subsidier från främmande hof; allt detta har gjort gynnande verkan på handelsvågen och lättat e. m:ts operationer. Men bladet kan omkastas. En hungersnöd kan yppas. Handelns fördelar kunna ändras, Sveriges exporter falla i pris. Ett i Europa uppkommet krig kan göra handeln osäker; subsidierna kunna upphöra. I alla dessa fall ombytes handelsvågen till rikets nackdel. — Verkan blir först, att de, som ega vexlar, kunna göra derpå ett oskäligt ocker. — Sedermera utföres allt guld och silfvermynt, och slutligen stannar riket utan mynt och utan kredit och med en ofantlig skuld hos utlänningen. En sådan belägenhet är lika hiskelig att åtänka som möjlig att hända och fordrar derför vid grundläggningen af e. m:ts operationer den allra största eftertanke. — Först och främst måste alla utvägar sökas till åkerbrukets uppkomst, så att tillgång på brödföda åtminstone finnes inom riket. — Förråd, i den goda tiden samladt, gör faran mindre, om vår Herre genom klimatets hårdhet straffar med missväxt. För det andra, bergsbruket och alla näringar, förnämligast de, hvartill materien finnes inom riket, böra vårdas och uppmuntras; för det tredje, handel och sjöfart icke mindre upplifvas. E. m:t var af försynen utsedd att rädda detta rike. Men dess räddning blefve ofullkomlig, om dess förmögenhet efter hand undergräfdes. Jag vågar derför nämna ordet *sparsamhet* — sparsamhet i rikshushållningen, sparsamhet i den enskilda hushållningen. Deruti instämmer folkets röst, deruti ligger rikets uppkomst eller undergång. — Om e. m:t fäster sina ögon på rikets folkmängd och afkastning, så finnes lätteligen, hvad jämförelse med andra riken göras kan. — Den sanning står fast, att om ett land, fattigt på industri och afkastning, i en ända af verlden under ett hårdt klimat beläget, vill täfla i yppighet och öfverflöd med nationer, sex- till sjudubbelt folkrikare, och hvilkas yppighet tillskapas af naturliga tillgångar, då läge och klimat äro gynnande, så måste det förra arbeta på sin undergång, då de senare befordra sin uppkomst och förkofran. — Jag har egt den nåden att vara kallad till de rådplägningar, der grunden till e. m:ts finansoperationer varit lagd. E. m:t har bannlyst smickran och anbefalt alla dem, som nalkas dess dyra person, att tala sanningens språk. Min pligt emot e. m:t och de få år af min lefnad, som ännu kunna återstå, äska icke mindre sådant af mig, på det e. m:ts ära måste blifva fullkomlig och dess regering säll och lyckosam.»

Det var också enligt dessa grundsatser, som Liljencrantz hade yrkat, att riksgälden skulle *skiljas* från statsverket och ställas under en särskild förvaltning, försedd med egen fond till denna gälds successiva betalning. En riksgäldsdirektion blef äfven inrättad, med grefve Ulrik Scheffer till ordförande. Den njöt det förtroende, att betydliga kapital mot 4 och 5 procents ränta der insattes [7] och ett förslag uppgafs, huru riket inom 20 år kunde, utan någon ny och utomordentlig bevillning, befrias ifrån både den in- och utländska gälden. — Men sådant förutsatte ostörd fred och försigtig hushållning. Hvad som dels i omständigheterna, dels i konungens karakter hindrade detta, är historien om Gustaf III:s regering. Det hade för konungen varit en hederssak att från sig skilja det enda verk, som ännu stod och enligt sin inrättning (hvilken äfven Sveriges envåldskonungar hade respekterat) borde stå under *ständernas* egen förvaltning, nämligen rikets ständers bank. Han hade vid stadgandet af grunderna för realisationen visat mycken oegennytta [8], hvilken man endast önskar bättre hade beräknat sina tillgångar och mindre litat på framtiden. Han hade skilt banken från sitt statsverk. Han hade åtagit sig rikets gäld. Huru vida hans egna finanser kunde hållas i det skick, att *de* ej menligt skulle återverka på bankens ställning och på myntväsendet, var framtidens uppgift. Redan 1776 skref konungen, såsom vi nyss sett, att han i sin egen drätsel hade ett haf framför sig, der han ej såg klart, men hoppades det bästa. Orden skrefvos ännu i hans så kallade lyckliga tid, men troligen ej utan känsla deraf, att hans nya förnämsta finansiela hjelpmedel redan var ett misstag.

Vi mena bränvinsbränningens förvandlande till ett *regal* genom kongl. kungörelsen af d. 14 Sept. 1775, som förde med sig inrättandet af *kronobrännerierna*. — Preussens och Rysslands exempel hade fästat uppmärksamheten på denna inkomstkälla, och förslag derom hade redan under ständernas tid, 1747 och 1750, blifvit gjordt. — Såsom skäl för dettas återupptagande anfördes omöjligheten att upprätthålla bränvinsförbudet, deremot fördelen af en i stället införd måttlig bränvinsbränning. Den kunde i statens hand lämpas efter be-hofvet och i stort verkställas med vida mindre åtgång af säd, förökad inkomst för kronan och lättnad äfven för undersåtarne, emedan den år 1772, oaktadt bränvinsförbudet, med ständernas begifvande bibehållna bränvinsskatten nu kunde helt och hållet efterskänkas. Generalen friherre Georg Gustaf Wrangel, återkommen från sina utländska resor och gynnad af grefve Karl Fr. Scheffer, blef nu, säges det, förslagets upphofsman. Han har — skrifver Gustaf III nio år senare [9] till grefve Creutz — »kapacitet, talanger och verkligt nit, men en naturlig oro och ett misstänksamt, grälaktigt sinnelag». Detta visade sig ock snart vid hans inträde i den nu inrättade direktionen för den regala bränvinsbränningen, der han låg i ständigt gräl med sina kolleger. Liljencrantz, som man denna tid sökt att störta [10], och som måste blifva en af ledamöterna i denna direktion, hade varit mot förslaget, ehuru konungen åt honom uppdrog den dermed förenade kronans spanmålshandel emot ett arfvode af en procent, hvaraf Liljencrantz likväl endast samtyckte att emottaga hälften. — På högre skäl än de ekonomiska hade hela inrättningen blifvit afstyrkt af riksrådet grefve Höpken. Han skrifver till konungen: »Direktionen öfver bränvinsarrendet [11] räknar den profit, som detta skall afkasta, på skilling och runstycke, och den gör sin skyldighet, inskränkt såsom den är till sifferkalkylens trånga område. Konungens konselj bör sträcka sina blickar längre. Utom penningeintresset gifves det andra intressen, större kanhända och vigtigare. En styrelse stadgar aldrig säkrare sina inrättningar, än då den förenar de enskildas intresse med sitt. Kunna dessa intressen sammangjutas, så uppstår deraf en allmän tillfredsställelse. Det är i min tanke första regeln. Den andra är att, om folkets skyldighet är att uppfylla statens behof, det blifver regeringens att för detsamma lätta medlen dertill. Det tredje, att regeringen alltid har större säkerhet för sina inkomster hos korporationer och societeter än hos några privata. — Ingenting strider mer mot dessa maximer än rnonopolier. — Men, oberäknade dessa vigtiga skäl, finnes det andra, som i denna fråga tala för hufvudstadens borgerskap. [12] Härifrån utgår missnöjet, om det får rota sig, och sprider sig i provinserna. Stockholms borgerskap har utmärkt sig genom sitt nit vid revolutionen. Sedan har detta borgerskap blifvit tryckt af pålagor, mer än under den tid, då anarkien hos oss var i sin höjd. Beröfvar man det medlen till lofligt förvärf, skola de förmögnaste af denna korporation draga sig ur handeln. Till dessa reflexioner lägger jag en annan. Det tidehvarf, hvari vi lefva, är smittadt af en sjelfständighets- och upprorsanda. Folket, troende sig mer upplyst om sina rättigheter och intressen, kan blott hållas vid sina skyldigheter genom varsam klokhet. Faktionerna kunna åter vakna och grannarne af dem begagna sig.»

I sjelfva verket blef inrättningen af de regala brännerierna första steget till undergräfvande af den popularitet, hvaraf Gustaf III hittills varit i åtnjutande. De stränga åtgärder, hvarmed man hade sökt att upprätthålla det förra bränvinsförbudet, hade för det goda ändamålet och gemensamheten af uppoffringen ansetts drägliga. Nu blefvo dessa åtgärder vida strängare än förr, under det att ändamålet, hvarigenom bränvinet skulle blifva en kunglig inkomstkälla, ej var egnadt att ingifva synnerlig aktning. Inlemnandet af all privat bränvinsredskap i publikt förvar, de förut höga böterna nu fördubblade [13], angifvares uppmuntrande med två tredjedelar af plikten och dessutom med de förbrutna bränvinspannornas hela värde, allt detta förorsakade en oro i landet, hvars verkningar sträckte sig till hvart enda hushåll. Det kungliga brefvet till hofrätterna den 25 Sept. 1777, att förklenliga omdömen om konungens person och

regeringssättet icke skulle lagligen beifras, såsom oftast härrörande af enfald och okunnighet, innan konungen sjelf efter anmälan om förhållandet dertill gifvit tillstånd, hade sin närmaste anledning i hans nya författning om bränvinet. Konungen kom i motsägelse med sig sjelf. Han förbjöd d. 16 Juli 1776 *husvisitationer* efter lurendrejadt gods, såsom oförenliga med undersåtarnes hus- och hemfrid, under det för bränvinsregalet hela landet fyldes med konfiskationer, fiskalisationer och delationer. [14]

Teatern

Tadlet öfvergick från styrelsens åtgärder till konungens enskilda lefnad, till hans lust för teatraliska öfningar, i hvilka han sjelf inom sitt hof med ifver deltog, till hans håg för lysande nöjen, t. ex. de praktfulla karuseller, hvilka han med sin unga adel anstälde, och som för en tid äfven syntes utträngа hans böjelse för teatern. Emellertid blef svenska teatern hans skapelse: en undransvärd skapelse, om man ihågkommer, att försöket var steget till allt från intet. Frukten var för brådmogen att hålla sig. Men vi se en hastig utveckling af stora talanger, ibland hvilka konungens egen såsom författare för teatern ej var den minsta. För att visa, från hvilken punkt man utgått och genom hvilket språng man kom till ett resultat, meddela vi följande drag ur de fragmentariska anteckningar direktören för spektaklerna under första åren af konungens regering, kammarherren baron G. J. Ehrensvärd, i detta ämne efter sig lemnat.

Ifrån 1730-talet, säger han, daterar sig svenska snillets blomning. Grefve Karl Gyllenborg [15], vår förste Mæcenas, var sjelf auktor och uppmuntrade vetenskaperna. Det *följande decennium* utgjorde i detta afseende Sveriges vackraste tidehvarf. [16] De, som ännu i vår tid lysa, fingo då sin uppfostran. Grefve Karl Gyllenborg skref sjelf komedier, såsom »Den svenske spratthöken.» Riksrådet Wrangel skref äfven tragedier och hade författat »Prinsessan Svanhvita.» Dalin hade då sitt lysande tidehvarf, mera lycklig än då han sedermera vid ett ungt hof nytjades mer att roa, än att gagna. Hans »Svenska friheten» var den första svenska episka dikt och är ännu oöfverträffad. I teaterpjeser var han mindre lycklig. Men vi hade öfversättningar ifrån Voltaire, Racine, Molière, Holberg. En svensk teater inrättades, som gaf representationer två gånger i veckan. Man såg der tragedier, komedier, balletter, med harlekinader och lindanseri. De bevistades af hofvet. Smaken för teatern var så allmän, att ungdom af den förnämsta adeln församlade sig för att spela än franska än svenska pjeser, äfven för hofvet och allmänheten. — Med Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika ändrades detta. Det unga hofvet älskade franska teatern. En fransk teatertrupp införskrefs, som spelte i början på entreprenad, sedermera för hofvets räkning. Den svenska teatern gick och vandrade i landsorterna. Smaken för det franska blef allmän. Blef det någonsin i större sällskap fråga om att se svenskt spektakel, så var det mest för att bedrifva gyckel och utsväfningar. Man lät efter behag börja med sista akten i en tragedi och sluta med den första. Man utvisade aktörer, som ej roade, man befalte dem skratta, då de skulle gråta, och tvärt om. Spektatörerna deltogo så mycket i pjesen som aktörerna. Ett försök skedde af hofsekter Lalin och några amatörer med en opera comique. Ett af Dalin författadt herdeqväde, som uppfördes på Drottningholm, blef en partisak. [17] — Efter konung Gustafs uppträde på tronen och återkomst från Paris, sedan franska spektaklet då upphört, trodde den gamle Stenborg, nu föreståndare för den svenska teatern, att den skulle komma upp. Hans söner voro vid den engagerade, den yngste, som ansågs för det förnämsta ämnet, var tillika hofkanslist. Stenborgs trupp uppförde under riksdagen usla spektakler. Det var vid åhörandet af ett bland dessa, som konung Gustaf tog sitt beslut att stifta svenska teatern. Han meddelade mig sitt projekt och anförtrodde mig direktionen. Jag emottog den, emedan jag något sett i den vägen, och emedan det var en utväg att draga mig ur politiken, ty min slägt var då af mössorna misstänkt. För komedi och tragedi fattades både repertoire och spelande. Man beslöt att *börja* med det, hvarmed andra nationer *sluta*, nämligen en *stor opera*. Det var ett nytt spektakel, som hade ingen fördom emot sig. Musik, ballett, dekorationer förnöja här sinnena. Genom musiken vänjer man sig vid språkets bruk för teatern. Dess hårdhet förmildras af musiken, och småningom ingår man en förlikning med sitt eget språk. Man invände kostnaden och tillika omöjligheten. Det förra blef för dens räkning, som kostnaden så ädelmodigt bestod, det senare blef för dens räkning, som hade besväret. Förslaget var djerft. Men konungen gillade det.» — Så långt baron Ehrensvärd.

År 1775 började Gustaf III bygnaden af det nya af honom åt de *fosterländska sånggudinnorna* [18] helgade operahuset, som skulle blifva skådeplatsen för hans ädlaste nöjen. Bygnaden, efter öfverintendenten baron Adelcrantz' ritning, fullbordades först 1782; då den invigdes med den

nya operan *Cora och Alonzo*. Senare skulle *Gustaf Vasa*, af konungen sjelf utkastad, af Kellgren utförd, blifva svenska scenens förnämsta prydnad. — Ännu senare skulle en mördares hand inom samma skådebana sluta Gustaf III:s lif.

Partierna vid hofvet

Följande af baron Ehrensvärd i Juli 1776 på Ekolsund nedskrifna reflexioner skildra Gustaf III:s hof vid nämda tid: »Inom hofvet äro två partier, så bittra mot hvarandra som de forna rikspartierna. På ena sidan nästan hela drottningens hof, prins Karls hof och all ungdom, som i hofvet dagligen antages; å andra sidan de äldre, som länge varit vid hofvet och utgöra den stora societeten. De förre vilja göra sin lycka på tusen sätt, genom en markerad tillgifvenhet för konungen, längtan efter drottningens generositet och aktning för hertig Karl, som kan komma på tronen. De senare hålla sig på afstånd från denna ungdom. Det förra partiet är talrikast. De äldre predika anständighet med en viss högdragenhet och ha hemliga pretentioner att bli ansedde; de yngre anse sig sins emellan såsom kamrater, anständighet för tvång, vördnad för öfverheten såsom onödig inom slutet sällskap, belefvenhet som pedantism, kunskaper som gräl. De yrka frihet i seder, käckhet för sina personer och yrhet med könet. Det ena partiet önskar allvarsamma, det andra ystra nöjen. Vid alla tillfällen, vid placeringar, spelpartier, promenader, visiter visar sig deras ömsesidiga afvoghet. Fröken Uggla [19] har drottningens hela förtroende och disponerar både henne och hennes kassa. Hertigen håller sig till de unga och till dem, som genom sin yrhet kunna passa till sällskap åt hertiginnan. Lewenhauptska slägten, som har så mycket insteg i hertigens hof, har slagit sig på de ungas sida emot dem, som önska ett annat skick inom hofvet, såsom grefve Axel Fersens och riksrådet Höpkens anhang och vänner . . . Riksrådet grefve Karl Scheffer har nu kommit hit att med konungen öfverlägga om finanserna, tullarrendet [20] och brännerierna. Ehuru ej mera direkt inne i affärerna, har han inflytande genom sin liflighet och drift. Väl om de alltid träffade väl utarbetade planer! Men hans naturligen hurtiga beslut visa sig i allt. Så ansåg han nu arbetet med tornerspelet [21] såsom det yppersta k. m:t kunde utvälja, emedan det skulle föra h. m:t från teatern och att sjelf der synas. Han ser allt *couleur de rose* och tröstar sig öfver den dryga kostnaden. — H. m:t har nyligen låtit afråda det bekanta bergsrådet Sandels [22] att komma hit, emedan han icke ville underkasta honom etiketten att icke få äta vid h. m:ts bord. Nu blef likväl regeringsrådet v. Stårck [23], som skulle begynna sin inspektionsresa till brännerierna, befald till supé. *Civilstaten* ser med oro den dagliga skilnaden, som sättes emellan den och *militären*. En ung fänrik kan admitteras till konungens bord, men ej utan svårighet en civil embetsman, äfven om han är adelsman, i fall han icke hunnit till de högre grader. Det hindrar äfven adeln att egna sig till civila embeten och gör en öppen väg för ofrälse att snart bemäktiga sig de vigtigaste sysslor och efter sina principer besluta om konungens och adelns väl.»

Också skrifver Ehrensvärd i Maj månad samma år: »Jag har nyss varit i Upsala. Der klagas öfver studiernas förfall. Att få belefvenhet för att vinna insteg i ett ungt hof, der all ungdom, emottages, blir högsta föremålet. Man lärer sig snarare dansa än skrifva sitt namn. Sedan tänker man på att köpa tjenster. Så går det med adeln. I Upsala är nu ingen adelsman, som lärer sig vetenskaper. Man lärer sig litet språk för att kunna tala vid hofvet och för att förstå teaterarbeten. Man lärer sig dansa för att kunna figurera i en ballett och något rida, i lyckligt hopp att få visa sig i skjutsridning eller, såsom ett nec plus ultra för all ambition, att få synas i en ringränning. De ofrälse öfvergifva vetenskaperna. Teologi, som själen betalar, och medicin, som kroppen betalar, äro de enda kunskaper, som uppbrukas. Den gamle Linnæus är förfallen och tyckes vissna bort med sin vetenskap.» —

Sprengtportens brytning med konungen

Den förste af Gustaf III:s vänner, som med honom offentligen bröt, var generalen baron Jakob Magnus Sprengtporten, som uppgjort planen till 1772 års revolution, som börjat den i Finland, men som vid sin återkomst derifrån redan fann den verkställd i Sverige. Deras brytning, som blott synes ha gifvit luft åt ett länge närdt missnöje, återför oss till år 1774. Den 6 Mars detta år skrifver konungen derom till grefve Karl Fr. Scheffer: »Jag kan ej besluta mig till ett af de vigtigaste steg i min lefnad, utan att inhemta edert råd. Ni gissar utan tvifvel, att det angår Sprengtporten. För några dagar sedan uppstod ett slagsmål, i hvilket några dragoner voro invecklade. [24] — Korteligen man måste sätta en krigsrätt. Det faller Sprengtporten in att befalla [25], emot gardets privilegier, att en kornett och en korporal af dragonerna [26] skulle sitta i krigsrätten och der taga plats framför fänriken och underofficeren af gardet. Han lät derom gifva muntliga order genom majoren för dragonerna, utan att, såsom ordningen fordrat, vända sig till gardesmajoren. Han stödde sig derpå, att jag underkastat dragonerna samma jurisdiktion som gardet, ehuru han ej låtit införa mitt bref derom (af d. 6 Okt. 1772) i krigsrättens protokoll, och i detta bref ej heller säges ett ord om att officerare, främmande för gardet, skulle i en sådan ega säte och stämma. Cederström [27] som skulle presidera i krigsrätten, gick upp till honom, gjorde föreställningar och åberopade gardets privilegier. Sprengtporten svarade intet, men gick ut och kom till mig. Han sade mig, att han beordrat en kornett af dragonerna att sitta i krigsrätten, och att han trodde detta skulle möta motstånd, hvaremot han bad mig använda min myndighet. Jag svarade honom strax, att jag fruktade, det vore emot gardets privilegier, att jag dock för att vara säker på min sak ville inhemta senatens tanke, och att det emellertid vore bäst att uppskjuta krigsrätten till dagen derpå. Han yttrade med häftighet, att det ej kunde ske, att det vore att ge honom dementi och emot den militäriska subordinationen. Jag svarade, att man borde distinguera emellan subordinationen under flygande fana och den, som eljest rörde lagarnes verkställighet i afseende på tjensten. I detta sista afseende kunde jag ej betrakta öfversten för mitt garde till sina officerare i annat förhållande än presidenten i en hofrätt till sina assessorer. — Efter att ha inhemtat senatens tanke [28], lät jag i enlighet dermed utfärda ett bref, hvari bestämdes, att dragonerna skulle ha sin krigsrätt för sig, men i brottmål emellan dragoner och gardister slottsrätten vara domstol. Detta bref, undertecknadt vid rådsbordet, blef honom tillställdt. Följande dagen vid ordernas utdelning begär han en audiens af mig i mitt kabinett och fick den före konseljen. Jag vill ej ingå i detaljer angående denna vår konversation. Jag har berättat er nog om flera andra i samma genre. Nog af, sedan han fåfängt försökt att få mitt bref återkalladt, begärde han sitt afsked. Jag behandlade honom med all möjlig mildhet; jag föreslog till och med, om ingen ting kunde försona honom med gardet, att gifva honom inspektionen öfver alla rikets fästningar, med den titel af generalqvartermästare, som grefve Dahlberg [29] i samma egenskap hade haft; eller, om han hellre ville, att inkalla honom i rådet, med bibehållande af den åt honom förut uppdragna inspektionen öfver de finska fästningarna. Han yttrade, att dessa förslag voro lika många affronter, och att han endast önskade qvittera en tjenst, som han ej längre kunde bibehålla med heder. Jag svarade så mildt som möjligt, att det vore första gången, som det ansåges för en skymf att beklädas med statens högsta värdighet. Jag tillade: Ni är i detta ögonblick ond; i morgon skall ni finna, att ingen kan bättre betänka edra fördelar än jag. — Han gjorde en djup bugning och gick ut, men endast för att söka statssekreteraren Wadenstjerna och till honom öfverlemna den afskedsansökning, som jag här bifogar. [30] Döm sjelf, om äfven ständernas famösa remonstration år 1756 mot salig konungen var författad i mera förolämpande ordalag. Den anklagelse för otacksamhet, hvarmed han slutar, har lifligt rört mig. Gud är mitt vitne, det är den last jag mest afskyr. Och om jag brustit i den känsla, jag är honom skyldig, vore jag förtjent af allt hvad som nu händer mig. Men, efter att i halftannat år ha tålt af honom hvad en partikulier ej skulle tåla, förtjenar jag visserligen ej att emottaga

en sådan förebråelse. Jag tillstår för er, jag känner mitt hjerta såradt, både såsom vän och såsom konung. Jag kände, att min vrede var för häftig, och jag fruktade att ej kunna moderera mig. Jag tog på ögonblicket det beslut att sätta mig ur stånd att skada honom. Jag skref till honom, närlagda bref, återsände med det afskedsansökningen genom hans bror och bad helsa, att jag ej önskade se honom på några dagar. — Jag hoppas, min k. grefve, att ni skall gilla mitt uppförande. Om detta ej är enligt med en förorättad herres värdighet, så är det så mycket mer öfverensstämmande med moralen för en furste, som aldrig skall glömma de förbindelser, han har, ehuru hans hjerta, såsom en annan människas, kan såras. Detta passerade tisdags-morgonen. I går e. m. fick jag hosföljande svar. Se der den punkt, på hvilken vi stå! Det parti, som jag tagit, är att nedstiga i rådet, att der låta uppläsa afskedsansökningen och tillägga, att, ehuru med ledsnad, jag ser mig tvungen att bevilja honom hans begäran i afseende på gardet och den finska fästningsinstruktionen, men att jag vill bibehålla honom vid hans plats såsom generallöjtnant. Jag har tillskrifvit honom ett bref, hvari jag, efter att ha sagt honom vänliga saker, gifver honom i pension beloppet af hans löner, på min enskilda kassa. Jag hade ämnat gifva honom detta på stat. Men man har rådt mig att bibehålla någon tygel på honom i händelse af några utfall, hvaraf han väl vore kapabel, och då saken är densamma, har jag följt detta råd, som är Höpkens. Se der det parti, jag slutligen tagit! — Men edert bifall är så väsentligt för mitt lugn, att jag med otålighet väntar edert svar.»

Skriftvexlingen emellan Sprengtporten och konungen under denna brytning är för karakteristisk för bägge, att vi ej deraf skulle meddela några prof. Det bref, hvarmed konungen återsände afskedsansökningen, var af följande innehåll [31]: »Herr baron Sprengtporten! Min statssekreterare, herr Wadenstjerna, har denna afton till mig öfverlemnat den afskedsansökning, som ni åt honom anförtrott. Den är sådan, att om jag framlade den i rådet, skulle dess skyldighet, värdigheten af min plats och kronans heder ej tillåta mig att behandla er med de känslor, som jag eder egnat, oaktadt alla edra besynnerligheter. Om jag i detta ögonblick blott hörde den rättvisa harm, som edert uppförande hos mig väcker, skulle jag låta er oförhindrad störta eder i den afgrund, mot hvilken eder vrede hänförer er. Vänskapen och edra forna tjenster föreskrifva mig ett annat handlingssätt. Jag sänder er tillbaka denna afskedsansökning; återläs den! Jag beklagar er af allt mitt hjerta. Ni är sjuk, min vän, och i detta ögonblick ej i den lugna sinnesförfattning, som fordras för öfverläggning. Tänk på hvad ni gör, jag besvär eder derom; vid den vänskap, ni är mig skyldig, tänk på hvad ni går att göra! Ett obetänksamt steg kan medföra olyckor, ur hvilka ingen mensklig vishet kan draga eder. Se der mitt sista ord! Betänk, att det är dikteradt af en känsla, som ni åtminstone bör respektera och som kanhända å eder sida förtjente att mera besvaras. Den 2

Mars 1774 kl. 11 på qvällen.»

Sprengtporten svarade: »Det nådiga bref, som e. m:t värdigats tillskrifva mig vid återsändandet af min underdåniga afskedsansökning, hedrar mig på samma gång, som det gör mig förtviflad, emedan jag deruti ser hela vidden af min konungs onåd, som lemnar mig intet att hoppas för framtiden. Emellertid, allemådigste konung, om jag ännu vågar tala öppenhjertigt, så är jag nog enfaldig att ej kunna finna mer än ett enda allt för starkt ställe, som undsluppit mig i min afskeds-ansökning, Gud skall veta utan afsigt. — Må e. m:t nådigst förlåta mig det och döma mig mindre efter orden än efter uppsåtet, som, inför Gud, aldrig varit att ett enda ögonblick glömma den vördnad och undergifvenhet, jag såsom undersåte är skyldig min konung och herre. Jag vågar till vitnesbörd deraf åberopa den fullkomliga undergifvenhet, hvarmed jag hade äran att göra mina underdåniga föreställningar, om det ej var nästan med tårar i ögonen som jag talade, och om under min klagan öfver all den orättvisa och förtal jag lidit af mina fiender, som omgifva e. m:t, jag ett ögonblick har upphört att göra

rättvisa åt e. m:ts goda hjerta och afsigter emot mig. Likväl genomborras nu mitt hjerta med anklagelsen för otacksamhet emot e. m:t! — Den hängifvenhet och uppriktighet, hvarmed jag tjenat e. m:t, i synnerhet i den tid, då jag hedrades med e. m:ts förtroende och nästan var utan rival, bör rättfärdiga mig i detta afseende. E. m:t har sedan öfverhopat mig med välgerningar. Men också huru mycken dödlig chagrin har ej förgiftat mina dagar och gjort mig till en martyr på den plats, e. m:t åt mig emot min vilja värdi-gats bestämma, och i hvilken jag hade haft behof af e. m:ts särskilda skydd emot mina fienders anslag och emot ett hof, för hvilket jag ej var skapad. — Jag vill ej upprepa allt hvad jag haft att utstå i detta regemente, som nu kanhända för alltid skall skilja mig från e. m:t» . . . Han skrifver sig upp till allt större häftighet och slutar: »För öfrigt må alla dessa gamla politici och riksdagsintriganter, som, till en del från mitt första inträde i denna post, uppblåst oenighetsandan emot mig och användt allt för att svärta och störta mig, må de vara nöjde. Jag samtycker dertill, emedan e. m:t det tillåter; men om uti hopen det finnes en ende, som vågar förebrå mig en enda vanhederlig handling i min lefnad, värdes visa mig nåden att låta den infame framträda och låt döma oss! [32]« — Han förnyar sin afskedsansökning i andra ordalag och ur skäl, hemtade från hans helsa.
Det var då som konungen beviljade afskedet och underlättade Sprengtporten derom med följande bref: »I det ögonblick, då jag ser mig från eder blifva skild, kan jag ej neka mig den tillfredsställelsen att för eder upprepa hvad jag i dag förklarat inför rådet (då jag förkunnade, att jag gifvit efter för det beslut, ni tagit), att det är eder ensam, näst Gud, som den äran tillhör att hafva frälsat vårt gemensamma fädernesland ifrån den bedröfliga belägenhet, hvari det sig befann, och ifrån den ännu olyckligare belägenhet, som väntade och på så nära håll hotade detsamma. Ni kan deraf döma, hvad det skall kosta mitt hjerta att tillåta eder nästan emot min vilja lemna en plats, på hvilken min aktning och min vänskap fästat eder. Men efter jag måst göra detta våld på mig sjelf, har jag ock endast velat rådfråga mitt hjerta om den lott, som jag skulle åt eder vilja bereda i edert lugn. Njut der af den ljufva tillfredsställelsen att se edert fosterland genom edra åtgärder räddadt och af vissheten att med eder taga saknad, aktning, vänskap och tacksamhet af den, som alltid skall vara eder väl affektionerade *Gustaf*.»
Dermed följde ett pensionsbref på 30,000 daler silfvermynt årligen, jämte tillåtelsen att få personligen uppvakta.. General Sprengtporten nekade väl att emottaga denna pension, men konungen förklarade, att den skulle utbetalas för hans eller hans arfvingars räkning, så länge han lefde; och det blef dervid.

Man ser hos denne man ett häftigt, oroligt, äregirigt, men i grunden hederligt sinne. Han kan ej lida den ungdom, hvilken nu vid hofvet gör sig gällande, och de gamle partigängarne (numera konungamaktens underdånige tjenare) låta honom med allahanda förtret umgälla, att han gifvit planen till revolutionen. Med dennas frukter blef han allt mera missbelåten och plågade ur sin enslighet konungen med memorial och skrifvelser af det skarpaste innehåll och uppfylda af de mörkaste förutsägelser. Man finner der uttryck såsom följande: »Gifve Gud! — att ingen hade att klaga öfver mitt stoft för den del, jag haft i den hos oss, till min egen olycka, timade regementsförändringen!» — »Om e. m:t skall undgå efterverldens rättmätiga förevitelse att hafva missbrukat den makt, som nationen med så godt hjerta öfverlemnade i e. m:ts händer, så är hög tid, att e. m:t, i Herrans namn, tänker på någon sådan ändring i dess *façon d'agir*, att Svea inbyggare må få hugna sig af en gladare framtid, än aspekterna hittills lofva.» — »Man beskyller e. m:ts karakter för så mycken duplicité, att e. m:t hvarken eger eller kan ega någon uppriktig vän och tjenare» . . . »E. m:ts svaghet för gunstlingar, e. m:ts besynnerliga inklination för ungdom och favoriter, som åstadkommit så mycken indisciplin, har hos många degenererat, om jag så törs säga, ända till förakt» . . . »E. m:ts oupphörliga passion för spektakel, grannlåt och hvarjehanda lustbarheter gör ej mindre elak impression» . . . »Man misstänker, ej utan stor anledning, att e. m:ts afsigt skall vara att liksom omskapa hela nationen så till seder som tänkesätt i likformighet med vissa andra nationer, hos hvilka

pluraliteten af en medfödd naturlig böjelse tänka med sådan légèreté, att de ej sällan preferera det qvicka, frivola, nöjsamma, briljanta framför det mogna, reela, allvarsamma, nyttiga» osv.

Det är möjligt, att det odaterade memorial, hvarur förestående är hemtadt, skrefs betydligt senare än den tid, som nu sysselsätter oss. Ty det innehåller ett slags afsked till konungen, och general Sprengtporten (som likväl ofta talar såsom döende) lefde till 1786. Men föga mindre skarpa saker hade af honom blifvit sagda långt förut. Det var en olycksstämma, som tidigt i sig förenade allt hvad sedermera, med rätt eller orätt, blef Gustaf III förekastadt. — Icke dess mindre gaf konungen honom år 1778 det blå bandet, åtföljdt af en skrifvelse, i hvilken han å nyo erkänner alla de förbindelser, han till honom egde, och beklagar de olyckliga omständigheter, som vållat söndringen. [33]

Hertiginnans förmenta grossess

Året 1775 [34] utmärktes af händelser inom kungliga familjen, som i hög grad tilldrogo sig allmänna uppmärksamheten: å ena sidan hertiginnans förmenta välsignade tillstånd, trodt, kungjordt, föranledande allmänna förböner, öfverläggningar om ceremonielet vid nedkomsten och om barnets namn [35], och allt slutligen upplösande sig i en villfarelse; å andra sidan upphörandet af en köld, som hittills skilt konungen från sin gemål och deraf föranledda förhoppningar. — Jag har intet nytt ljus att sprida öfver dessa ämnen, men kan ej undgå att sätta bägge omständigheterna i sammanhang. Hvad också må ha varit orsaken till den unga, oerfarna hertiginnans villfarelse, som likväl delades af så många, troligt synes, att någonting i hennes tillstånd föranledde hos några den tanken, att förhoppningarna för framtiden i detta afseende äfven skulle blifva fåfänga [36]; ehuru denna förmodan långt efteråt visade sig ogrundad. Konungen, som måste önska tronföljden befästad, försonade sig med sin gemål.

Konungens försoning med sin gemål

Enkedrottningen syntes för det närvarande äfven förlikt med konungen. Lovisa Ulrikas sjukdom i Mars månad 1775 närmade dem till hvarandra. Konungen lofvade att betala sin mors skulder [37], och öfver hans försoning med sin gemål och det hopp, denna ingaf, tycktes enkedrottningen uppriktigt fägna sig. Se här hvad en af konungens vänner till honom skrifver, så väl om detta ämne som om hertig Karls förhållande till modern: »Jag har med godhet blifvit emottagen af enkedrottningen. — Kännande uppriktigheten af hennes karakter, har jag med glädje förmärkt, att hon återtager de känslor, som utgjorde e. m:ts och hennes lycka *före e. m:ts giftermål*, och som sedan mer och mindre försvunnit. Hon är förtjust öfver e. m:ts beslut att lefva väl med sin gemål. Hon sade mig: »Ni vet huru mycket jag varit emot detta giftermål; men sedan man absolut velat det, har jag alltid önskat, att drottningen kunde visa sig mer behaglig. — Min son har blygts att för mig erkänna den förändring, som med honom föregått i afseende på hans gemål. Jag har haft den diskretionen att ej derom tala med honom först. Slutligen har han skrifvit mig till. — Jag tror, att han är nöjd med mitt svar. Drottningen har förändrat sig till sin fördel. Det är hans skyldighet att göra henne rättvisa.» — Hon talade med tårar i ögonen om det hopp, hon i anledning deraf gjorde sig. Berättaren fortfar: »Drottningen begynte nu tala om hertigen och hertiginnan, beklagande sig öfver den ringa uppmärksamhet de visat henne, att ej ens annonsera henne hertiginnans grossess. [38] Hon blef häftig, och jag, som ej ville förfela mitt ändamål, begynte att ursäkta hertig Karl. Jag talte om hennes sätt att behandla honom ända ifrån hans barndom och kom slutligen steg för steg till den orätt, hon gjort honom i sitt testamente. [39] — Hon berättade mig innehållet af testamentet, och att det blifvit uppsatt i stor hast; men att hon trodde sig ha delat såsom en god mor, då hon mindre ihågkommit dem af sina barn, som redan voro etablerade, för att gifva det lilla hon hade åt dem, som ännu ej voro det. Jag bad henne betänka sitt intresse att bibehålla enigheten inom familjen; jag förestälde henne, att hennes ära led deraf, om efter hennes död det skulle sägas, att hon förorsakat missämja ibland sina barn genom skilnader, alltid förhatliga emellan bröder, och att hon bibehållit sådana fördomar ända intill sin död; att den fördel, hon ville göra sina gynnade barn, dessutom lätt kunde slå ut till deras skada, och att hon dermed ej skulle förbinda dem till någon tacksamhet. — Jag talte för hertig Karl och för nödvändigheten att dela lika. Jag sade, att han förtjente hennes kärlek lika mycket som hertig Fredrik, att med sitt brusqua humör han var mindre tålmodig än andra, men att hans hjerta var godt, och att han hade en solid karakter, till hvilken man kunde förlita sig. Hon svarade: »Han är min son. — Jag är ej onaturlig, ehuru, att säga sanningen, jag älskar honom mindre än mina andra barn. Men Gud bevare oss att förlora konungen!» Hon yttrade detta med rörelse och utbredde sig i beröm öfver e. m:t, mer än jag kan säga.....För öfrigt sade hon: »Med testamentet är jag ej nöjd. Jag skall ändra det» [40]. — Jag är öfvertygad, fortfar brefskrifvaren, att, om man ej finner medel att åter omvända enkedrottningen, e. m:t skall ha det nöjet att återfinna en öm mor. Hvilken tillfredsställelse för e. m:t *att lefva väl med mor och gemål*! Det är en vän af huset, — en titel lika hedrande som kär för mitt hjerta, — som vågar göra sin goda herre denna erinran. Jag hoppas få upprepa för enkedrottningen allt hvad jag så ofta sagt henne; och det skall göra verkan, om hennes lynne blir skonadt i småsaker, som i detta förhållande ömsesidigt verkat mera ondt än de stora.» Denna berättelse [41] af onämd hand finnes ibland konungens papper inlagd i följande bref till honom från enkedrottningen af d. 6 Sept. 1775, af hvilket inhemtas, att drottning Sofia Magdalena i början af samma månad haft ett missfall. »Jag är mycket ledsen» — skrifver Lovisa Ulrika — »att de förhoppningar du haft blifvit förstörda, men hoppas, att om några månader allt skall vara repareradt; endast drottningen i detta tillstånd är uppmärksam på att undvika alla häftiga rörelser.» — Tre år derefter, då all säkerhet var för hand, att detta hopp skulle gå i uppfyllelse, och verkligen äfven uppfyldes, tillät sig enkedrottningen sådana omdömen, att derigenom den sista, svåraste och bittraste brytningen emellan son och moder inträdde.

Riksrådet grefve Sinclairs och biskop Serenii död

De vigtigaste allmänna ärendena för 1776 har jag redan vidrört. — Tvänne betydande män gingo detta år ur tiden. De ha blifvit tecknade af en samtida hand. »D. 20 Juni dog i Karlskrona riksrådet Sinclair», säger baron Ehrensvärd i sina anteckningar [42]. »Han har gjort en den mest lysande och hastiga lycka, som i Sverige kan omtalas uti senare tider. I ungdomen tjente han i Frankrike, deltog i pommerska kriget såsom kapten, blef major, gjorde sig reputation såsom skicklig militär och kom, såsom öfverstelöjtnant i armeen vid Östgöta infanteri, från Pommern, dit han efter tio år återvände såsom generalguvernör. 1762 visade han sig först i riksdags-affärerna på hofvets sida, just då hattarne började att med det göra sin fred. Han blef placerad hos kronprinsen såsom militärisk undervisare och. blef snart själen i alla öfverläggningar. 1765 års riksdag kom. Sinclair, efter att ha employerat engelska och ryska penningar, ville äfven ha sin hand med i den rikare franska partikassan, hofvet likaledes, och rupturen med mössorna skedde. Sinclair förenade sig med hattarne, men hade den adressen att skapa ett tredje parti, *hofpartiet*, sedan man sett, att mössorna bedrogo, och att hattarne ej heller voro att lita på. Hofpartiet var i sjelfva verket Sinclairs parti och väntade af honom rekommendationer och underhåll. Också har aldrig någon tid varit så fruktsam på adelsbref, kontrakt och ordnar. Hofvets gunst kom i förakt; men den, som rekommenderade, hade alltid anhang. Sinclairs djerfhet och arbetsamhet sammanhöllo dem. Mössorna, som i honom sågo en farlig man, hatade renegaten och flyttade honom tillbaka till Östgöta regemente. Han hade emellertid blifvit öfverste och kommendör: en distinktion den tiden sällsynt vid den graden. Men han verkade ej mindre ur sin provins. Han var just danad att vara favorit hos Lovisa Ulrika. Honom felades aldrig projekt till revolutioner. Han förenade sig om den, som förehades år 1769. Den slog felt. Men hofvets skuld betaltes. Sinclair blef riksråd; och var den ende, hvars makt ökades. Han fick öfverinseende öfver dockbygnaden i Karlskrona och kadettkorpsen och deruti nya medel att utvidga sitt parti. — Han var nu en hufvudman. Jalousien emellan honom och Fersen tillväxte dagligen. De voro nästan sins emellan mer ovänner än med mössorna. Bägge arbetade i mjugg att ecrasera hvarandra.

Konungen dör. Sinclair fann, att han ej skulle bli så betydande under den unga konungen, som kände honom och hvarken skulle tillåta honom eller enkedrottningen att styra riket. 1771 års riksdag inträffade, och pluraliteten var mössornas; det gamla rådet skulle kasseras för ett nytt. När Sinclair såg detta och ej öppet kunde förena sig med motpartiet, intrigerade han så, att grefve Liewen kom bort från guvernementet i Pommern, och att han sjelf, bibehållen i rådet, kom i hans ställe. Ett mästerstycke af intrig: lyckligt, om ej samvetet deremot ropat. 1772 års revolution skedde. Då hade konungen ej skäl att vara missnöjd med Sinclair. Han var glad att ha honom borta, men bibehöll honom samt tillade honom så många sysslor han kunde medhinna. Han fick general-disposition öfver amiralitetet. Arbetet dermed fullföljde han till sin död med den största drift. Han hade föresatt sig att bringa ordning i detta oordentliga verk. Han hade redan vunnit, att amiralitetskollegium skulle flyttas till Stockholm [43]; han hade utarbetat ett hushållsreglemente, som skulle sätta en gräns för amiralitetets vanliga hushållssätt; han arbetade till slut på en militärisk instruktion och fick den färdig på sin dödsdag, då han steg upp kl. 4 om morgonen, lade sig sedan på sin säng och dog om aftonen. Hans administration i Pommern utmärktes ej af grefve Liewens hushållsprincip. Då Liewen lemnade det, var all gäld betald, Pommerska staten bar sig (ehuru den fått tillökning af ett husarregemente), och i kassan fans vid hans afgång 80,000 rdr. Nu måste Sverige remittera penningar till Pommern. Kassan var tom, ehuru staten mindre. Det oaktadt styrde Sinclair Pommern enväldigt. Alla hans rekommendationer blefvo gällande, alla förslag gillades, alla utgifter godkändes. Han styrde Pommern, såsom förut riksdagarne, icke utan missnöje och förtal. — Sinclair gjorde ensam sin lycka genom sitt geni. Han hade mer slughet än förstånd, mer försigtighet än djerfhet, mycken uppriktighet i sitt tal, mindre i sina gerningar; han hade

mera drift än arbetsamhet, mer arbetsamhet än kunskaper, mer uppförande än belefvenhet, mer representation än höghet, mer slöseri än gifmildhet. Med större förmögenhet och mindre behof hade han blifvit mindre klandrad. Han beskyldes för egennytta, men var satt i tillstånd att ha många behof och få rätta tillgångar. Sinclair hade mer anseende af sin figur, än af sitt lefnadssätt. Han lefde i stora verlden, utan att der finna sig väl. Han älskade nöjen, men sökte dem, der de förlora sitt värde. Ibland könet älskade han de sämre och välvilliga. Han älskade penningar, men kunde ej behålla dem, dog med gäld och måste få begrafningshjelp. Han var ej en stor man, men en stor riksdagsman: sådana födas knappt på samma tider. Hans maj:t, som har den princip, att man bör belöna för att bli väl tjent, utfärdade pensionsbref för hans bägge döttrar och gjorde dem till hoffröknar hos enkedrottningen.»

Den andre af tidens eller rättare förra tidens män, som nu lemnade det jordiska, var biskop Serenius i Strengnäs [44], en af mössornas chefer i presteståndet och ansedd för partiets bästa hufvud. Man behöfver kanske ihågkomma, att tecknarens penna tillhör motpartiet. »Denne besynnerlige prest» — säger baron Ehrensvärd — » grälade redan såsom legationspredikant i London med de svenska ministrarne, antog de engelska fria tänkesätt och grofva seder och bibehöll dem under partitiderna; var mycket arbetsam, tilltagsen, driftig, ansedd, qvick, elak, fruktad: man förebrår honom med skäl hans hätskhet vid 1765 års riksdag. Han hade ett engelskt hat till Frankrike. Såsom embetsman var han en annan man, införde ordning, skick och lydnad, vårdade sig om skolorna, om vetenskaper och konster.» Att han ifrade för en ny bibelöfversättning är ej i baronens smak, ty han tillägger: »Till slut vill han imitera den engelske Kennicott och omstöpa vår bibel, som var hans sämsta företag». [45]

Konungens resa till St. Petersburg

År 1777 utförde konungen sitt beslut att aflägga ett besök hos kejsarinnan Katarina II i Petersburg. Ur hans egenhändiga, men snart afbrutna dagbok under denna resa [46] anföra vi följande: »Då jag funnit omständigheterna gynnande att utföra den afsigt, jag länge hyst, att sjelf tala vid kejsarinnan för att söka utplåna den bitterhet, som den märkvärdiga dagen, den 19 Aug. 1772, lemnat i hennes sinne, tog jag på Ulriksdal den 10 April mitt beslut att detta år göra resan till St. Petersburg. Men det var nödigt att hålla detta hemligt ända till ögonblicket af verkställigheten. Jag skref med general Trolle, som skulle resa till Finland, att låta utrusta en turuma [47] i Sveaborg, under förevändning att exercera officerare, och att sjelf dermed infinna sig i Stockholm, så att jag kunde resa d. 8 eller 9 Juni. Min afsigt var att betjena mig af detta fartyg till Sveaborg och derifrån till Petersburg af en galer, som skulle utrustas i Stockholm. Jag gaf order till min ambassadör i Paris angående presenterna och bestämde en summa af 20,000 rdr för resan. Jag lät skrifva till baron Nolcken, min envoyé extraord. i Petersburg, att tillkännagifva min ankomst och låta mig veta, om tiden var kejsarinnan behaglig. Med grefve Panin skulle han reglera allt som anginge saluten: en mycket granlaga sak; hvarför jag ville bibehålla ett fullkomligt incognito och ej hafva någon salut. Min ambassadör skulle i hemlighet göra förtroende af min resa åt franska ministèren. Svar anlände d. 29 Maj. Följande dagen meddelade jag senaten mitt beslut, med tillkännagifvande att jag lemnade befälet i Stockholm åt min bror under min frånvaro. Jag nämde riksråden grefve Ulrik Scheffer och Mauritz Posse att, utom betjeningen för min person, göra mig sällskap. — Lördagen d. 7 Juni embarkerade jag framför slottet i närvaro af hofvet, ett stort antal af adeln och en ofantlig folkmängd, under kanonernas aflossande och hela folkets rop. Drottningen, min bror och min svägerska följde mig till Blockhusudden.....Måndagen d. 16 Juni kl. 2 om morgonen kommo Kronstadt och Oranienbaum i sigte. En rysk officer kom att fråga, om grefven af Gotland vore om bord på jakten eller på galeren. Jag svarade honom sjelf, att han var på jakten. Han medförde ett bref från kejsarinnan. Kl. 3/4 5 kastade vi ankar för Kronstadt. Det var en präktig morgon. Landstigningen skedde vid Oranienbaum, som är 40 verst eller 4 svenska mil från Petersburg. Vi reste denna på tre timmar, utan att ömsa hästar. Ryssarne äro de bästa kuskar i verlden. Kl. 3/4 10 steg jag af vid Nolckens hotel och öfverraskade genast grefve Panin med ett besök. Ryske officerarne sågo med undran min blå uniform à la Charles XII och den hvita näsduken kring venstra armen, då jag, okänd, gick efter Nolcken genom flera rum, tills vi inträdde i Panins kabinett, der han höll på att kläda sig och uppdraga sina underkläder. Han helsade på Nolcken och sade: Ah, min baron, välkommen! med hvilka nyheter kommer ni? — I detta ögonblick fick han se mig. Jag steg fram och märkte på hans ögon hans förvåning, hvilken ökades, då Nolcken presenterade grefven af Gotland. Jag kan ej beskrifva hans bryderi. Han ville taga af sin nattmössa, men vågade ej släppa sina byxor, som han höll upp med ena handen, under det han gjorde mig sin kompliment med den andra, sägande till Nolcken: Ack, min baron! hvilket spratt har ni spelt mig! Nolcken svarade: Jag undrar ej på eders excellens bestörtning, men det fins främmande, som man ej vågar neka någonting. Jag sade, att min otålighet att se kejsarinnan vore ganska stor; att, då jag för tjugu år tillbaka haft det nöjet att känna henne, jag kunde anse henne såsom en gammal bekant, ehuru jag vore mycket förändrad sedan den tiden, då jag såg henne. Grefve Panin komplimenterade och ursäktade sig på sitt sätt och i sitt vanliga språk, som är fullt af repetitioner. Baron Nolcken sade, att grefven af Falkenstein (kejsar Josef II) blifvit ännu sämre emottagen af grefve Maurepas, som låtit honom vänta i förmaket.» — Efter en beskrifning af grefve Panins rum afbrytes här denna dagbok.

Ännu om hösten 1775 hade konungen befarat ett krig med Ryssland. Det finnes en promemoria derom af hans egen hand i Oktober nämda år, der han skrifver: »Då jag ser Rysslands rustningar, kan jag ej betrakta dem annorlunda än såsom riktade emot mina stater

och syftande att utföra de hämdeplaner, som kejsarinnan fattat allt sedan revolutionen, men som kriget mot Turkiet och polska angelägenheterna uppskjutit. Det liknar sig till öppet krig denna höst eller nästa år; och intet ögonblick är att förlora för att sätta sig till motvärn. — Det är framför allt nödvändigt att snart sluta detta krig, och att äfven företaget blir stort och djerft. Det är derför, som min plan är att falla med all min styrka på Petersburg och tvinga kejsarinnan till fred. — Jag behöfver tre arméer, en mot Ryssland, en observations-korps i Skåne, en annan på norska gränsen. Den första skulle jag sjelf anföra, den andra generalen baron Scheffer, den tredje hertigen af Östergötland».....Mötet emellan konungen och kejsarinnan skingrade alla krigsrykten. Sjelf var han högst angelägen att försäkra henne om sina fredliga afsigter. Ibland hans papper finnes ett egenhändigt utkast till en memoire, ställd till kejsarinnan Katarina II och skrifven, såsom det synes, efter hans återkomst från Petersburg. — Han uttrycker deri sitt hopp, att freden i Europa ej skall störas. En borgen derför äro honom de ord, han hört af Katarinas egen mun: »Jag älskar freden, jag skall ej begynna krig; men anfalles jag, skall jag försvara mig.» Maria Theresia vore äfven fredligt sinnad; Frankrike under sin unga konung och dess gamla minister tänkte ej heller på krig; England vore sysselsatt med sina kolonier. — »Sverige,» — säger konungen — »lik en patient nyss uppstånden från en svår sjukdom, önskar blott lugnet. Dess konung, af princip och böjelse, sätter sin ära i att upprätthålla freden. — Han kan ej göra krig utan ständernas samtycke, och att han sjelf i detta afseende bundit händerna på sig sjelf och sina efterträdare, bör vara en borgen för uppriktigheten af hans tänkesätt. En enda furste, tillägger konungen, fäster det fredliga Europas oroliga uppmärksamhet. Hans snille, hans segrar hafva uppfylt verlden med beundran, vidsträckta förstoringsplaner sysselsätta honom oupphörligt, en monarki att skapa kommer honom att midt under freden underhålla en talrikare här, än den största Ludvig XIV uppsatte i krigstider; Mecklenburg, Svenska Pommern, Danzig, kanhända Kurland äro ännu föremål för hans afsigter.» — Man ser, att Gustaf III ville söndra den nära förbindelsen emellan Preussen och Ryssland, hvilken utan tvifvel också var det fruktansvärdaste fenomenet på hans politiska horisont. — »Det är eder värdigt» — så tilltalar Gustaf III slutligen Katarina — »att blifva Europas fredsstifterska, och jag skall skatta mig lycklig att såsom eder beundrare, vän och slägting med eder bidraga till ett för menskligheten så välgörande ändamål». [48] — Emellertid synes Katarina II ej hafva satt fullkomlig tro till dessa försäkringar. Grefve Creutz skrifver till konungen från Paris d. 5 Sept. 1777: »Vergennes underrättar mig, att ryska kejsarinnan efter e. m:s afresa haft yttranden, som ej tala för uppriktigheten af den vänskap, hon visat e. m.; ibland annat, att hon ej trodde på varaktigheten af den e. m:t betygat för henne.» — Konungen var likväl sjelf mycket nöjd med sin resa. Han skrifver till grefve Creutz, Drottningholm d. 5 Aug. 1777: »Min resa har lyckats öfver min väntan, och jag upphemtar redan frukten deraf. Det gamla möss-partiet är krossadt, och med aristokraternas kabaler är det slut, sedan allt hopp är dem betaget att kunna oroa min regering genom upptändande af kejsarinnans hat. Vänskap har följt på fördomen, och herr von Simolin [49] har fått de mest positiva order att helt och hållet ändra sitt uppförande.»

Enskildt gaf kejsarinnan konungen flera prof af sin vänskap. Till bevis derpå må här meddelas en bland konungens papper förvarad egenhändig uppsats af Katarina II, skrifven nyss efter svenska kronprinsen Gustaf Adolfs födelse och ämnad såsom råd vid hans allra första uppfostran, i hvilket ändamål kejsarinnan sjelf beskrifver det sätt, hvarpå hon behandlar sin späda sonson, storfursten Alexander. Uppsatsen är karakteristisk både för landet och för kejsarinnan. »Alexander» [50] — skrifver hon — »föddes d. 12 Dec. (gamla stilen) 1777. Så snart han var född, tog jag honom i mina armar och bar honom, sedan han blifvit tvättad, i ett annat rum, der jag lade honom lätt betäckt på en kudde, och jag tillät ej att linda honom annorlunda, än såsom hosföljande docka visar. [51] Sedan lades han i den korg, hvari dockan är; och detta skedde på det qvinfolken ej skulle ha någon frestelse att vagga honom. Alexander, så utstyrd, öfverlemnades åt generalskan Benckendorf och fördes i de rum, som åt honom

voro ämnade. Hans amma var en trädgårdsdrängs hustru. — Man sörjde i synnerhet för frisk och ren luft. Alexanders säng (ty han känner hvarken vagga eller vaggning) är af jern, utan gardiner; han ligger på en lädermadrass, hvarpå lakanet bredes, han har en hufvudkudde, och hans engelska täcke är mycket lätt. Man talar alltid hårdt i hans kammare, äfven medan han sofver. Intet slags buller i korridorerna öfver, under eller omkring hans rum är förbjudet. Man lossar till och med kanonerna midt emot hans fönster på amiralitetets bastioner, hvilket gör, att han icke är rädd för något buller. Man har mycken omsorg, att termometern i hans rum ej stiger öfver 14 till 15 graders värme. Alla morgnar, medan man sopar hans kammare, bär man honom, om vintern som om sommaren, i ett annat rum och öppnar sängkammarfönstren för att förnya luften. — Om vintern, så snart kammaren är åter uppvärmd, återbäres han dit. Ifrån det han föddes, har man tvättat honom alla dagar, så vida han mår väl. I början var vattnet ljumt, nu är det kallt, men intaget qvällen förut. Han tycker så mycket om detta, att hvarest han ser vatten, så vill han uti det. Man har vant honom att icke, så snart han skriker, bli tystad med bröstet, att vara uppe vissa timmar, att taga andra bröst o. s. v. Så snart vårluften det tillåter, har man tagit af Alexander hans mössa, man har burit honom ut i fria luften, man har vant honom småningom att sitta ute, det må vara på gräset eller i sanden, och att äfven sofva ute i skuggan, då det är vackert väder. Man lägger honom då på en dyna, och han sofver förträffligt. Han hvarken känner eller lider strumpor på sina ben och bär ingen klädsel, som på minsta sätt besvärar honom. Då han var fyra månader, och man upphörde att bära honom alltid på armarna, har jag gifvit honom en tapet. Man utsträcker honom der på magen, och det roar honom mycket att försöka sina krafter. Hans klädsel är en ganska kort skjorta och en liten stickad väst, ganska vid. Då han föres ut, sätter man en liten kolt af kläde eller taft utanpå allt detta. Han vet ej af förkylningar, är stor, stark, frisk och mycket glad, älskar mycket att hoppa och gråter nästan aldrig. Han har nyss, nästan utan att vara sjuk, fått en tand. Han är nu nära nio månader.»

Nationela drägten

De finnas, som påstå, att den plan, som konungen året efter sin första resa till Petersburg utförde, nämligen att införa en *nationel klädedrägt*, äfven varit en följd af hans möte med Katarina II och af ett dem emellan förefallet samtal, om huru mycket större svårigheten var att ändra en nations *seder* än dess *lagar*. Det är möjligt, att ett sådant samtal förefallit, och ser man på omständigheterna och den särskilda uppmärksamhet, som konungen i sina reflexioner om den nationela drägten egnar kejsarinnan, så är det till och med troligt. Emellertid är ingen ting säkrare, än att detta förslag var äldre. Det omtalas redan 1773 och föranledde då en af konungen uppgifven prisfråga, som väckte allmänna uppmärksamheten på ämnet. Den 18 Okt. nämda år skrifver konungen till grefve Karl Fredrik Scheffer: »Grefve Axel Fersen var här i går och deklamerade mycket emot den *nationela drägten*. Ni vet, att han är emot alla nyheter. Han är den ende, som synes ogilla den idé, hvilken förefaller mig så patriotisk. [52] Emellertid önskade jag, att ni ville i tidningarna proponera en prisfråga, såsom från ett lärdt samfund: *Om en nationel klädedrägt icke skulle vara nyttig, både till att hämma öfverflöd och lurendrejeri samt gifva en mer patriotisk esprit åt nationen, och om de olägenheter, den kunde medföra i början, uppvägde den allmänna nytta, man dermed åsyftade*. — Priset må utdelas på min födelsedag.» — Scheffer, som mycket gillade förslaget, sände d. 25 Okt. till konungen *Patriotiska sällskapets* anmälan om detta pris. [53] Men det var först d. 16 Febr. 1778, som konungen i rådet uppläste sina egna reflexioner angående en ny nationel klädedrägt, hvilka genast utkommo i tryck både på svenska och franska språken. — Vi meddela derur några ställen: »När yppighet får inrota sig i ett fattigt land, blifver den snart dess mest tryckande plåga. Man har här sökt att sätta alla slags bommar deremot; vid de allmänna riksmöten har nationens röst alltid högt ropat emot detta onda. Lagstiftande makten har med hoptals lagar sökt utestänga dess öfverhandtagande; men allt har varit förgäfves.....Lagen är otillräcklig emot opinioner. Genom stränghet kan man väl blifva lydig; men i vissa fall är strängheten kraftlös och uppmuntrar endast till olydnad. Erfarenheten är mera öfvertygande häruti än slutkonstens alla sammanfogade skäl och besannar hos oss, att nationens fullmäktige sedan 30 år tillbaka städse bemödat sig att utfinna medel till hämmandet af yppighet och öfverflöd i klädedrägter, men att ock i lika lång tid alla utvägar icke mindre sorgfälligt blifvit upptänkta att göra de i detta ämne gifna lagar fruktlösa. — Förgäfves vill man hindra tullförsnillning. En armé af tullbetjening försloge dertill näppeligen. Man behöfver blott kasta ögat på rikets geografiska läge för att finna våra kuster för vidsträckta att fredas mot lurendrejare, så länge dessa, af vinst uppmuntrade, icke sky de mest vågsamma tilltag. Derför måste vi utrota det onda till sin grund och betaga oss möjlighet att längre kopiera andra, genom det vi för alltid aflägga den nuvarande formen af klädebonad och skilja oss från den utländska. Vill man blott hafva afseende på helsan och kroppens beqvämlighet, finner man lätt ett allmänt instämmande, att ingen drägt kan vara obeqvämare än den, som tränger alla de kroppsdelar den skyler, som man ej kan knäppa igen, som bevarar hvarken bröstet eller låren, som är öppen genom sjelfva sin snitt, och som igenom nuvarande allmänna bruk blifver så trång, att den just derigenom från kölden icke bevarar de kroppsdelar, som för helsans bibehållande fordra den mesta värme. Sådan är likväl den klädebonad, vi nu bära, uppfunnen i Europas södra och varmare luftstreck, men ingalunda gjord för vårt nordiska klimat. Vill man åter hafva afseende på det utvärtes anseendet, tvingas man snart att tillstå, det föga någon klädnad gifves fulare och mindre behaglig för ögat än den vi bära. Jag åberopar mig endast vitnesbörd af våra mästare i god smak; jag menar målare och bildhuggare. Ingen af dem skulle våga kläda en staty efter denna tidens kostym; så litet passar den att falla i ögonens tycke. Om vi efter mansdrägten på lika sätt granska fruntimrens, finna vi dem föga bättre än halfnakna, blottstälda för den nordiska köldens stränghet, deras halsar och halfva ryggar oskylda, deras armar betäckta med handskar, mera tjenande att förvara från vädret deras hy, än att utestänga kölden; vida styfkjortlar, som, under det de tränga deras lif, lemna fritt

utrymme åt vintrarnas strängaste kyla; det är mig ej tillåtet att längre sträcka min forskan, men kanske finnas bruk ännu mindre passande till det stränga klimat, hvari vi lefva. Vanan blott förmår frälsa könet från den hastiga död, som deras drägt dem eljest skulle ådraga; men en försvagad helsa bland flesta delen af dem, deras mångfaldiga nervsjukdomar, de täta konvulsioner, som bland dem sedan några och tjugu år varit gångbara, äro säkert en följd af skilnaden emellan södra Europas klädedrägt och det norras klimat . . . Hvad fruntimren beträffar, lemnar Ryssland oss ett friskt bevis väl af det motstånd de i början gjort, men också af den korta tid samma motstånd varat; de beqvämade sig villigt, öfvertygade om den nya drägtens mera beqvämlighet och nytta . . . Ryska kejsarinnan, drifven af samma ädelmodiga tänkesätt, som upphöjer henne icke mindre öfver dess kön än dess samtida, och för att icke längre härma de utländska bruk, har redan återstält fruntimren vid sitt hof en nationel drägt [54]. . . Emellertid tycker jag mig höra flera rop upphäfva sig häremot. Jag ser farhåga och fördomar väpna sig mot alla nyheter. Hvad, säger en, byta om klädedrägten för en hel nation ? Jag svarar: hvarför icke, om denna ändring blott har till föremål att för alltid utestänga utländska moder, om den verkställes genom efterdömen, genom hågen att behaga sina förmän, genom lusten att likna de förnämsta i riket, om den införes småningom, utan tvång, utan förordning, om drägten, som i stället antages, är mera beqväm, mera varm, mera gjord efter klimatets skick och framför allt mindre kostsam medelst dess varaktighet och oförändrade form i jämförelse med ständiga ombytligheten af den, som man aflägger? — Hvad! lärer åter en annan vilja säga, mot 18:de seklets slut vilja utmärka sig genom en klädedrägt, som ej skulle likna andra nationers? . . . Jag vågar svara: att om de gilla de skäl, som föranlåtit oss att byta om kostym, om de finna klokt, att vi velat välja oss en drägt, beqväm till sin egenskap, förnäm äfven i utseende genom sin enfald, då vi icke varit nog förmögne att uppnå deras drägters dyrbarhet eller ock nog villige att efterfölja deras öfverflöd, lär ock snart deras bifall följa. Men om bland myckenheten nog lättsinta sinnen skulle gifvas, som trodde ett folkslag barbarer, för det de buro kläder, kortare eller längre skurna än hos dem, så svarar jag dem: I hören icke till 18:de seklet; den sunda filosofi, som der fått upplysa villfarelser och bortjaga fördomar, har icke hunnit eder» . . .

Överståthållaren baron Karl Sparre uppläste på Stockholms rådhus den 12 Mars 1778 dessa konungens reflexioner, tilläggande att k. m:t icke velat genom någon lag eller något påbud tvinga sina undersåtar till en ändring, som kunde falla dem besvärlig, utan trott, att dess höga exempel samt öfvertygelsen om nyttan skola vara kraftiga driffjädrar nog. Han tillkännagaf, att konungen sjelf, hans bröder, rikets råd och de förnämste af hofvet ifrån den 28 nästkommande April ämnade antaga och bära denna klädedrägt. — Exemplet följdes så i hufvudstaden som i landsorterna, likväl med mera liflighet än varaktighet. — Endast vid hofvet öfverlefde drägten sin upphofsman. — För ögonblicket var konungen nöjd med det intryck, han hoppades förändringen skulle göra både inom och utom riket. — Den 6 Mars 1778 skrifver han till grefve Creutz: »Ni känner mitt djerfva försök att ändra klädseln och införa en nationel drägt. Men ni känner kanhända ej fullkomligt motiven. Ni finner dem i hosföljande reflexioner upplästa i senaten, och jag skall äfven skicka en afskrift af mitt cirkulärbref till mina landshöfdingar i provinserna. — Jag skulle vilja vara i Paris uti detta ögonblick för att se den namnkunnige man, hvars varme beundrare jag så länge varit, ehuru jag är öfvertygad, att min person ej skulle göra den sensation, som han gör, och det med rätta. Det fins så många konungar, men verlden har blott frambragt en Voltaire. [55] Finner ni den uppsats, som jag nu sänder er, värdig att visas honom, så ber jag er säga honom, att jag anser hans bifall såsom en sköld emot alla fördomar, som kunna motsätta sig mitt system.» Jag har ofta haft tillfälle att citera korrespondensen emellan konungen och grefve Creutz, som omfattar en tid af tjugu år. Vi äro vid en tidpunkt, som i synnerhet kallar uppmärksamheten till denna källa. Det var med Frankrikes tillhjelp,

Utdrag ur grefve Creutz' korrespondens med konungen angående tillståndet i Frankrike

Jag har ofta haft tillfälle att citera korrespondensen emellan konungen och grefve Creutz, som omfattar en tid af tjugo år. Vi äro vid en tidpunkt, som i synnerhet kallar uppmärksamheten till denna källa. Det var med Frankrikes tillhjelp, som Gustaf III hade gjort regements-förändringen 1772. Han gick att underkasta sitt verk det första politiska profvet; han beredde sig efter sex år på en *riksdag*. — Det var naturligt, att han skulle se sig om efter sitt gamla stöd, ehuru i afseende på sin egen belägenhet nu med gladare känslor. Han var full af hopp, vi behöfve ej säga af mod; ty *detta* har under ingen af hans lefnadsskiften någonsin öfvergifvit honom. Men han trodde ännu på sin lycka, och den syntes i många afseenden stor. — Likväl hafva vi redan sett moln uppstiga, som framdeles skulle förmörka hans bana, och äfven Frankrikes tillstånd gjorde honom redan bekymmer. Hvarken den upplösning, hvari Ludvig XV det lemnat, eller osannolikheten af det hopp, att Ludvig XVI skulle kunna återgifva denna makt dess forna politiska inflytande, kunde undgå honom. Jag går att med några drag öka en verldsbekant tafla, och man förlåter mig säkert, om jag dervid icke lemnar första intrycket i Paris af hvad den tiden kallades *revolutionen i Sverige* utan afseende. Creutz var i förtjusning deröfver: »Jag emottager ej bref från Sverige,» — skrifver han till konungen den 20 Sept. 1772 — »utan att mitt hjerta klappar, och jag läser dem ej, utan att gjuta tårar. De äro alla fulla af e. m:ts stora gerningar. — Aldrig har någon här blifvit emottagen så, som baron Liewen det blifvit. [56] — Det är högst ljuft för mig att i detta ögonblick vara e. m:ts minister. Jag njuter en vänskap och ett förtroende utan gränser af hertigen af Aiguillon. Konungen behandlar mig med ett öfvermått af godhet. — Han har sett min oro; — han känner nu min lycka, och han älskar att återkalla för mig den ena som den andra» .

Damerna trängde sig kring konungen. — Ej blott hans vanliga korrespondenter, utan ständigt nya lyckönska honom. Creutz skrifver: »Madame Du Deffand har tagit sig friheten att skrifva till e. m:t. Det är det fruntimmer här i landet, som skrifver bäst och ojämförligt har mesta esprit. Hennes hyllning kan ej vara e. m:t likgiltig. Hon är i korrespondens med Voltaire och ger tonen i societeten. — Jag innesluter det bref, som madame de Beauvais har tillskrifvit mig. Madame de Brienne har också skrifvit till e. m:t. Vid hofvet smidas kabaler. Kansleren är i spetsen: den oroligaste, fjeskigaste och grälaktigaste menniska, som kan finnas.»
Den nyss omtalte var kansleren Meaupou, upphofsman till ediktet af 1771, hvarigenom Ludvig XV upphäfde parlamenten och, med dessas rätt att göra föreställningar, den sista svaga bommen emot det konungsliga godtycket. Om detta steg, som väckte ett så stort missnöje (hvarigenom äfven parlamentens återställelse af Ludvig XV:s efterträdare föranleddes), disputerar grefvinnan Egmont och Gustaf III i deras brefvexling. Det var den af konungens qvinliga korrespondenter ur den stora parisiska verlden, hvilken han mest värderade. [57] Grefvinnan tar parlamentens parti. Konungen, som säger sig ej känna någon ting mer olycksbringande än *två makter i en stat*, är af en alldeles motsatt tanke. Också skrifver han till hertigen af Aiguillon den 7 Dec. 1771: »Konungen i Frankrike har haft den äran att undertrycka parlamenten utan minsta våldsamhet och utan att utgjuta en droppe blod. Jag, sjelf åsyna vitne af hvad det vill säga att ha att göra med en svärm af lagstiftare, anser denna seger lika stor som eröfringen af Lothringen.» [Förläggarens anmärkning: Konungens bref af den 7 Dec. 1771 är ej, såsom i förra upplagan står, ställdt till Creutz, ehuru det förvarats bland dennes brefvexling, utan till hertigen af Aiguillon, fransk utrikesminister, såsom redan synes deraf, att det börjar med orden: Mon Cousin.]

Vi fortsätta utdraget af grefve Creutz' ofvan anförda bref: »Madame Du Barry», säger han, »bibehåller ensam hela sitt inflytande. Det synes, som konungen blifver allt mer kär i henne. Hon åter andas blott genom hertigen af Aiguillon. Hon var utom sig vid nyheten om revolutionen. Hon har velat sända e. m:t sin byst och det porträtt af henne, som Greuze nyss

hade slutat. Men såsom detta skulle förbinda e. m:t att sända henne dess porträtt och att skrifva henne till, och detta kunde embarassera e. m:t, så har jag låtit denna idé falla, men jag anhåller, att e. m:t ville sätta mig i tillfälle att säga henne någonting rätt smickrande. — Konungen är ytterst granlaga i allt som rörer henne. Han förlåter hvarken glömska eller något, som på minsta sätt kan såra henne. Madame la Dauphine [58] talar nu med henne och behandlar henne ganska väl; la comtesse de Provence [59] på samma sätt. — I detta ögonblick emottager jag m:r de Voltaire's bref med de präktiga vers, som han har gjort öfver e. m:t. Jag innesluter ett bref från konungen till e. m:t». [60]

Paris den 14 Nov. 1773. — »Konungen är af en obegriplig svaghet. Man kan i intet afseende räkna på honom. Hertigen af Aiguillon är modfäld. Hofvet är uppfyldt af kabaler, och att hertigens fiender blifva ostraffade, gör dem oförskämdare dag för dag. I konseljen har han öfvervigt genom den drift, hvarmed han gör sin tjenst. Madame Du Barrys vänskap uppehåller honom. — Dauphin och La Dauphine emottaga mig på ett så distingueradt sätt, att det väcker mina medbröders jalousie. Emellertid undviker jag med största omsorg allt, som kan misshaga konungen. Också fortfar han att behandla mig oändligen väl, och madame Du Barry öfverhopar mig med höfligheter. — E. m:t är alltid denna nations afgud.» Ludvig XV dog den 10 Maj 1774 och efterträddes af sin sonson. Följande skrifvelser ifrån Creutz af 1776 och 1777 skildra den nya ministèren, drottningen och Ludvig XVI sjelf. »Drottningen åstundar blott och tänker blott på att få hertigen af Choiseul återkallad; men konungen hyser alltid mot honom en oöfvervinnelig vedervilja. Drottningen har mycket välde öfver konungen för öfrigt, och denna prinsessas inflytelse är så mycket mäktigare, som m:r de Maurepas [61] ej motarbetar henne. Denne minister har mera esprit och är oändligen mer fin än alla de andra. — M:r de Vergennes [62] har hans hela förtroende. Men denne är vexelvis fast och svag. Fastheten kommer af hans karakter, svagheten af hans position. Utan börd, utan omgifvelser, utan stöd, ser han sig ofta i nödvändighet att gifva vika för omständigheterna. Ibland gör han sig styf mot hofvet, nästa ögonblick ger han vika. Deraf kommer en ljum vänskap, en svag sammanhållning, olyckligare än ett öppet bruljeri. M:r de St. Germain [63] är, liksom Vergennes, ojämn. I fråga om det europeiska systemet tänker han lika med Vergennes och Maurepas. Alla tre inse nödvändigheten att upprätta Sverige och understöda e. m:ts bemödande. De grunda på e. m:t allt sitt hopp om fastställandet af jämnvigten i Norden. Olyckan är, att finansernas bedröfliga belägenhet och trakasserierna i det inre hindra dem att använda de nödiga medlen för utförandet af e. m:ts stora afsigter. Turgot [64] är fast och orubblig af karakter och grundsats, men han ser blott på sitt föremål; allt det öfriga hvarken intresserar eller sysselsätter honom. M:r de Sartine [65] är obetydlig (est nul). Malesherbes [66] har alla den enskilde mannens dygder. Men han kan ej förlika sig med en steril och minutiös tjenstebefattning — han afskyr intriger och kabaler — han älskar framför allt sin frihet. — Det är endast hans vänskap för Turgot, som håller honom qvar»..... »Konungen är rättvis, välgörande, han har ett rättskaffens hjerta, han älskar att göra sitt folk lyckligt, men, såsom han är okunnig och utan förvärfvad upplysning, vacklar han i val af medlen; han tror deruti ej sig sjelf och fruktar att decidera sig, äfven om han rådfrågar andra. Det förflutnas erfarenhet, som visar, att man ofta bedragit honom, gör honom misstänksam. Man kan gifva honom meningar, men aldrig öfvertygelser. Deraf ebb och flod i Maurepas' inflytelse och drottningens öfvervigt för ögonblicket! Det är detta halfva öfverlåtande, som bedrager de personer, åt hvilka han lemnar sig, och som gör, att allt företages med liflighet och allt öfvergifves med svaghet. Hans förste minister är ej tjenlig att gifva styrka åt hans karakter, och utan Vergennes, som har nerv och som leder yttre ärendena med värdighet, skulle denne konungs regering vara lika litet aktad utom, som hans styrelse är det inom landet. — Om drottningen hade uppfört sig med klokhet och värdighet, skulle hon bemäktigat sig konungens sinne. Men hon är inkonseqvent, lättsinnig och blottställer sig beständigt genom sina

etourderier. — Oaktadt allt detta, har hon någonting så förförande och förtjusande i sitt sätt att vara, att hon alltid finner medel att fängsla konungen å nyo, då han är missnöjd.»
Om tidsfördrifven den tiden vid det franska hofvet och i den högre societeten må följande vitna: »Ett raseri att spela har bemäktigat sig hela verlden. De vackraste unga damer, de, som mest äro på modet, preferera faraobanken för balen, och man kan ej mera gifva en supé utan farao och biribi. Jag har gifvit supeer, der 60 personer af den utvaldaste societeten dermed roat sig, och man har varit nöjdare dermed, än om jag gifvit fyra baler.» Creutz förstörde sig derpå och måste klaga för konungen, att han var ur stånd att betala sina skulder. »Det är spelet som ruinerat mig» — skrifver han till konungen — »man spelar farao vid hofvet och i alla societeter. Jag har efter hand gjort stora förluster och är i den högsta oro.» Han vågar ej berätta det för grefve Scheffer, utan vänder sig till konungen. — Huru konungen upptog detta förtroende, visar sig i ett svar, som innehåller långt vigtigare saker, och som vi snart skola meddela, sedan vi först ur denna brefvexling utplockat några intressanta partikulariteter för åren 1778 och 1779. Det var fråga om att gifva Creutz en ny legationssekreterare. Konungen skrifver [67] honom till: »Jag önskar veta, hvilken ni hellre vill ha, den lilla Staël [68] eller grefve Oxenstierna [69]. Jag känner ej Staëls talang för arbete, jag vet blott, att han har en större, som är att behaga. Hvad grefve Oxenstierna angår, så, ehuru mycken lust jag hade att skicka er honom eller rättare att göra honom sjelf detta nöje, fruktar jag dock, att han ej passar för er. Han har mycken qvickhet, äfven talang och alla en literatörs egenskaper. Men härmed förenar han en lätja, som olyckligtvis allt för ofta åtföljer snillets liflighet, och, hvad värre är för en ambassadörs kansli, han har en så deciderad aversion för *chiffer*, att med godo och ondo jag aldrig kunnat förmå honom att arbeta i kanslipresidentens byrå [70]. Åtskilliga andra subjekter ha presenterat sig, men utom det att jag tror dem ej konvenera eder, konvenera de ej mig; om jag undantager den unge Adlerbeth [71]. . . .

Den 20 April 1778 skrifver Creutz till konungen: »Den unge grefve Brahe [72] har uppfört sig med en stadga och sedighet öfver hans ålder och har här gjort sig älskad af alla. Han har ej öfverlemnat sig åt några af ungdomens förvillelser, han har varit eftersökt i den bästa societeten och har vid hofvet blifvit distinguerad mer än någon annan främling. Det oaktadt har han förblifvit enkel och blygsam. Jag hoppas, att man i Sverige ej skall finna hos honom minsta gäckaktighet (fatuité). Hvad jag mest värderar hos honom är ett godt hjerta, hvars alla känslor äro hederliga. Hans ärlighet är sådan, att han ej ens misstänker, att man kan vara annorlunda» ....

Den 10 April 1779: »Jag måste förtro e. m:t, att den unge grefve Fersen [73] är så väl med drottningen, att detta gifvit oro åt flera personer. Jag kan ej hindra mig att tro det hon haft böjelse för honom. Jag har sett för säkra bevis derpå för att kunna tvifla. Den unga grefve Fersens uppförande har varit beundransvärdt genom modesti, genom återhållsamhet och i synnerhet genom det beslut han tagit att gå till Amerika. Genom sitt aflägsnande har han undvikit alla farorna af sin ställning. Man måste medgifva, att det fordrades en styrka öfver hans år för att öfvervinna en sådan förförelse. Drottningen kunde de sista dagarne ej taga ögonen ifrån honom; och då hon såg på honom, voro de uppfylda af tårar. Jag bönfaller, att e. m:t ville behålla denna hemlighet endast för sig och riksrådet Fersen. Då man fick veta, att grefve Fersen skulle resa, voro alla gunstlingarne förtjusta. Några dagar förut sade hertiginnan Fitz-James till honom: »Hvad, min grefve, ni öfvergifver så eder eröfring!» — »Hade jag gjort en sådan, skulle jag ej öfvergifva den», svarade han. — »Jag reser fri och, olyckligtvis, utan att lemna någon saknad» [74] . . . . E. m:t skall medgifva, att svaret var klokt och värdigt. För öfrigt uppförer sig drottningen med vida mer återhåll och värdighet än förr. Konungen är ej blott helt och hållet undergifven hennes vilja, utan delar hennes smak och nöjen».

Konungens omdöme om sin egen ställning och tidens politik

Följande bref till Creutz från konungen sjelf, dateradt Drottningholm den 19 Aug. 1778, rörer till en del högre, mer granlaga förhållanden och visar en lycka och en olycka på tronen och en djerfhet i politisk blick, som tillsammans karakterisera Gustaf III. »Jag har allt sedan revolutionen ej varit i en lyckligare belägenhet i afseende på det allmänna», skrifver han. — »Kriget i Tyskland [75] och det, som redan synes på väg att börjas med Turkarne, gifva mig en stor trygghet i yttre afseende. Min resa till Ryssland har för öfrigt här i landet utsläckt allt det hopp om understöd derifrån, som det gamla partiet ännu hyste. Alla styrelsens fjädrar hafva småningom blifvit stålsatta. Finanserna begynna att ordna sig, ehuru statskontorets brist på penningar ännu fortfar att göra bekymmer. Således, den största tjenst, ni kan göra mig, är att bringa upp subsidiesumman så högt som möjligt. — Jag har denna sommar genomrest en stor del af Sverige. Jag har under resan sett en stor del af mina regementen. Armeen är komplett. Den finska är det i allo och kan marschera vid första order. I Sverige fattas tält för några regementen. Den finska skärgårdsflottan är färdig. Den stora flottan är, ifrån 6 örlogsskepp af 64 till 74 kanoner; ökad till 15. Galererna äro i godt skick. Kristianstad är sedan tvänne år i försvarsstånd. Svartholm är nära färdigt, och hvad Sveaborg angår, så kan det försvara sig. Liljencrantz' operation med realisationen har fullkomligt lyckats. Det enda fel, jag begått, eller rättare, som man kommit mig att begå, är affären med *bränvinet* [76], men den skall ock hjelpas med tålamod, med blandning af mildhet och stränghet, i synnerhet med ihärdighet. Lugnet i landet är ganska stort. Lydnaden och förtroendet till min regering äro fullkomliga. Det nit, hvarmed man ikläder sig den nya drägten, visar det. Hufvudstaden ensam, denna samlingsplats för alla den sista styrelsens elaka vätskor, fronderar än. Likväl måste jag göra Stockholms-boarne den rättvisan, att deras fronderi sitter mera i hufvudet än i hjertat. Ingen ting bevisar bättre nationens tillgifvenhet än intrycket af den olyckliga historia, som kastat oro och söndring i det inre af den kungliga familjen. [77] En sådan sak skulle helt hastigt ha kunnat återtända all redan utsläckt tvedrägtslåga. Men den har blott väckt en allmän harm mot henne [78], som dertill varit upphofvet, och glädjen har varit allmän, då man genom de allmänna förbönerna förnummit, att drottningens hafvande tillstånd var säkert. Detta bevisar, att, om man ock här älskar faktionernas tumult, man dock fruktar det borgerliga kriget. [79] Emellertid, om jag såsom konung är lycklig, är jag långt ifrån att vara det såsom menniska, och allt detta olyckliga trassel har gjort mig mycken sorg. För öfrigt ha alla min mors bemödanden endast tjenat att göra hennes egen belägenhet obehagligare. Hon har stött sig med tvänne sina söner och med sin ena sonhustru, under det den andra [80] undviker henne, så mycket hon kan. Hon har ingen medhållare mer än sin yngre son, som derigenom förlorat äfven det ringa anseende han egde. Hennes dotter, som alltid lefver med henne och ej har annan vilja än hennes, kan ej räknas. Alla äro brydda för henne, alla undvika henne. — Men jag lemnar er sjelf att döma, om *detta* kan vara en tröst för mitt hjerta. Jag vill ej längre dröja vid ett så obehagligt ämne. Baron Staël kan derom säga er mer, än jag skulle vilja».

»Jag går nu till min andra punkt. Uppförandet hos Frankrikes ministèr har synts mig lika mycket afvika från rättvisans principer som från nationens intresse och ifrån de statsmaximer, som i så många sekler varit giltiga. Jag kan ej medgifva, att det är rättvisa i att understödja rebeller emot deras konung. [81] Exemplet skall vinna allt för mycken efterföljd i ett tidehvarf, då man söker nedbryta alla myndigheters skrankor, dessa må vara hvilka som helst. — Men jag får väl gifva vika i detta stycke. Jag vet, att rättvisan olyckligtvis är den sista, som de store statskloke rådfråga, ehuru jag ej vill tillegna mig denna sed. Jag vill ej disputera emot ministrar, som, för ögonblicket egande den kungliga myndigheten sig anförtrodd, ej personligen i den samma äro intresserade såsom jag. Men äfven om jag tar saken från den politiska sidan, kan jag ej gilla kriget mot England. Då en *fullmyndig* konung företager ett krig, så fordras endera, först och främst att han är angripen, eller för det andra, att han har för

ändamål att göra eröfringar, eller för det tredje, att han personligt söker denna ära, som man är van att fästa vid vapenyrket. Men Frankrike är ej angripet, det skall förstöra sin handel utan att göra eröfringar, och dess konung är olyckligtvis en furste utan upphöjelse i själen. Dock, låt vara att en brytning varit oundviklig; hvarför dröja med att göra den? Hvad är orsaken till konungens af Preussen lycka i nästan alla hans företag? Det är den häftighet, hvarmed han angriper sin fiende. Frankrike var beslutet till kriget; hvarför ej blockera engelska hamnarna? Ett hastigt anfall skulle der utbredt förskräckelse..... Under det engelska angelägenheterna sysselsätta franska ministrarne, förlora de det tyska rikets alldeles ur sigte. Deras uppförande i detta afseende, ehuru ej mindre tadelvärdt, är likväl lättare för mig att begripa. Drottningen i Frankrike är kejsarens syster. Maurepas vill ej ännu en gång bli exilerad; och hvad herr de Vergennes' lilla själ angår, så känner jag den nog sedan sex år tillbaka, nära på bekostnad af mitt lif och min krona. — Jag har skrifvit ett bref till konungen i Frankrike, hvaraf jag sänder er en afskrift. Ni ser, att jag söker låta honom inse hela vigten deraf, att han ej visar sig likgiltig för tyska riksförfattningens upprätthållande, ehuru jag undviker att utpeka den väg, som han borde följa. Baron Staël skall säga er de vilkor, som jag föreskrifvit för öfverlemnandet af detta bref. För öfrigt synes mig sakernas belägenhet nog gynnande. Frankrike borde förena sig med Preussen emot kejsaren. Kurfursten i Hannover vore då tvungen att förklara sig för wienska hofvet. En fransk armé borde gå öfver Rhen och fråntaga England Hannover och alla dess tyska besittningar, en annan borde anfalla Österrikiska Nederländerna. Kurfurstendömet borde man försäkra åt arfprinsen af Braunschweig, hvarigenom man på en gång skulle göra denne prins mäktig och för alltid skilja honom från England, som dermed ock vore söndradt från kontinenten. Braunschweigska huset, om det hade Frankrike att tacka för sin storhet, skulle blifva en nyttig bundsförvandt. Bremen och Verden borde återgifvas till Sverige, deras rättmätige egare. Frankrike borde få Österrikiska Nederländerna. Österrikiska huset, sålunda tillbakavisadt inom sina skrankor, skulle tvingas att återställa pfalziska huset [82], och tyska rikets lagar blifva skyddade».

»Det återstår mig att tala med er om edra enskilda affärer. Baron Staël har gjort mig en tafia af dem. De äro fasliga och ha förskräckt mig. Han skall säga er, huru stor min effort att hjelpa er är (fastän summan är måttlig), och huru våra finanser stå i detta ögonblick. — För att visa eder, huru mycket edra angelägenheter äro mig om hjertat, se här 4000 rdr specie i tre vexlar, såsom ren gratifikation! Jag hade önskat att kunna höja summan till det belopp, hvartill Staël uppgifver edra skulder, men det har varit omöjligt. Emellertid, för att lemna er ännu ett bevis af mitt deltagande, sänder jag er ett kreditiv på Hasselgren [83], som berättigar er att lyfta ytterligare 4000 rdr, men hvaraf ni blott eger att göra bruk i högsta nödfall. Liljencrantz' promemoria skall säga er, huru denna summa skall godtgöras af statskontoret. Efter att sålunda ha lemnat den hjelp, som eder belägenhet fordrar, tillåt mig att uttrycka, huru mycket detta smärtar mig, och att bedja er egna mer vård åt edra affärer och i synnerhet att undfly dessa förskräckliga förluster på spel. Baron Staël kan säga er, huru många vändningar behöfts för att dölja för baron Liljencrantz verkliga orsaken till edert obestånd. Det är min vänskap för eder, som förmår mig så att tala.» [84]

Riksdagsberedelser

Konungen hade år 1772, då han efter revolutionen och den nya regeringsformens antagande åtskilde ständerna, muntligen till dem yttrat, att han hoppades återse dem om sex år. Tiden var inne och syntes så mycket mer gynnande, som allt ifrån den 4 Juli 1778 förböner skedde i kyrkorna, i anledning af drottningens med lifsfrukt välsignade tillstånd. Grefve Ulrik Scheffer, rådfrågad, tillstyrkte riksdag.

»Jag har alltid varit af den tanken — skrifver han till konungen den 5 Sept. 1778 — att närvarande moment är det enda, då ständernas sammankallande kan ske utan fara. E. m:t, vägande skälen för och emot, synes ock finna vågskålen luta till förmån för ett jakande svar. Aldrig ha allmänna sakerna i Europa varit i en för oss fördelaktigare ställning, och med undantag af Danmark, som ensamt ej mycket betyder, tyckas alla så sysselsatta med sina egna angelägenheter, att de ej ha tid att tänka på Sveriges. — Jag vill ej undersöka, om det slags löfte, som e. m:t gaf vid slutet af förra riksdagen, var formelt eller vilkorligt. Jag vet blott, att detta löfte lugnade allmänheten och lugnade e. m:ts grannar. Det är lyckligt, att omständigheterna nu sammanstämma för detta löftes uppfyllande . . . Vid en omständighet kan jag ej undgå att lägga stor vigt, nämligen den konversation, som jag förlidet år hade med grefve Panin. Ryssland vill ha bevis derpå, att e. m:ts regeringsform grundar sig på *ständernas* medverkan. Det frågar litet efter graden af denna medverkan, men principen, en gång offentligen erkänd, skall förbinda Ryssland att lemna denna regeringsform för alltid ofredad. — Härtill kommer lyckan af drottningens välsignade tillstånd. Hvad det inre angår, så förtjenar det ostridigt den allvarligaste uppmärksamhet. Det finnes utan tvifvel ett visst missnöje, hvars orsaker äro e. m:t troligen kända. Men jag tror det ej vara af den beskaffenhet, att det skall störa riksdagen. — Det är först och främst angeläget, att provinserna få tillräcklig tillgång på bränvin, hvarpå för närvarande är nästan allmän brist. Folket har på god tro utlevererat sin bränvinsredskap, det trodde sig få bränvinet för billigt pris, det är uppbragt att se sig bedraget i denna förhoppning, och det sätter i tillgången på bränvin sin lycka. För det andra är högst nödvändigt, att Liljencrantz gör liqvid med banken för de summor, som statsverket är den skyldig. Banken beror endast af ständerna. Detta är kungliga myndighetens enda svaga sida; och ingen ting kan hindra ständerna att angripa en operation, i hvilken de finna formelt stipulerade förbindelser ouppfylda. Realisationen skall blifva ett bland de vackra monumenten af e. m:ts regering. Men den har mäktiga fiender. För det tredje synes mig, såsom några artiklar i Gustaf Adolfs både riksdagsordning och riddarhusordning ej rätt voro passande för våra tider. Väl vore, om e. m:t ville göra några förändringar och på förhand bestämma sina idéer i detta afseende. Jag tror ej, att e. m:t vill låta prinsarne vara till städes [85] eller begära deras tanke vid ständernas öfverläggningar. Strands [86] memoire visar, att detta bruk blifvit aflagdt. Det skall kanhända möta mycken svårighet att nu införa de tre *klasserna* på riddarhuset. I fall detta skulle utdraga riksdagen, blir frågan, om e. m:t skulle vilja lemna saken i det skick den är eller återkomma till den af Gustaf Adolf införda ordningen. Slutligen blir nödigt att taga sitt parti angående talmansvalen i de tre stånden [87], ty hvad landtmarskalkens tillsättande angår, så är det icke underkastadt tvifvel. I allmänhet bönfaller jag, att e. m:t på förhand ville fastställa det mekaniska af riksdagens gång. —- Hvad angår de ord i riksdagskallelsen, som i minnet återkalla e. m:ts gifna löfte, så finner jag dem väl placerade.» [88]

Vid samma tid som riksdagskallelsen utfärdades, har konungen på Drottningholm börjat en dagbok, som innehåller åtskilligt om beredelserna till riksdagen, men afbrytes före ständernas sammanträdande. Ur denna, än på franska, än på svenska författade dagbok meddela vi här några utdrag, betecknande för de grundsatser, konungen den tiden både erkände och hyste för

rikets första stånd, eller rättare de första uti detta stånd, från hvilket sedermera omständigheter, mer än böjelse, söndrade honom:
»Kallelsebref ha blifvit utfärdade till ständerna att sammanträda. Riksdagsordningen af den 6 Juni 1626 [89] är nu föreskrifven regel för adeln, sedan 39 § af 1772 års regeringsform upphäft alla ifrån 1680 ditintills gällande grundlagar och återstält dem, som förut voro antagna. Den fastställer trenne klasser och upphäfver således den demokrati, som regerade inom riddarhuset, och som gjorde, att rikets första stånd liknade en illa upptuktad hop, utan kännedom af sin rätt och sitt intresse, utan förmåga att försvara dem eller att upprätthålla sin värdighet och sitt företräde emot de tre stånden, hvilkas afundsjuka alltid förenat dem till inkräktning på adelns rättigheter. Inrättningen af klasserna erbjuder fördelen af en viss gradation, som, då den skiljer de titulerade och lysande familjerna från den unga adeln, förhindrar den oordning, som blandningen af olika börd med sig förer. Ty i ett väl regleradt samhälle måste man sätta en bom för de smås ärelystnad. Likgiltigheten för börd eller för de utmärkelser, våra förfäder infört till att skilja de förnämsta från folket, är blott vacker såsom spekulation, i praktiken nästan alltid omöjlig. Denna jämlikhet kan blott existera i en demokrati eller under en despotism, der det blott finnes en herre och slafvar. Också ha våre störste konungar blott velat bibehålla en laglig och tillräcklig makt; de ha ej sökt det oinskränkta väldet. Derför ha de uppehållit adeln. Sådant var Gustaf Adolfs och Karl X:s tänkesätt. De konungar, som hafva eftersträfvat en makt utan skrankor, hafva alltid arbetat att skada adeln, såsom Karl IX och Karl XI. Den siste lyckades. Hvad har derpå följt? Konungamaktens fall, demokratiens öfvervigt — och rikets fullkomliga förstöring, om ej Försynen genom en utomordentlig händelse hade frälsat det.»

»Underståthållaren (baron Axelson) kommer från Stockholm och berättar, att publikationen om riksdagen blifvit med mycken glädje emottagen. Somlige säga: *han höll ändå ord*; andre: *det hade vi ej väntat*. Underståthållaren talte om, att Rosén [90] bör uteslutas från (Stockholms) konsistorii riksdagsmän genom Nensén [91] eller Båld [92]. Ibland borgerskapet troddes Ekerman [93] bäst. —- Ingen af borgmästarne anses tjenlig. — Gamle öfverståthållaren Rudbeck talar nu mycket moderat och om idel enighet.»

»Franske ambassadören [94] har berättat för mig en konversation med danska ministern baron Gyldencrone i ett ämne, hvaröfver Bernstorff ålagt den sistnämde att sondera min ministèr, nämligen om jag skulle vara böjd att förena mig med Danmark i några kraftiga mått och steg till skydd för vår handel emot engelska kapare och i detta ändamål låta några skepp gemensamt kryssa i kanalen. [95] Jag svarade grefve d'Usson, att jag var honom förbunden för förtroendet, att de kraftiga klagomål, jag låtit framställa hos engelska ministèren, borde komma mig att hoppas ett gynnande svar och tillräcklig ersättning, att danska hofvets proposition kunde vara fördelaktig, om man någonsin kunde lita på detta hof, men att jag emellertid ville tänka derpå och tala derom med grefve Ulrik Scheffer.»

»Måndagen den 14 Sept. Schröderheim [96] kommer från staden och säger mig, att Pechlin rest på landet, utan att tro på ryktet om riksdag. Sebaldts utnämning (till justitieborgmästare) hade fullkomligt nedslagit modet hos resten af faktionen [97], som på honom satt sitt hopp; men att nu allt skulle gå lugnt.»

»Tisdag den 15. Riksrådet Sparre kommer från staden och berättar om valen af Stockholms riksdagsmän ibland prester och borgare. Af de förra äro Wingård [98] och Nensén valda. Valet har skett i Roséns och Celsii [99] frånvaro. Allt har gått tyst. Äfven Wijkman håller sig stilla.»
»Onsdag den 16. Bestämde uppvaktningen för det väntade barnet. Pagerna spelte *Skeppar Rolf* af Hallman [100], en parodi på Birger Jarl [101]. Hallman spelte sjelf hufvudrolen.»

»Torsdag den 17. Baron Manderström [102] kommer från staden. Riddarhusdirektionen har, i anledning af mitt bref af den 9 September, resolverat att låta göra utdrag ur ridderskapets och adelns protokoll ifrån 1626 till 1680 om allt hvad som varit praktiseradt. Han sade mig, att andra klassen knappt skall gå till fjorton. [103] Det första blir att öka denna klass, som kan ske på tre sätt: endera, att första klassen delas i två, så att grefvarne utgöra en och friherrarne den andra tillika med de fjorton, som kostnadsfritt upphöjas till friherrlig värdighet, eller att alla familjer, som 1626 fått säte utom nummer, flyttas i andra klassen tillika med alla de af tredje, som kunna bevisa sig härstamma af serafimerriddare eller kommendörer af Nordstjernan eller svärdsorden; eller, slutligen, att alla de af tredje klassen, som ega något *fideikommiss*, blifva på min nomination i andra klassen uppflyttade. De båda sista alternativen äro mest i andan af Gustaf Adolfs riddarhusordning. Vilkoret af förmögenhet blefve blott gällande för denna gången. Andan af Gustaf Adolfs riddarhusordning är, att första klassen skall vara titrerad, den andra klassen illustrerad och den tredje bestå af menige adeln. Det första af de tre alternativen vore förmånligast för konungamakten. Grefvarne skulle bli charmerade att göra en klass för sig. Andra klassen skulle finna sig smickrad af barontiteln o. s. v. — Men det är endast kungamakten, som skulle vinna på denna tillställning.»

»Fredagen den 18. Schröderheim kommer från Vesterås, der han råkat hertig Fredrik, som blifvit mycket bestört öfver riksdagstidningen och (trott), att anledningen varit hvad som tilldragit sig mellan enkedrottningen och mig, hvaröfver han skall varit mycket orolig. Ryktet om hans delaktighet i enkedrottningens brott och den kallsinnighet, som är emellan honom och mig, ha gjort prinsen högst opopulär. I Vesterås har man knappt velat gifva hans folk inqvartering. Till middag hos biskop Benzelstierna. Der proponerades en skål för *rikets hopp*, hvilken hertigen ock drack; men med möda. Biskopen beklagade mycket, att historien emellan enkedrottningen och mig vore i hvar mans mun, och att hon utspridt hvad hon snarare borde gömma. Riksdagsvalen i Vesterås stift skola gå bra.»

»Lördagen den 19. Goda nyheterom riksdagsmannavalen i Stockholms stad.»

»Söndagen den 20. Hertigen af Östergötland kommer till Drottningholm, sedan han förut varit hos enkedrottningen. Mycket embarasserad vid mötet med konungen.» — Här afbrytes denna dagbok.

1778 års riksdag

Riksdagen år 1778 var ett politiskt skådespel, som Gustaf III gaf verlden och sig sjelf. Att han med omsorg derpå beredde sig, visa flera uppsatser af hans hand, om hvad som vid tillfället vore att iakttaga. Den utförlighet, hvarmed allt det ceremoniela behandlades, röjer den kärlek konungen hade för detta slags representation. — För öfrigt var han långt ifrån att derför öfverse det väsentliga. Men för hans lifliga inbillning förvandlade sig hvarje akt af hans politiska lefnad ovilkorligen i ett skådespel. Man måste öfver allt skilja föreställningen och verkligheten. Den illusion, som i lifvet förblandar bägge, må i allmänhet vara en svaghet. Hos starka karakterer med en eldig imagination, som hänför både dem sjelfva och andra, är den en del af deras kraft, ehuru, der den får öfvervigt, förderflig; och på skilnaden emellan illusion och verklighet har Gustaf III gått under.

Han stod framför sin första riksdag — den första efter revolutionen — den, på hvilken de år 1772 öfverraskade ständerna skulle frivilligt och tacksamt besegla hans verk. Naturligt var, att alla de ljusa sidorna af detta med förkärlek skulle framhållas; och de framstälde sig sjelfva. Jämförelsen med det förflutna var otvifvelaktigt till det närvarandes fördel. Framtiden var, såsom vanligt, oviss. Men man hade åtminstone önskat de säkerheter derför, som mensklig försigtighet kan bereda. I detta afseende litade konungen för mycket på det närvarande, och den obestämdhet, hvari sjelfva författningen hölls, lemnade spelrum nog för fruktan och dolda missnöjen. Redan riksdagskallelsen framställer skilnaden emellan förra riksdagar och denna. — »Då vi utur rikets handlingar — säger konungen — så i äldre som nyare tider fått inhemta, huruledes edre allmänna riksmöten sällan skett i andra afseenden än att hjelpa rikets tarfvor, ofta i tryckande omständigheter och med eder stora enskilda känning, så kunne vi ej annat än röna den innerligaste tillfredsställelse inom oss sjelfva att ändtligen hafva uppnått den tid, då eder sammankomst kan beramas i den enda afsigt, att I med oss mågen få glädja eder öfver fäderneslandets lyckliga belägenhet.»

Ständerna sammanträdde den 19 Okt. i Stockholm. Följande ur konungens tal vid riksdagens öppnande må anföras: »Då vi på detta rum sista gången åtskildes, lofvade jag att efter sex år eder åter sammankalla. Sex år äro nu förflutna efter edert senaste riksmöte, och utom den glädjen, jag alltid hyser att se eder, mine käre undersåtar, inför tronen församlade, njuter jag en innerlig tillfredsställelse, då jag här emottager eder, utan att behöfva anlita eder hjelp och understöd till rikets behof. Fast utgifterna varit stora och behofven trängande, har dock en försigtig hushållning tillåtit mig att åter sätta riket i försvar och anseende. I påminnen eder uti hvad skick I lemnaden mig riket. Af de berättelser, jag låtit författa, skolen I finna, om mitt bemödande varit fruktlöst att återställa skick och ordning. Ståndaktighet i beslut och trofasthet i löften hafva bibehållit freden och skingrat de moln, som hotade att störa rikets lugn; och jag emottager eder i fred och ro, då de öfriga makter i Europa dels äro redan i örlig försatta, dels rusta sig att krig emotstå. Jag har ej åsidosatt att bibehålla de gamla förbund, som i så långliga tider sammanbundit riket med dess trognaste och naturligaste bundsförvandter. Och jag har med personlig bekantskap stärkt de blodsband, som mig förena med rikets mäktigaste granne. Jag eger en vän i en prinsessas person, som, på alla sidor med Svea konungablod befryndad, uppväcker samtidens förundran och bereder sig efterverldens vördnad. Detta lugn, denna stillhet är ej endast mitt verk. I och edre hemmavarande medbröder hafva på det högsta dertill bidragit igenom eder enighet, eder vördnad för lagarne och eder lydnad för de bud, jag föreskrifvit till eder egen välgång, till fäderneslandets lycka. Och det är ej för mig en ringa tillfredsställelse att se Sverige igenom sin enighet, sin vördnad för lagarne gifva Europa äfven så hedrande efterdömen, som det, tyvärr, igenom oordning och inbördes tvedrägt ofta uppväckt och retat dess ärelystnad. Om bibehållandet af rikets utvärtes aktning varit mig angeläget, har dess inre förkofring ej kräft mindre sorgfällighet. Rättvisans befordran har varit

mitt första syftemål. Jag har sökt handhafva den både med stränghet och lämpa. Nya domstolar hafva blifvit inrättade [104], der de gamla ej varit tillräckliga, och de gamla rättade, då de afvikit från lagen [105]. Invärtes hushållningen är befrämjad både med uppmuntran och nya inrättningar [106]. Der höfdingadömen varit för vidlyftiga, hafva de blifvit delade [107], durchfarter öppnade, de gamla återstälda i deras förra skick, och nya dels började, dels påtänkta [108]. Åkerbruket är i tilltagande, och om jorden under er senaste sammankomst syntes neka sin skörd, har Försynen nu på ett besynnerligt sätt visat sin nåd emot riket, och man finner nästan intet exempel af en så ständig och ymnig välsignelse, som i dessa senaste åren. — Af de berättelser, edre fullmäktige i banken lära eder gifva, och af hvad jag vill meddela edre medbröder i utskottet, skolen I finna, att en äfven så stor som angelägen förbättring i detta verk sig tilldragit. Jag har ej allena dertill bidragit. De män, jag till detta granlaga verk [109] nytjat, hafva genom sina mogna råd och oförtrutna bemödanden gjort sig till både medborgares och efterkommandes erkänsla värdige. Rikets krigsmakt både till lands och sjös har ej blifvit utur akt låten, och lären I äfven i denna delen finna en märkelig förkofran. Om alla brister ej på så kort tid kunnat botas, om mycket ännu återstår, så påminnen eder, att konungar äro menniskor, och att tiden endast kan slutligen bota de sår, som tiden gjort. I finnen mitt hus förökadt med en prinsessa [110], som gör en af dess största prydnader, härstammande, liksom jag, af den store Gustaf Vasa, och som, ehuru utländsk född, redan alldeles svensk, har blifvit ett nytt föreningsband emellan mig och en kär broder: en broder, hvars dygder, tillgifvenhet för mig, kärlek för fäderneslandet ofta lindrat mina bekymmer och lättat den tunga regementsbördan, och hvilken, alltid lika i alla omskiften, aldrig afvikit för hvad orsak, huru smickrande hon vara må, ifrån den skyldighet, som honom binder vid fäderneslandets lugn och välgång, samt de förtroende- och vänskapsband, hvilka oss ifrån spädaste åren förenat. Detta tänkesätt, jag för en kär broder hyser, har af alla mina gerningar ej kunnat undfalla eder, men det är för mitt hjerta en innerlig fägnad att kunna det för hela nationens ögon ådagalägga och det i edert sköte anförtro. Riket, återställdt i ro, njuter nu ett fullkomligt lugn både inom och utom dess landamären, och den Högstes hand, som på ett så besynnerligt sätt beskyddat detta rike, som ofta dragit det utur de största faror, synes nu på ett märkeligt sätt vaka öfver vårt tillkommande öde och befästa tronen för långliga tider. Mitt hjerta för eder, gode herrar och män, är af eder kändt. Född Svensk, har jag från de spädaste åren älskat mitt fädernerike, och sedan Försynen upphöjt mig på min faders tron och satt styrseln i mina händer, har mitt första syftemål varit att öfvertyga eder, att jag anser mitt folk som mina barn. Då allt pålägger mig denna skyldighet, som konung, som medborgare, huru mycket mera blifver den icke ökad, då jag nu snart som fader får arbeta för mitt barns arfrike! Få dagar återstå, till dess jag hoppas i edra armar kunna anförtro den, hvilken Försynen mig gifvandes varder till min ålderdoms tröst och min trons stöd» . ..
Talet utsades med rörelse, ända till tårar.

Kronprinsens födelse

Den 1 Nov. föddes en tronföljare, som den 10 följande i dopet, hvarvid rikets ständer voro faddrar, erhöll namnet Gustaf Adolf — Huru vansklig är ej ögonblickets lycka! Huru förvillande det sken den, i synnerhet från höjderna, kring sig sprider! — Riket genljöd af fröjdebetygelser, så öfverflödande, att äfven den olycka, som inträffade vid den offentliga förplägningen. som gafs folket på Norrmalms torg i Stockholm [111], och hvarvid många förlorade lif eller lemmar, ej dämpade den allmänna glädjen. I ett bröst var den från början förgiftad, nämligen i konungens eget. Hans egen mor hade angående detta barns börd yttrat misstankar, hvilka, så inom som utom riket, ej blefvo obekanta. Vi skola tids nog till dem nödgas återkomma. Här må detta yttrande vara nog, att allt visar, det konungen sjelf trodde sig ega rätt att njuta en faders glädje.

De loford, hvarmed han i sitt tal öfverhopade sin bror — liksom till ersättning för betagna förhoppningar —, väckte lika mycken uppmärksamhet, som den fullkomliga tystnad han iakttog om hertig Fredrik. Också hade den yngre brodern öppet tagit moderns parti.
I en egenhändig anmärkning angående riksdagens öppnande säger Gustaf III: »Man har remarkerat det skickliga sätt, hvarpå konungen i sitt tal skilt de angelägenheter, som han ej kan afgöra utan ständernas medverkan, från dem, öfver hvilka han blott begär deras råd. Denna distinktion är ganska väsentlig i synnerhet vid en riksdag, som är den första efter upplifvandet af de gamla regeringslagarne. Allt har vid ständernas första sammanträde försiggått på samma sätt som i Gustaf Adolfs och Karl X:s tider. Konungen har äfven begagnat sig af den gamla silfverklubban, som Sveriges gamle konungar vid sådana tillfällen nytjade för att imponera tystnad. Om måndag [112] skall adeln samlas för att med konungen uppgöra klassfördelningen på riddarhuset. Tredje klassen tyckes ganska orolig. Alla menniskor vänta på utgången af denna seance för att deraf döma till riksdagens lynne» . . .
Oron hos riddarhusets tredje klass var naturlig nog. Den var den vida talrikaste, den hade, så länge den röstning *per capita* gälde, som frihetstiden införde, varit hufvudsätet för den adliga demokratien, som herskade inom riddarhuset. Denna skulle nu gifva vika för den aristokratiska syftning, som utmärkte riddarhusets första inrättning, och som lade öfvervigten hos de få äldre familjerna af de båda högre klasserna. Redan i riksdagskallelsen hade Gustaf Adolfs riddarhusordning af konungen blifvit åberopad, såsom numera för adeln åter gällande. Han räknade den ibland de äldre lagar, som revolutionen år 1772 åter hade upplifvat. Också tillät han i adelns nämda session, som hölls på rikssalen, under honom sjelf såsom ordförande, ingen diskussion om giltigheten af 1626 års riddarhusordning i det hela. Endast angående de förändringar, som, med bibehållandet af principen, tiden gjorde nödvändiga vid verkställandet, ville han inhemta ridderskapets och adelns tanke. Följande förändringar blefvo, i enlighet med konungens propositioner, antagna: 1. Att ätterna för evärdliga tider skulle representeras af den äldste inom hvarje ätt, såsom *caput familiæ*, och af hans äldste son efter honom och så vidare enligt förstfödslorätten [113], så att val endast skulle inträda, då ättemannen var frånvarande i rikets tjenst, var ibland rikets råd eller hade annat laga förfall. [114]
2. Att, emedan andra klassen på riddarhuset nedsjunkit i antal ända till blott sexton ätter, den skulle förstärkas genom 300 de äldsta ätterna ur tredje klassen och med alla kommendörer af svärds- eller nordstjerneorden samt deras manliga afkomma. På förfrågan, huruvida detsamma ej skulle gälla om kommendörer af den genom konungen sjelf stiftade *vasaorden*, svarades, att de blifvit uteslutne, emedan detta vore det enda kommendörsband, som kunde tilldelas ofrälse män. — De öfriga punkterna innehålla närmare bestämmelser angående sättet att votera inom hvarje klass. Hela öfverläggningen försiggick i konungens närvaro på rikssalen. Öfverste Gyllensvahn vågade hemställa, om ej propositionerna kunde få remitteras till adelns öfverläggning på ståndets vanliga samlingsrum. På denna hemställan följde intet svar. Men vid en följande adelns session, som hölls med lika högtidlighet i konungens närvaro på rikssalen, uppstod vid justeringen af förra sessionens protokoll landshöfdingen baron Johan Abraham Hamilton [115] med den anmärkning, att Gyllensvahns yttrande borde utgå ur protokollet, emedan det innehölle en tvetydighet, likasom kongl. maj:t skulle på något sätt ha velat inskränka adelns fria öfverläggningsrätt. Hvilken ton Toll redan tog sig, kan inhemtas deraf, att han nu påstod, det Gyllensvahn borde för sådant allvarligen straffas. Konungen förklarade, att Gyllensvahns ord borde qvarstå såsom ett bevis, att i Gustaf III:s tid det varit svenske män lofgifvet att inför tronen fritt få yttra sina tankar angående de ärenden, som vid ett riksmöte dem blifvit till öfverläggning meddelade: — ett yttrande, som gjorde ett lifligt intryck.

Så var riddarhuset förvandladt. Förändringen visade sig likväl snarare uti en förminskad vigt af det hela, än i någon ny verklig styrka gifven åt aristokratien inom riddarhuset. Dennas åter

upplifvade forna betydelse var i alla afseenden endast skenbar; mer än kanske konungen, som var svag för det aristokratiska skenet, sjelf i ögonblicket af denna förändring insåg. Man *gör* ej aristokratier. Att vilja från tronen skapa dem medelst förordningar, är första tecknet till deras förfall. Skenet godtgör ej bristen på verklighet. Och man kunde nästan säga detsamma om alla de rättigheter, som ännu i regeringsformen voro ständerna lemnade.

Enligt *Gustaf Adolfs riddarhusordning* nämde konungen landtmarskalk. Han öfverlemnade nu den gamla landtmarskalksstafven till friherre Hugo Herman von Saltza, och i den ed, som den nye landtmarskalken affordrades, blef infördt, att han äfven hade att ställa sig *riksdags-ordningen* af d. 24 Januari 1617 till efterrättelse. Denna, egentligen ett kort ceremoniel för de gamla korta riksdagarne, men hvilket i afseende på propositioner, öfverläggningar och beslut tilldelade konungen en ännu större makt, än Gustaf III uti 1772 års regeringsform hade sig förbehållit, var således äfven *en af de gamla lagar*, som befunnos återupplifvade. Enligt densamma var ärkebiskopen [116] talman ej blott för prestestånd et (hvartill han nu äfven af konungen nämdes), utan vid gemensamma sammankomster på rikssalen äfven för alla de tre ofrälse stånden. Borgare och bönder, om hvilkas ordförande den gamla riksdagsordningen ingen ting förmälte (ett bevis på deras forna obetydlighet), anhöllo nu derför — först bondeståndet, sedan borgareståndet —, att konungen *sjelf* ville utnämna deras talmän. Denna begäran villfors. [117] Redan förut hade konungen, med åberopande af Gustaf Adolfs riksdags-ordning, nämt bondeståndets sekreterare. Denne blef Elis Schröderheim, hvars skicklighet i ståndets ledning vid denna riksdag först förvärfvade honom konungens förtroende, som han sedan så länge åtnjöt. Riksdagen var ej långvarig och kanhända vigtigare genom hvad den förteg, än genom hvad den uttalade. Ständernas verkliga tanke om 1772 års regeringsform kom ej i dagen; knappast konungens egen. Det var ett försök å ömse sidor. Det har blifvit nämdt, att den nya regeringsformen från början i flera afseenden var obestämd. — Denna obestämdhet blef snarare ökad än minskad. Man visste ej rätt, hvartill man hade samtyckt. Alla *efter* år 1680 såsom grundlag gällande stadgar hade genom regeringsformens 39 § blifvit *upphäfda*. Att de, som före denna tidpunkt varit gällande, dermed skulle anses *upplifvade*, följde ej egentligen af den tystnad, hvari de blifvit lemnade. Emellertid såg man konungen draga denna följd. I den korta *konungaförsäkran*, som han nu för framtiden lät ständerna bekräfta, heter det: »att Sveriges gamla lagar, sådane de före 1680 varit, blifvit genom fundamentallagen af den 21 Aug. 1772 till deras väsentligaste delar *återställda*». Gustaf Adolfs riddarhusordning och riksdagsordning framstodo plötsligen såsom ännu gällande grundlagar. Den förra förändrade med ett slag hela riddarhusets inrättning [118]; den senare, som åberopades i landtmarskalkens och talmännens nya edsformulär, hotade med ännu större förändringar. Den tillät endast öfverläggning på riksdag öfver de af konungen sjelf gjorda propositioner, och den berättigade honom, om ständerna voro skiljaktiga i sina resolutioner, att deraf taga hvad bäst honom syntes.

Den 31 Okt. meddelade konungen ständerna på rikssalen sina propositioner i flera lagfrågor. Dessa utmärktes alla af tidehvarfvets upplysning, som började mildra de positiva lagarnes hårdhet genom afseende på naturlig rättvisa och billighet. Gustaf III, som efter sin revolution hade afskaffat tortyren, framgick på samma bana vid 1778 års riksdag genom sina propositioner: om *moraliteten i lagen och hvad i lagen han finnas, som uppmuntrar angifvare och störer ärlighet och förtroende* — om *mildring af dödsstraff för barnamord samt några andra brott och missgerningar* [119]— om *preskription i brottmål* eller stadgande af en tid, hvarefter brottmål ej mera få åtalas — om inskränkning af *de viten och böter, som domare och exekutorer af egen åtgärd och dom tillfalla* — samt att *andra brott icke må beläggas med straff af ärans förlust än de, hvilka uti sig innefatta infami eller nedrighet och skam*. De i följd deraf i allmänna lagen af konungen föreslagna förändringar blefvo af ständerna i det mesta

antagna. Men liksom för att försöka, om det initiativ i lagfrågor, som 42 § af regeringsformen äfven åt ständerna förbehöll, verkligen stod dem öppet, gjorde ständerna sjelfva en proposition i samma anda om religionsfriheten och de vilkor, hvarunder den i riket kunde åtnjutas. Den blef af konungen bifallen och föranledde toleransediktet af den 24 Januari 1781. [120]

Att konungen verkligen önskat inskränka ständernas öfverläggningar till de af honom sjelf föreslagna ämnen, följer också af ett egenhändigt koncept till *riksdagsordning* år 1778, som finnes bland hans papper, och hvars 12 § innehåller: att »rikets ständer på riksdag ingen ting annat ega att afhandla och föredraga, än hvad dem af konungen proponeradt varder».
Inom den tredje, med förändringen af riddarhuset mest missnöjda klassen af adeln fingo dessa väckta farhågor slutligen en tolk. [121] Kongl. sekreteraren Hummelhielm [122] begärde i ett memorial af d. 19 Jan. 1779 upplysning om, huru riksdagsordningen af år 1617 och 1772 års regeringsform skulle kunna förenas, då enligt den senare rikets ständer deltaga i lagstiftningen med konungen, hvarvid deras röst endast kunde bestämmas genom ståndens pluralitet, men den förre gifver konungen rätt att, i fall af ståndens olika meningar, antaga hvad honom bäst synes. Memorialet blef liggande på adelns bord och förmentes ha påskyndat riksdagens afslutande. Men i konungens koncept till svar på ständernas utlåtande öfver hans propositioner säger han: »Hvad angår de ämnen, hvari rikets ständer stannat i särskilda meningar och ej kunnat sig förena till ett beslut, så blifver detta i sitt förra skick och gamla lagen i dessa stycken bibehållen.» Svårigheten var således för denna gången undanröjd, och konungen kunde ändå sägas ha öfvat sin decisionsrätt enligt Gustaf Adolfs riksdagsordning; men detta skulle framdeles föranleda fordran af en allmän förklaring, *huru ständernas röster borde beräknas*. [123]

Det var svårt att vid denna riksdag placera ett *nej*. Man hade tillhopakommit för att bifalla och loforda. Det nya regeringssättet var ännu i sin första blomma, det gamlas hågkomster ej långt undan och farliga att väcka. I allt hvad konungen på den korta tiden uträttat öfvervägde vida det goda; och den allmänna rösten erkände det. Hvarom skulle man tvista med honom? De förnämsta tvisteämnena hade han genom afgörande på förhand satt utom diskussion. Högtidligheterna vid kronprinsens födelse, döpelse, ständernas fadderskap, drottningens kyrktagning m. m. lemnade dessutom vid detta korta riksmöte föga rum för annat än högtidliga tal. Konungens lagpropositioner voro billiga. Och, slutligen, han fordrade ingen ny bevillning. Man kan föreställa sig de gamle partichefernas förlägenhet. De sökte med flit dunkelhet ibland riksdagshopen. En enda höjde hufvudet varsamt, den störste från den nyss förflutna tiden, den gamle *Axel Fersen*, — men endast för att åter draga sig tillbaka.
Det var vådligt att tala om de *båda statsmakterna* på en tid, då den ena, nämligen *ständerna*, så nyss varit allt och den andra, nämligen *konungen*, så nyss varit intet; och förhållandet numera i det närmaste var omvändt. En handsbredds grund för en liten demonstration fans likväl öfrig. Med allt hvad ständerna förlorat, egde de likväl *banken* qvar, och den var så mycket mera deras, sedan konungen genom sin realisation skilt den från statens och sin egen drätsel. Grunden för debatten var således i visst afseende en af konungen sjelf förunnad och derigenom för motståndaren föga gynnande. Men den var den enda, och man beslöt att åtminstone känna sig för. — Den 17 Nov. uppläste grefve Axel Fersen på riddarhuset sitt memorial angående en instruktion för bankoutskottet. Denna instruktion, sade han, hade merendels varit innefattad i den, som ständerna för deras *sekreta utskott* brukat utfärda. Någon särskild instruktion för bankoutskottet hade icke förr behöfts, då detta utskott endast blifvit af sekreta utskottets egna ledamöter formeradt. Men som numera ett bankoutskott kommer immediate att höra under riksens ständers plena, lärer ock vara nödigt, att en särskild instruktion blifver bankoutskottet meddelad; hvars innehåll, i sju moment, också nu af grefven

föredrogs. Instruktionen innehöll, att ingen förändring i författningarna angående bankolån, inga nya utvägar och medel till realisationens upprätthållande, ingen disposition af bankens vinst, ingen tillökning i bankens stat kunde ske utan anmälan hos riksens ständers plena och med deras minne och bifall. Skulle utskottet någonsin vilja företaga något, som mot dessa föreskrifna punkter stridde, så egde hvarje dess ledamot rättighet att, utan afseende på den aflagda tysthetseden, sådant i sitt stånd anmäla och vare ståndets förtroende förlustig, om han deremot handlar. — Instruktionen blef genast af adeln bifallen och samma förmiddag remitterad till bägge öfriga stånden, som voro garanter af banken, nämligen preste- och borgarestånden, samt af dem likaledes strax antagen.

Saken hade allt utseende af en anlagd öfverraskning. Så verkade den äfven på konungen, som tog den så lifligt, att han i första ögonblicket synes ha tänkt på någon häftig åtgärd, hvilken dock uteblef vid lugnare besinning. — Jag finner ibland hans papper [124] början till en konungens berättelse härom — ställd, jag vet ej till hvem — men skrifven, såsom man ser, någon tid efter riksdagen. Den saknar slut och upplösning. Men hvad som finnes är märkvärdigt nog att till sitt innehåll meddelas. ». . . Hittills — heter det — hade allt gått lugnt. Inga partichefer, hvarken nya eller gamla, hade visat sig på scenen. De tvänne stora ändamål, som jag föresatt mig, voro vunna: utnämnandet af talmännen, nu frivilligt och för alltid öfverlemnadt åt konungen, och antagandet af Gustaf Adolfs riddarhusordning med de återställda klasserna bland adeln. Jag hade till och med haft den lyckan att draga parti af den smula opposition, som visade sig, och hvarvid mitt förhållande, emedan det framkallades af en oförutsedd anledning, gjorde så mycket fördelaktigare intryck. [125] Jag hade visat moderation, och det är säkraste medlet att vinna bifall. — Ni skall få se, att jag gjort väl i att längre öfva denna dygd, som är så nödvändig för den kungliga myndigheten i stora folksamlingar, i synnerhet då de af sig sjelfva äro böjda för stillhet, då deras inbillning tror kungamakten stark och friheten svag, och då klokheten fordrar att lugna folket i afseende på dess rättigheter och närmare fästa det vid den regering, som det underkastat sig af trötthet, af entusiasm eller af fruktan. Ni skall se, säger jag, huru jag med den största oförsigtighet var på vägen att skämma bort en så god början, att störa rikets lugn och att åter upplifva partierna, som jag tillintetgjort vid revolutionen, då jag förnekat mig att hämnas mina egna, min familjs och statens af dem lidna oförrätter. Man underrättar mig tisdagsmiddagen [126], att grefve Fersen i ett memorial på riddarhuset projekterat en instruktion för bankoutskottet, att den hade gått igenom och blifvit remitterad till de bägge andra stånden. Jag fästade i början ingen uppmärksamhet dervid, i synnerhet som landtmarskalken hade sagt mig aftonen förut, att grefve Fersen för följande morgonen med honom begärt ett samtal angående en instruktion, som det vore nödigt gifva åt bankoutskottet. Jag såg deri ingenting utomordentligt och trodde, att ingen opponerat sig mot remissen till de andra stånden, emedan instruktionen endast var ett upprepande af gamla formulär. Jag förblef i denna tanke, tills jag på eftermiddagen emottog Liljencrantz, som kom ganska allarmerad öfver hvad på förmiddagen hade passerat. Han hade ej instruktionen, men sade mig innehållet, och att genom ett af dess moment det tilläts hvarje bankoutskottets medlem att anmäla i ståndens plena, om i utskottet några beslut togos, stridande mot bankens väl och säkerhet. Det var att borttaga all hemlighet ifrån denna institution, hvars kredits bibehållande fordrar tystlåtenhet. Jag tillstår, att jag hade möda att tro det, och sade honom, att jag ej kunde föreställa mig, att landtmarskalken skulle tillåtit föredragandet af ett dylikt projekt på riddarhuset. Han svarade, att han var lika förundrad som jag, men att han trott, det jag hade sett landtmarskalken aftonen förut, och att allt hade skett med mitt samtycke, emedan alla riksdagsaffärerna hittills gått genom mina händer. Detta yttrande stack min fåfänga lifligt. Jag trodde mig se trots och förakt i grefve Fersens uppförande, ett uppsåt att visa sin makt, och att hans inflytande ej var mindre än mitt hos ständerna. Ni kan föreställa er, hvilken jäsning detta skulle verka i hufvudet på en ung och fullmyndig konung, som sedan sitt

tjugonde år var van att influera på partierna, då han ännu blott hade sin börd och sina förhoppningar för sig, och som likväl med detta svaga mynt vid 1769 års riksdag hade gjort denne samme grefve Fersen, då i spetsen för riksdagen, understödd af ett stort parti och utdelare af Frankrikes penningar, fältet stridigt. Jag tror, att om jag i grefve Fersens uppförande kunnat se ett försök att genom en surpris föra mig bakom ljuset, det mindre skulle ha förargat mig: ett sådant försök skulle åtminstone ha vitnat om svaghet och fruktan och ej haft denna air af superiorité. Emellertid hade jag styrka nog att ej röja mig för Liljencrantz och sade med en tranquilitet, som jag hade bort framgent bibehålla, att allt detta förundrade mig mycket, att jag var fullkomligt okunnig både om grefve Fersens steg och om den del landtmarskalken deri haft, och att det måtte vara något missförstånd derunder. Talmannen för borgareståndet [127] kom nu, och jag frågade honom hvad som passerat i hans stånd, och om instruktionen blifvit dit remitterad. Han svarade, att den både var remitterad och enhälligt bifallen, att han väl funnit sista momentet något betänkligt, men då instruktionen blifvit honom tillsänd af landtmarskalken, såsom af adeln samtyckt, och han ej fått någon annan underrättelse, hade han trott, att allt var i sin ordning, hvarför instruktionen blifvit i ståndet uppläst och, då ingen gjorde någon invändning, i ögonblicket antagen. Jag sade med liflighet: Besynnerligt, att ni disputerar om småsaker i hela timmar och låter de vigtigaste mål passera utan diskussion. På det sättet kan ni en vacker morgon finna er katolik till er egen förvåning. Det är att märka, att tre dagar förut hade borgarena disputerat i tre timmar, om hvilka ledamöter skulle representera ståndet såsom faddrar vid min sons döpelse, och jag hade, för att förekomma en schism i ståndet, måst underkasta mig den ridikylen att utom de slutligen utsedda äfven invitera en deputation af ståndet; hvaraf jag sedan hade ondt vid riksdagens slut. Ekerman hade med sig instruktionen. Vi genomgingo den punkt för punkt. Borgaren, som haft den oskulden att låta den passera i sitt stånd, ville söka öfvertala mig, att den var ganska oskadlig. Jag låddes vara af hans tanke, just emedan jag kände mig förargad; men sista artikeln var tillräcklig att justifiera det misstroende, som grefve Fersens tvetydiga uppförande ingifvit mig. Jag fruktade i synnerhet, att den bitterhet, som herskade emellan honom och grefve Ulrik Scheffer, hade förmått honom att uppoffra statens bästa, åtminstone till en del; att han ej kunnat neka sig det nöjet att söka kullkasta realisationen, hvilken han alltid varit emot genom en princip af försigtighet och rädsla, som låg mera i hans förstånd än i hans karakter; att han velat njuta den dubbla satisfaktionen, för sitt hat, att störta sin fiende, och för sin fåfänga, att hans förutsägelser om det nya systemets ohaltbarhet slagit in. Ni skall af det följande [128] se, att jag bedrog mig och gjorde grefve Fersen orätt. Jag skall säga er hvad som förmådde honom till detta sällsamma uppförande, som kunde få en så elak uttydning. Efter att ha genomgått instruktionens alla punkter, sade jag till dessa bägge herrar: Jag ser rätt väl, hvari det onda ligger; nu måste man finna botemedlet. Liljencrantz talade mycket, Ekerman litet. Jag såg, att den förre ej kände ännu nog riksdagarne för att kunna genast fatta ett beslut, och att den senare ej ville yttra något, som skulle gå ut på att kullkasta ett i hans stånd taget beslut. Hvad mig angår, så hade jag redan flera idéer, men jag var ännu allt för förargad att ej frukta, det jag skulle taga ett dåligt parti. Jag tillsade derför borgaretalmannen att ej på några dagar sammankalla sitt stånd och att skicka mig landtmarskalken. Just som han gick, kom grefve Ulrik Scheffer. Man hade underrättat honom om hvad som på morgonen skett, men, såsom vanligtvis händer de stora, man hade gifvit saken den värsta färg. Han var uppretad, och såsom mitt bemödande att qväfva min förargelse blott ökat den, och jag dessutom var van att med honom tala förtroligt, så upprörde jag honom ännu mer med att utgjuta mitt hjerta. Det lugnade mig något. Jag har ofta märkt, att den vrede, som döljer sig, ökas, och att med orden utandar sig den bitterhet, som eljest fräter hjertat. Olyckan är, att furstar så sällan kunna finna personer, nog säkra och opartiska för sådana förtroenden, och att, om deras ord falla i elaka händer, de ofta skada dem mer än deras gerningar, emedan de förra tillskrifvas deras karakter och de senare ofta omständigheterna. Jag gör blott denna reflexion, emedan den

naturligen presenterar sig. Ty till grefve Scheffer kunde jag tala med fullkomligt förtroende i alla mitt lifs skiften. Kanhända hade likväl närvarande ögonblick bort göra ett undantag, då det angick grefve Fersens person och uppförande, som var grefve Scheffers aversion. Jag måste göra grefve Ulrik Scheffer all den rättvisa jag är honom skyldig, och som hans så sällsynta och oegennyttiga tillgifvenhet för mig förtjenar. Jag har känt få personer, som med så mycken politisk kapacitet förenat så mycken enkelhet, hederlighet, redlighet och ett så fullkomligt lugn. Under tolf års tid, som jag med honom trakterat de vigtigaste angelägenheter, har jag hos honom hvarken funnit hat eller hämd, äfven för stora och verkliga oförrätter, som vanligen folk ej förlåter. Det var blott detta hat till grefve Fersen, som var hans svaga sida, och som denne också hjertligen betalte med samma mynt, ehuru med mera moderation. Ty Fersen nekade sin rival aldrig sin estime, åtminstone inför mig; ehuru jag ej vet, om han med andra förde ett sådant språk. Jag har sagt er, att, sedan min harm fick ord, jag fick mera lugn, och jag använde det att tänka på medel mot den närvarande olägenheten. Grefve Scheffer sade, att Fersen, seende bankoutskottet helt och hållet i mina händer, utan tvifvel velat menagera sig en väg till plena med dessa halfmysterer, som i finanserna äro vida förderfligare än den nakna sanningen, för att derigenom embarassera alla operationer. Detta var här just fallet. Ty sanningen af bankens tillstånd var god, och detta hade ej varit så florerande på 80 år, allt sedan Karl XI:s död. Men detaljerna af denna sanning voro en statens hemlighet, nödig för bankens säkerhet. — Jag sade honom, att detta vore lätt att hindra, att i mitt tal vid riksdagens början jag yttrat mig ha propositioner att göra till bankoutskottet, att jag nu blott hade att fordra hemlighet angående dessa, enligt 45 § af regeringsformen [129], att detta borde binda utskottsledamöternas tungor, vore de än så pratsjuka, och att ständerna ej kunde refusera hvad som var i full enlighet med regeringsformen, hvarigenom den farliga punkten i instruktionen vore reducerad till en nullitet, utan att grefve Fersen deröfver kunde beklaga sig. Grefve Scheffer sade: Men huru vill e. m:t låta detta komma till deras kunskap? E. m:t kan ej hetas vara underrättad om hvad i dag uti stånden förefallit. För öfrigt, med ett formelt ogillande skall e. m:t utsätta sig för förebråelsen att ha velat blanda sig in i deras öfverläggningar och inkräkta på deras förvaltning af banken, hvilken e. m:t genom regeringsformen fullkomligen åt dem bibehållit. Jag svarade: Det är ingalunda min afsigt att ingå i diskussion med dem angående deras större eller mindre rätt att konfirmera en instruktion, mig ovetande, då det ej kan finnas något slags grundlag utan vårt gemensamma samtycke, och grundlagen i detta stycke äfven har afseende på banken. Man kan räsonnera mot och med. Det är för öfrigt en ganska delikat fråga. Jag anser det ej à propos att röra dervid, minst i detta ögonblick. Men det är vida enklare och naturligare att säga dem, att, då jag förnummit, det bankoutskottet skall börja sina sessioner, och att ständerna för utskottet uppsatt en instruktion, min önskan vore, att deri inflöte den anmärkning, som finnes i 45 (47) § af regeringsformen, emedan jag ämnade förelägga utskottet den finansplan, hvartill 1772 års ständer hade gifvit mig fullmakt. Jag vet ej ännu, åt hvem jag skall uppdraga detta meddelande. Konungen kommunicerar sig blott på tre sätt med ständerna, antingen genom en härold (héraut d'armes), som ej passar för närvarande tillfälle, eller genom uppkallandet af en deputation, åt hvilken konungen tillkännagifver sin vilja, eller genom rikskansleren; och jag tror ej, min grefve, att ni, som nu representerar denna värdighet, skulle vara flatterad af en sådan kommission. Men det är mitt minsta bekymmer. Jag skall se efter i mina gamla luntor: kanhända finner jag en fjerde utväg. Grefve Scheffer sade, att man måste tänka derpå, saken vore granlaga; och framför allt måste man höra af landtmarskalken, huru allt har passerat, och med hvilka skenfagra skäl grefve Fersen kunnat förmå honom att engagera sig i en sådan oförsigtighet» . . .

Här slutar detta fragment. Af riksdagshandlingarna ser man sakens vidare gång. [130] Den 20 Nov. yppade herr af Trolle (sedermera generalamiralen) och flere andra på riddarhuset sina

betänkligheter angående den redan bifallna instruktionen: Ständerna hade vid sista riksdag uppdragit åt konungen att reglera finanserna, de författningar, kongl. maj:t med biträde af banken i detta afseende vidtagit, hade konungen i allmänhet för ständerna tillkännagifvit, men tillika i sitt tal på rikssalen förmält sig hafva några ytterligare meddelanden att göra bankofullmäktige och utskottet, dessa meddelanden hörde under hvad 47 § af regeringsformen stadgar om de ärenden, som böra hemliga hållas, hvarför de deri deltagande utskottsledamöter besluta med rikets ständers egen rätt, instruktionen vore härutinnan i strid med regeringsformen. — Samma betänkligheter hade blifvit yrkade i borgareståndet och meddelades adeln genom en deputation från detta stånd. Grefve Fersen påstod deremot, att den citerade paragrafen endast kunde ha afseende på ett *hemligt utskott*, hvilket konungen vid denna riksdag icke begärt. Han hänviste på regeringsformens 55 §, som uttryckligen satte banken under ständernas garanti och vård, med rätt att föreskrifva reglementen och stadgar för dess förvaltning. Hans försvar var utförligt och vältaligt samt uppfyldt af tacksamhetsbetygelser för konungen. Slutet blef likväl, att han sjelf ingick på ett af borgareståndet proponeradt och af prestestånd bifallet nytt moment (det 8:de) i instruktionen, hvari 47 § af regeringsformen åberopades, samt sålunda all anmälan till plena afskars. Och denna moderation torde ha tillskyndat honom det loford, som konungen tilldelat hans afsigter.

Så aflopp detta första försigtiga försök att till någon lifsyttring återkalla den år 1772 med dvala slagna ständernas makt. Motionens syftning var vidsträcktare än dess bokstafliga lydelse. Det var ett vädjande till ständerna i ett ämne, som, äfven enligt regeringsformen, var deras egen angelägenhet. Men att *sammankalla* ständerna hade regeringsformen lemnat till konungens välbehag och endast ålagt dem att ej *undandraga* sig, då sådant skedde. Ett slags kontroll öfver finanserna hade väl dess 50 § åt ständerna inrymt. Den föreskref uppvisandet af statsverkets tillstånd för riksens ständers utskott, »på det de må inhemta, *att* penningarna blifvit brukade till rikets bästa». Men kontrollen kunde endast utöfvas på riksdag och blef ingen, i mån af riksdagarnes sällsynthet. Nu tycktes väl den af grefve Fersen proponerade instruktionen endast ha afseende på närvarande riksdag. Men ovissheten af ständernas kallande föranledde just vid detta riksmöte deras beslut, att egne deputerade af de stånd, som garanterat banken, skulle hvart tredje år sammanträda för att öfverse och granska bankens förvaltning; såsom ock sedermera skedde. [131] Gälde nu instruktionen för ständernas deputerade i bankoutskottet, så skulle dess grundsatser äfven naturligtvis blifva bindande för deras deputerade eller revisorer mellan riksdagarne; och då instruktionen i flera fall förutsatte en appell till ständerna sjelfva, så var derigenom på ett indirekt sätt makten att yrka riksdag åt dessa deputerade anförtrodd. — I bokstafven var den farhåga, som dikterat instruktionen, öfverflödig. I de finansoperationer, som konungens förlägenhet snart gjorde nödvändiga, *omgick* han banken; ehuru de i sitt resultat på den skulle återverka.

I riksdagsbeslutet af den 26 Januari 1779 yttra sig ständerna: Att kgl. maj:t väl förklarat sig ej vilja besvära sina trogne undersåtar med någon ny bevillning, men som ständerna äro öfvertygade, att statsverkets behof med rikets ordinarie räntor och inkomster icke kunna bestridas, så hade de förenat sig om fortfarandet af sista riksdagens bevillning till nästa riksdag. De erbjödo dessutom åt h. k. h. kronprinsen i faddergåfva 300,000 rdr specie, åt kgl. maj:t sjelf, i anseende till de vid detta riksmöte förefallna utomordentliga kostnader, en gåfva af 100,000 rdr, åt hennes majestät drottningen en lika summa, samt åt h. k. h. hertig Karl, i anseende till hans förmälning, samma belopp — allt att utgå genom en efter stånd och vilkor lämpad personlig afgift årligen till och med år 1785 [132]; hvarjämte konungens handpenningar ökades med 100,000 rdr årligen, hvilka under samma tid skulle uppbringas genom frivilliga sammanskott. Den utsatta terminen för sistnämda bevillning var en vink, att man då väntade sig en ny riksdag. Dock uttalades ej denna väntan annorlunda, och ständerna öfverlemnade åt

kgl. maj:t att efter nämda tids förlopp vidtaga de utvägar, hvarigenom den beslutade tillökningen i dess handpenningar äfven framgent årligen, om så fordrades, måtte utgå. Af den erbjudna faddergåfvan eftergaf konungen 100,000 rdr till förmån för de fattigare klasserna.
Ser man den vändning af opinionen mot Gustaf III, som efter denna till utseendet så eniga, på lojala försäkringar och beslut så öfverflödande riksdag allt mer röjde sig, så kan man, med åberopande af konungens egna ord: »att den vrede, som döljer sig, ökas, och att med orden utandar sig den bitterhet, som eljest fräter hjertat» — ej annat än beklaga, att språket emellan konungen och ständerna ej var mera oförbehållsamt och fritt. Huru litet det var detta, ses redan deraf, att landets förnämsta gravamen, kronobrännerierna, med alla de fiskaliska chikaner, som detta regala, illa förvaltade monopolium af sig födde, ej ens nämdes. [133]
Men huru var uppriktighet möjlig? — Konungen å sin sida hade för mycket att dölja i sitt eget uppförande, ett uppförande hvarigenom han sjelf mest vållat denna olyckliga oenighet inom sin egen familj, som jagade lyckan från hans hus och från hans tron. — Så förer ett första steg på en olycksbana till ett annat — annat; tills . . . Det är en olycklig, en genom sig sjelf olycklig menniskas lefnad, som här framlägges.

Men huru var uppriktighet möjlig? — Konungen å sin sida hade för mycket att dölja i sitt eget uppförande, ett uppförande hvarigenom han sjelf mest vållat denna olyckliga oenighet inom sin egen familj, som jagade lyckan från hans hus och från hans tron. — Så förer ett första steg på en olycksbana till ett annat — annat; tills . . . Det är en olycklig, en genom sig sjelf olycklig menniskas lefnad, som här framlägges.

Gustaf III var en man af förskämda och lastbara seder. Efter hemliga utsväfningar i ungdomen hade han i mannaåldern blifvit förd till onaturliga böjelser, hvilka den materialistiska moral, som han hyllade, och den så kallade fördomsfrihet, som i grunden gick ut på, att för de stora på jorden en annan sedelära gälde än för hopen, lärt honom att ursäkta. — Här var den hemliga grunden till moderns vedervilja och till det olyckliga förhållandet emellan honom och hans gemål. Politiken ansågs slutligen fordra deras närmande till hvarandra. En tronföljare föddes. Jag har redan yttrat, att konungen (oaktadt allt hvad han hade att förebrå sig mot sin gemål) trodde sig kunna njuta en faders glädje. Men ej mindre visst är, att han sjelf betygar sig ha sin hofstallmästare baron Munck [134] att tacka för hvad han kallar en försoning eller förlikning (raccommodement) med sin gemål. Enkedrottningen lät förstå, att hon tog denna försoning i en annan mening; och med sin vanliga oförsigtighet meddelade hon sina tankar åt hertig Karl, som i första hettan derför med häftighet bröt ut mot baron Munck. Denne klagade för konungen, som åter bröt ut mot sin mor och, emedan saken gjort en offentlig skandal, ansåg sig tvungen att äfven taga ett offentligt steg. Det var ej nog med, att enkedrottningen enskildt måste återkalla sina ord. Man såg konungen, åtföljd af sju rikets råd, omgifven af sin stora vakt, i den stora riksvagnen Burmannia, begifva sig till Fredrikshof, der enkedrottningen i den kungliga familjens och rådsherrarnes närvarelse måste afgifva följande skriftliga deklaration: [135]

Enkedrottningens deklaration

»Vi Lovisa Ulrika, Sveriges rikes enkedrottning, född prinsessa af Preussen, göre härmed veterligt för alla dem, som detta nu eller i framtiden förekomma kan: att som vi i början lemnat våra öron åt ett rykte, hvilket genom obetänksamt folk blifvit oss förebragt, och hvarigenom man velat kasta någon skugga på vår kärälskeliga fru svärdotter, hennes maj:t den nu regerande drottningen och den lifsfrukt, hvarmed vi tillika med samtlige rikets inbyggare förmoda hennes maj:t numera vara välsignad, alltså hafva vi, till en annan öfvertygelse bragte, af välbetänkt mod och fri vilja, härmed velat förklara och på det kraftigaste försäkra, det vi bära en billig afsky för ett sådant osannfärdigt rykte, det vi anse för alldeles ogrundadt och uppdiktadt; önskandes ingen ting högre än att se det hopp fullbordadt, i hvilket vi nu lefva, att igenom hennes maj:t drottningens närvarande förmodligen välsignade tillstånd det kungliga huset snart må vinna en förkofran och tillväxt, som af alla rikets inbyggare så länge efterlängtad varit, och som, i fall den Högste skulle täckas så länka dess visa beslut, att hennes maj:t varder med en prins förlossad, försäkrar konungahuset och hela riket om en arfvinge, värdig att bära den krona, som vi dock först hoppas skola intill senaste åldern blifva af vår kärälskelige herr son, den nu regerande Sveriges konung, buren. Och på det intet tvifvelsmål måtte vara öfrigt om detta vårt uppriktiga tänkesätt och det frivilliga förklarande vi i kraft deraf nu göra, så hafva vi icke allenast sjelfve med vår egenhändiga underskrift och kongl. sigills undersättande det samma bekräfta låtit, utan är sådant äfven skedt i närvaro af vår kärälskelige herr son, konung Gustaf, Sveriges, Götes och Vendes konung etc. etc. etc, samt våre kära barn af den kongl. familjen. Likaledes äro några herrar och män af Sveriges rikes råd blifne härtill kallade, hvilke alle, med deras namns och signeters undersättande, kunna intyga, att denna akt blifvit af oss otvunget med berådt mod och full öfvertygelse afgifven, som skedde Fredrikshofs slott den 8 Maj 1778.»

Lovisa Ulrika.
(L. S.)

Deklarationen har dessutom hertig Karls, dess gemåls, hertig Fredriks, prinsessan Sofia Albertinas samt riksråden Höpkens, Hjärnes, Ribbings, Stockenströms, Bjelkes, Ulrik Scheffers och Schwerins beseglade underskrifter samt är kontrasignerad af hofkansleren baron Fredrik Sparre. En afskrift af densamma, till riktigheten bestyrkt i rådkammaren af hela rådet, nedlades i riddarhusarkivet. [136]

Detta var »den olyckliga historia, som kastat oro och söndring i det inre af den kungliga familjen» — såsom Gustaf III yttrar sig i det redan anförda brefvet till grefve Creutz den 19 Aug. 1778. — Den blef ej heller utom riket okänd. Creutz skrifver från Paris till konungen den 8 Okt. 1778: »Grefve Maurepas har uppdragit mig att ännu en gång på det lifligaste föreställa e. m. angelägenheten deraf, att enkedrottningen forceras att bevista döpelseakten och att bära barnet till dopet. Det är nödvändigt för Sverige och för Europa.» — Misströstade konungen om att förmå sin mor dertill och derför hellre valde, för att kunna utesluta henne, att drifva brytningen till det yttersta, eller misstog han sig verkligen angående meningen af ett uttryck i den biljett, hvarmed Lovisa Ulrika sedermera besvarade hans notifikation om kronprinsens födelse; nog af, denna händelse bragte verkligen oenigheten till sin höjd.

Enkedrottningens korrespondens med konungen vid kronprinsens födelse

Vi meddela i öfversättning de vid detta tillfälle emellan sonen och modern vexlade skrifvelser. Den första från konungen lyder:

»Den 1 Nov. 1778 kl. 7 på morgonen. Min fru mor! Min gemål, i detta ögonblick förlöst, har skänkt mig en son. Jag skyndar att derom underrätta e. m:t. Denna händelse, som rågar mina önskningar, skulle ej vara blandad med bitterhet, om jag ej allt för mycket kände, att detta barn, så efterlängtadt af mig och mitt folk, har beröfvat mig min mor, och att dess födelse är upphofvet till min lefnads olycka. Jag känner, att all min filosofi är otillräcklig att uppehålla mig mot dessa föreställningar. Lycklig konung, lycklig genom alla händelser af min regering, är jag den, åt hvilken det blifvit förbehållet att känna sorger, för hvilka den ringaste af mina undersåtar är fritagen. Jag vet, att dessa reflexioner här ej äro på sin plats, och att jag borde qväfva dem, men jag har trott mig ej böra längre uppskjuta att gifva e. m. mitt barns födelse till känna, på det den allmänna glädjen [137] ej först må underrätta e. m:t derom.»
Enkedrottningen svarade: [138]

»Min herr son! Jag är mor, och denna helgade karakter kan aldrig plånas ur mitt hjerta. Den skall alltid komma mig att taga en uppriktig del i e. m:ts lycka, och jag väntar af det tillkommande och tiden, att det täckelse, som skymmer edra ögon, sönderslites. Det är då, som I skolen göra mig rättvisa och beklaga den hårdhet, hvarmed I bemöten en mor, som skall älska eder intill grafven.

Förblifvande eders majestäts
mycket goda mor
Louise Ulrique.

Enkedrottningen var redan, säges det [139], på vägen från Fredrikshof till slottet i all konungslig ståt med presenter och dyrbara barnkläder, då hon möttes af konungens befallning att ej visa sig. Återvändande till Fredrikshof, sände hon med sin dotter, prinsessan Sofia Albertina, konungen följande biljett [140]:

»Min herr son! I den svåra oro, hvari min öfverstemarskalks [141] ankomst försatt mig genom den tidning, han till mig fört från e. m:t, känner jag mig utur stånd att i detta ögonblick för e. m. afslöja min själs rörelse. Detta *täckelse*, hvarom jag i mitt bref denna morgonstund talat, rörer på intet sätt drottningens person. Jag har dervid endast haft afseende på det olyckliga intryck, som I fattat mot mig. Jag besvär e. m:t att aldrig uttyda detta ord annorlunda, och jag önskar blott att muntligen [142] få försäkra om de känslor, med hvilka jag är

min herr sons
goda mor
Louise Ulrique.

Derpå följde ett svar från konungen [143], som lydde:

»Man uttyder aldrig orden i den mening, som *man ej tror*. Också har jag icke fattat e. m:ts i den, som e. m:t föreställt sig. Jag har trott, att denna tanke, lika brottslig mot staten som mot alla familjers säkerhet [144], vore utplånad eller åtminstone dolde sig for alltid i e. m:ts sinne; men att här var åter fråga om hvad e. m:t tillagt min bror, hertigen S. [145], som är mig lika ömt, som om det tillades mig sjelf. Det är i denna mening, som jag tagit eder biljett. Jag har dessutom ej kunnat undgå att der märka föga ömhet för mig. Om detta ej har öfverraskat, har det bedröfvat mig. I hafven länge vant mig vid denna olycka. Men jag bekänner, att jag undrat

och varit oroad öfver den ringa ömhet och glädje, som I betygen för tillökningen af eder familj och för ett barn, som undanrödjer fruktan att se den utslocknad. Jag hade hoppats att kunna vid åsynen af en farmors glädje ur mitt hjerta bortrycka den pil, som hade sårat det. Jag har i stället funnit den afnötta fägnadsbetygelse (compliment banal), som krönta hufvuden vid sådana tillfällen göra hvarandra. Jag borde åtminstone tro, att I skullen dela den allmänna glädjen vid denna händelse, den lyckligaste för ett rike, hvars drottning I varit, och af hvilket I njuten eder existens. Dessa reflexioner hafva uppväckt de gamla misstankarne i mitt hjerta; men jag har der inneslutit dem. Om det häftiga och plötsliga intryck, som läsningen af edert bref har gjort på min bror Fredrik, helt och hållet rättfärdigar hans hjerta i mina ögon, så rättfärdigar detta uppträde, förorsakadt af hans lifliga ömhet för eder, likväl icke eder sjelf. [146] Det är detta uppträde, som gjort, att jag fruktat eder ankomst. Jag vet icke . . . (här följer ett oläsligt ställe i konceptet). Jag vet icke hvad grefve Schwerin kan hafva sagt eder. Jag vet icke hvad jag sjelf sagt honom. Jag var för upprörd för att veta det. Hvad jag vet är, att jag fruktat ett nytt uppträde, som jag ej hade styrka att uthärda. Jag har ej sparat mig detsamma. *Min syster* har gjort mig det i edert ställe. I hafven förgiftat den skönaste dagen i min lefnad. Njuten eder hämd; men, i Guds namn, blottställen eder ej för allmänheten! Blifven hemma och utsätten mig ej för att se min mor förolämpad af mitt folk för den kärlek, det för mig hyser.» —

Förslag att flytta enkedrottningen till Pommern

Jag finner, att det redan i April månad 1778 varit fråga om att aflägsna enkedrottningen till Svenska Pommern (hvarigenom hon skulle varit frånvarande vid den regerande drottningens nedkomst), och att hon samtyckt att dit öfverflytta under vissa vilkor, hvilka konungen ansåg sig ej kunna i hela deras vidd bifalla. I konungens papper [147] förekommer ett Lovisa Ulrikas egenhändiga svar på den henne gjorda propositionen. Det är af följande innehåll:

»Då min öfverstemarskalk [148] sagt mig, att konungen önskade, det jag för en tid gjorde en resa till hans tyska stater, så, ehuru svårigheter, härflytande af min ålder och min helsa, kunde förmå mig att vägra detta, vill jag likväl dertill samtycka, om jag der kan vara konungen till någon nytta; men på följande vilkor: 1. Att min resa till Stralsund ej sker förr än i slutet af nästkommande Augusti månad. 2. Konungen består kostnaden för mitt etablissement i Stralsund. 3. Att ändamålet af denna resa ej är af den art att hindra min återkomst till Sverige. 4. Att jag kan hafva ett landställe utom staden Stralsund. 5. Att konungen består både bort-och återresan för mig. 6. Äfven som för min dotter och för mitt hof. 7. Att de af mitt hof, som här qvarstanna, hållas skadelösa. 8. Att konungen beviljar mig ett örlogsskepp för öfverfarten. 9. Att konungen tillåter mig att komplettera mitt hof i Tyskland. 10. Att mina tvänne slott, Fredrikshof och Svartsjö, förblifva i min ego. 11. Om Gud kallar mig under min frånvaro, att mitt stoft må hvila bredvid konungen, min gemål.» — I afskrift finnes bilagdt ett, såsom det synes, till riksrådet grefve Schwerin ställdt svar af konungen på dessa punkter, dateradt Ulriksdal den 25 April 1778: »Det är mig svårt att uttrycka, huru mycket det kostar på mitt hjerta att ha blifvit bragt derhän att önska min mors bortresa till mina tyska länder. Tvungen emellertid att anse detta aflägsnande oundgängligt, borde jag åtminstone utan allt förbehåll ingå i allt hvad drottningen önskar. Men, inskränkt i detta afseende genom mina finansers tillstånd, är det öfvervägande skäl, som föreskrifva mitt svar. 1. Drottningens värdighet och säkerhet fordra oundgängligen att resan sker på ett örlogsfartyg. Två skola denna sommar hållas färdiga i Stockholms hamn. 2. Genom det föreslagna arrangementet blifva resekostnaderna inga. Drottningens etablissement i Stralsund fordrar någon kostnad. Jag beviljar dertill en summa af 15- till 16,000 rdr. 3 och 4. Konungen åtager sig att hyra ett landställe. [149] 5 och 6. Dessa punkter försvinna i följd af eskaderns utrustning, som fritt öfverför drottningen och hennes svit. 7. Om någon af drottningens hofdamer ej finner sig i tillfälle att åtfölja drottningen, förbinder sig konungen att ersätta de derigenom förlorade fördelar. 8. Se första punkten. 9. Drottningen kan alltid komplettera sitt hof uti Tyskland, så vida antalet ej öfverskrider hvad i staten är fixeradt. 10. Fredrikshof och Svartsjö slott skola på ett passande sätt af konungen underhållas. 11. Uti ingen händelse kan denna punkt lida minsta svårighet. Det är olyckligt, att naturens lagar ålägga drottningen att nämna den.»
Underhandlingen föll. — Genom de strax derpå följande tilldragelserna blefvo son och moder mera skilda än genom länder och haf . . .

Inskränkning af tryckfriheten

Året efter riksdagen drabbades tryckfriheten af det första slaget. Dess vapen hade hittills mest blifvit riktade mot öfverlefvorna af hvad man kallade partitidernas *aristokratiska välde*, och assessoren *Höppener*, som härutinnan i synnerhet utmärkte sig genom en skarp penna, ansågs af konungen vara gynnad, ehuru den häftighet, hvarmed han både i tal och skrift yttrade sig angående embetsmännens vidrighet mot tryckfrihetsförordningen af år 1774, ådrog honom en fiskalisk aktion i hofrätten. [150] Nu begynte tadlet taga en annan riktning. Ibland dem, som begagnade sig af det under 1778 års riksdag stiftade dagbladet *Stockholmsposten*, hvilket hade öppnat sina spalter för allahanda slags meddelanden, var, under titeln *Publicola*, äfven den vid kgl. biblioteket anställde *Halldin* [151], hvars namn man ofta nog finner i de Gustavianska papperen under skrifvelser till konungen i en besynnerlig antagen profetisk och mystisk, merendels bestraffande ton. Bokhandlaren Holmberg, innehafvare af det tryckeri, der Stockholmsposten utgafs, fordrade med stöd af tryckfrihetsförordningens 4 § uppgift af de författares namn, som till bladet insände anonyma uppsatser. Publicola lät införa en förfrågan [152], huruvida det kunde vara med lagstiftarens mening öfverensstämmande, att domstolarne skola ega att, vid förefallande angifvelse i dylika mål, börja med att förelägga boktryckaren att, vid vite, genast uppgifva auktorn, innan brottsligheten af hans skrift blifvit lagligen bevisad, då flere exempel vore allmänt bekanta, i hvilka rättegången stannat vid denna första akt, men likväl utsatt auktorn för olägenheter och förföljelser. Ett slags officielt svar i bladet till herr Publicola följde [153]: »att kongl. maj:t, som befalt sin justitiekansler att handhafva tryckfrihetslagen, hvarken uppdragit honom eller någon annan att förklara den, utan tvärt om i 13 § förbjudit all förtydning deraf». Publicola uppträdde nu i Stockholmsposten [154] med ett utförligare återsvar. Deri säges: »att konungens egen dygd, som numera är regeringssättets enda grundpelare, sätter honom i den lyckliga omöjligheten att någonsin vilja missbruka sin makt, som för öfrigt i sin utöfning ej är, såsom tillförene, af någon motvigt hindrad». [155] — Det var i sjelfva verket att säga ut hvad som syntes vara resultatet af 1778 års riksdag, att ständerna hvarken mer eller mindre betydde, än konungen ville. Den tillämpning författaren gjorde var ännu mera träffande. Han säger: »För exempel, min herre, ni och jag tillika med hela svenska nationen (törhända femtio personer i hela riket undantagne) äro till alla delar öfvertygade om den sanningen, att den regala och bortarrenderade bränvinsbränningen medför oändligen större olägenheter än förmåner. Detta är ett ekonomiskt ämne, öfver hvilket det alltså, enligt tryckfrihetsförordningen, skulle vara tillåtet att med anständighet och patriotism yttra sina tankar. Men så snart någon det vågade göra, finge han ofelbart ofvannämde vederbörande till sina afsvurna fiender, som skulle förklara honom för en landsförrädare och upprorsstiftare, värd att kläda stegel och hjul. Och ni må ingalunda tvifla, att deras mäktiga influence ju genast bragte domaren att anse för högst *behörigt*, att en sådan auktor *genast* blefve af boktryckaren namngifven och ställd till ett mål för dessa vederbörandes outsläckliga hämd; ehuru han efter tryckfrihetsförordningens rätta sinne ingalunda vore straffvärd.» — I några bifogade frågor tillägger författaren i ännu häftigare ordalag: »När en anstalt, som ofelbart var från början i bästa afsigt föreslagen, befinnes i verkställigheten medföra så många oförsedda olycksföljder; när redan ett slags krig blifvit börjadt i landsorterna mellan den vid bränvinsbeslag nytjade militäriska makten och allmogen, som bränner sitt bränvin efter den öfvertygelse, att ingen förordning bör skäligen frändöma honom den väsentliga rättigheten att använda säden, som han i sitt anletes svett frambragt ur jorden, med sin bästa fördel till behof, hvilka genom vanan blifvit för honom oumbärliga; när de stora kronobrännerierna efter hand utöda allt förråd af brännved i de orter, der de äro anlagda, riket till obotlig skada i längden; när på mer än ett ställe föres klagan, att kronobränvinet är genom vårdslös tillverkning blandadt med erg; när ständiga bränvinsböter utpressas af den olyckliga landtmannen, men de lagliga kronoutskylderna ej kunna indrifvas; när dageligen idoge jordbrukare, i brist af tillgång till böternas erläggande i penningar, släpas från hus och hem och deras arma hustrur

och barn försättas i yttersta elände; när dylika sorgespel på alla orter uppföras, hvilka omöjligen uti menniskohjertan kunna väcka andra känslor än hat och förbittring mot upphofsmännen dertill; när alla dessa sanningar ligga för öppen dag, äro allmänt erkända och omtalas i alla samqväm bland högre och lägre, öfver hela riket; när sakerna således äro bragta till den ytterlighet, att ej annat val är öfrigt än att återkalla en ekonomisk och följaktligen till sin natur i alla riken föränderlig anstalt eller ock fortsätta den till konungens och undersåtarnes, fäderneslandets och regeringssättets oundvikeliga fara och betydliga förlust i längden; när så är: frågas då, om de personer, som icke dess mindre kunde vilja tillstyrka höga öfverheten att med detta vådeliga företagande än ytterligare fortfara, skäligen kunna af nationen misstänkas att hafva dervid till föremål antingen en otillbörlig vinst på medborgares bekostnad eller ock, det som fast värre är, en stadgad föresats att med seende ögon och berådt mod bibehålla misslyckade anstalter, som ej kunna annat än dag från dag försvaga regeringssättet och minska undersåtarnes kärlek och tillgifvenhet för den bästa, dygdigaste och ädelmodigaste konung?»

Det var att gifva fritt språk åt det vid riksdagen onämda besvär, som i sjelfva verket hittills vållat det enda allmänna missnöjet med konungens regering. Halldin, såsom författare uppgifven, anklagades, efterlystes under trumslag i staden (emedan han för tillfället var rest på landet), greps och insattes på Kastenhofs häkte. Målet, först upptaget vid kämnärsrätten, rubricerades der såsom högmålsbrott och måste under denna rubrik fullföljas af advokatfiskalen Rosbeck i Svea hofrätt. Anklagelsen riktades så väl emot Halldin som mot bokhandlarne Schildt och Holmberg, den förre disponent, den senare egare af tryckeriet, emedan i förbrytelser emot 2 § af tryckfrihetsordningen, som förbjöd allt qväljande af regeringsformen samt konungens höghet och rätt, författare och boktryckare hade lika ansvar. [156] Halldin, inför hofrätten hörd, förde muntligt och skriftligt sin talan med mycken frimodighet. Olyckligtvis hade hans skrift varit nära samtidig med konungens nu kungjorda afslag på bondeståndets vid riksdagen framförda underdåniga anhållan om tillåtelsen af fri husbehofsbränning [157]; och Holmberg hade i Stockholmsposten [158] låtit införa en redogörelse för ett börjadt sammanskott i penningar af åtskilliga medborgare till den patriotiske Publicola. Man begagnade dessa omständigheter att gifva saken anseende af en sammangaddning. Af aktor i kämnärsrätten förklarades genast skriften för en uppmaning till uppror, en budkafle. Hofrätten dömde Halldin och Schildt till tjuguett och Holmberg till åtta dagars fängelse vid vatten och bröd. Men det af aktor gjorda strängare påståendet fullföljes hos konungen i rådet. I öfre justitierevisionen, der målet inför rådet den 18 Maj 1779 förekom, voro närvarande grefvarne Höpken, Hjärne, Stockenström, Bjelke, Scheffer, Beckfriis och friherre Karl Sparre. Den sistnämde skärpte hofrättens dom, dömde Halldin och Schildt till döden, samt Holmberg till en månads fängelse vid vatten och bröd. Skälen voro, att Halldin fält brottsliga yttranden: 1. mot konungens höghet, 2. mot rikets grundlagar, 3. mot regementsförvaltningen. Beckfriis medgaf, att Halldin gjort sig skyldig till döden, men hemstälde, om icke k. m. af nåd täcktes honom derifrån förskona och i dess ställe bestraffa honom med en månads vatten och bröd; Schildt borde enligt 1774 års förordning 4 § undergå dödsstraff, men lindrande omständligheter voro, att han icke var en literat person, i följd hvaraf han ej kunnat bedöma höjden af den skrifts brottslighet, hvilken han tryckt, samt att, om lagens hela stränghet mot honom användes, skulle hans hustru och barn råka i elände; Holmberg borde undergå 14 dagars fängelse vid vatten och bröd, samt Stockholmsposten n:r 76 och 77 samt Göteborgs Veckotidning indragas. Scheffer var af den tanken, att Halldin vore förfallen under 2 § af 1774 års tryckfrihetsförordning, och instämde angående de öfrige anklagade med Beckfriis; Bjelke likaledes, men ville ej yttra sig om nåd för Halldin, emedan sådant vore konungens ensak. Stockenström ansåg tryckfrihetsförordningen lemna ett så vidsträckt fält för auktorer, att Halldin ej genom tydlig lag kunde till lifvet fällas; att man *argumentando* gjorde någon brottslig till förgripelser mot tryckfrihetsförordningens 2 och 3 §§, det ansåg riksrådet ej

tillbörligt. Endast för hvad som blifvit sagdt angående den regala bränvinsbränningen dömde han Halldin och Schildt till en månads och Holmberg till 14 dagars fängelse vid vatten och bröd. Hjärne instämde härmed. Höpken yttrade: »Jag är af hofrättens mening uti domen och kan icke gå vidare, ty jag har den tanken, hvarutinnan praxis till förene på detta ställe mig styrkt, att konungens domstol, hvarest hans maj:t alltid är aktad vara närvarande, inskränker sig inom dessa alternativ, nämligen att upphäfva, stadfästa eller lindra subordinerade domstolars utslag, aldrig skärpa, aldrig aggravera.» — Saken skulle anmälas inför kgl. maj:t. Genom dom af den 23 Maj 1779 pröfvades rättvist, att Halldin och Schildt bort lif sitt mista och halshuggas samt Holmberg umgälla sitt brott med 14 dagars fängelse vid vatten och bröd; dock — heter det i sjelfva domen — ville kgl. maj:t låta dessa brottslingar den nåd vederfaras, att Halldin må undslippa allt vidare ansvar och straff i detta mål, men deremot Schildt och Holmberg hvardera försona sitt brott med 8 dagars fängelse vid vatten och bröd. [159] Så förbereddes den kgl. förordningen af den 6 Maj 1780, som, i verket fast ej i bokstafven, var både ett återinförande af censuren och merendels ett öfverlemnande af densamma åt okunnigheten, emedan boktryckaren nu ensam gjordes ansvarig för allt missbruk af tryckfriheten; dock med undantag af sådana förbrytelser, som tillika voro högmålsbrott, i hvilka ansvarigheten drabbade författare och boktryckare gemensamt. — Jag finner, att en af konungamaktens mest deciderade tjenare under denna regering, dåvarande revisionssekreteraren Låstbom [160], i ett utlåtande till konungen angående dagbladet *Den välsignade tryckfriheten* vågat göra föreställningar mot nyssnämda författning. »Denna veckoskrift har visserligen gjort ondt — säger han —, men kringgående visklekar äro värre. — Det ser nog troligt ut, att mycket skrifves för att göra e. m. missnöjd med tryckfriheten och att genom förbud deraf göra nationen missnöjd med e. m:s regering. Ganska sällan attackeras numera embetsmän. Boktryckarne äro rädde för dem, och det är skada, ty många embetsmannaoförrätter blefve annars releverade. E. m:s benägenhet och mildhet att förlåta hvad emot e. m:s person brytes göra auktorer och boktryckare oförsynte, men jag tror, om jag i underdånighet törs säga, att e. m. förlorar mindre på det, än om e. m:t skulle häfva tryckfriheten. När några oroliga hufvuden få storma ut, så återställer snart e. m:s milda spira sakerna i stillhet och lugn.» Det politiska och literära lifvet hos nationen hade under frihetstiden gemensamt utvecklat sig och gemensamt urartat. Detta slag mot tryckfriheten skilde politik och literatur i Sverige för längre tid åt. Representant för en ny riktning blef detta samma blad, *Stockholmsposten*, som tillfälligtvis hade gifvit anledning till den ofvannämda märkliga tryckfrihetsprocessen. Bladet hade i sin prospekt [161] uttryckligen renoncerat på all politisk karakter och glädtigt förklarat sig egentligen riktadt mot *ledsnaden*, »emedan i en monarkisk regering, der folket är entledigadt från allt bekymmer om egen välfärd, der en arbetar och millioner njuta, ingen ting är farligare än att lemna hopen åt den sysslolöshet, som en oafbruten sällhet nödvändigt medförer». Stockholmsposten ville på en gång muntra och upplysa genom hänvisande på de snillets läckra och oskyldiga nöjen, som ett trumpet och okunnigt, af politiska tvister sysselsatt folk vanvårdar och föraktar. I detta blad erhöll den lätta, qvicka, med sällskapslifvet närmast sammanhängande literära både produktionen och granskningen först ett eget fält. Skalden Kellgren, som nu började göra sitt rykte, hade egentligen stiftat det. Hans språk var utmärkt af en förr okänd böjlighet och elegans. Hans i Stockholmsposten införda poem lästes med förtjusning, så mycket mer som deras lätta yta dolde en stark och manlig själ. Ty Kellgren, som sjöng kärleken, skulle hellre hafva sjungit friheten. Den politiska pressen sjönk. Den gaf sig väl ännu i ett och annat dagblad luft, mest genom de då, mer än nu, nya konstgreppen af en mer och mindre plump ironi, af mer och mindre dolda allusioner, hvilkas bitterhet kännes, utan att öppet kunna beifras. [162] Efter nya inskränkningar förstummades den. Men missnöjet höll sig skadelöst genom skrifna anonyma uppsatser, som flögo kring landet och bildade en lika talrik som smädlig och hemlig oppositionsliteratur af egen art, som ännu fräter på Gustaf III:s minne.

Konungens förhållande till rådet

Äfven till rådet förändrades konungens ställning. Ej såsom hade dess medlemmar någonsin under denna regering varit särdeles betydande. Desse forne *rikets ständers fullmäktige*, och verklige regenter mellan riksdagarne visste för väl, hvem de numera hade att tacka för allt, att de skulle vågat röja några af sina forna anspråk. Ett och annat försök att erfara, huruvida det var allvar med det regeringsformens stadgande, som tillät konungen att i justitieärenden öfverröstas, hade blifvit gjordt utan synnerlig uthållighet. Utnämnandet af de så kallade *rikets herrar*, i allt *rikets råds* jämlikar, utan att likväl ega någon annan värdighet än *rangens*, utvisade tydligt nog äfven de senares verkliga betydelse. [163] Konungen begynte mera öppet skilja emellan sitt *råd* och sin *ministèr*; och ibland dem, som räknades till den senare, åtnjöts det största förtroendet sällan af dem, som innehade de högsta platserna. Rådet fick stundom uppbära allvarsamma föreställningar. [164] — Vid öfverläggningen om den år 1780 förändrade förordningen angående tryckpressen hade Höpken yttrat: »att det kunde hafva sken af mindre billighet, om auktor befrias, men boktryckaren straffas, helst crimen hufvud-sakligen ligger hos auktor, och ingen bör gälda en annans brott; allenast tvänne alternativ vore öfriga, nämligen att antingen lemna tryckfrihetsförordningen sådan den är och tåla olägenheterna, eller ock upphäfva densamma». — Att sådana yttranden ådrogo sig konungens uttalade misshag, kan slutas af hvad i det följande förekommer.

Dylika erfarenheter till årens börda bestämde den gamle Höpken att begära sitt afsked. Konungens svar, dateradt Gripsholm den 14 Nov. 1780, är af följande innehåll: »Ni bör ej undra, om i det ögonblick, då jag ser er i begrepp att lemna en plats, som ni i rådet har innehaft under trenne konungar, och det rum, som ni intagit i min konselj under sju år, jag har länge tvekat att bevilja edert afsked. Det fullkomliga lugn, som riket nu njuter efter alla de stormar, som skakat det under de tretiotre år, som ni varit i senaten, synes likväl ålägga mig förbindelsen att ej motsätta mig eder önskan. — Fäderneslandet bör ej neka lugnet åt en medborgare, som så länge tjenat detsamma med så mycket nit. — Det är dock med saknad, som jag gifver mitt samtycke, bedjande eder vara försäkrad om min fullkomliga belåtenhet med edra tjenster. Ni har blott gjort rättvisa åt mina tänkesätt, då ni är öfvertygad, att jag bekräftar eder pension.» — Till Elis Schröderheim [165] skrifver konungen: »Hvad säges om grefve Höpkens afskedstagande ur rådet? — För tio år sedan hade det varit en förlust. Nu tror jag ej, att det kan diskreditera regeringen; — men också måste man bekänna, att nu äro alla ljusen släckta i rådet. Grefve Ulrik Scheffer och Hermansson äro de enda (undantagen); hvilka jag dock räknar höra mer till ministèren än till rådkammaren.»

Konungens resa till Aachen, samt hans bref till grefve K. F. Scheffer om sin sjukdom och sitt testamente

I Juni månad 1780 företog konungen för sin helsa en resa till Aachen och Spa. Ej långt efter ankomsten på tysk botten skrifver han till grefve Karl Fredrik Scheffer, Wismar den 5 Juli 1780 [166]: »Jag har att tacka eder för edert bref. — Min sjukdom, hvarom Dalberg [167] lärer tillskrifvit eder, förmådde mig att påskynda min afresa. Jag har känt den allt sedan Januari månad, men har trott, att ett annat klimat, Spa's vatten och i synnerhet någon hvila från husliga sorger skulle hjelpa mig att öfvervinna den. Jag var så sjuk den dagen, då jag reste, och så uttröttad, att jag visste hvarken hvad jag sade eller hvad jag gjorde. I ett sådant tillstånd har jag kommit till Ystad. Den odrägliga hettan på postjakten uttömde mina krafter, och vid ankomsten till Damgarten [168] har jag måst intaga sängen. Jag har aldrig såsom då erfarit, huru tröstande försigtigheten är. Detta *testamente* [169], som jag lemnat rådet vid min afresa, och i hvilket jag trott mig reglera förmynderskapet för min son på det för riket gagneligaste sätt, har så lugnat mig, att jag hörde utan förskräckelse, det jag var i fara. Jag kände dock bekymret att lemna efter mig ett barn af två års ålder, och jag såg alla de klippor, hvilka detta barn skulle bli i fara för att möta. Tanken att ej hafva gjort så mycket för mitt land, som furstarne af mitt namn före mig, i synnerhet den [170], som dog i den ålder, jag nu har, har afpressat mig några tårar; men jag smickrade mig dermed, att, då jag aldrig gjort illa mot någon, åtminstone ej med min vilja, jag skulle kanhända blifva saknad, äfven af dem som mest tadla mina handlingar. Ni har troligen hört, att jag var ganska lugn. Nu är allt öfver, och mina krafter ha tilltagit på ett förundransvärdt sätt. Emellertid besvärar min hosta mig ännu mycket och förorsakar mig en svaghet, i synnerhet vid uppstigandet i trappor, som illa öfverensstämmer med min vanliga liflighet. Jag har i dag i detta afseende blifvit satt på ett hårdt prof. Trapporna i detta Wismars slott äro de förskräckligaste i mitt rike. Jag har måst hvila mig fyra gånger för att komma uppför dem. Jag har emottagit ett svar på det bref [171], som grefve Gyldenstolpe hade sig uppdraget att aflemna. Början är bra, men der är en fras vid slutet, som utmärker, att man ej vill erkänna, huru mycket man haft orätt den 1 Nov. 1778 [172]. Min brors ömhet rörer mig oändligen mycket. Jag såg bevisen deraf redan i min sängkammare. Jag har aldrig misstagit mig på hans tänkesätt, hurudant ock utseendet varit». [173]

Konungen hade vid sin afresa ej sett sin mor, men deremot tillskrifvit henne följande bref, som grefve Gyldenstolpe hade i uppdrag att aflemna: »Färdig att lemna mitt fädernesland, kan jag likväl ej besluta mig att resa utan att taga afsked. Jag går att i ett annat klimat söka att förskingra de sorger, som lika undergräfva min helsa och betunga mitt hjerta. De olyckliga omständigheter, som söndrat två personer, hvilka allt borde förena, beröfva mig den lyckan att personligen taga afsked af min mor. Jag kan likväl ej betaga mig den trösten att, innan jag reser, upprepa hvad biskopen af Göteborg [174] denna vår haft i uppdrag att säga e. m., och jag besvär e. m. att tro, att jag alltid skall anse (och jag gör det i detta ögonblick, liksom i alla föregående) edra känslor för mig såsom väsentliga för mitt hjertas lycka, och att det finnes intet i verlden, som har stört denna eller i hela mitt lif kunnat störa den mer, än då jag trott mig finna en förändring i edert hjerta.» — Följande biljett från konungen till sin mor, daterad lägret på Ladugårdsgärdet den 15 Juni 1780, hörer äfven till denna tidpunkt: »Mitt hjerta, sönderslitet af så många olika rörelser, kan ej neka sig att med eder tala om ett barn, som är en oskyldig orsak till alla mina sorger. Jag vågar bedja er att anse honom med någon ömhet. Han är den ende afkomlingen af edert blod och sonson åt en konung, hvars minne vi bägge älska och vörda.»

I följande skrifvelse [175] redogör grefve Gyldenstolpe för sitt uppdrag till enkedrottningen: »Jag lyder e. m:s befallning, då jag för e. m. aflägger räkenskap för min beskickning af gårdagen. — Genast vid min ankomst till Fredrikshof kom drottningen mig till möte. Hon var mycket upprörd, räckte mig handen och frågade mig med liflighet: »Är kungen rest?» »Ja, e. m., sedan en timme», var mitt svar. »Han har kunnat resa utan att se mig», utropade hon med strömmande tårar. Jag gjorde en bugning och framräckte brefvet. Hon emottog det darrande och läste det länge och flere gånger. Derpå frågade hon, om jag talat vid kungen. Jag svarade: Nej. — Hvarpå hon gaf mig brefvet att läsa, sägande: »Förklara mig hvad allt detta vill säga. Min son talar till mig med ömhet. — Om han ville försonas med sin mor, hvarför kommer han ej att se henne och omfamna henne, innan han reser? Jag har velat se hans barn. Man har tillstängt dörren för min näsa. Första dagarne efter dopet och äfven sedan, då barnet var sjukt, har min kammarherre varit skickad att inhemta underrättelser, utan att någonsin få komma in i kammaren, dit hela verlden för öfrigt kom. Hvad kunde jag göra för detta barn, som jag hitintills ej en gång kunnat få se? Råd mig! Jag kan ej skrifva. Den 1 Nov. går ej ur mitt sinne. Jag skulle vilja skicka någon till kungen; men jag har ingen att skicka.» — Jag sade, att drottningen var skyldig ett svar på detta bref, att hon gjorde väl, om hon der lät sin ömhet tala och genast afsände sitt svar med en kurir. — Drottningen sade sig ej ännu vara nog samlad att kunna skrifva, men att hon ville tänka på sitt svar. — Hon yttrade sig ha haft någon gissning, det hon skulle få ett bref, och att hon hade fattat sitt beslut att, om detta bref var ömt, gå att kasta sig i sin sons armar. Hon befalte mig att återkomma i dag för att hemta hennes svar» . . . Detta svar af den 17 Juni 1780 är af följande lydelse: »Grefve Gyldenstolpe har lemnat mig edert bref. Han har varit vitne till den lifliga rörelse, hvarmed jag emottog det. I försäkren mig, min son, att *I ansen mina känslor för eder såsom väsentliga för eder lycka*. Hvilken i verlden kan vara lyckligare än I, om det blott beror på dessa känslor? Ack, hvad I litet kännen en moders hjerta! Det kan bekymras, förorättas, men vid minsta hopp återtager naturen sin rätt. Påminnen eder, att jag kom för att omfamna eder son, då eder befallning derifrån aflägsnade mig! Måtte vid eder återkomst detta barn, som I hafven ryckt ur mina armar, blifva det band, som förenar oss alla!»

Förhållandet till regerande drottningen

Den regerande drottningen befann sig åter i välsignadt tillstånd, såsom man ser af hennes bref till konungen under hans frånvaro. Dessa bref äro korta och enkla, men till handskrift och stafning vida mer vårdade än den öfriga kungliga familjens. Hon varnar konungen att köra så fort, säger sig illamående i följd af sin belägenhet, men att hon bär detta med nöje och »önskar af uppriktigaste hjerta att skänka honom en son, som han skall älska lika mycket som dess mor». [176] Med någon kännedom af drottningens karakter kan man ej annat än anse detta såsom ett bevis, att de höga makarna denna tid voro verkligen försonade. Vid tidningen om konungens sjukdom var drottning Sofia Magdalena mycket orolig. »Skrif i Guds namn blott tre ord: *Jag är bättre*» — yttrar hon sig i brefvet till konungen den 5 Juli 1780.

Förändrad karakter af konungens brefvexling

Med detta år antager konungens korrespondens till en del en annan karakter. De äldre vännerna synas der mera sällan; nya komma i stället, till hvilka språket är förtroligare. Det hörde till Gustaf III:s karakter att uppmuntra en sådan förtrolighet, i synnerhet hos dem, som utmärkte sig genom ett qvickt och behagligt umgänge, hvilket konungen älskade, emedan han sjelf deri var en mästare, och emedan hans naturliga öfverlägsenhet gjorde, att han i hvarje ögonblick kunde återtaga sin värdighet. I hans mångsidiga natur voro flere personer än en förenade. Också fans det flere vägar än en till hans ynnest, ej alla hedrande. Men ingen har underkufvat honom, och han var för en hvar en annan, utan att upphöra att vara sig sjelf. Snillet, literatören, artisten, den skicklige och böjlige embetsmannen, förslagsmakaren, den qvicke umgängesmannen, den låge gunstlingen och, för att i en så brokig samling ingen slags mask skulle fattas, ordensvurmen, mystikern, alkemisten hade hos honom sina ögonblick, sina stunder, sitt lilla inflytande och gälde i publiken för konungens vänner. Han hade många sådana, af många slag. Men *konungen* egde ingen, och af grundsats ingen.

Jag tillägger här följande drag ur Elis Schröderheims teckning af sin konungslige välgörare [177]: »Gustaf var olika under olika omständigheter, som gjorde honom olika sig sjelf. Men store män vinna äfven af små fel, i jämförelse med deras dygder. Hans egenskaper hafva varit sällsynta och skulle varit det i hvad stånd som helst. Hans största olycka var att födas i ett rike, hvars tillgångar ej voro tillräckliga för hans stora vyer, i saknad hvaraf han kanske stundom tillskapade hvälfningar och händelser, hvilka han, med ett mera inskränkt begrepp om sin och rikets ära, kunnat undvika. — Hvilken regent har varit mera arbetsam! Hans snille omfattade alla ämnen. Han älskade att visa det, gaf order om affärer och supeer i samma ögonblick, älskade att datera sina författningar omkring verlden. Ett bönedagsplakat hade nära blifvit dateradt i *Vatikanen*, om han ej hört underdåniga föreställningar. Sina konseljer sysselsatte han sällan med andra än kuranta mål, hvarmed han icke besvärade sig enskildt. Qvinfolk styrde honom aldrig, favoriter sällan. — Konungen rådförde sig icke alltid med sina ministrar. Stundom stal han sig liksom undan deras uppmärksamhet. Ofta bruljerade han dem sjelf med hvarandra; i den öfvertygelse, att deras missämja tjente honom bättre än deras enighet. — Till kollegierna hade han ej mycket förtroende. Deraf den oändliga mängden af mindre nyttiga komiteer. Stundom sköttes de angelägnaste embeten af andra personer än deras innehafvare; och tillfällen hade kunnat uppgifvas, då fullmakten till tjensten skilde den utnämde från dess befattning. Hans statssekreterare ha samtliga erfarenhet deraf. — Ofta nytjade han samma person till alla möjliga förrättningar, äfven de mest främmande för dess yrke. Jag vågar påstå, att aldrig någon ensam i någon stund af hans lefnad egt hans hela förtroende.»

Elis Schröderheim

Vi ha härmed infört en man, som länge hörde till Gustaf III:s närmaste och förtroligaste omgifning, och som förenade alla egenskaper — böjlighet, liflighet, qvickhet, den största gåfva for sällskapslifvet, den största lätthet för arbete — med att vara af konungen synnerligen väl liden; utan att ändå vara stort mera. Ty hans inflytande (utom i vissa befordringar) var aldrig stort och skulle kanhända under inga omständigheter ha kunnat blifva det. Han hade dertill ej nog äregirighet, ej nog ihärdighet, ej nog följd och beräkning i sitt handlingssätt.

Elis Schröderheim, född i Stockholm den 26 Mars 1747, son af biskopen i Karlstads stift doktor Göran Schröder, som 1759 erhöll adelskap för sina barn, hade emellan nöjen och göromål gjort sin väg i konungens kansli till förste expeditionssekreterare vid inrikes civilexpeditionen. Han ådrog sig konungens uppmärksamhet, rättfärdigade den genom sin vid 1778 års riksdag ådagalagda skicklighet såsom bondeståndets sekreterare och steg snart till verkliga utöfningen af statssekreterareembetet; ehuru han först 1782 dertill nämdes. Genom sin glädtiga qvickhet var han tillika en tid själen i hofvets nöjen, och den villighet, hvarmed han lånade sig åt den lust för mystik, hemliga vetenskaper och frimureri, som i slutet af 1770- och början af 1780-talet hade antändt konungens eldiga inbillning, blef ännu ett band emellan hans herre och honom.

Från konungen, Aachen den 20 Juli 1780: »Jag kom hit den 13 Juli. Min helsa har bättrats; men jag har en tyngd på bröstet. Vattnet gör mig godt; men, som det försvagar magen, kan jag ej bruka det längre än åtta dagar. Sedan ärnar jag resa till Spa, der alla säga det jordiska paradiset skall vara. — Er beskrifning på rådets känslor är ett mästerstycke. [182] Ni målar dem alla, utan att synas vilja göra det. Min mors reflexioner äro nyttiga. Det är väl, hon känner hvad hon är och hvad hon kunde bli, i fall af en förändring hos oss. Men olyckligtvis äro hennes resolutioner så vacklande, att man ej kan lita derpå. — Hur går det med valet till Linköping? [183] Har Troil [184] hopp, och hvem skall komma i hans ställe till Stockholm och Storkyrkan ? Man bör ej hindra Celsius [185] att komma på förslaget, endast sätta bredvid honom någon, som vore mig behagligare, såsom Troil, Waller [186] eller domprosten i Vesterås [187], hvilken jag dock på sedernas vägnar skulle mindre önska, fast, som politicus, jag ansåge honom bäst. Han har nog skicklighet att kunna tjena mig vid en riksdag och nog många köttets svagheter att vara i min dependence. Men såsom *[malteserkors]*[188] äro dessa svagheter för mig på visst sätt en samvetssak. Troil har dem ej, mig veterligen, och han har förstånd, capacité och fermeté. Jag tviflar ej på hans tillgifvenhet för mig i denna stund; men allt är vanskeligt i denna verlden, och biskopsstolen kan ändra mycket. Derför har jag tagit det partiet att vara neutral. Får Fanten förslaget och Troil ej, så är jag nöjd. Får Troil förslaget och ej Fant, så är jag ock nöjd. De ha bägge att tacka mig för en hastig och stor lycka. Men vid detta binder jag ingen tro. Jag har nog vant mig vid otacksamhet hos prester. Celsius faller mig här naturligtvis i pennan; och det är också honom, som jag ändtligen ej vill hafva till Linköping.»

I Schröderheims svar heter det: »Det är förundransvärdt, hvad e. m:t känner sitt folk. Huru äro icke Fanten och Troil målade! För en sådan granskning kunde man snart bäfva, om man icke fann e. m:t vid alla tillfällen skilja svaghet från uppsåt och göra nåd åt ärlighet och välmening. — Angående vakansen af Storkyrkan (i Stockholm) synes e. m:t befalla mitt underdåniga yttrande, och i anledning deraf vågar jag afgifva det sådant, som jag inför Gud finner saken. Jag föreställer mig, att hela riket väntar det baron Taube [189] i nåder kallas till hofpredikant; men om jag rätt känner hans sätt att tänka, lärer han icke sjelf vilja börja med att presidera i konsistorium. [190] Troil kom dertill ung, men var från barndomen ämnad till prest. Om polisbetjeningen agerar på samma sätt, som vid förra valet, kan pluralitet erhållas för hvilken e. m. befaller; men följderna deraf kunna i en framtid blifva ledsamma. Baron Taube skulle finna sig der emellan församlingens kallsinnighet och presterskapets teologiska hat. Fanten vore sjelf mest att beklaga, om han flyttas dit. Han är äfven vid många tillfällen obändig och envis. För Wallers hjerta har jag mycket förlorat förtroendet, sedan han i höstas så otidigt anklagade Benzelius [191]. Uti hufvudstaden och politikens sköte, bland ett grälaktigt borgerskap, tror jag honom lika litet på sin plats, som jag anser honom skicklig på en biskopsstol, skild från magnater och konferenser.» — Efter att ha nämt några andra sökande, tillägger Schröderheim: »Allernådigste konung! misstänk mig ej för egenkärlek! Min svåger Flodin [192] skulle kanske finna mindre hinder. Han har vid alla tillfällen visat prof af nit och trohet för e. m:t. Den 22 Aug. 1772 fick han ett lika nådigt som solennt löfte om befordran, hvarpå han sedermera aldrig beropat sig. Hans predikan vid revolutionen vann nådigt bifall. Såsom fullmäktig i banken har han vid alla tillfällen skickat sig väl. Han är lärd utan gräl, har tjent länge inom Storkyrkoförsamlingen, dit han kallades såsom docens från Upsala af min salig far. Vid förra valet [193] hade han fjerde rummet, och hade församlingen egt sin frihet, hade han onekligen fått förslaget. Han söker aldrig att vara betydande. Han är helt och hållet styrd af sin hustru, som, utan skryt, har mycket vett och tillhör en slägt, som med hvarje blodsdroppe är e. m:t tillgifven. Att han verkligen är sådan, lärer ingen neka. Men icke vågar jag bönfalla för honom». [194]

Schröderheim skrifver ytterligare: »Deras excellenser arbeta flitigt tillsammans i rådet, men snarare såsom zar Peters knesar än såsom Gustaf III:s grefvar. — Hertig Karl mår väl och tillbringar de tre första dagarne af veckan i Stockholm och de tre öfriga på Rosersberg. [195] Han har varit på Svartsjö (hos enkedrottningen) och blifvit mycket väl emottagen. Han skulle blifva mycket hugnad af ett bref från e. m:t. — Jag är bjuden att tillbringa någon tid på Rosersberg. Lefnaden är der indelt på följande sätt. Hennes kongl. höghet hertiginnan fiskar ibland hela natten, ibland från klockan 5 om morgonen. Förmiddagen har hvar och en för sig sjelf. Kl. half 2 samlas alla i hertiginnans förmak, då äfven deras kongl. högheter blifva synliga. Bordet är serveradt med sex fat och fyra deserttallrikar. Efter middagsmåltiden, som går helt fort förbi, spelar hertiginnan biljard till kl. 5, metar sedan till kl. half 8, hvarefter hennes höghet spelar kort till supén kl. 10. Kl. 11 är allt förbi. Hertigen är nästan hela eftermiddagen i sina rum. När man ser en ovanligt stor byrå uppfyld med regements-handlingar, skulle man tro, att affärer begära så många timmar; men en tjock virginisk rök sprider kring alla rummen kabinettshemligheter» . . . Angående de nämda presterliga befordringarna skrifver konungen: »Om Storkyrkan har jag ingen ting att påminna. Det kan ej bli question om baron Taube. Det skulle synas för markeradt att i dag bli prest och i morgon præses consistorii. Öfverhofpredikantskapet är helt annat: det är en hoftjenst. Hans födsel och gammal vänskap både för honom och brodern [196] kunna med skäl bana honom vägen till ett embete endast gjordt för mig (fast jag ej tror mig bli mycket edifierad i förstone, då jag påminner mig ungdomsfjollerier). Jag tror bäst låta församlingen välja fritt denna gången, helst de gjort min vilja de förra gångerna. Endast bör man låta dem känna, att Rosén [197] bör ej hoppas bli præses consistorii. Jag är viss, att Flodin eller Fanten komma sjelfmant på förslaget; och då är det mig indifferent, hvem af dem tages» . . . Betänkligheterna mot baron Taube hunno likväl öfvervinnas. Sedan Troil fått Linköpings stift, dröjde det ännu halftannat år, innan hans efterträdare i Stockholm tillsattes. Baron Taube fick då pluraliteten af rösterna, första rummet på förslaget, och nämdes af konungen till pastor primarius i Stockholm. Denna befordran gjorde uppseende. Konungen ansågs dermed för adeln hafva öppnat dörren till kyrkans högre värdigheter.

Schröderheims brefvexling på denna tid med konungen

Schröderheim uppträder såsom Gustaf III:s korrespondent egentligen först vid konungens nu omtalta resa, under hvilken han fått i uppdrag att rapportera nyheter. Jag meddelar några utdrag ur deras brefvexling under denna tid. Den är för det mesta på svenska.

Schröderheim skrifver från Stockholm den 20 Juni 1780, strax efter konungens afresa [178]: »Tvänne män, som på flera veckor ej med mig velat ha att göra, ha nu besökt mig. De försäkrade mig om uppriktigheten af den glädje och ömhet, hvarmed enkedrottningen emottagit brefvet, och att hon varit angelägen att behaga i sitt svar. — Allt andas nytt lif på Svartsjö och Fredrikshof. Jag har tillåtit mig säga, att ännu mycket återstår för enkedrottningen, men kan ej råda. Hon måste taga rådet af sitt eget hjerta. Kronprinsen begär hon icke att se förr än vid e. m:ts återkomst. Justiekansleren [179] lärer berätta, huru rådet och i synnerhet *senior facultatis* [180] emottagit svaret om *tryckfriheten*. Jag såg honom i går och fann, att kuren redan verkat på talfriheten. Här höras många omdömen om e. m:ts resa, men inga nedriga omdömen, utom af några Antwerpare, hvilka på källaren Sveriges Vapen i går påstodo, att e. m:t gör en fåfäng resa till Holland för att låna penningar. Hertigen af Södermanland kamperar vid Upsala. Han börjar allmänt misstänkas för mamsell Ekerman å nyo.» — Konungen svarar [181]: »Brefvet (från enkedrottningen) till svar på det grefve Nils (Gyldenstolpe) framgifvit var mycket tendert i början, men på slutet var ändå en snärt för den 1 Nov. Det är dock en stor ändring i den sensibilitet, som nu visas för ett barn, som man låtsat ej veta existera på halftannat år. — Jag vet ej hvad som går åt Antwerparne. Skrifva de alla dessa miserabla nouveller hem, så göra de mig ingen tjenst. Bed Wachtmeister, att han lär dem veta hut. Hvad angår kung Salomos frillor, gör det mig hjertligen ondt både för honom sjelf och för oss. Jag har varit mycket sjuk i Damgarten, men är bättre.»

Schröderheims brefvexling om Björnrams och Plommenfelts mystiska upptåg

Ofta är i dessa bref fråga om mystiska ordensförbindelser. Lusten för andeskåderi och hemliga vetenskaper utbredde sig i senare hälften af 18:de seklet, i synnerhet bland de högre stånden, i samma mån som den religiösa indifferentismen. Den hånade, flyende tron lemnade dörren efter sig öppen för vantron, som i skymning och natt njöt en hemlig dyrkan, under det man om dagen täflade att offra på upplysningens altare. En mängd qvacksalfvare i andans rike begagnade sig af denna den stora verldens hemliga sjukdom. Det var på denna tid, som Cagliostro spelte sin rol i Europas förnämsta hufvudstäder. Anledningar saknas ej, att äfven Gustaf III med honom sökt att träda i förbindelse; och hvad skulle ej denne mästare kunnat verka vid ett hof, der äfven mindre charlataner, en Björnram [198], en Plommenfelt [199] med flera andra, funno så villig tro? Konungen, hans närmaste omgifning, hertig Karl (som man i början ej syntes vilja gifva del af de högsta hemligheterna), alla beherskas af samma själssjukdom, ända till den yttersta lättro. [200] Toll, med sitt obestickliga, prosaiska förstånd, var bland undantagen och synes ha bidragit att öppna konungens ögon. — Schröderheim deremot är sin herres villige efterföljare på denna mystiska bana. Den 21 Augusti 1780 skrifver han till konungen: »Då jag i går afton kom till staden, mötte mig underrättelse om Björnrams [1] återkomst. Han var i högsta måtto nöjd med sin resa och har blifvit väl emottagen af sin superieur. Uti ett urgräfdt träd förvarar han en dryck uti en flaska, som gubben preparerat. Den smakar lik sur limpa. För e. m:t blifver den icke så nödvändig som för oss andra, *emedan vi ej äro smorda*. Han (gubben) hade sagt honom e. m:s sjukdom, men tillika att dervid vore ingen lifsfara, visat honom korrespondensen emellan e. m. och enkedrottningen vid kronprinsens födelse och visste äfven, att en brefvexling förefallit vid e. m:s afresa. Lika med Björnram har han yrkat tillgift för enkedrottningen, men gifvit e. m. rätt i sjelfva saken. Han hade yttrat, att e. m. med en mera allvarsam uppfostran förr skulle ha uppnått den fullkomlighet, som nu endast senare vinnes, när tiden afkylt hågen för prakt och flygtiga nöjen. Han spår e. m. en säll regering och mycken glädje af kronprinsen. Enkedrottningens intention hade ej varit så elak, som oförsigtigheten hade visat den. Längre fram ville gubben derom gifva upplysningar. För hertigen får Björnram sjelf berätta hvad han sagt åt Adlerbeth och åt mig. Men hertigen måste nödvändigt ignorera allt arbete (i dessa hemligheter). *[malteserkors]* Orden (frimureriet?) vore ännu ganska litet betydande, men skall framdeles under e. m:t vinna sin fullkomlighet. Ännu få inga stora kunskaper oss uppenbaras, men efter arbetet lärer det ske. Ack, om Oxenstierna och jag nu egde den nåden att få gå med e. m:t en natt i pelaresalen och tala om dessa saker, som blifva allt mer besynnerliga .... På Svartsjö (hos enkedrottningen) är allt oförändradt — samma önskan och samma indecision» .... Angående sin mor är konungen tveksam. Han skrifver (Spa den 11 Augusti 1780):

»Enkedrottningens ånger inquieterar mig lika mycket som hennes ondska. Det är mitt öde att aldrig vara på den sidan tranquil. Antingen är det mitt *förstånd* som lider, eller mitt *hjerta*» ....
I ett Schröderheims bref heter det: »Angående Björnram täcktes e. m:t tillåta mig att lemna en utförlig berättelse. Jag fruktar, att jag glömt nämna att i granskapet af Spa finnes en *Rose-Croix* (Rosenkreutzare) och flere värdige bröder. — Björnram arbetar, men ensam. I dag för fjorton dagar sedan kom han till mig bittida om morgonen, och sedan vi försäkrat oss om ensamhet, bedyrade han för mig sanningen af hvad han sagt och bekräftade ytterligare, att enkedrottningens lifstid icke kunde bli särdeles lång, ehuru dess slut icke inföll på detta året, men att hon nu vore helt tranquil, och att inga stämplingar från det hållet voro att befara. I afseende till de dödstecken, som alltid förekommit om mig, ville han företaga ett arbete angående mig i tre nätter å rad, om jag dertill ville samtycka och hade styrka att emottaga utslaget. Onsdagsmorgonen återkom han och berättade, att arbetet börjats, och att ett klart sken öfvertygat honom om min värdighet. Sedan han frågat, om jag brukade bränna ljus om nätterna, frågade han, om ljusen brinna ut. Då blef min förundran stor, ty nu på en tid ha

ljusen flere gånger slocknat midnatten. — Derpå sade han mig mina fel, och att min lifstid icke skulle bli så kort. Jag har misstagit mig deri, sade han. Ni skall lefva länge och njuta eder konungs nåd, som hvarken skall förloras genom afund eller förtal, om ni håller er vid sanningen. Dödstecknen af ljusens slocknande båda er förlusten af er hustru. Efter hennes död försvinna edra bekymmer. Ni kommer i ett fullkomligt lugn; men en hjertfrätande förargelse tillfogas er af någon person, hvars namn börjas med B. [2] — Tisdagen förtäljde han mig, att han dagen förut fått tillsägelse om ett arbete i en kyrka; att han kallat Plommenfelt till sitt biträde, men icke kunnat admittera någon annan, och att det skulle följande natten ske i Johannis kyrka. Fredagen återkom han och berättade, att han kl. half 12 begifvit sig till kyrkogården i Plommenfelts vagn, hvilken, tillika med drängarne, blifvit lemnad ett litet stycke derifrån. Då de kommit till kyrkogården, hade Björnram gått öfver muren, men Plommenfelt, af fruktan att i det starka månskenet bli gripen som kyrkotjuf, ej gått öfver. Björnram hade då på en gång ändrat utseende, fått en kort andedrägt, befalt Plommenfelt lägga armarna öfver kyrkomuren och begifvit sig under läsning af Fader Vår in i kyrkan. Så snart han avancerat nio steg, hade första annonsen gifvits i kyrkan med ett pistolskott, när han var midt på kyrkogården, den andra med ett dylikt dån, och ändteligen den tredje som ett kanonskott, då kyrkodörrarne öppnat sig och Björnram gått in. Efter en kort stund och lika många annoncer af samma dån, återkom han till sin vän, stoppade honom i munnen ett oblat och sade: »3—9—12 — sucka till Gud och läs Fader Vår!» Derpå hade de farit hem. Knallarna ha varit så starka, att, då de återkommit till vagnen, drängarne varit förfärade.

— Plommenfelt erkänner både riktigheten af berättelsen och sin förundran. — Samma fredag berättade mig Björnram, att han börjat ett arbete angående e. m:t, och i går kom han, alldeles hänryckt af glädje, och omtalade, att arbetet går väl, men att den uppenbarelse han fått, borde han sjelf frambära. Det kunde han säga, att det skulle lända till e. m:s satisfaktion och alla rättsintas förnöjelse. — Munck har begärt en visit af Björnram, och jag har i högsta måtton styrkt honom dertill. Sjelf vill han göra bekantskap med baron Axelson [3] och studerar nu dagligen Svedenborg. Med hertigen tyckes han ej komma fort» ....

Man ser, att undergörarne låtit bruka sig att indirekt framkomma med råd till konungen. Med upphörande af hågen för prakt och flygtiga nöjen skall han nå en större fullkomlighet, ett högre ljus. Huru det verkade på konungen, ser man af ett hans svar, der han säger: »Skulle jag rest till Italien, hade det varit för att besöka Florens, och att der gifva förtroende af hvad man sagt mig och söka ljuset». [4]

Schröderheims brefvexling om försoning med enkedrottningen

Att försona konungen med enkedrottningen tyckes ock vara ett af det mystiska sällskapets ändamål. Ett förslag; dertill hade skett, troligen genom Schröderheim sjelf, emedan man finner honom lifligt derför intressera sig. Det synes ha gått ut på att förmå enkedrottningen att tillåta hofstallmästaren Munck att blifva medlare mellan henne och konungen och derigenom bevisa oriktigheten af de misstankar, som hon i afseende på honom troddes hysa. Man gjorde detta förslag till konungen, som i början ej tycktes dertill obenägen; men det lemnades outfördt. I brefvet till Schröderheim, Spa den 17 Aug. 1780, yttrar sig Gustaf III derom:

Konungens yttrande om försoning med enkedrottningen

»Hvad ni skrifver mig till om min moder, är ganska intressant. Denna raccommodement är svår, om ej omöjlig. Wingård hade mycket rätt att afstyrka en intrig, mycket vida skild från den värdighet enkedrottningen alltid haft till föremål att iakttaga, och hvari hon stundom, ty värr, gått för långt. Det andra projektet vore kanske för henne nyttigare och är det enda, som kunnat göra stort intryck på mitt sinne. Det är ej utan, att jag reprocherar mig och är nog inquiet for hans öde [5], om jag skiljes hädan; då allt hvad han stått ut varit, för det han haft den artigheten att raccomodera mig med min hustru, när ingen annan tordes eller ville eller kunde dertill bidraga än han, som hade redan genom många år vunnit min vänskap och den rätt att säga mig okonstladt sanningen. Derför tror jag mig, som en ärlig man, ej böra öfvergifva honom och af samma orsak soumettera mig (då jag genom hans bidragande dertill [6] förskaffar honom en säkerhet vis à vis min familj, som han ej mer solennelt kunde ega, än då modern genom hans åtgärd och i följd af hennes hos honom gjorda begäran blefve med sin son förenad). Af denna orsak tror jag mig böra soumettera mig till alla de vedervärdigheter, som en sådan raccommodement medfölja. Men ej kan den ske liksom par surpris, genom ett möte på landsvägen vid Nyköping. [7] Jag har i allt detta låtit min penna löpa och pålägger eder vid den dyra ed, ni vid min kröning svurit, och en annan ännu dyrare, som vi *tempelherrar* hvarannan svurit, och vid det heliga namn, som vi hört med bäfvan nämnas långfredagsnatten [8], att ej häraf göra något bruk, åtminstone aldrig låta märka, att den ideen kommit från mig» ....

Schröderheim återsänder detta konungens bref med ett vidlyftigt svar. »Enkedrottningens disposition», säger han, »är sådan, att mitt tillstyrkande skulle vara tillräckligt att determinera henne. Min personela vänskap för hofstallmästaren Munck gör mig dessutom angelägen att bereda honom ett så ärofullt tillfälle att förena e. m:t med sin mor, sedan han förut raccommoderat e. m:t med dess gemål. Men då jag påmint mig e. m:s flera varningar att *icke gifva några råd*, så har jag satt insegel på min tunga. — Ett oförtänkt möte på landsvägen vill jag hindra.» — Ett sådant undanbad sig konungen flere gånger. Han hade nyss, den 11 September, skrifvit till Schröderheim. »Vaka med omsorg på enkedrottningens steg, och sök att få veta, hvilka hennes förslag äro vid min hemkomst, så att jag kan vara beredd. — Ingen försoningsscen! Sådant har intet bestånd. Hennes statsfru (grefvinnan Cronhjelm) borde aflägsnas.»

Emellanåt är i denna korrespondens fråga om den nya bränvinsförfattningen, med den oreda och det missnöje, som den åstadkom. Konungen är glad att få skjuta detta på rådet. »Med bränvinsfrågan — skrifver han — är det den gamla visan. Justitiekansleren har gjort väl och försigtigt. [9] Men behöfves stränghet, skadar det intet, att rådet under min frånvaro utöfvar den. Om det sedan behöfde ändras, vore det ett tecken till min spaka regering, och om jag soutenerar hvad de gjort, vore det en stor och naturlig tack. Gubbarne finge också bita på det sura äpplet och komme, i samma loka som vi.» — Samt i ett senare bref: »Jag har läst bränvinsdirektionens betänkande. Pannornas sönderslående [10] lärer vara en nödvändighet. Då är det bättre, att det sker af *rådet* under min frånvaro, så faller odium på *herrarne*; och skulle någon stor oreda uppstå, kan jag snarare hjelpa det, utan att blottställa *min* myndighet. Det största prof af en fullmyndig konungs makt är att ändra hvad hans råd gjort under hans frånvaro.»

Oroligheter af allvarsam art uppstodo i sjelfva verket i flere landsorter, såsom ses af justitiekansleren grefve Wachtmeisters rapporter till konungen. [Förläggarens anmärkning: Justitiekanslern grefve Wachtmeisters bref af den 31 (!) April 1781 och den 13 Maj s. å. hafva måst omflyttas efter deras rätta tidsföljd, hvilket i öfrigt blott medfört en obetydlig förändring i texten.] Den politiska atmosferens börjande förändring visade sig redan deraf, att den mest fruktade af förra tidens partigängare, den gamle general Pechlin, åter började röra sig och antog sig allmogens klagomål i Kalmar län. Klagomålen mot landshöfdingen derstädes, general Rappe [11], visa, huru konungens befallningshafvande stundom tydde och tillämpade hans förordningar. Man kan deraf döma hvad den lägre kronobetjeningen i dessa fiskaliska tider tillät sig. Justitiekansleren, som redan före konungens afresa blifvit nedsänd till orten, skrifver till. konungen den 29 Maj 1780: »Allmogen vid Skillingerums ting äfvensom vid Molilla beklagade sig oändligen öfver sin landshöfding, att han genom hot och trug förmått dem till utskylder och bevillningar [12] vida öfver deras förmåga, och i protokollen antecknade såsom frivilliga; ehuru han ej tillät någon att deröfver säga sin tanke. De anklagade honom för uppenbar orättvisa, egennytta och våld. På min föreställning, att de ej borde säga hvad de ej kunde bevisa, svarade de, att de ej bättre begärde än att få leda det i bevis. Vid förmaning att noga akta sig för öfverträdelse af bränvinsförbudet svarade åtskillige, att landshöfdingen i början, för att få dem att gå in på sina propositioner, i hemlighet har sagt, att de kunna bränna, allenast de noga akta sig; hvarpå företeddes attester. Allmogen är i allmän gäsning och tror, att hvad landshöfdingen gör är af e. m:t gilladt; såsom han ock sjelf sagt. Lika gäsning är på Öland. — General Rappe är redan temligen decontenancerad; men att begära hans afskedsmemorial går ej an, innan e. m:t fått kunskap om klagopunkterna». [13]

Följande året, den 31 April 1781, skrifver justitiekanslern [14] från »Skillingerum bredvid Vimmerby»: »Pechlin söker på allt sätt upphetsa bönderna till klagomål i anledning af kronobetjeningens stränga uppsigt emot lönbränning. De anse honom nu för sin skyddsherre, ehuru de för några år sedan voro så förbittrade på honom, att de ville mörda honom [15] i hans egna rum på hans gård Ålhult. Allmogen är verkligen i stor gäsning. Det är så mycket lättare för Pechlin att intala dem, som nästan alla bönderna äro pliktfälde för bränvinsbränning, så att böterna för dessa häromkring liggande härad gå till 80,000 daler silfvermynt, som visserligen medtager en stor del af deras förmögenhet. [16] Åtskilliga utlåtelser berättas efter Pechlin, som gå ut på ändring af regeringssättet. Han skall derom vara i korrespondens med stora herrar.» I ett annat bref ifrån Karlskrona den 13 Maj 1781 heter det: — »På Pechlin har jag ögonen. Hvad hans arresterande angår, så, om jag får fulla skäl på honom, skall jag genast taga honom fast och föra honom till Kalmar; men i annat fall vore det att styrka hans anhang och uppväcka mera missnöje.. Får jag fulla bevis emot honom, är hans process ganska tydlig. Till

hans dömande behöfs ej fullt bevis om uppror, utan allenast att han upphetsat och styrkt menige man till olydnad mot konungen eller den, som å hans vägnar bjuder och befaller, i hvilken händelse han, enligt 6 kapitlet 1 § missgerningsbalken, skall mista lifvet. Enligt 8 kapitlet 2 § rättegångsbalken skall hofrätten i Jönköping döma i detta mål. — Men undersökningen måste ske på stället; ty hela landsorten blir inblandad. Jag skall bjuda till att få i mina händer de bref, som en löjtnant Schildt påstår sig ha sett till honom (Pechlin) från Stockholm. Får jag bjuda denne Schildt befordran eller penningar, har jag af mina spioner anledning att tro mig kunna vinna honom. 600 rdr är väl det minsta man kan gifva honom; kunde han få löfte om befordran, vore det så mycket bättre. Landshöfdingen Rappe i Kalmar har fått permission, och öfverste Kaulbars [17] blir vice landshöfding, som är en god sak; ty bönderna äro så arga på general Rappe, att han som landshöfding ingenting kan uträtta med dem.»

Några dagar senare skrifver justitiekansleren, den 17 Maj 1781: »Den 8 Maj inställde sig Pechlin för domstolen i full generalsuniform att göra genmäle i processen med den länsman, som är Pechlins pretext till allt detta buller, och hvilken process för vitnenas myckenhet ännu ej kunnat afslutas. Han var instämd, emedan han i många delar af allmogens klagomål skall hafva förledt dem. Pechlin har inlemnat ett vidlyftigt anförande, som gått ut på att afmåla folkets lidande och kronobetjeningens sjelfsvåld. Alla ha admirerat hans talegåfva. — Man har sökt söndra allmogen från Pechlin. Han har tagit penningar af dem till sakens utförande. — Så mycket ser jag, att det blir omöjligt att få fulla skäl på honom. Utan har han något uti sinnet, måste man afvakta tydligare prof.»

Konungen hade återvändt hem ifrån Spa öfver Holland och anlände till lustslottet Gripsholm i Oktober månad 1780. Han skrifver derifrån till grefve Creutz i Paris d. 3 Nov.: "Jag mår förträffligt. Jag har funnit hela min familj vid fullkomlig helsa. Min son har växt och talar temmeligen begripligt. Sergel har gjort en charmant byst af honom, som är fullkomligt lik.» — Flere af Sergels bilder blefvo nu en prydnad för Stockholms slott. På dekorationen af de kungliga rummen nedlades mycken kostnad. Karuseller och en fransk teatertrupp utgjorde på Drottningholm under sommaren år 1781 hofvets nöjen. — Konungen gjorde en resa till Karlskrona för att taga flottans utrustning i ögonsigte. Justitiekansleren gifver underrättelse, att i Kalmar län allmogen lärer komma att skocka sig på konungens väg för att begära eftergift i de höga bränvinsböterna. Eftergiften synes hafva blifvit förunnad, ty lugnet återställes i dessa trakter. Men klagomål af samma slag föranledde oroligheter och våldsamma uppträden i andra provinser.

Förhållandet till Frankrike

De inre ärendena fästa nu allt mindre konungens uppmärksamhet. Han har sin blick riktad på den stora politiska verldsteatern, otålig att der få spela rol. Ar 1781 ämnade han göra en resa till Paris. Franska hofvet af böjde detta besök.[18] Redan förut var konungen missnöjd med sin gamla vän, grefve Vergennes. Han sänder den 1 April 1780 en depesch till grefve Creutz, att uppläsas för Vergennes, och tillägger: »den är något stark, men lämpad efter den kunskap jag har om mannens karakter. Jag har ofta varit tvungen att tala till honom på detta sätt under 1772 års riksdag, och han blef alltid ganska räsonabel efter en konversation af sådan art.»

Frankrike hade likväl fortfarit att upprätthålla sina gamla förbindelser med Sverige, mer än man kanhända, under de allt mer förändrade omständigheterna, kunde förmoda. [19] De extraordinära subsidier, som från den 1 Januari 1773 på tre år hade blifvit beviljade till iståndsättande af Sveriges krigsmakt och flotta, fingo i anledning af 1773 års krigsrustningar anticiperas för de bägge följande åren, stigande till en summa af 3 millioner livres. 1775 förnyades den extraordinära subsidiekonventionen, hvarigenom Frankrike utfäste sig att ännu under tre år, räknade från den 1 Januari 1776, betala till Sverige en årlig summa af 800,000 livres, till upphjelpande af rikets försvarsverk. 1777 betaltes det sista af Sveriges fordran på de gamla subsidierna (enligt öfverenskommelsen af år 1771), och på samma tid medgaf Frankrike att för året 1778 öka de nämda extraordinära subsidierna af 800,000 livres med en tillagd summa af 700,000 livres och att emellertid en ny öfverenskommelse finge uppgöras. Detta verkställdes ock mot slutet af 1778 då, den 2 Dec., en konvention tecknades, hvarigenom Frankrike under sex års tid, beräknad ifrån den 1 Jan. 1779, förband sig att i årliga subsidier erlägga en och en half million, emot förnyelse å Sveriges sida af de förbindelser, som 1738 års traktat innehöll, utan att hvarje artikel denna gången upprepades; och det egentligen af det skälet, att man genom en simpel konvention trodde sig förekomma det uppseende, som en formlig traktat i sakernas dåvarande belägenhet hade kunnat uppväcka. Dertill kom äfven å svenska sidan, att en konvention af denna beskaffenhet ej behöfde med rådet kommuniceras. [20]

Den beväpnade neutraliteten

Emellertid hade Frankrikes krig med England gjort en sammansättning emellan de nordiska makterna nödvändig till beskyddande af deras sjöfart och handel. Hvilkendera af dem äran af den så kallade *beväpnade* (för öfrigt till sina verkningar temligen inskränkta) *neutraliteten* tillhörde, har till en viss grad kunnat göras stridigt. Det säkra är, att första propositionen derom kom från Danmark (1778), att Sverige först gaf den kraft genom konvojerandet af sina handelsfartyg (1779), under det Danmark drog sig tillbaka och Ryssland endast ville inskränka sig till fredandet af sina egna kuster från kapares våldsamheter; tills Katarina II, på grefve Panins tillstyrkan, gjorde förslaget till sitt eget. Denna gången kom första framställningen från Ryssland, som i Mars månad 1780 gaf Sverige till känna sitt beslut att medelst en eskader af 15 rangskepp och 4 fregatter skydda sina undersåtars handel och begärde, att Sverige ville göra gemensam sak. Anbudet ansågs i Stockholm med någon misstänksamhet, såsom stridande emot de tänkesätt, som ryska hofvet det föregående året hade ådagalagt. Men då beskaffenheten af förslaget hade blifvit närmare inhemtad, gaf konungen sitt bifall och meddelade Ryssland ett nytt utkast till en armerad neutralitets-konvention, grundad på de tvänne hufvudmaximerna, att fritt skepp gjorde fritt gods, och att intet annat kunde såsom kontraband anses, än hvad i traktaterna vore såsom sådant utsatt. Denna konvention undertecknades, efter några föregående jämkningar, å ömse sidor i Petersburg den 1 Aug. 1780, och nya deklarationer blefvo i följd deraf gemensamt aflemnade till England och till de mot detsamma i amerikanska kriget deltagande makter, Frankrike och Spanien. En rysk flotta visade sig i Sundet och seglade till Medelhafvet, der den öfvervintrade. Sverige [21] och Danmark utrustade sina flottor; och Holland var färdigt att biträda de nordiska makternas öfverenskommelse, då England förekom detta genom att förklara Förenta Nederländerna krig. Ändamålet af den beväpnade neutraliteten var på en gång att försvara de neutralas rättigheter och att bidraga till fredens återställande. Redan 1778 hade Gustaf III erbjudit sig till medlare emellan Frankrike och England. Katarina II hade i början instämt i denna bemedling. Grefve Creutz skrifver till konungen från Paris d. 21 Okt. 1779: »Grefve Vergennes misstänker konungen af Preussen att ha afrådt kejsarinnan att fullfölja bemedlingen i öfverensstämmelse med e. m., emedan han ensam vill spela första rolen i Norden. Grefve Vergennes säger mig, att England ej vill höra talas om någon förlikning. Således fordras för bemedlingens framgång endera en ministèrförändring i England eller någon stor motgång för Engelsmännen i kriget.» Franska hofvet gaf ett undvikande svar. Senare yttrade det ett slags önskan om denna bemedling, ehuru konungens tanke om Frankrikes deltagande i amerikanska kriget svårligen kunde vara obekant. Han skrifver derom till grefve Creutz i December månad 1782: »Ni ser af edra depescher, att ni är satt i tillfälle att kunna underhandla, såsom franska hofvet synes ha önskat. Emellertid besvär jag er att med den största granlagenhet föra denna underhandling, så att konungen af Stora Britannien ej skall kunna förebrå mig, att jag håller med hans *rebelliska undersåtar*. Ty sådan är den synpunkt, hvarunder jag alltid betraktat dem. Här gäller konungarnes sak. Jag har alltid sett det så, antingen det då är en fördom, tillhörig min plats, eller kommer af det förhållande, hvari jag i början af min regering stod till mina egna undersåtar, och hvaraf intrycket är svårt att utplåna. Härmed må vara huru som helst, det stöter min granlagenhet att underhandla med folk, som ej äro sjelfständiga. Ty såsom sådana kan jag ej betrakta dem förr, än konungen af England *har löst dem från den trohetsed, de honom svurit, och förklarat dem fria och oberoende*. Jag anbefaller eder uttryckligen att aldrig förlora detta ur sigte.» — Katarina II åtnjöt sedermera, jämte Österrike, den ofruktbara äran att å den fred, som (1783) slutade det amerikanska kriget, äfven sätta sitt namn, men utan inflytelse på vilkoren; och de neutrala flaggornas rätt lemnades derhän. Men ehuru Engelsmännen äfven efter den beväpnade neutraliteten icke bekände sig till andra grundsatser, än de förut emot andra sjömakter iakttagit, så var dock det amerikanska kriget, under hvilket de deri invecklade makter,

Holland, Spanien, Frankrike, England sjelf, förde sin handel med biträde af Nordens neutrala flaggor, för dessa en högst gynnande tid.

Under krigets lopp gjordes (1779) äfven proposition till Sverige om köp af svenska örlogsskepp både af Frankrike och (genom marquis La Fayette) af amerikanska kongressen. Frankrike föreslog, att skeppen skulle ingå i franska hamnar, der säljas, och besättningarna sedermera till Sverige afsändas; kongressen erbjöd deremot att, under Frankrikes garanti, vid freden cedera till Sverige några af de öar, som blifvit tagna i Vestindien. [22] Men båda dessa framställningar förkastades såsom osäkra och äfventyrliga.

Tvänne betydande män ur konungens omgifning, öfverstekammarjunkaren baron Evert Taube och öfverste Toll, gjorde utländska resor, den förre 1779, den senare 1782, under hvilka de korresponderade med konungen, hvaraf ett och annat prof finnes bland konungens papper. Märkvärdig är hans rekommendation för Toll till grefve Creutz. »Öfverste Toll» — säger han — »är en man, som förenar ett sällsynt snille med en stor lärgirighet och lätthet att fatta och genomtränga äfven de mest abstrakta saker. Han har haft förnämsta andelen uti den i Kristianstad började revolutionen för tio år tillbaka. — Jag bör tillägga, att, med kanhända ännu större talanger än Sprengtporten, han har ingen af hans olägenheter och med samma verksamma hufvud hvarken dennes orolighet eller envishet.» — Tolls mission angick hemliga ordensangelägenheter, om hvilka han yttrar temligen oförställdt sitt stora misstroende och tillika sitt hopp att komma de bedrägerier på spåren, för hvilka han anser konungen länge ha varit föremål. — Baron Evert Taube var en ungdomsvän af Gustaf III, känd för tystlåtenhet, köld och klokhet. På handskriften skulle jag tro, att ett oundertecknadt bref till konungen ifrån Paris, hvarur följande utdrag meddelas, är från baron Taube. Det återför oss till söndringen inom den kungliga familjen.

Paris d. 24 Nov. 1779: »Grefvinnan Boufflers har mycket questionerat mig om e. m:ts hof, om drottningen, om enkedrottningen, om hertigen af Södermanland. Hon frågade mig flere gånger, om e. m:t älskar mycket hertigen af Södermanland. Jag svarade, att jag trodde det, och att denne prins vid intet tillfälle någonsin ett enda ögonblick förnekat sin trohet, ömhet och tillgifvenhet. Grefvinnan sade, att e. m:t skrifvit till henne detsamma, men att hon emellertid hört sägas, att förtroligheten nu mera ej vore så fullkomlig. Jag sade, det jag ansåg denna underrättelse sakna all grund. — Sire! Man har sagt mig en sak, som jag har på hjertat. Man har sagt mig, att e. m:t försonar sig med enkedrottningen, och att det är e. m:t sjelf, som söker denna försoning. Må Gud bevara e. m:t derifrån! Det skulle vara eder död och edra dagars olycka. Kanhända ser jag för mycket i svart, men jag tror, att en försoning, som blott skulle följas af en ny ruptur, till den grad skulle smärta e. m:t, att dess helsa deraf skulle lida. Det är omöjligt, att en varaktig försoning kan ega rum med denna prinsessa. Ty det förtjenar ej namn af försoning, som endast skulle vara en eller två månader. Dessutom skulle denna försoning kasta skugga på personer, som äro e. m:t kära. Å enkedrottningens sida kunde den endast ha till föremål att förstöra den vänskap och det förtroende, som e. m:t hyser för hertigen af Södermanland, och som han i så många afseenden förtjenar, eller att göra e. m:t olycklig för dess öfriga dagar genom inblåsande af den olyckligaste af alla lidelser: misstroendet. Gud förskone e. m:t derifrån! Förlåt mig, Sire! Försoningen är omöjlig med enkedrottningens befallande och oroliga karakter.»

Efter konungens hemkomst skrifver Schröderheim till honom d. 17 Okt. 1780: »Wingård har hos enkedrottningen varit min enda pålitliga utväg. Han uppvaktade henne i söndags åtta dagar sedan. Under en konferens af två timmar hade enkedrottningen försäkrat Wingård, huru ifrigt hon önskade återvinna e. m:ts vänskap, att inga pretentioner formerades å hennes sida,

att hon vore försäkrad om e. m:ts tendresse, men att de stora svårigheter, som deras majestäters höghet å ömse sidor medförde, och hennes maj:t drottningens ressentiment alltid skulle ligga rekonciliationen i vägen. Under e. m:ts vistande på Gripsholm har enkedrottningen ej trott sig kunna göra något vidare än att aflägga sin gratulation genom sin öfverstemarskalk till e. m:ts lyckliga återkomst. Sedan enkedrottningen beskrifvit sina olyckor, i synnerhet den att på ålderdomen vara hatad och föraktad, har hon bedt Wingård engagera mig till en visit hos Sotberg [23]. Jag är verkligen i beråd att resa dit om onsdag. E. m:t täckes lita på min försigtighet.»

Efter allt hvad i konungens korrespondens för dessa år förekommer om en tillämnad försoning med enkedrottningen, uteblef den likväl ännu. Ett af konungen sjelf förberedt närmande mellan hertig Karl och enkedrottningen omtalas, utan att detta närmade henne och konungen till hvarandra. Det synes, som om Lovisa Ulrika hade fordrat, att den unga drottningen äfven skulle göra något steg till denna försoning, hvartill hon, såsom den mest sårade, ej har velat beqväma sig och, såsom det tyckes, deri handlat i enlighet med konungens vilja.

Enkedrottningens sjukdom och död

I Maj månad 1782 insjuknade enkedrottningen, men tycktes efter någon tid återställas. I slutet af Juni nedlades hon på Svartsjö slott af den sjukdom, som skulle sluta hennes dagar. Gustaf III begärde se sin mor. Ibland hans papper finnes ett svar af Lovisa Ulrikas öfverstemarskalk, riksrådet Ribbing, på en sådan konungens anhållan. Det är dateradt den 11 Juli 1782 och lyder: »Drottningen befaller mig säga, att e. m:t skall blifva emottagen, åtföljd af drottningen dess gemål och den unga prinsen; men att utan henne e. m:t ej kan blifva emottagen. Drottningen skall icke någonsin afstå från den tanken, som hon alltid med fast öfvertygelse hyst, att försoningen bör vara fullkomlig och aldrig half.» — Konungen kom icke dess mindre med kronprinsen, men utan sin gemål, hvars tillstånd dessutom — hon gick åter i väntande dagar — ej skulle uthärdat ett sådant möte. Det säges, att Lovisa Ulrika har vägrat honom tillträde, men att han, med barnet vid handen, inträngt i hennes kammare, till hennes säng. Uppträdet var sönderslitande. Häftiga förebråelser slutades dermed, att hon gaf konungen och den späda prinsen sin välsignelse. Den 16 Juli 1782 dog drottning Lovisa Ulrika, sextiotvå år gammal. Hela sin förmögenhet (med undantag af några juveler, hvilka hon gaf kronprinsen) testamenterade hon uteslutande till sina bägge yngre barn, hertig Fredrik och prinsessan Sofia Albertina.

Från Berlin skrifves: »Vid tidningen om hennes död har konungen af Preussen blifvit ganska rörd, inneslutit sig med kabinettssekreteraren Mencken till sent om aftonen samt endast talt om salig enkedrottningen, hvarvid han flere gånger fält tårar. Sjelfva förlusten tros icke ensamt ha till denna grad affekterat konungen (ehuru han mest hyser vänskap för denna syster) utan äfven åtanken af hans egen förestående förvandling och någon opasslighet. Åt rekonciliationen har han egnat hela sin uppmärksamhet, berömt konungens af Sverige conduite, såsom ett värdigt steg till publikens tillfredsställande, och igenkänt deri den fina politik, som han alltid skall förmärkt hos hans maj:t. Enkedrottningens testamente har han tadlat. Det vore en dementi åt den vänskap, som hon bort hysa för konungen efter rekonciliationen, en orätt mot konungen och hertig Karl, och behållningen, som utgjorde ingen fortune för en kunglig person, dessutom ej nog stor att förskaffa oberoende åt de arftagande, som skulle ändå alltid behöfva konungen. — *Min syster hade bort sönderrifva denna lapp* [24], sade han. Rekonciliationen har han trott icke verklig å enkedrottningens sida, utan att hon, i vissheten om sin död och för att blidka konungen, hade gjort den och gifvit den ett anseende; men att, om hon blifvit frisk, hon skulle ha återtagit denna fermeté, som tillhörde hennes karakter.»

Den unge Gustaf Adolf, nu på fjerde året, bibehöll ett sådant intryck af det uppträde, hvartill han varit vitne, att — såsom en samtida hofman berättar [25] — man långa tiden efteråt hörde barnet säga för sig sjelf: »Den farmor — den farmor — den förglömmer jag aldrig.»

Konungens sinnesstämning efter hans moders död

Enkedrottning Lovisa Ulrika hade dött den 16 Juli 1782. »Hon upphörde ej intill dödsstunden», säger Elis Schröderheim [26], »att imponera såsom mor på sin sons känslor, såsom drottning på hans opinion. Rupturen år 1778 friade honom från tvånget af hennes umgänge och pretentioner; men det ökades i många andra afseenden. Han saknade henne ofta. Hans själ led verkligen.»

För att göra sig ett begrepp om, huru djupt detta lidande stundom kändes och var förenadt med konungens hela ställning, måste man läsa Schröderheims berättelse om hans ensliga samtal med konungen, dagen innan den späde hertigen af Småland dog. Denne arffurste, som var född den 25 Aug. 1782, insjuknade dödligt den 18 Mars 1783. Den 17 Mars hade äfven kronprinsen sjuknat. Konungen anmärkte, att det var årsdagen af rupturen med hans mor. Han sågs mer än en gång brista i tårar och syntes vara utom sig. För Mars månad, hvilken en spådom hade framstält såsom tidpunkten för ett honom öfverhängande olycksöde, hyste han alltid fruktan. Nu, stående framför Karl Stuarts porträtt, önskade han sig hellre denne konungs död, än att falla för en Ravaillac eller Damiens. — Kronprinsen tillfrisknade snart. Hans bror, hertig Karl Gustaf, dog den 23 Mars om morgonen.

Så mästare konungen var öfver sig sjelf, funnos likväl sådana ögonblick, då han öfverväldigades af en djup inre oro och af de dystraste föreställningar. Han sökte en motvigt deremot i förströelser, omvexlande med de vågsammaste planer och företag.
Såsom regent började redan för honom de förlägenheter, åt hvilkas verkliga orsak han olyckligtvis egnade allt för liten uppmärksamhet.

Rikets finansiela förlägenhet

Den 20 Dec. 1782 skrifver statssekreteraren baron Liljencrantz till konungen: »Eders maj:ts statskontor, som nu är sysselsatt med att samla materialier till ett förslag öfver nästkommande års inkomster och utgifter, hade önskat att spara e. m:t den obehagliga känsla, som denna förskräckande tafla måste ingifva. Men som det å ena sidan bör intressera e. m:t mera än någon att känna verkliga tillståndet af dess affärer, och det å den andra är en tröst för trogna tjenare att fly till sin herre, då de finna sig i bekymmer, så har jag trott mig genom hosfogade lilla uppsats, som jag tager mig friheten att lägga under e. m:ts ögon, böra styrka, att detta bekymmer ej är utan grund, och att skäl äfven finnes att frukta, det e. m:ts finanser skola blifva ohjelpliga, om ej snart jämvigten emellan utgifter och inkomster återställes. Detta rikes ringa folkmängd, dess belägenhet i en vrå af verlden, dess invånares föga utvecklade industri och krafter och sjelfva regeringsformen tillåta ej att utsträcka kronans inkomster utöfver vissa gränser. Emellertid fordrar ett vidsträckt försvarsverk omätliga och visserligen äfven oundgängliga kostnader. Det har lyckats mig hittills under e. m:ts höga regering att genom krediten fylla bristerna, i förväntan att statsverkets gamla sår hunne läkas af sig sjelfva och naturliga inkomstkällor träda i stället för de provisionela medlen. Men krediten, som i grunden är ett palliativ, har sina gränser. Den är svår nog att grunda och bibehålla, men lätt att förstöra. Allt beror af opinionen; och den kan ej vara till favör af en kassa, hvars betalningar måste mankera den ena dagen efter den andra. Sådant är det verkliga tillståndet af e. m:ts finanser. Det är ganska öfverflödigt att visa en så upplyst monark, att följderna af finansernas oreda kunna blifva högst olycksbringande i en stat så beskaffad som denna. E. m:ts vishet och vidsträckta blick känner förut allt hvad jag i detta ämne ännu skulle vilja säga. Men mitt samvete och mitt nit för en konungs väl, åt hvars tjenst jag uppoffrat mitt lif och allt hvad jag har kärast, tillåta mig ej att dölja en oro, som snart skulle bringa mig i grafven, om jag ej hoppades se lugnare tider.» En promemoria af följande innehåll var denna skrifvelse bifogad: »Sedan statskontoret nu ihopsamlat alla möjliga utvägar till att betala innevarande års 4:de qvartals utgifter och till den ändan så blottat den allmänna statskassan, att för denna stund knappt 100 rdr deruti finnas i behåll, hafva tillgångarne likväl ej längre hunnit stoppa behofven, än att, utom en stor mängd smärre utgiftsposter, följande på innevarande års stat anslagna utgifter ännu äro obesörjda, nämligen: 1:0 På e. m:ts 4:de qvartal en återstod af spec. rdr 12,750. 2:o På örlogsflottans extraordinarie stat till generalamiralens disposition 86,557. 3:o Till beklädnadsstaten för åren 1781 och 1782 63,000. 4:o Till ammunitionsstaten 32,000. 5:0 Till kommerskollegium, i afräkning på dess ansenliga innestående fordran å manufakturfonden, en specielt reqvirerad summa, ämnad till bankens förnöjande för upplupna intressen å diskontfonden etc. 20,748. Summa rdr 215,055. Dessutom häftar statskontoret för tagna förskott af riksgäldsfonden, så väl till sjöutrustning som till fullgörande af andra statsverkets anbefalda utgifter, till en summa af vid pass 400,000 rdr, hvarå nu, i fall tillgång gåfves, nödvändigt hade bort göras en ansenlig afbetalning. Den för innevarande år i staten anslagna summa till extra utgifter är ej allenast till fullo åtgången, utan ock derutöfver anticipationsvis anlitad. — Sådana brister visa sig nu redan, oaktadt ingen af de extraordinarie resurser, som jag vid sista statsregleringen hade den nåden att föreslå till någon fyllnad i de bristande tillgångarne, hafva uteblifvit, utan statskontoret verkligen till godo kommit med vid pass 17 tunnor guld.» . . . Under sådana omständigheter blef förnyelsen af subsidiekonventionen med Frankrike af så mycket större vigt. [27] Konungen uppdrog denna underhandling åt sin ambassadör i Paris, grefve Creutz, med det samma som för honom tillkännagafs hans nya bestämmelse hemma såsom konungens förste minister. Det var början till en förändring, som snart skulle omfatta alla grenar af styrelsen och bilda en ny, af komungen ensam beroende och i många afseenden hemlig regering. Man ser nya män och nya åtgärder. Äfven den hittills oumbärlige Liljencrantz skulle småningom aflägsnas och hade ej mer förtroende af de penningesummors användning, hvilka han måste anskaffa.

Grefve Creutz utsedd till premierminister efter grefve Ulrik Scheffer

Till grefve Creutz skrifver konungen den 5. Februari 1783, vid första underrättelsen att amerikanska kriget närmade sig sitt slut: — »Nyheten om fredspreliminärernas undertecknande [28], som jag i går erhöll öfver Holland, kommer tillika att innan kort medföra en förändring i det inre af min ministèr, hvarom jag anser nödigt att underrätta eder. Grefve (Ulrik) Scheffer har sedan flera år enständigt anhållit om sitt afsked. Hans eget helsotillstånd och i synnerhet hans hustrus [29] nästan oupphörliga sjuklighet ha varit de skäl, hvilka han inför mig gjort gällande. Jag har alltid satt mig emot denna hans önskan, och ni kan lätt döma, att en vänskap, grundad på den mest förtjenta högaktning och det oinskränktaste förtroende, äro känslor som borde förmå mig att göra det lifligaste motstånd. Slutligen, då han i våras återkom till samma yrkande, öfverenskom jag med honom, att han skulle invänta freden, att denna skulle bli den epok, då jag såge mig nödgad att gifva efter för hans åstundan, men att det blefve nödvändigt för honom att ännu ett år efter fredsslutet stanna qvar i embetet för att deri införa sin efterträdare och inviga honom i de ärenden, hvilka jag honom anförtrott. I dag har han skrifvit mig till och uppmanat mig att hålla mitt ord. Gikten, som hos honom satt sig i fötterna, och en fluss, som i dag hållit mig vid sängen, hafva hindrat oss att se hvarandra. Jag tänker emellertid ej så lätt ge vika; men jag har allt skäl att frukta och är öfvertygad, att jag ej skall lyckas. Derför skyndar jag att begagna mig af den kurir, som jag nu sänder er i anledning af amerikanska traktaten, för att prevenera er, det jag ämnar åt eder grefve Ulrik Scheffers plats, och att, om jag ej lyckas att qvarhålla honom, ni inom kort tid får order att återkomma. Åtskilliga arrangementer i afseende på denna förändring, hvilka jag nu ej har tid att för eder detaljera, förbinda mig att ej deklarera eder nomination före eder hitkomst. Men ni kan likväl för det närvarande göra grefve Vergennes förtroende deraf. Jag har emellertid ansett nödigt för edra egna affärer att underrätta eder i tid om en så stor flyttning som den, hvarigenom ni kommer att lemna Paris. Jag ber er derför vara beredd på eder afresa. Såsom pretext kan ni anföra nödvändigheten af er reception såsom riddare och kommendör af min orden den 28 nästkommande April. [30] Jag vill ock säga er, att jag redan nämt eder efterträdare, och att det blir en ambassadör. Den person, som jag kommer att skicka, är redan derom underrättad och har emottagit mitt skriftliga löfte. Hvad Staël angår, så blir jag vid mitt ord. Om han gifter sig med mademoiselle Necker, skall han blifva min minister plenipotentiär. [31] Jag ber er före er afresa göra er försäkrad om förnyelsen af subsidietraktaten, som löper till ända med nästa år 1784; och det lär blifva lättare för er än för er efterträdare att utverka detta i det ögonblick, då ni lemnar ambassaden för att blifva premierminister. Kan ni genom edert inflytande öka summan, så vore det så mycket bättre. Se der, min k. grefve, en oväntad nyhet; men ni hade bort sedan lång tid tillbaka tillräckligt känna min vänskap och mitt förtroende för att förmoda er ämnad till grefve Scheffers efterträdare. Jag vet, att det för er skall blifva en stor uppoffring att qvittera Paris för att återkomma till ett land, der ni ej varit på 20 år. Men jag ber eder betänka, att detta land är edert fädernesland, och att hvarje medborgare är skyldig sig sjelf till dess tjenst. Hvad mig angår, så skall jag blifva glad att återse eder och att finna mig lättad i affärernas börda af en minister med eder skicklighet.»

Ambassadören var så mycket tacksammare, som konungen ännu en gång betalade hans skulder. Han skrifver den 1 Mars 1783: »Jag ser med glädje, att e. m:t befaller mig innan min afresa begära försäkran om subsidiernas förnyelse. Af den nära föreningen emellan e. m:t och detta hof beror i yttre afseende styrkan och lyckan af e. m:ts regering. Jag vill ej för e. m:t dölja, att negotiationen torde bli svår nog. De bägge sista kampagnerna och hr de Fleury's mindre lyckliga administration ha förstört krediten och uttömt den kungliga skattkammaren. En tillväxt i skuld af mer än en milliard, konungens sparsamhet och ministrarnes behof att hushålla skola lägga hinder i vägen. Men den vänskap, som konungen i Frankrike hyser för e. m:t, och, om jag vågar tillägga, den, som förenar grefve Vergennes med mig, derjämte den

vigt, som min nya ställning gifver, betaga mig ej allt hopp om framgång. . . Den tafla, jag bilägger af mina skulder, skall synas i sanning förskräckande. Men e. m:ts befallning och min nya bestämmelse fordra, att jag ingen ting döljer. Lyckas det mig att erhålla en fullständig förnyelse af subsidierna skall jag derigenom hafva gjort e. m:t och staten någon tjenst och kan emottaga betalningen af mina skulder utan förebråelse. Är jag nog olycklig att förfela ändamålet, vore det ett brott att inleda e. m:t i en så stor uppoffring af folkets tillgångar för att godtgöra mina förvillelser. E. m:ts rättvisa fordrar då att jag ensam må bli offret. Jag skall underkasta mig att vara olycklig; men jag skall ej vara brottslig.»

Ny subsidietraktat med Frankrike

Negotiationen lyckades. Den senast år 1778 afslutade subsidiekonventionen, som med året 1784 lopp till ända, förnyades den 3 Maj 1783 på ännu fyra år till 1789 års slut; under hvilken tid Frankrike till Sverige skulle betala samma belopp af en och en half million livres årligen. Denna konvention, liksom den föregående, hölls hemlig. En månad förut, eller den 3 April, hade en handelstraktat på femton år emellan Sverige och de tretton Förenta Staterna af Norra Amerika blifvit afslutad af grefve Creutz och amerikanska sändebudet Franklin i Paris.

Den 11 Maj 1783 skrifver drottningen i Frankrike till konung Gustaf III: »Grefve Creutz medtager, då han lemnar Frankrike, alla de personers saknad, hvilka hafva haft tillfälle att lära känna honom. Jag iakttager tillfället af hans bortresa för att betyga e. m:t min erkänsla för det afseende, e. m:t fästat på min rekommendation af m:r de Staël. Jag hoppas, att hans uppförande skall rättfärdiga detta val till bägge hofvens nöje. E. m:t bör ej vara okunnig om, att i det nu lyckligen slutade kriget de svenske officerarne hafva synnerligen utmärkt sig. Jag har fägnat mig af hela mitt hjerta öfver det offentliga beröm, konungen egnat åt deras uppförande.»

Schröderheims skildring af grefve Ulrik Scheffer

Med Lovisa Ulrikas död och grefve Ulrik Scheffers nedläggande af sina embeten framträder allt tydligare karakteren af den *nya* epok af Gustaf III:s regering, i hvilken vi redan inträdt. Den man, som vi vid sjelfva början af denna förändring först mötte i konungens omgifning, må ock skildra den afgående ministern. Hans lätta och här alldeles ej partiska penna kan dock i denna skildring ej dölja den aktning, som föremålet ingaf. »Grefve Ulrik Scheffers bortgång» — heter det i Elis Schröderheims anteckningar — »var en verklig förlust; mindre för hans egenskaper än för hans välde öfver konungen och hans konsideration i Europa. Han var född med ett godt naturligt vett. Det hade ej blifvit synnerligen uppodladt genom studier, men så mycket mer i stora verlden. Han var en stor egoist, kall för hela menskligheten, i fullkomlig motsats med sin bror [32]; hade mycken slughet och den allra lyckligaste simplicitet i umgänget, i affärer, i tal och skrift; mycket arbetsam; beständig i sin tillgifvenhet för konungen, enkedrottningens afsvurne fiende; på afstånd det öfriga hofvets ödmjuke tjenare. Vid 1751 års riksdag hade han talat på riddarhuset. Broderns anseende beredde honom ambassaden till Frankrike. Konungen hade från yngre åren vant sig att akta honom, och denna aktning öktes genom hans nära liaison med franska ministèren och den estime, ryska kejsarinnan visade honom. Han hade uppgjort första planen till den armerade neutraliteten. Både konungen och kejsarinnan ville tillegna sig äran deraf. Redan 1781, då han ville qvittera, hade kejsarinnan obligerat honom att dröja till freden (1783). — Så stora titlar kunde ej annat än vara betydande, men tillika besvärliga. Hans idéer måste följas, hans depescher kunde ej korrigeras, och i hans ämnen kunde man ej gå honom förbi. För kansliet var han en svår chef. Före hans tid hade presidents-kontoret varit en plantskola för rikets vigtigaste embeten. Det började under hans tid luta till ett förfall, som sedan fullbordats. Han degouterade grefve Oxenstjerna [33] och gjorde äfven de flesta öfriga ledsne. Jakob Engeström [34] och Ulrik Franc [35] stodo bäst. Deras heliga vördnad för alla diplomatiska sopor, deras soumission, deras ständiga närvarelse gåfvo dem stora förtjenster i hans ögon. Han var alla postdagar om eftermiddagen i kansliet, men reste hem alltid kl. 8 för att sjelf bädda åt sin grefvinna, för hvars person och knähundar han hyste den största vördnad. Han var god ekonom för sig sjelf och hade äfven den förtjensten att vara det för staten och det allmänna. Med ett ord, han var mer nyttig än behaglig, och vid hans bortgång brast en stor hållhake. Konungen sjelf fick fria händer och regeringssjuka projekt större utrymme. — Här en anmärkning! — De herrar, hvilka från början af 50-talet spelte roler, grefvarne Scheffer, Axel Fersen och med honom riksrådet Karl Sparre och grefve Höpken, voro aldrig vänner, tvärt om uppenbart brouillerade, men till evig heder för deras minnen får ej glömmas, att kärleken till fäderneslandet alltid förenade dem i rikets angelägenheter». [36]

Grefve Ulrik Scheffers afskedsansökning

Vi meddela innehållet af det bref [37], med hvilket riksrådet grefve Ulrik Scheffer till konungen insände sin afskedsansökning:

»Herre, nu låter du din tjenare fara i frid! — Så sade Simeon; så säger jag till e. m:t i anledning af den ansökning, som jag har äran att bifoga. Jag skulle vara den otacksammaste af menniskor, om jag kunde ett ögonblick förlora minnet af den godhet, i synnerhet af det förtroende, hvarmed e. m:t har mig hedrat. Det är mig dyrbarare än alla verldens skatter. Men det är ej min tacksamhet, som jag bör rådfråga; det är e. m:ts och dess angelägenheters bästa, som för mig gör till en lag det enda steg, som återstår mig att taga. Jag har sett den ålder komma, som försvagar kropp och själ. Bräckligheter hafva åtföljt den. Min bana nalkas sitt slut, och jag ser det komma utan fruktan. Men jag kan ej uthärda den tanke att se e. m:ts tjenst löpa fara i min hand. Några ögonblicks ro för mig sjelf vore ej heller för mycket. En epok är genomgången, som skall blifva märkvärdig i e. m:ts häfder. Friden är gjord eller i det närmaste gjord. Men man vet ej, om den storm, som reser sig från öster, kan stillas. Bryter den ut, så skall den blifva så mycket förskräckligare, som den småningom skall utbreda sig öfver Europa. E. m:t skall kanhända behöfva hela vidden af sitt snille att afhålla den från gränserna af e. m:ts länder. E. m:t skall ock behöfva ett högst uppmärksamt öga, en högst skicklig hand att befordra sina afsigter. Utvälj, jag ber e. m:t derom, en sådan person och tillåt mig återgå till mitt intet. Jag skall bedja Gud för e. m:t och för hela dess hus och ej ega någon lifligare önskan, än att alla e. m:ts företag må krönas med framgång och ära.»

De politiska utsigterna i följd af det förmodade rysk-turkiska kriget

Den storm, för hvilken den gamle ministern drog sig tillbaka, uppsteg i kejsarinnan Katarina II:s allt mer sig utvecklande planer på Turkiska riket. Österrike under kejsar Josef II närmade sig allt mer till Katarina II. [38] Stora förestående förändringar i Östern syntes hota hela Europas lugn. — Förgäfves hade Frankrike genom sin bemedling sökt bibehålla den år 1774 emellan Ryssland och Turkarne slutna freden. Alla eftergifter ledde blott till stegrade fordringar. Man hade sett Polen delas. Snart taltes äfven om att skifta det turkiska väldet i Europa. Sådana våldsamma, godtyckliga omflyttningar af vigterna i det gamla europeiska systemets vågskålar utmärkte i synnerhet kabinettspolitikens *sista* tider, sedan furstarne sjelfva hade tagit den i sina händer och på personliga möten afgjorde länders och folkslags öden. Det var redan en revolutionär rörelse i politiken, som utgick från *tronerna*. Att den emot sig skulle framkalla en annan hos folken, fruktade ännu ingen. För stora ärelystnader hade detta politiska vågspel stora retelser. — Skulle man kunna hoppas, att Gustaf III under sådana utsigter skulle förmå sig att sitta stilla? Det var tydligen ministerns önskan. Det var ej konungens. Hans brinnande inbillningskraft var, för lycka eller olycka, ständigt i den oroligaste verksamhet. Man ser honom umgås med de djerfvaste förslag och resa kring Europa för att för dem få ett fäste. Att i de omhvälfningar, som tycktes förestå, vinna något för sig sjelf, kunde redan synas en loflig och förlåtlig önskan. Men blotta försöket att förvärfva en större yttre makt lönade mödan genom de fördelar, det erbjöd i afseende på den inre regeringsmakten. För de stora politiska och krigiska planerna måste allt annat vika, och funnos ännu obeqväma skrankor i regeringsform och ständer, de måste för dessa högre ändamål försvinna.

Den 8 April 1783 utfärdades det ryska manifestet, som kungjorde, att den tatariska kanens besittningar, nämligen Krim med ön Taman och Kuban, som 1774 i den sista turkiska freden hade blifvit förklarade för sjelfständiga och undandragna Turkarnes skydd, nu voro med ryska riket införlifvade. Porten rustade sig, en rysk armé samlade sig i Ukraine, en österrikisk kordon drogs vid turkiska gränsen. Kejsar Josef II, som hade planer på Moldau och Wallachiet, förklarade för franska hofvet, att han ämnade understödja kejsarinnan, sin allierade, med 120,000 man [39] hindra den ryska flottan att inlöpa i Medelhafvet.

Gustaf III:s hemliga plan till ett anfall på Danmark och Norge

Vid samma tid ser man Gustaf III sysselsatt med hemliga förberedelser till ett anfall på Danmark och Norge, hvars utförande, under dåvarande omständigheter, han hoppades, att Katarina II ej skulle motsätta sig. Öfverste Toll, som nu hade hans hela förtroende, skickades i anledning deraf med hemliga uppdrag till Karlskrona.

Rikets flotta hade alltid varit ett föremål för Gustaf III:s synnerliga uppmärksamhet. På dess iståndsättande användes till en stor del de franska subsidierna. Konungen, missnöjd med amiralitetskollegii förvaltning, hade 1776 flyttat det från Karlskrona till Stockholm och inskränkte ännu mer dess verksamhet genom det år 1780 inrättade generalamirals-embetet. [40] Det uppdrogs åt den man, under hvars ledning gamle grefve Ehrensvärds skapelse af skärgårdsflottan hade fortgått, nämligen åt dåvarande generalmajoren och chefen för denna flotta Henrik af Trolle, till hvars biträde förordnades den store skeppsbyggmästaren öfverste Chapman. I verksamhet, skicklighet, drift och oegennytta kunde den nye chefen svårligen öfverträffas. För politiken var han främmande och önskade vara det, äfven sedan han af konungen deri indrogs.

Öfverste Toll medförde ifrån konungen följande bref: »Ulriksdal den 15 Maj 1783. Ädle och välbördige generalamiral och kommendör af svärdsordens stora kors, af Trolle! Åt öfverste Toll har jag uppdragit att till generalamiralen anförtro de stora projekt, hvarmed jag umgås, och som komma så mycket an på generalamiralens biträde. Jag har uppfattat dem ur den ställning, som Europa nu befinner sig uti, i synnerhet vår Nord, sedan turkiska kriget nu synes oundvikligt, om det ej redan är börjadt; men dessa förehafvanden äro af en natur, att ej gerna kunna anförtros åt papperet, innan sista handen lägges vid deras fastställande, och det kommer mycket an på de underrättelser, öfverste Toll har befallning att begära af generalamiralen. Det är nu elfva år sedan jag med eder tillhjelp började det stora verk, som ändrade hela rikets skick [41], och nu börjar jag ett äfven så stort, som kan ändra Nordens hela utseende. Det tyckes, som Försynen, som på så besynnerligt sätt fört mig vid handen och bibehållit freden under alla de moln, som den tycktes vilja störa, — det tyckes, som Försynen, säger jag, velat reservera åt er och Tollen att alltid med mig gå samma väg och hjelpa till de stora föremål som lända till rikets ära och våra namns odödlighet. Jag behöfver ej mera säga åt en man, begåfvad med så mycken insigt, och som förenar dermed en bepröfvad tillgifvenhet för mig och fäderneslandet. Jag väntar med otålighet edra råd edra upplysningar öfver hvad jag begär att veta och edra tankar om sjelfva saken. De skola decidera mig, och så snart de komma mig till handa, skall jag börja att med allvar arbeta på mitt verk. Jag befaller för öfrigt eder Gud allsmäktig, med all nåd och ynnest varande eder

väl affektionerade

Gustaf». [42]

Generalamiralens svar till konungen är af den 20 Maj: . . . »Ifrån längre tid tillbaka» — skrifver han — »har jag sett möjligheten af hvad e. m:t nu tenterar på Danmark, men jag måste bekänna, att jag icke förväntat verkställigheten deraf vara så nära för hand, som e. m:t nu behagar ge mig till känna. Ty jag har alltid förestält mig, att för lyckan af en sådan operation nödvändigt fordrades, att e. m:ts örlogsflotta borde till sin fulla styrka vara alldeles fullbordad och i fullkomligt godt stånd; ehuru favorabel för öfrigt den politiska ställningen kunde vara. Och som flottan ännu är ganska långt ifrån en sådan situation, så har jag icke på länge, och ej förr än från denna dags afton, med allvar tänkt på detta vigtiga ämne. E. m:t lärer derför aller nådigst ursäkta, om mitt yttrande ej kan blifva så fullkomligt, som e. m:t torde förvänta sig. Saken är dristig, men den är icke omöjlig. Det svåraste är tidens korthet. Men, då jag tager för gifvet, att e. m:t vinner fullkomlig säkerhet ifrån den östra grannens sida, så att derifrån sjelfva entreprisen ej blir i någon måtto störd, att äfven andra sjömakter icke hinna

lägga något hinder i vägen, innan allt är decideradt, att e. m:t har penningar och att man i behörig tid kan samla magasin och andra krigsbehof till skånska fästningarna, så håller jag före, att e. m:t så mycket snarare må i Guds namn börja detta storverk, som Danmarks invärtes belägenhet är ganska svag och dess regering dessutom omöjligen kan föreställa sig ett så hastigt anfall, att det hinner besörja sina försvarsmått, innan e. m:t är mästare af Seland, och man bör göra sig ett temligen säkert hopp om en god utgång, i synnerhet som e. m:t alltid är lycklig. Alltsammans synes mig till en början bero på tvänne hufvudomständigheter, nämligen på den största hemlighets iakttagande, tills man är i fullt stånd, och på den möjligaste skyndsamhet. Bägge delarne äro icke omöjliga; men likväl ganska svåra. — Jag håller för öfverflödigt att ingå i hela ämnets vidd för denna gången. Hr öfverste Toll sörjer för detaljernas utarbetande på landsidan, och håller jag mig sålunda blott vid flottan och hvad den kan åstadkomma vid detta tillfälle. 1:o. Operationen måste nödvändigt börjas med en eskader, som strax blokerar Köpenhamn, så snart rupturen är gjord om sundska tullen. Ty man får ej ge Danskarne så lång tid, som vi behöfva att utrusta hela vår styrka. De kunna annars hinna armera hela sin flotta så fort som vi, och då är allt förloradt; ty vi kunna i år omöjligen blifva så starka i sjön som de. Denna eskader kan då komma att bestå af 6 linieskepp och 2 fregatter. Den kan så småningom göras färdig under pretext af exercis eller ock, efter hr öfverste Tolls idé, för att tjena till eskort under e. m:ts utrikes resa. Ett underdånigt memorial om en exercitii-eskaders utrustning afsänder jag derför med posten uppenbarligen till statssekreteraren Carlsson [43] för att så mycket mer kachera rätta afsigten dermed. Denna eskader kan vara färdig mot slutet af Juli. 2:o. Den eskaders styrka, som bör följa på detta avantgarde, kan i möjligaste måtto blifva 8 linieskepp och 2 fregatter, så att hela styrkan blefve 14 linieskepp och 4 fregatter, som torde vara nog både att innestänga danska flottan och efter omständigheterna betäcka landstigningen; helst man alltid supponerar, att Danskarne ej hinna armera, innan vi äro dem på halsen. Tiden för denna sista division att gå till sjös kan ej bli kortare än 6 veckor efter den dag, då saken eklateras, ty på kortare tid är omöjligt att armera med så litet sjöfolk, som jag nu har tillgång på. 3:o. Krut och ammunition har flottan inom sig för en hel kampanj. 4:o. Proviant för 6 veckor har flottan i det närmaste, och hvad som brister kan utan uppseende anskaffas. 5:o. Det blifver knappt om sjöfolk, så länge fördubblingen ej är uppsatt; och denna kan ej uppsättas, förr än kriget utbrustit. Armeen måste derför ge flottan till denna utrustning (med dem som redan äro här) 4160 man. 6:o. På armeens flotta i Finland är icke att göra någon räkning i början af denna kampanj, emedan fartygen stå allesammans i dockan, och man icke kan ge så tidigt, som behöfves, order om deras drifvande m. m. 7:o. Galererna lärer vara bäst att icke röra, så vida man i Skåne kan få tillräckliga båtar till truppernas öfverförande, hvilket hr öfverste Toll nu snart underrättar om. Detta är *en gros* hvad af flottan kan väntas. Detaljerna häraf skall jag framdeles utarbeta. Om beskaffenheten af sundska tullen har jag alldeles ingen kännedom. Men blir man väl i ordning, så kan väl det ämnet lika fullt blifva föremål för rupturen, om det ock ej är så pertinent utredt. Den, som skall utses att föra fregatten, som kommer att göra första brouilleriet, och de, som skola kommendera skeppen, skola med yttersta urskilning med det första uppgifvas. Nu hinner jag ej dermed. Att hela planen till flottans fullbordan härigenom alldeles kommer att afstanna, lärer e. k. m:t kunna föreställa sig, ty hela sjömilisen måste nu gå till sjös, så att vid varfvet inga arbetare qvarblifva. Men få vi Norge, få vi sedan god tid att formera vår flotta. Den sena årstiden, då flottan skall öppna kampanjen, torde väl förorsaka flere svårigheter, men så skall å min sida intet det ringaste åsidosättas. Mera kommer jag icke i håg för denna gången, men får i underdånighet erinra om penningar, i fall något blir af. Tre tunnor guld i månaden blifver flottans minsta behof för sjelfva sjöexpeditionen.» . . .

Derpå följde ett utförligare egenhändigt bref från konungen: . . . »Jag har inhändigat» — heter det — »generalamiralens svar på min skrifvelse af den 15, som jag fick i söndags den 25 Maj.

Jag har deri återfunnit det rena nit och den fermeté, som alltid karakteriserat edra göromål, och som försäkrar mig om en lycklig utgång af alla de värf, som jag kommer att er anförtro. Jag ser nu, att generalamiralen instämmer med mig i den tanke jag har, att nu är rätta stunden att krossa svenska namnets urgamle afundare och hol-steinska husets hätske fiende; och jag ser äfven, att, för en man som ni, ingenting synes omöjligt, då rikets gagn och en säker äras inläggande är dermed förknippadt. Jag börjar derför detta stora verk med all förtröstan af lycklig framgång och finner nödigt att dels fråga generalamiralens råd, dels underrätta honom om följande punkter. Om de ej äro stälda i den svit, som en mera systematisk ordning kanske fordrade, så skrifver jag till en krigsman, hvars insigt uppfyller det, som min mindre experience i sådana mål kunde göra bristande.

1:o. För att göra mig säker på min mäktigaste grannes sida och för att befästa vänskapen ännu mera, tänker jag den 10 eller 11 resa till Finland, och lärer entrevuen ske i Viborg den 23 eller 24 Juni. Samma afton, jag inhändigade generalamiralens bref, tog jag mitt parti och skref om min ankomst till kejsarinnan. [44]

2:o. Att vara utan all fruktan och kunna föra min son med mig till armeen [45], har jag låtit preparera honom af Schulzenheim; och blifver han i morgon afton ympad med kopporna, som, gifve Gud, må lyckligen aflöpa.

3:o. En million riksdaler i förråd samt nödig spanmåls införskrifvande äro anstalter, som äro vidtagna och som med all hemlighet skola verkställas.

4:o. Eklaten eller snarare brouilleriet, som skall blifva en följd af hela planens utförande, börjar med en not, som skall till danske ministern öfvergifvas. Denna not och fregattens afsändande till Sundet böra följas åt. Åtta dagar blir då högst, innan rupturen sker genom de 6 skeppens utsändande och Köpenhamns blokad. Alltså är nödigt att precist veta, då allt kan vara dertill färdigt, på det att min resa till Karlskrona må kunna rättas derefter och noten ej här ingifvas, förr än rätta tiden dertill infaller. Om detta väntar jag af generalamiralen ett positivt svar. [46]

5:o. Angeläget vore, att någon pålitlig man som resande skickades af generalamiralen till Köpenhamn att derifrån berätta allt som sig tilldrager, besynnerligen då sjelfva noten ingifves. Denna senare omständighet bör vara för honom en mystèr. Han bör endast instrueras, att man fått underrättelseom danska hofvets hemliga anslag, och att han skickas dit att märka, om de ha något ondt i sinnet. Hans rapporter till generalamiralen kunna gå under von Schevens [47] kuvert och som han skickar sina papper alltid med sin egen stafett, så äro de utom all osäkerhet. Kostnaden skall af mig godtgöras. [48]

6:0. Frågas, om under 4160 man, generalamiralen reqvirerar af landtarmeen till flottans behof, de af Uplands och Jönköpings regementen (menar jag), som nu äro kommenderade i Karlskrona, äro inberäknade, eller om dessa 4160 skola utom dem af armeen tagas. I bägge fallen frågas af hvilka regementen de skola tagas. [49]

7:0. Jag hade alltid ansett armeens flotta kunna göra den största nytta så väl vid en descent, som att coupera Seland från Fyen och afvända den secours, som kunde väntas från fasta landet. [50] Generalamiralen lärer bäst känna nyttan af en flotta, som han sjelf på visst sätt tillskapat, och som nu för första gången komme att visa sig i krig. Dess debut kunde aldrig vara briljantare än vid detta tillfället. Derför önskar jag veta, om ej, utan att göra någon ombrage, jag kunde begära att se denna eskader exercera, under det jag är i Finland. De kunde

sätta skeppen till sjös ur dockan, der de sedan lemnades, till dess tiden vore att dem bruka. Men denna idé är kanske omogen. Derför önskar jag generalamiralens råd och tanke deröfver.

8:o. Generalamiralen lärer väl hafva påtänkt de armerade platta skepp eller pråmar (jag mins ej rätt deras namn), som äro nedsänkta (nedsatta) på Sveaborg. Mig tyckes, att de kunna vid descenten göra stor nytta. [51] Skulle några platta fartyg, till samma ändamål tjenande, och som kunde intaga mera manskap än båtar, kunna ihopslås på varfvet i Karlskrona, vore det kanske rätt nyttigt. [52]

9:o. Hvad sundska tullen angår, har jag samlat alla de underrättelser, jag har af nöden. Saken skall blifva både plausibel och ha ett utseende af allmän nytta.

10:o. Hvad planen till flottans färdiggörande angår, blifver den att fullfölja, då en gloriös fred genom generalamiralens åtgärd blifvit stadgad.

11:o. Detta är hvad jag i dag kan meddela generalamiralen. Jag önskar honom af allt hjerta Guds nådiga beskydd i de vigtiga ärenden, han nu sköter, och förblifver med all kunglig nåd och ynnest välbevågen.

Stockholms slott den 27 Maj 1783.
Gustaf».

Apostille. »Jag önkar, att generalamiralen skickar mig afskrift af dessa mina punkter med de svar, han mig på dem meddelar. Jag hinner intet att i dag deraf taga afskrift, ej heller törs jag den låta af någon af mina sekreterare taga».
Generalamiralen hade likväl i ett bref till konungen af den 22 Maj gjort föreställningar om uppskof med förslaget till nästa vår, då flottan kunde hinna ytterligare förstärkas med 3 nya linieskepp och 3 fregatter. Konungen svarar från lägret på Ladugårdsgärdet den 3 Juni: »Jag har emottagit generalamiralens bref af den 22 Maj i dag; mitt af den 27 lärer redan vara ankommet. Orsaken, hvarför jag trott mig böra börja i år, är: 1:o. Turkiska kriget, hvars början man väntar, men hvars slut man ej kan förutse. Ryssland har stora skäl att menagera oss, innan det vet, huru allt sätter sig i Orienten. Blifva dess vapen segrande (hvilket är all sannolikhet), så torde det, uppblåst af framgången, nästa år misstycka, ja hindra hvad allt det nu torde anse för en säkerhet på denna sidan. 2:o. Är nu brouillerie emellan Ryssland och Danmark, förorsakadt af baron Rosencrones [53] oförsigtiga hetsighet och ryska ministerns i Köpenhamn kanske för vidsträckta högdragenhet. Detta förkolnar visst i denna stund den öfriga värme, Ryssland kan hafva för Danmark. Men det är endast i denna stunden. Danmarks vanliga behof tillåter det ej att länge förblifva i denna ställning, och då kommer det å nyo i så mycket större dependens af Ryssland, som det gjort en fåfäng effort att draga sig derutur, hvarigenom dess existens blifver för Ryssland (som då kan anse det såsom ett lydkonungarike) lika kär, som det i denna stund är derför indifferent. 3:o. Danmarks invärtes tillstånd sätter det i en svaghet, som gifver oss den största avantage. En fånig konung; en arftagare af femton år, [54] som har att hämnas sin fars auktoritet, sin mors heder och sin egen existens på regeringen; en enkedrottning, styfmor i all den vidd, som detta namn innehåller; en arfprins [55], som utan geni, till förstånd och kropp svag, i sjelfva verket är konung under dess broders namn, hvars makt och rättigheter han kränkt, hvars heder han skymfat, hvars person han våldfört; en regering mest sammansatt af skrifvare, men derhos af folk utan kapacitet, utan courage, hvilka hafva allt att frukta af en nation, som med dem är missnöjd, och af en kronprins, hvars käraste intressen de förtrampat; allt detta, som finnes i år, finnes kanske ej igen i det nästkommande. Konungen kan dö; då är kronprinsen myndig. Ett envåldigt rike repar sig under en ung regent äfven så hastigt, som det fallit; och då blir det

desto farligare. Enkedrottningens död kan ock allt förändra. Då blifver en harmoni i administrationen, som nu saknas, och hvars saknad i denna stund skall mera strida för Sverige, än om Gustaf Adolf eller Karl X vore i spetsen för vår här. 4:o. Hela Europa fäster nu sina ögon på Orienten och kan ej taga dem derifrån, innan det visar sig, hvartut vigtskålen lutar; och det är just denna position, som gör, att man nu mindre skall melera sig med oss, än om ett års kampanj mot Turken visade mera klart på ett eller annat sätt denna Mahomets monarkis öde. 5:o. Är England nu epuiseradt, dess invärtes ställning orolig; allt detta kan vara på ett eller annat sätt nästa år ändradt. 6:o. Kommer jag just då från entrevuen med kejsarinnan, som skall uppvärma vänskapen. Allt som sker blir i mångas ögon en följd af överläggningarna med henne. Denna tanke tjenar att styrka de klenmodiga, att tranquilisera nationen, att imponera på Europa. Ehvad deklarationer hon gör, då hon ej skrider till effekter (hvilket jag bör kunna vara efter den resan säker om), så tager hon visst icke denna tanken ur mångas hufvuden. Allt kommer derför an på den disposition jag finner henne uti, och tvänne ord af mig till generalamiralen skola snart upplysa honom om allt detta, då jag kommer till Finland. Jag finner väl, att generalamiralen, som med en så utmärkt zèle arbetat på flottans fullbordan, har skäl att önska denna fullkomnad. Men då nu han skall föra henne mot fienden, blifver dess fullbordande bäst befästadt genom en seger, som urståndsätter grannen att kunna hindra något af våra företag. Med penningar kan väl fås skepp, men ej en man såsom ni, som vet att dem föra; och af en sådan mans kapacitet bör profiteras, medan man har honom. Orderna angående matrosers hemkallande äro afgångna i dag i samma ordasätt generalamiralen det åstundar. Jag har befalt Carlsson expediera mitt samtycke till den första eskaderns färdiggörande. — Christiernins expedition till Göteborg approberar jag på det högsta. [56] Jag mins intet annat, än att der bör finnas ett krigsskepp. Det kunde nu genast få order att göra sig färdigt till afsegling, under pretext att gå till Karlskrona. Skulle flera fartyg vara der, kunde de på samma sätt göras färdiga. Jag yrkar ännu på nödvändigheten att bruka armeens flotta. Generalamiralen vet bäst möjligheten deraf. Den kunde både tjena att protegera descenten och att coupera Seland från Fyen och denna ö från fasta landet. Om generalamiralen finner det möjligt, kunde jag taga tvänne turuma [57] med mig från Finland, under pretext, att jakten vore mindre kommod, och att jag på dem ville gå sjövägen till Karlskrona. De andra fartygen kunde genast, då det definitiva beslutet tages, sättas i stånd, under hvad pretext som helst; ty innan ryktet om detta armement kom till Köpenhamn, vore väl generalamiralen redan der med sin första eskader, och jag bör tro, att grefve Ehrensvärd [58] bör kunna sätta dem äfven så fort i stånd, som generalamiralen stora flottan. Jag känner ej grefve Ehrensvärds discretion nog för att töras derom tala med honom. Generalamiralen kan bäst upplysa mig deri. Grefve Creutz passerade Hamburg den 26 Maj. Han väntas hvar minut. Jag får tillägga, att han och jag redan i Spa [59] om allt detta öfverenskommo. Grefve Ulrik Scheffer nedlägger sitt embete i öfvermorgon. Creutzen blifver genast utnämd efter honom [60], och om han kommer hit så tidigt och ej är trött, torde han följa mig till Finland. Jag reser om måndag eller sist om tisdag. Min sons ympning är försiggången, och alla symptomen lofva den bästa utgång. Jag slutar utan komplimenter detta bref. Generalamiralen känner mitt tänkesätt för honom, och hvad detta bref innehåller lärer nogsamt honom derom öfvertyga.»

(Apostille). »Penningar och spanmål skola icke tryta, ej heller salpeter. Liljencrantz, utan att ha någon kunskap om hvad jag vill företaga, arbetar med ifver att fullgöra mina befallningar, dem han aldrig fått så positiva på de tio år, han mig tjenat. Jag gör en reflexion, som i brefvet undfallit mig. Den är, att generalamiralen kanske fruktar, att vi för mycket derangera Finland. Men jag tror, att det är större säkerhet, då Sveaborg är med en nödvändig garnison försedd och resten af armeen i Sverige, med en armerad flotta, som kan föra den hvart man bäst finner, än med en en armé på rotarne, som kanske blir skingrad, innan den hunnit samlas, och med en flotta på stapeln, som först måste tacklas. Jag tror derför, att då all vår styrka är

koncentrerad i Sverige, är den mycket redoutablare och imponerar mycket mera, om den skulle behöfvas; hvilket jag ej tror. Generalamiralen kan bättre derom döma.»

Emellertid hade krigsrykten utspridt sig och födde farhågor, att hela planen vore röjd. Kontreamiralen baron Strömfelt [61] hade från Östergötland, grefve Ehrensvärd från Stockholm berättat om sådana rykten. Den senare skrifver till generalamiralen [62]: »Här gå rykten — efter allt utseende icke sanna. Man tror fredsbrott med Danmark, man tror fredsbrott med Norge — hans maj:t skall hafva låtit märka någon ting deråt. — Likväl tycker man, att åtskilliga saker stöta sannolikheten, och först och främst möjligheten af ett krig i vår nuvarande militäriska ställning, änskönt den politiska vore fördelaktig. — Allmänheten dömer derför, att det ej kan vara krig, man grundar på, utan att det måste röra någon ytterligare förändring i regeringssättet. Och såsom detta är det absurdaste, instämmer jag deruti. — Man vet, att ett stort parti kunde dragas deraf, att danska flottan icke kan armera i hamn, och att följaktligen hela denna flotta är stängd, i fall 4 till 5 af våra skepp kunde göra en blokad. Men vid minsta hemliga underrättelse om vårt ämnade företagande kunde Danskarne föra ut sina fartyg under namn af att armera till exercis, och således hela vår anstalt försvinna såsom rök». — Uppmärksamhet väckte det, att danske amiralitetskaptenen Bille, som detta år förde den för kadetternas exercis vanligen utrustade fregatten, hade tillkännagifvit för öfverstelöjtnant Nordenskjöld [63], att han ämnade inlöpa till Karlskrona. Konungen skrifver: »Öfverste Toll har gifvit mig till känna generalamiralens fruktan, att saken vore förrådd. Jag tror det ej. Generalamiralen känner äfven så väl som jag, huru Stockholm är fullt af rykten, gissningar och osanningar. Bland en mängd, som äro af det slaget, finnas äfven gissningar, som träffa på sanning. Men det är en pur hasard. Då revolutionen förehades, voro äfven sådana rykten. De visste den skulle ske en månad förut, men trodde den ej. Hade vi skrämts af att allt vore upptäckt och abandonnerat saken, så hade ingen ting skett. Planen var god, vi följde den frimodigt, och allt reusserade. Sådant är detta nu, och intet är det underligt då så stora hvälfningar hota Europa, att alla politiska kannstöpares hufvuden arbeta på att veta och utgrunda hvad vi skola göra. De tro visst ej, att vi kunna sitta stilla, då ett så stort byte skall skiftas, som ottomaniska riket. Derför trodde de, att ett krig med Ryssland skulle göras. Nu synes det, som ett möte skall befästa å nyo freden. Ergo bör någon annan antastas. Det kan ej vara någon annan än Danmark. Af Strömfelts bref synes, att han är rädd for krig, men vet ej mer; af Ehrensvärds, att allt är fullt af gissningar; ty från en attack på Norge går han till en ny revolution, etc. Af allt detta slutar jag, att man ingenting vet, och att om få dagar alla dessa rykten falla. Köpenhamnska tidningarna tala om intet. Allt är der i det största lugn. Danska fregattens inlopp i Karlskrona är säkert en hasard, kanske en mycket förlåtlig kuriositet af en kännare att få se de storverk, generalamiralen tillskapat på så få år. Min vilja är derför, långt ifrån att något ändra i planen, att den kontinuera såsom förr. Kommer danska fregatten in, så bör han med all politesse, empressement och cajolerie emottagas. Nordenskjöld kunde i svar till Billen omtala en exercis, som vid min ankomst är tillernad såsom ett slags surpris eller fête för mig. Allt kommer an på min entrevue med kejsarinnan. Det är den knuten, som deciderar om allt. Finner jag vid min återkomst, att ingenting kan göras, då bör eskadern lika fullt vid min ankomst till Karlskrona gå ut att göra ett slags exercis och sedan desarmera. Då blir ej något förrådt; ty då har det skett, som föregifvits med denna armering. Danskarne blifva åter insöfde, och alla rykten finnas osanna. Blir det åter något af alltihop, så skadar det ej att hafva i sina händer en fregatt, som man genast kan bemästra sig. Med ett ord, den första af mina principer är: att aldrig ändra marschen af en sak, som en gång blifvit resolverad. Det är den enda utväg att göra något stort. Jag har för öfrigt endast samtyckt till min entrevue i Viborg af de orsaker, som generalamiralen känner; och så länge derifrån ej kommer någon obstacle, ändrar jag ej min föresats. [64] Jag uppmanar er med alla de rättigheter, jag öfver eder eger, att ingenting underlåta för framgången af mina afsigter. Jag reser om en fjerdedels timme, med

grefve Creutz i mitt följe. Min son mår efter önskan. — Ladugårdsgärdet den 9 Juni 1783 kl. half 6 om aftonen.»

I konungens papper finnes en egenhändig förteckning på de trupper till lands, som skulle komma att användas: under konungen 16,911 man, under hertigen af Södermanland 8,844, under hertigen af Östergötland 3,008 man. Toll hade uppgjort plan till en attack på Norge i tre kolonner: en från Jämtland af 3,079 man, en annan från Karlstad af 5,000 man, en tredje från Venersborg af 5,550 man.

Konungens resa till Finland

Den 9 Juni 1783 lemnade konungen gardets läger på Ladugårdsgärdet för att begifva sig till Finland, der han låtit sammandraga ett läger af nära 7,000 man vid Parolamalm. Jakterna Esplendian och Amadis öfverförde honom och hans svit. I denna befunno sig grefve Creutz med sekreteraren Franc, öfverhofstallmästaren grefve Adolf Lewenhaupt, generalmajoren och kammarherren baron Evert Taube, hofstallmästaren baron Hans von Essen och kavaljeren hos h. k. h. kronprinsen, kaptenen vid lifgardet baron Gustaf Mauritz Armfelt, som nu begynner uppträda i konungens omgifning och snart skulle vinna ett så högt rum i hans ynnest och förtroende. Det tillämnade mötet med ryska kejsarinnan var ännu en hemlighet. Från Åbo skref konungen den 11 Juni till rådet, att han vid sin ankomst till denna stad funnit för sig en skrifvelse af kejsarinnan, hvarutinnan hon i de mest vänskapsfulla ordalag gifvit konungen till känna sin önskan att återse honom under hans vistande i Finland och sin afsigt att resa till Fredrikshamn, sex mil ifrån gränsen, der hon hoppades, att konungen ville komma henne till mötes den 23 Juni. [65] Han hade ej kunnat på en så vänlig anmodan annat än svara med samma vänskapsfulla utlåtelser, hvilket svar då genast skulle afgå, och ärnade kongl. maj:t, under namn af Grefve af Gotland, på sagdan dag sig i Fredrikshamn infinna. Konungen hade önskat att deröfver höra herrar rikets råds mening, men, som tiden skyndade, hoppades hans majestät, att de med nöje skulle förnimma den goda vänskap, som emellan de bägge höga resande på sådant sätt stadgas. Då likväl konungen ej utan att inhemta riksens råds tankar, enligt regeringsformen, kunde sig ur riket begifva, så var det endast för att uppfylla hvad grundlagen äskar, som han skyndade att dem denna föresats meddela.....Deras excellenser — heter det i rådsprotokollet [66] — vördade häruti ett nytt vedermäle af k. maj:ts oupphörliga omsorg för riket.

Armbrottet på Parolamalm

Vi ha under ögonen en kort dagbok [67], blott på ett par blad, öfver denna resa, såsom det synes på stilen, af baron Taube, konungens följeslagare och vän. Vi låna derutur ett par ställen: »Den 10 Juni reste vi (från Åbo) till Parolamalm, dit vi kommo den 11 om morgonen: en märkelig dag genom den olycka, som träffade konungen, som om aftonen, då han såg på exercisen, blef af sin för ett kanonskott skyggande häst kastad till marken och afbröt venstra armen, hvilket förorsakade en allmän förvirring. Jag trotsar det olyckliga ödet att göra mig mera bestört, än jag blef af denna händelse. Man förde konungen till Tavastehus, som är på en half mils afstånd. Han blef buren af 200 lifdragoner, som vexlade om med hvarandra. Hvad man känner af att se sin herre i ett sådant tillstånd låter ej uttrycka sig. Jag blef samma natt skickad af konungen att kungöra olyckan för kejsarinnan. Jag kom till Petersburg den 15 om morgonen och begaf mig genast till Czarskozelo, der jag hade den äran att blifva presenterad och admitterad till monarkinnans bord. Jag återreste om aftonen och fann vid min återkomst till Tavastehus den 17 om aftonen till min stora tillfredsställelse konungen så väl, som man kunde önska. Den 22 försökte konungen för första gången att vara ute. Karelska och Kymmenegårdska bataljonerna exercerade för hans maj:t, den första till häst under en major Broberg, den senare till fots efter Sprengtportens reglemente under major Edenhjelm. Det sista var förvånande. Jag erinrar mig aldrig någonstädes ha sett större agilitet och uppmärksamhet hos soldater» ....

Den finess [68], som Gustaf III lade i alla saker, hade redan födt ett misstroende, som hos honom såg politik i de enklaste tilldragelser. Den, som skrifver dessa rader, har af en berömd läkare [69] hört försäkras, att armbrottet var verkligt, och att han sett vedermälen deraf ännu på Gustaf III:s döda kropp. Emellertid ansågs af flere alltsammans såsom ett föregifvande, man visste ej rätt af hvilka politiska skäl. [70] Så talades derom i den högre societeten i Stockholm; och så tros af många än i dag.

Konungen skrifver sjelf dagen efter händelsen till generalamiralen Trolle: »Under revyen af de här församlade trupper har jag i går haft den olyckan att falla af hästen och bryta venstra armen mellan axeln och armbågen. Brottet är efter de lärdes utsago ett godt brott, hvilket uppskjuter endast min entrevue med kejsarinnan på 8 dagar. Denna prinsessa reser ända till Fredrikshamn mig till mötes. Som ryktet alltid plägar göra sådana accidenter större, än de verkligen äro, så skyndar jag mig att gifva generalamiralen mitt verkliga tillstånd till känna. Detta ändrar på intet sätt de stora värf, jag nu har för handen. Venstra armen blir väl frisk, tills allt skall börjas, och för öfrigt är högra armen bra och kan föra värjan, samt hufvudet redigt och friskt. Jag anmodar derför generalamiralen å nyo att ej för denna accident något minska af allt, hvad till vårt verks utförande kan vara af nöden; det är fredrikshamnska mötet, som skall decidera allt. Tavastehus den 13 Juni 1783.»

Kejsarinnan skickade en kammarherre att underrätta sig om konungens tillstånd, hvilket så snart förbättrades, att han den 27 kunde företaga resan till Fredrikshamn, der kejsarinnan inväntade honom, och dit konungen anlände den 29. De tillbragte tillsammans trenne dagar. Hvad dem emellan förhandlades förblef en hemlighet; men konungen, som, efter att på hemvägen ha besökt Sveaborg, den 9 Juli återkom till Stockholm, syntes nöjd och skref redan följande dagen till Trolle: »Generalamiralens skrifvelse af den 19 Juni har jag fått i går afton af statssekreteraren Carlsson. Jag anlände i morse kl. 4 efter en utstådd storm. Jag kan ej nog berömma major Freses [71] hurtighet, habilité och kunskaper. Jag prenumererar på honom hvar gång jag reser till Finland. Jag ser, att allt är färdigt, och deri känner jag igen min general-amiral. Jag är högst nöjd med min resa. Vänskap, prévenance och mycket mera förtroende än förra gången, allt karakteriserar en stadgad och nyttig förbindelse. Jag kan ej mera anförtro åt papperet. Turkiska kriget är säkert, och man väntar stundeligen nouveller, att prins Potemkin satt sig i besittning af Krim. Detta har jag af kejsarinnans egen mun. Äro Turkarne dermed nöjde, blir intet krig. Det vore just, som om Danmark cederade sundska tullen och ej sköte på fregatten. Detta vore ett mirakel. Men sådana ske ej mera i våra tider. Vår entreprise bör endast vänta på första tidningen om Krims ockupation, och det lärer snart ske i första dagarne af Augusti eller de sista af Juli. Kan man derpå vara säker, så skall jag ock vara i Karlskrona. Förr är det mig en fysisk omöjlighet. Min arm behöfver dessa få dagars hvila. Jag rekommenderar till dess generalamiralen all försigtighet och tystlåtenhet. Min arm är så fatigerad, att jag nödvändigt måste vara åtta à fjorton dagar stilla. Sedan skall jag infinna mig frisk och färdig. Kejsarinnan frågade mycket efter generalamiralen [72] och talar om honom med all konsideration. Stockholm den 10 Juli 1783.»

(Apostille). »Kommenderingslistan approberas, och projektet om försänkningen äfven. Jag har ej funnit rådligt att något yppa för grefve Ehrensvärd. Jag skall muntligen säga orsaken.»---Samma dag skrifver konungen till öfverste Toll: »Jag är i dag återkommen från min resa, ganska nöjd med min granne, som lärer nu vara i krig med Turken. Jag väntar endast på denna tidning, som skall, hoppas jag, snart inträffa. Och derpå må det gå löst. Jag reser sista dagarne af Juli eller i de första af Augusti till Karlskrona; min arm tillåter mig det ej förr. Den fordrar hvila och skötsel. Om jag trodde på omina, så vore jag rädd. Men det första halfva årets olyckor och förtret kunna blifva ersatta med det senares succès. För öfrigt är det ej på sådana grunder, som stora saker böra entrepreneras eller abandonneras. Jag väntar med otålighet veta, hvad er bror sett och hört; och det hoppas jag snart få, sedan ni nu vet mig på svensk botten. Till Carlsson kan öfversten nu allt skrifva. Jag har i går anförtrott honom hemligheten. Lef väl! Råka mig i Karlskrona!»

Krigsrykten

Krigsrykten spridde sig från de diplomatiska kretsarne vidare. Baron Taube skrifver till konungen från Medevi den 23 Juli: »Hela verlden talar här blott om krig; och man tager för afgjordt, att det är emot Danmark. De äro ganska få, som taga saken på en annan sida och förmena, att det är i förening med Ryssland, som e. m. uppställer trupper och armerar sin flotta. Spanske och engelske ministrarne äro öfvertygade, att det gäller Danmark, och den senare tyckes i synnerhet deröfver allarmerad. Jag var en dag på Ljung [73] under resan hit. Grefve Fersen var för mycket ockuperad med sin sons återkomst till Europa och med dennes plan att ännu någon tid dröja i Frankrike, för att han skulle haft tid att med mig tala politik. Jag vet ej ens, hvilken känsla hos honom öfvervägde, glädjen öfver att veta sin son lyckligen återkommen till Frankrike, eller bekymret deröfver, att han ännu ej önskade återvända till fäderneslandet. Detta sista syntes mycket affektera honom. Då han derom talte med mig, rådde jag honom att börja med att låta sin son återkomma för att få tid att med honom öfverlägga om hans avancement och ställning i Frankrike. Han har sedermera sagt mig, att han tagit detta parti och skrifvit till sin son att återkomma hem i nästa Oktober månad. [74] Jag har varit högst öfverraskad att höra grefve (Ulrik) Scheffer tala; emedan det ej fins den minsta detalj i e. m:s projekt, som han ej vet. Han är underrättad om allt, äfven om e. m:s hemligaste planer, och det från början till slut. Han sade mig, att Toll hade fört det första brefvet i detta ämne ifrån e. m. till generalamiralen, att denne hade till en del instämt, men äfven gjort några invändningar, hvilka e. m. sedan bestridt. Han har nämt för mig grefve Johan Sparre [75] såsom tillämnad befälhafvare under e. m. Han har blott tagit miste om en person, nämligen om Siegroth [76], hvilken han nämde såsom destinerad att formera magasinen i Skåne och förse armeens underhåll. Han visste, att en armé borde inrycka i Norge på samma tid, som e. m. skulle landstiga på Seland. Han sade mig, hvilka de sex linieskepp voro, som utrustades för att blokera Köpenhamn, under det att fregatten skulle visa sig i Sundet för att insulteras af de danska krigsskepp, som der äro stationerade. Han kände ej den order, som denna fregatt skulle få i afseende på betalandet af sundska tullen, men sade, att den skulle passera de danska skeppen utan salut, att de danska skeppen i följd deraf skulle skjuta på fregatten, att denna skulle svara med några kanonskott, men slutligen låta lägga till, på det e. m. måtte kunna säga sig vara angripen och följaktligen kunde betjena sig af de i banken nedsatta penningar och äfven utskrifva krigsgärder i landet. Jag sade grefve Scheffer, att jag, då jag var i Finland, hade, såsom han, hört mycket talas om krig, men att ryktet var, det konungen skulle lemna kejsarinnan trupper och skepp. Min k. baron, svarade han, ingen är dupe deraf; hela landet vet, att det är Danmark, som konungen vill åt; sjelfve ministrarne hafva talat vid mig derom, i synnerhet Wroughton [77], som deröfver tyckes ganska bekymrad. Jag — tillade han —, ehuru jag vet allt, har alltid sagt, att konungen ingalunda tänkte inquietera sina grannar, och att allt detta vore rykten, af konungens fiender utspridda, och falska gissningar i anledning af konungens möte med kejsarinnan i Fredrikshamn. Jag svarade grefve Scheffer, att allt hvad han för mig nämt kunde vara möjligt, att jag för min del alldeles ingen ting kände, men hade ingen anledning att tro, att hvad som berättades var grundadt; allt hvad jag visste var, att konungen personligen haft ganska långa konversationer med kejsarinnan och det dagligen under den tid de voro tillsammans. Ja, jag tror det nog, sade han; men kejsarinnan skulle ha varit föga habile och klen i politiken, om hon ej entrerat med konungen i alla hans projekt; ty hon kunde aldrig hafva större säkerhet för sig och för sina gränser än derigenom, att hennes bägge grannar kommo i handgemäng. Men, då hon fått tid att litet arrangera sina affärer med Turkarne, skall hon snart ropa: halt! Hon skall då taga sin del i bemedlingen emellan oss och Danskarne, hvilka hon mera gynnar än Sverige, ej derför att hon estimerar dem, utan emedan hon vet, att detta land är henne mera undergifvet än vi och helt och hållet i hennes dependens. Derpå tillade han, att han var öfvertygad, det hvarken Frankrike eller England skulle någonsin tillåta, hvad som nu förehades. Jag vågade ej säga honom, att saken skulle vara deciderad,

innan någon af de tre makterna kunde blanda sig deruti. Emellertid syntes han medgifva, att det vore den största aqvisition, Sverige kunde göra, men tiden vore dertill ej ännu inne; dertill fordrades större hvälfningar i Europa än de, som nu syntes vara å färde. För min del tror jag, att e. m. förlorar mycket, om ej utförandet sker detta år; ty då e. m:s projekt tyckas nästan alla vara upptäckta (man säger här att Danmark rustar), skall hela Europa tro, att det är kejsarinnan som satt sig deremot, och att detta är orsaken, hvarför ingen verkställighet blir af; hvilket kommer att göra en elak sensation i synnerhet i vårt eget land, emedan det innebär ett begrepp af undergifvenhet för Rysslands suveräna vilja, som för oss i min tanke är högst ofördelaktigt. Åt grefve Scheffer sade jag, att jag hört e. m. mera tala om sin resa till Italien, än om krig.» [78]
Emellertid hade det bästa af sommaren gått förbi. Generalamiralen skrifver till konungen från Karlskrona den 16 Juli:... »Att omständigheterna ännu uppskjuta e. k. m:s höga hitkomst, uppskjuter följaktligen äfven den tillämnade entreprisen intill sena hösten, och detta tyckes i flera hänseenden vara ganska olyckligt. Men som jag icke känner de flera operationsplaner, som förmodligen äro utarbetade, utan blott styckevis en enda, så kan jag icke säga stort derom. Det måste jag likväl säga, att har man ej något annat att sätta i stället för descenten på Seland, så kan man lätt blifva bedragen. Denna kan nu mera icke ske förr än i Oktober, som är en af de stormande och mörka höstmånaderna. Huru lätt är det icke då, att allt kan misslyckas eller alldeles icke verkställas, helst när ingen annan utväg till armeens öfverförande gifves än på några slarfviga bondbåtar. Förlåt, allernådigste konung, att jag ännu fortfar med tvifvelsmål om entreprisens företagande i år. Det sker blott i den afsigt att kunna värdigt förtjena det nådiga förtroende, e. k. m. behagat tilldela mig i detta ämne. Framfarna krig hafva dessutom visat, att endera sommar och vackert väder eller rent af vinter, så att isen burit, behöfts till framgången af en sådan operation. Som e. k. m. ingen ting befalt grefve Ehrensvärd om armeens flotta, så få vi då intet enda fartyg af den till hjelp; hvilket också är svårt. Men jag gnäller kanske allt för mycket, och det kommer deraf, att korrespondens i sådana ämnen som detta alltid kastar en in uti detaljer, så länge man ej är au fait af den fullständiga krigsoperationsplanen i hela dess vidd. Den första divisionen af flottan ligger på redden, men är icke provianterad för längre tid än sex veckor, af orsak att jag icke med en längre tids proviantering skulle röja rätta afsigten med denna eskader. För ännu sex veckor har jag proviant i beredskap åt den. Men för den andra divisionen får jag provianten i slutet af Augusti; förr har det icke varit möjligt. — Ännu hörs intet annat än lugn och stillhet i Köpenhamn.»

Konungen svarade: »Jag har riktigt undfått generalamiralens skrifvelse. — Jag approberar i allt hvad generalamiralen gjort; men som det fordras många öfverläggningar till fullbordandet af det verk, vi vele börja, som ej kunna med korrespondens uträttas, så önskade jag generalamiralen ville snart hitkomma och först tala med mig, innan han ser någon annan. Tollen är ock efterskickad, men som hans apparition här vore oförväntad, så har han fått befallning att resa till Carlssons gård [79], der Carlsson skall vara honom till mötes. Jag väntar generalamiralen med längtan för att muntligen få försäkra honom om den vänskap, jag för honom hyser. Drottningholm den 29 Juli 1783.

Gustaf.»

(Apostille). »Brefven ifrån Ryssland äro uppfylda af den förnöjelse, som herskar i Petersburg öfver det fredrikshamnska mötet. Kejsarinnan har refuserat Frankrikes mediation. Kriget var redan börjadt, fast tidningar från prins Potemkin saknas.»

Tvekan

Aldrig hade de politiska förhållandena synts osäkrare, föränderligare. I samma mån, som de bägge kejsarhofvens förbindelser och de planer, som dervid fastade sig, trädde i dagen, lossnade allianserna emellan Frankrike och Österrike, emellan Preussen och Ryssland. I Versailles var man, efter mötet i Fredrikshamn, osäker på Sveriges politik. I Stockholm herskade samma ovisshet om Frankrikes. Grefve Creutz skrifver den 3 Augusti till Gustaf III: »Frankrikes utrustning [80] förtjenar en särskild uppmärksamhet. Det är ej möjligt, att det kan tänka på att göra kriget ensamt. Skulle det vara någon hemlig öfverenskommelse emellan detta hof och konungen i Preussen? Skulle England vara på samma sida? Eller skulle väl kejsaren bedraga Ryssland och skulle Frankrike ha förbundit sig att förmå Porten till frivilliga uppoffringar för att hålla honom skadeslös? Jag känner m:r de Vergennes. Rädd i alla tvifvelaktiga företag, är han blott djerf, då han känner sig understödd och har en sannolik framgång för sig. Då är han fast, orubblig och kombinerar väl sina planer. Det är ej mer samme man efter m:r de Maurepas' död. — Han måste vara säker på drottningen i detta stora företag. Det bevisar, att hon är brouillerad med sin bror [81], eller att kejsaren spelar dubbelt spel med Ryssland. En tredje gissning gifves ej. Se der en stor mystèr att utreda! Det är e. m:s snille, som deraf skall draga frukten; men man bör begagna sig af andras fel, utan att sjelf blottställa sig genom sådana. Det farligaste af allt är att agera i mörkret. Äfven det största snille är en lekboll för lyckans nycker. Betänk, att det gäller e. m:s ära och dess dagars lycka!..... Dessa reflexioner äro endast för e. m. Hvarken Toll eller Trolle skola någonsin veta, att jag gjort några inkast» ....

Det visade sig snart, att hr de Vergennes just ansåg sig inbegripen i ett tvifvelaktigt företag och agerade derefter. Sedan Ryssland förkastat Frankrikes bemedling, var det slutligen Frankrike, som genom sin minister i Konstantinopel förmådde Porten till eftergift. [82] Kriget syntes för denna gång undviket, men blott för en kort tid.

Beslut att resa till Italien

För konungen voro alla dessa ännu outvecklade förhållanden lika många retelser att begifva sig närmare den stora politiska skådeplatsen. Hans helsa fordrade dessutom någon tids vistande i mildare luftstreck. Hans läkare hade tillrådt honom bruket af baden i Pisa. Italien, konsternas land, drog honom till sig. Af konungens bref ser man, att alla dessa bevekelsegrunder tillsammans verkat beslutet om hans resa.

Generalamiralen hade infunnit sig enligt kallelse i hufvudstaden. Konungen skrifver i anledning deraf till öfverste Toll från Drottningholm den 7 Augusti: »Det är med mycket nöje jag ser af Carlssons bref, att ni är anländ med god helsa till honom, min kära Toll. Trollen är här sedan i måndags. Han yrkar starkt att uppskjuta till våren. Jag anser allt uppskof i sådana saker farligt, men som han brukar många skäl, som jag ej är nog lärd att kombattera, så önskade jag hafva med er bägge en konferens, uti hvilken man på en eller två timmar kan taga riktigare och säkrare resolutioner än på två månader par correspondence. Jag önskade derför, att ni kom hit, men alldeles inkognito; och det är för judarnes rädslas skull. Muncken har i det bref, ni finner innelyckt, detaljerat er mojengerna dertill. Jag väntar er derför, ju förr dess hellre, och rekommenderar den största sorgfällighet att dölja er härvaro. Jag är för sakens utförande i år. Om invärtes omständigheter äro mindre i ordning, så äro utrikes konjunkturer mycket gynnande. Farväl! Jag hoppas snart se er.»

De muntliga öfverläggningarna stannade, såsom man redan kunde förutse, uti beslutet om inställande af alla krigiska företag för det innevarande året. Deremot skulle sjelfva planen ej uppgifvas, och rustningarna fortsättas.

Dessa (liksom sjelfva resan) fordrade stora kostnader och gjorde nya lån nödvändiga. Om de mått och steg, som i anledning häraf vidtogos, upplysa tvenne inför konungen, endast i närvaro af grefve Creutz den 27 Augusti och den 3 September 1783 förda protokoll, hvilkas innehåll här må anföras. Det heter i det förstnämda: Sedan statssekreteraren baron Liljencrantz blifvit inkallad, yttrade sig hr riksrådet och kanslipresidenten, huruledes uti allmänna sakernas närvarande vidtutseende ställning ej mindre med försigtigheten än med rikets vänners förtroende till h. k. m:s vishet öfverensstämde, att i detta ögonblick nödiga och verkande författningar tagas till ett skyndsamt förbättrande af rikets försvarsverk både till lands och sjös. Hans excellens hemstälde till h. k. m. derför, om ej detta angelägna ämne nu finge ligga inför dess ögon . . . . H. k. m. täcktes härpå i nåder förklara, att k. m. allt ifrån början af dess regering haft detta föremål ständigt för ögonen. Men då rikets försvarsverk och invärtes hushållning ej på en gång kunnat sättas i ordning, hvilken förra tidens omvexlande och sins emellan motstridiga grundsatser rubbat och vanstält, hade k. m. naturligtvis gifvit företrädet åt den senare, såsom egande en mera direkt inflytelse på rikets allmänna och undersåtarnes enskilda väl. Försvarsverket hade således i flera mål måst sakna en omvårdnad, som den inre hushållningen upptagit, och k. m:s tillfredsställelse öfver dennas förbättring hade så mycket mera lindrat oron öfver försvarsverkets lägervall, som Europas politiska ställning under den förflutna tiden merendels varit önsklig för rikets utvärtes trygghet och dess intresse i anseende till andra makter. Men sedan efter fredslugnets återställande i södra delen af Europa sådana liknelser sig företedde i det östra, som förebådade nya oroligheter, hvilkas följder omöjligen kunde förutses, vore den tidpunkt för handen, då k. m. omsider borde verkställa sin länge hysta föresats att sätta rikets land- och sjömakt i det stånd, som k. m:s egen ära, rikets anseende och dess vänners förväntan i alla fall kunde kräfva. K. m. hade derför beslutat att ofördröjligen låta lägga handen vid detta stora verk samt till den ändan befalt vederbörande inkomma med förslag å de utgifter, som flottan, armeen och de skånska fästningarna kunna fordra. — Dessa kostnadsförslag, af hvilka statssekreteraren för krigsärendena von Carlsson hade gjort behöriga utdrag, medförde tillsammans en utgift, som både i anseende till dess belopp och den skyndsamhet, hvarmed den borde bestridas, väl kunde anses drygare, än rikets hushållning och finanser vid första påseendet syntes medgifva; men denna konsideration, hvilken möjligen för alla tider skulle tillbakahålla försvarsverkets förbättring, borde gifva vika för de stora ändamål, som dermed påsyftades, och var k. m. glad att i friherre Liljencrantz ega en embetsman, hvars nit, insigter och talanger äro för länge och för väl kända, att man ej med säkerhet kunde räkna på framgången af hans bemödande att, oaktadt alla svårigheter, anskaffa de ifrågavarande penningesummor till den tid och det belopp, hvarom statssekreteraren von Carlsson skulle lemna närmare kunskap. Nyssnämde statssekreterare inkallades, och sedan k. m. befalt honom att uppgifva hvad medel generalamiralen af Trolle under dess senaste härvaro ansett för nästa år blifva nödiga för örlogsflottan och armeens flotta i Finland, så på ordinarie som extra ordinarie staten, gaf statssekreteraren i underdånighet till känna, att generalamiralen då hade reqvirerat [83] för örlogsflottans ordinarie stat 516,000 rdr, för armeens flotta å ordinarie stat efter vanligheten 60,000 rdr, men till extra behof dessutom för den förra 333,000 rdr, hvaraf 55,000 rdr genast och det öfriga i April månad, samt för den senare 90,000 rdr, hvaraf 20,000 rdr med det första borde vara att tillgå: inalles för bägge flottorna 999,000 rdr. H. k. m. tillfrågade vidare statssekreteraren (von Carlsson) hvad som erfordrades för att sätta svenska armeen i lika tjenstfärdigt tillstånd som den finska. I följd häraf anmälde statssekreteraren, att, då han gjort sig underrättad om armeens och fästningarnas behof samt hvad på de förra årens ordinarie stater dertill varit anslaget och dermed jämfört hvad som nu brister, i fall lika summor för nästa år skulle anslås, så hade statssekreteraren ansett nödigt att för nästa år på ordinarie stat måtte anslås för försvarsverket till lands 358,000 rdr,. men dertill för extra behof 260,000 rdr,

af hvilken sista summa 60,000 rdr i år och det öfriga ofelbart i nästa Maj månad bör vara att tillgå; eller inalles för armeen 618,000 rdr och för flottorna 999,000 rdr, hvilket för bägge utgjorde en totalsumma af 1,617,000 rdr specie, som på ordinarieoch extra ordinarie staterna för år 1784 blefvo nödiga att anslå.

Statssekreteraren friherre Liljencrantz utlät sig härvid, att det för redigheten och bibehållandet af den antagna ordningen vid statsverket vore angeläget att noga åtskilja de extraordinarie anslagen från de ordinarie, hvilka af rikets vanliga inkomster ofelbart hvarje år utgå. Statssekreteraren von Carlsson förmente i underdånighet, att, då ingen minskning eller afkortning egde rum i hvad för armeens och flottornas behof vore reqvireradt, det för ändamålet vore lika, om medlen uppfördes på ordinarie eller extia ordinarie stat, helst k. m. yttrat sig vilja låta anslå dessa statsmedel för nästa år summariter, utan vissa titlar, och att repartitionen sedan skulle ske efter behofven. [84] — Hvarefter statssekreteraren von Carlsson afträdde, sedan han till protokollet aflemnat de tvänne kostnadsförslag, som dervid skulle biläggas.

Statssekreteraren friherre Liljencrantz yttrade sig ingenting högre önska, än att vid detta, som vid alla andra tillfällen, kunna till k. m:s nådiga nöje fullgöra de honom gifna befallningar. Hans brinnande undersåtliga nit för k. m:s och rikets tjenst skulle visserligen, om möjligt vore, fördubbla hans bemödande att till de utsatta terminer anskaffa de nu reqvirerade penningesummor; men ju större hans åhuga vore att till alla delar uppfylla k. m:s nådiga förväntan, desto större vore äfven hans bekymmer, då han å ena sidan betraktade statsverkets redan nog brydsamma trångmål samt den obehagliga utsigt, innevarande års missväxt uti flera af rikets provinser medförde, och å andra sidan ställningen af penningeväsendet utomlands, sedan flere makter i Holland på en gång öppnat ansenliga penningelån, och spanska silfverflottan dessutom genom sitt uteblifvande ökade bristen på silfverspecier. Att vid så beskaffade omständigheter anställa nya penningelån kunde ega en menlig verkan på rikets kredit utomlands och göra framgången af dessa negotiationer tvifvelaktig. Statssekreteraren ansåg för sin underdåniga pligt att icke söka dölja dessa konsiderationer och underställde dem k. m:s nådiga pröfning.

H. k. m. fann nogsamt, att de i fråga varande penningesummors anskaffande väl ej utan någon svårighet torde aflöpa, dock som allenast en mindre del deraf, eller 135,000 rdr, nu i höst tarfvades, och det återstående ej förr än i April och Maj månader nästa år, och, enligt de senaste brefven från Madrid, silfverflottan äfven till Cadix anländt, så hoppades k. m., att statssekreteraren, med dess bepröfvade omhugsan och grundliga kännedom af finansoperationer, skulle finna utvägar att öfvervinna svårigheterna och derigenom i detta vigtiga ögonblick göra sig af k. m:s synnerliga tacksamhet på ett särdeles utmärkt sätt förtjent. Och skulle statssekreteraren friherre Liljencrantz genom utdrag af protokollet erhålla del af hvad till dessa åtgärders verkställighet såmedelst blifvit honom af k. m. ålagdt.

Den 3 September justerades inför konungen, grefve Creutz och statssekreteraren Liljencrantz det protokoll af den 27 Augusti, hvars innehåll vi i det föregående angifvit, hvarefter statssekreteraren i underdånighet anmälde, att, ehuru han intet högre önskade än att igenom det erfordrade lånets anskaffande kunna svara emot k. m:s nådiga förtroende, fruktade han likväl, att ett lån utrikes ej så snart stode att erhållas, som de utstakade behofven det fordrade. Underrättad om k. m:s nådiga intention att med kraft sätta rikets försvarsverk i behörigt skick, hade han, vid den af k. m. anträdda resan till Finland och Fredrikshamn, efter nådig befallning tillskrifvit bankirerna Hope et komp., Fizeaux, Grand et komp. och dem anmodat att för k. m. och kronans räkning i Amsterdam eller Brabant öppna subskription till ett lån på 15 års tid af 600,000 rdr holländsk courant emot 4 procents årligt intresse. Och som statssekreteraren hade

sig bekant, att penningetillgången i Holland vore för det närvarande ganska knapp, och att ett lån till så låg ränta ej kunde förväntas, under det andra makter betalte högre ränta, men att det ofelbart skulle medföra en skadlig verkan på Sveriges allmänna kredit, om man nödgades offerera högre ränta än 4 procent, hvartill alla Sveriges å utrikes orter upptagna lån äro kontraherade, så hade statssekreteraren, i likformighet med det som vid de sist i Holland upptagna lånen blifvit brukadt, tillbjudit förbemälte bankirer att för deras provision samt till premium och uppmuntringar för mäklare och sådana kommissionärer, som kunde ega influens på kapitalisterna, få af lånesumman i ett för allt afföra tio procent, hvilket väl gjorde, att detta lån, ehuru räntan i allmänhet ej syntes vara högre än 4 procent, likväl skulle kosta riket något öfver 4 ½ procent om året, men dock ej medföra den skadliga verkan på Sveriges kredit, som sjelfva lånräntans förhöjning till 4 ½ à 5 procent, hvilket i penningerörelsens närvarande ställning eljest vore oundvikligt. Ehuru fördelaktiga dessa vilkor verkligen äro, hafva likväl bemälte bankirer i tvänne särskilda till statssekreteraren aflåtna skrifvelser tillkännagifvit, att det hvarken för dem eller någon annan vore möjligt att i sakernas närvarande ställning anskaffa berörda lån, änskönt räntan förhöjdes till 5 procent, hvilket de tillika för redan nämda orsaker afstyrkt, men att de tillika förmodat, att, sedan spanska silfverflottan hunnit ankomma, och den tillökning af penningetillgången i Holland, som deraf är att förvänta, förmått upplifva den förfallna krediten och penningerörelsen, det begärda lånet kunde fås, hvarför de ock försäkrat att ej underlåta något ögonblick till att iakttaga och tillkännagifva, när en dertill lämplig konjunktur sig företer. Häraf trodde statssekreteraren sig kunna sluta, att föga någon liknelse vore, att detta lån uti innevarande år kunde bringas till fullbordan.

Emellertid och som ett handelshus i Antwerpen, under firma af La Veuve Martin Smidts, hade, med åberopande af franska statsministern grefve Vergennes' rekommendation, uti bref till statssekreteraren erbjudit sig vilja för h. k. m:s och svenska kronans räkning skaffa ett lån af 2 millioner vexelgulden, så hade statssekreteraren på nådig befallning detta handelshus tillskrifvit och begärt närmare underrättelse om sjelfva vilkoren och förväntade att inom kort erhålla svar. Då dessa utländska låneaffärer icke så snart torde kunna bringas till slut, som önskligt vore, emedan, enligt protokollet af den 27 nästlidne Augusti, en summa af 135,000 rdr specie nu genast vore oundgängligen nödig till verkställigheten af vissa förberedande anstalter till rikets försvarsverks iståndsättande, så hade statssekreteraren, efter den honom i nåder gifna befallning, varit betänkt på utvägar, huru åtminstone någon del af den nu genast erforderliga summan skulle kunna ihopbringas igenom någon sådan upplåning inom riket, som väckte minsta uppmärksamheten och för krediten vore minst äfventyrlig. I sådant afseende, och som det vore i allmänhet nog bekant, att för den infallna missväxten utländsk spanmål nu för k. m:s och kronans räkning måste inskaffas fortare och i större qvantitet, än att de af kronobrännerierna inflytande inkomster kunde nu strax gifva tillgång till dess betalning, så trodde statssekreteraren, att häraf kunde lämpligen tagas anledning att låta till bränneridirektionen afgå nådig befallning att emot dess förskrifningar i diskontkompaniet upptaga ett lån på sex månader af 50,000 rdr specie, hvaraf beloppet, sedan den vanliga diskonträntan till ½ procent i månaden blifvit å kapitalet afdragen, kunde i afräkning på den summa, bränneridirektionen efter vanligheten hade att för nästa år till statsverket aflemna, insättas i banken för räntekammarens räkning, och statskontoret [85] tillika undfå befallning att hålla dessa medel oförryckta till k. m:s vidare disposition. Utom denna summa förmente statssekreteraren, att det väl hade kunnat vara möjligt för honom att i eget namn och på 6 månaders tid emot enahanda ränta i diskontkompaniet upptaga 50,000 rdr specie att likaledes i banken insättas för räntekammarens räkning. Men i anseende dertill, att han för den honom anbefalda större införskrifningen af utländsk spanmål nödgats dels i Stockholm, dels i Hamburg ingå i ganska betydande engagementer, så vågade han icke sträcka sin kredit för vida, i synnerhet som, i händelse spanmålsbristen skulle i nästkommande vår, såsom nog är

till befarande, föranleda hungersnöd i vissa af rikets södra provinser, angeläget är att kunna menagera någon prompt resurs till ersättning, hvilken af statsverket ej alltid kan vara att påräkna. Icke desto mindre trodde statssekreteraren att igenom en upplåning i eget namn kunna, om k. m. i nåder det för godt finner, till en början åstadkomma nu genast 10,000 rdr specie att läggas till de 50,000 rdr, som igenom bränneridirektionen komma att uppnegotieras. Hvad statssekreteraren friherre Liljencrantz sålunda i underdånighet föreslagit, behagade k. m. i nåder bifalla. — Hvad åter den tilltänkta upplåningen utrikes beträffar, så..... täcktes k. m. förklara sin nådiga vilja, att den i verket ställes, så fort ett lämpligt tillfälle dertill yppas. — Bägge dessa protokoll af den 27 Augusti och 3 September 1783, hvilkas innehåll vi härmed i utdrag meddelat, ega konungens egen-händiga påskrift: *expedieras*, med dess namns underskrift. Intetdera är kontrasigneradt; men handstilen är förste expeditionssekreteraren Francs.

Af baron Liljencrantz' korrespondens med konungen ses, att ej blott lånet i Amsterdam utan ock lånet i Antwerpen sedermera verkligen upptogs, och att det sistnämda äfven förökades med en million brabantska gyllen. [86]

Konungens afresa

Konungen ämnade företaga sin resa i slutet af September. Den 9 September tillgännagaf han i rådet, att som han dagligen måste vidkännas mycken olägenhet af sitt armbrott, hade han på läkares tillstyrkan beslutat att företaga en resa till Pisa för att vid de varma baden derstädes återvinna sin helsa, vid hvilket tillfälle han äfven ämnade besöka öfriga italienska orter och såmedelst fullborda den resa, hvilken han uppå riksens ständers tillstyrkan skolat företaga, då högstsalig konungens död afbröt densamma. [87] Riksrådet grefve Hjärne förklarade härvid å egna och det öfriga rådets vägnar, det de känna de ömmaste rörelser deröfver, då hela riket, jämte dem, nödgas sakna den oskattbara förmånen af k. m:s närvaro, men att riksens råd instämma med hvar trogen undersåte i den önskan, att k. m. med nöje, helsa och beständig välgång må börja, fortsätta och fullända sin resa och med en snar återkomst fägna sitt rike. [88] Sedan konungen härefter meddelat instruktionen för den tillförordnade regeringen, förklarade han, att han på sin resa ville vara åtföljd af riksrådet baron Karl Sparre.

Hufvudsakliga innehållet af instruktionen är följande: I enlighet med 37 § regeringsformen uppdrages åt rikets råd att under konungens frånvaro föra regeringen sålunda, att justitieärenden samt sådana kammarärenden, som vanligen föredragas på justitiesidan i rådet, likaledes utrikesärenden, så vida de icke äro ministeriela eller angå Pommern, samt krigs- och öfriga kammarärenden må af denna regering handhafvas. Härifrån undantagas alla de mål, som på k. m.. måste bero, hvilka uppräknas i ej mindre än aderton punkter. [89]

Vid slutet af hvarje vecka skola till k. m. från kanslipresidenten sändas listor på alla afgjorda mål, med anteckningar om besluten. Alla expeditioner skola skyndsamligen utfärdas enligt det af pluraliteten fattade beslut samt underskrifvas af fyra de äldste rikets råd tillika med kanslipresidenten. [90] Alla mål, som röra underdåniga ansökningar om permission för civila embetsmän eller domare, om nådår, om tillstånd för syskonbarn att gifta sig samt för skilda makar att åter träda i gifte, uppdrager k. m. åt riksmarskalken och riksrådet grefve Gyllenstierna, justitiekanslern grefve Wachtmeister samt kanslipresidenten grefve Creutz att pröfva, kommandes att under dessa utslag sättas k. m:s sigill med öfverskift: »Under vårt sekret». Statens afslutande för nästa år uppdrog k. m. åt justitiekanslern, kanslipresidenten, hofkanslern baron Ramel och statssekreteraren Liljencrantz, med biträde af dertill förordnade ledamöter ur statskontoret. Skulle någon oro inom residenset förspörjas, eger rådet genast derom underrätta hertig Karl, som enligt utfärdad instruktion eger full myndighet, enär det behöfves, med statssekreterarens kontrasignation, bjuda och befalla, intill dess lugnet varder återställdt, kommandes emellertid rådet att upphöra med sina sessioner. Blifver något upplopp utom residenset, skola rikets råd pröfva, hvilka mått och steg böra vidtagas, och, om militärisk handräckning skulle erfordras, sådant hos hertigen anmäla. Tvänne kreditiv lemnas, det ena åt hertigen, det andra åt rådet. K. m. uppdrager åt justitiekanslern, statssekreteraren för finanserna, underståthållaren baron Axelson samt statssekreteraren för inrikes civilexpeditionen (Schröderheim) att besörja utdelning, utlåning och försäljning af den för k. m:s och kronans räkning införskrifna spanmål. Vid rådets öfverläggningar har justitiekanslern fritt och obehindradt tillträde. Under k. m:s frånvaro utfärdas inga nya förordningar. Rådet öfverlägger på tvänne divisioner.

Man ser en på flerfaldigt sätt delad, inskränkt och komplicerad regering, nämligen: l:o Rådet för vanliga regeringsärenden, men med mångfaldiga undantag, som förbehöllos åt konungen sjelf. 2:o Hertig Karl, såsom öfverbefälhafvare öfver krigsmakten, men med en instruktion, som i flera afseenden var inskränktare än den, konungen för honom under sin förra resa hade utfärdat i samma egenskap. [91] 3:o En kommission af rådet, som egde att afgöra i några få mindre betydliga fall de åt konungen förbehållna ärenden och att derom utfärda beslut under »konungens sekret». 4:o En kommission för statsregleringen. 5:o En spanmålskommission.
Ibland alla dessa myndigheter synes likväl ej ännu den, åt hvilken den vidsträcktaste makten under konungens frånvaro blef anförtrodd. Det var en särskild kommission, som kallas än »beredning för försvarsverket», än (i enskilda bref) »krigskomiteen». Hvarken detta dess namn eller ändamål synes likväl till i offentliga handlingar. Der förekommer den endast såsom ett supplement till den förordnade finansiela kommissionen för statens uppgörande; men den blef vida vigtigare, ty den fick sig uppdragen hela den användning och fördelning af statsmedlen, hvarom statssekreteraren för finanserna hittills haft befattning, men som nu honom undandrogs i afseende på allt, som kunde föras under namn af försvarsverkets behof. Sjelfva tillvaron af denna beredning var före konungens afresa obekant. Den bestod af grefve Creutz, generalamiralen Trolle, statssekreteraren von Carlsson och öfverste Toll.

Hvilken vigt, konungen derpå lade, synes deraf, att i hans papper finnas af honom på förhand utfärdade befallningar, om hvilka som skulle efterträda dessa ledamöter, i fall någon af dem under konungens frånvaro med döden afginge. [92] Denna försiktighet hade äfven sträckt sig till Liljencrantz [93], ännu oumbärlig, ehuru han ej var invigd i hemligheterna; hvarför äfven hans verkningskrets inskränktes. En bland dessa af konungen före afresan undertecknade befallningar lyder sålunda: »Jag auktoriserar härmed hr riksrådet och kanslipresidenten grefve Creutz att i rådet anmäla den författningen jag tagit med åtskilliga särskilda ärenden, som varit anförtrodda åt statssekreteraren Liljencrantz' åtgärd, och att riksens råd låta af de riksens herrar, som jag anförtrott mitt sekret, expediera de särskilda expeditioner, som till min viljas utförande fordras. Drottningholms slott d. 24 Sept. 1783.»

Denna anmälan skedde efter konungens afresa. [94] Statssekreteraren von Carlsson skrifver till konungen [95]: »Då jag i rådkammaren tillkännagaf den beredning, e. k. m. behagat förordna i afseende på fördelningen af statsmedlen, nytjade jag de mest indifferenta termer, och tycktes som rådet å den saken ej gjorde synnerlig reflexion, utan blef min anmälan endast upptagen i protokollet.» Allt vitnar, att denna regering var hemlig.

Det följande är ett utdrag af ett senare bref från statssekreteraren von Carlsson till konungen [96]: »Den anledning, jag i början hade att frukta en för uppenbar befallande håg hos T. (Toll), försvann genast. [97] Man lär bäst känna sig sjelf, när egen kunskap tryter och man måste taga andras råd. Generalamiralen har varit honom och oss ett godt stöd, och jag kan äfven i underdånighet försäkra, att T. i sina föredrag och utlåtelser nu är både försigtig, beskedlig och flink. Af de 105 cirkulärbref, jag har i min vård angående vår kommission, har jag icke behöft expediera mer än ett enda till krigskollegium, som ej kunde undvikas. Detta har mycket bidragit att dölja våra rättigheter och företagande, och som T. (Toll) sällan synes i Stockholm, och jag är derifrån så ofta jag kan, så känner ej någon vår kombination med hvarandra och med affärerna.» I samma bref heter det om krigskomiteen: »Ingen § i regeringsformen finner jag ligga i vägen, äfvensom jag från första stunden aldrig kunnat få i mitt hufvud, att de gode herrar och svenske män härom behöfva underrättas; särdeles som e. m. är mästare att sjelf sätta färg på anledningen och början till dansen.» En särskild instruktion hade konungen meddelat grefve Creutz om de mått och steg, som borde vidtagas till förekommande af spanmålsbrist.

Grefve Creutz kansler för Upsala universitet

Till sina öfriga värdigheter hade grefve Creutz äfven nyligen emottagit den af Upsala akademis kansler efter riksrådet grefve Rudenschöld, som dog i Stockholm den 10 Juni 1783. — Statssekreteraren E. Schröderheim skrifver den 20 följande Juni till konungen: »Konsistorium i Upsala har förlidne måndag valt kansler och enhälligt instämt uti anhållan om h. k. h. kronprinsen. Deras mening är att få riksrådet Fredrik Sparre till vicarius; men det är icke deras önskan att få grefve Creutz. Ärkebiskopen [98] har å embetets vägnar underrättat mig härom och bedt mig begära nådig befallning, hvilken dag de deputerade få den nåden att infinna sig. E. m. täckes nådigt förlåta, att jag vågar underdånigt föreslå ett anstånd med hela saken till Augusti månad.» I början af sistnämda månad heter det i ett bref från konungen till grefve Creutz: »Ni vet kanhända redan, att ni är vald till kansler för universitetet i Upsala. Akademien har kommit en corps att begära min son dertill. Jag har sagt dem, att jag emottoge valet för honom, så snart han hade fylt 18 år; men att de emellertid hade att välja en kansler intill denna epok. De ha anhållit, att jag sjelf ville nämna. Jag har tackat dem, men tillsagt, att då jag sjelf såsom kansler så ofta försvarat deras privilegier, jag nu ej ville gifva exemplet af att bryta dem, utan önskade, att de gjorde sitt val på vanligt sätt. De begärde tillstånd att göra det genast, gingo ut i en af slottets salar och inkommo efter 1/4 timme för att säga mig, att de valt eder. Det var det bästa de kunde göra både för dem och för det allmänna bästa. Adieu, min k. grefve! Jag önskar er en rolig god natt. Drottningholm d. 3 Aug. 1783, kl. 11 på aftonen». [99]

Konungens brefvexling med grefve Creutz under sin resa

Den 27 Sept. om aftonen anträdde konungen ifrån Drottningholm resan till Italien. Han åtföljdes af riksrådet och öfverståthållaren friherre Karl Sparre, konungens tjenstgörande öfverstekammarjunkare [100] friherrarne Evert Taube och G. M. Armfelt, den från Frankrike nyligen återkomne grefve Axel Fersen, hofstallmästaren friherre Hans Essen, hofmarskalken friherre Bror Cederström, kammarjunkaren Karl Peyron, förste expeditionssekreteraren Franc, kongl. sekreteraren G. Adlerbeth, den berömde bildhuggaren professor Sergel och lifkirurgen assessor Salomon.

Konungens resa skildras till en stor del i hans egna bref till grefve Creutz. Med diplomatisk noggranhet återgifna skulle de genom den villervalla i stafning, som i dem herskar (liksom i allt hvad konungen skrifver), vara föga läsbara. De äro på franska, i största hast på papperet kastade. Stundom äro svenska ord och styckevis hela meningar inblandade. Detta sista är merendels fallet, då konungen vill meddela något i förtroende. Han litade på utlänningens obekantskap med svenska språket, i fall hans bref skulle falla i obehöriga händer. Hvad vi af dessa bref meddela är en trogen öfversättning. De chiffrerade depescher, på hvilka konungen stundom beropar sig, finnas ej ibland hans papper. Ur grefve Creutz' bref till konungen skola vi bifoga de ställen, som synas oss mest upplysande. Creutz har förändrat sig med sin konung. I hvilken annan dag visade sig ej verlden för den gamle statsmannen och hofmannen än fordom för skalden Creutz, svärmande för frihet och upplysning i de franska filosofernas skola!

Ankomsten på tysk botten

Det första brefvet är från Warnemünde d. 3 Okt.: »Jag skrifver blott två ord, min k. grefve, för att säga er, att jag nyss kommit hit, att jag befinner mig väl, och att jag fortsätter min resa fullkomligt okänd. Vi äro i Warnemiinde, och detta påminner mig, att denna redd har tillhört oss, att Karl XII har bortförpantat den under sina olycksår, och att det skulle vara intressant att göra en recherche i våra arkiv om detta föremål. Jag påminner mig, att det 1767 var fråga derom, och det bör finnas i senatens protokoll för Mars månad detta år en lång deduktion derom. [101] Jag skall ligga i Güstrow och hoppas vara i Braunschweig om måndagen. Franc har haft ett bref från Engeström, hvari han förmäler, att det berättas från Wien, att kejsaren på ryska kejsarinnans uppmaning ämnar nämna en minister vid mitt hof, hvars namn äfven i Wien var kändt. Men det är kanhända blott en af de politiska drömmar, som äro en följd af mötet i Fredrikshamn. Jag hoppas, att ni nu gifvit någon hvila åt edra ben, och att gikten lemnat er. Det är med en verklig saknad, som jag skilts ifrån er, min k. grefve. Tjugu års frånvaro har gifvit ett nytt värde åt nöjet att råka er. Farväl! Mina hästar äro förspända, och ni vet, att tyska postiljonerna ej taga minsta raison.»

Krebwitz [102], söndagen d. 5 Okt. kl. 10 på morgonen: »Då man sagt mig, att posten till Hamburg går härifrån kl. 1, begagnar jag mig deraf, min k. grefve, för att gifva er underrättelser om mig. Ni känner redan min ankomst till Warnemünde sistlidne fredag och min afresa derifrån efter få timmar. Jag har njutit af det fullkomligaste inkognito. Jag har varit med baron Essen i mitt lilla åkdon, och mina kammartjenare i kaleschen. Vi ämnade ligga i Güstrow; men den onda genien, som råder öfver Tysklands vägar, har annorlunda beslutat, och natten har öfverraskat oss två tyska mil från Warnemünde i en liten by, som heter Bistow. Det var ej möjligt att förmå postiljonerna att fara längre. Vi måste då söka tak. Vi funno i ett slags koja några bönder och en gammal soldat, som åto potatis, och en hustru, som nyss haft missfall: allt i samma rum. Ni kan föreställa er luftens beskaffenhet. Det var ej möjligt att uthärda. Jag återvände till min vagn i tanke att i den passera natten, då en dräng kom att säga mig, att det fans en kyrka i byn. Jag slöt deraf, att här måste finnas ett presthus, och vi skickade Robert [103] att begära gästfrihet för tvänne svenska adelsmän, som återvände efter att ha tjenat i Frankrike; och den blef oss på ögonblicket gifven. Föreställ eder bilden af en lugn lycka, af den enklaste, men ljufvaste uppriktighet och hjertlighet: sådan var den tafla, som pastorn och hans hustru. för oss framstälde. Hon talade litet franska. Man tillbjöd mig en egen kammare med tvänne sängar. Två flickor och en gosse utgjorde pastorns familj. De kommo in och bjödo oss frukt. Gossen är af min sons ålder, blott två dagar äldre. Han heter Gustaf. Döm om min rörelse vid detta namn. Man lemnade oss ensamma. Jag lät hemta madrassen ur min säng för att lägga den i en af dem, som voro i rummet. Detta gaf detta goda folk en större tanke om deras gäster, då vid sängens uppackning guldgalonerade damastgardiner komma för en dag. Emellertid hade de den diskretion att icke fråga och hade ej minsta misstanke, om hvilka vi voro. Under dessa tillredelser underhöllo vi oss, så godt vi kunde, med pastorn. Såsom han visste, att vi voro Svenskar, talade han om mötet i Fredrikshamn, och att man trodde, det Sverige skulle byta bort Pommern mot ryska Finland, hvaröfver han påstod, att man i Mecklenburg var mycket allarmerad. Ni kan döma, huru mycket denna konversation roade mig. Vi reste kl. 7 på morgonen, alltid okända, emedan ingen i Tyskland visste af min resa. Vi tackade vår värd och uppgåfvo våra namn. Baron Essen nämde sitt, och jag kallade mig Sparre. Vid uppstigandet i vagnen gaf jag en present åt prestens hustru, som gjorde några svårigheter, men slutligen emottog den. Vi foro att äta middag i Bützow, hvarest hertigen af Mecklenburg, jag vet ej hvarför, om ej för att förarga Rostock, har satt ett universitet. Det är ett dåligt hål i ordets hela bemärkelse. Vi togo der hästar, som skulle föra oss till Ludvigslust, som är hertigens maison de campagne, der det skall vara en vacker engelsk park, som jag är nyfiken att se. Men här är stället att öfva sig i det mest flegmatiska tålamod. Efter att ha passerat Herzberg kommo vi hit kl. 1 på natten, der våra postiljoner, säga hvad vi ville, spände ifrån och planterade oss framför ett uselt värdshus midt i natten. Vi hade all möda i verlden att komma in. Slutligen fingo vi en dålig kammare, der ingen säng fans. Det är derifrån, som jag nu har det nöjet att tillskrifva er, under det man negotierar för att få hästar; ty jag är säker, att mediatörerna i sista freden ej haft qvistigare underhandlingar än vi i detta fördömda land för att för penningar erhålla 8 dåliga hästar. Jag. mår rätt bra, min följeslagare äfven [104], och jag finner den rol jag spelar ganska roande. Jag fick i går bref ifrån Paris af Staël den 21 Sept. Grefve Fersen har köpt regementet Royal Suédois af Sparre. [105] Han har rest samma dag och medför till mig ett bref ifrån konungen af Frankrike. Jag har också fått tvänne superba diamanter ifrån baron Schoultz. [106] Jag skall skicka er dem från Braunschweig. Jag vågar ej anförtro dem åt posten härifrån, hvilken jag ej känner. Öppnar den detta bref, så må den gerna det göra. Det skall ej det ringaste förändra systemet i Europa och kan ej ens för ett ögonblick charmera hans durchlaucht hertigens ledsnad, som regerar detta trista land. Framför min kompliment till hela societeten och gif underrättelser om mig till drottningen, till mina bröder och min syster. Jag skrifver blott till eder i dag. Hvad säger ni om prinsessan af

Asturien [107], som på en gång nedkommit med två gossar? Hvilken skilnad har ej en timmes tid satt för hela lifvet emellan dessa båda prinsar! Se der ett ämne för filosofiska reflexioner för hela lifstiden! Farväl, min k. grefve! Jag omfamnar er af allt mitt hjerta.»

Besök i Ludvigslust

Uelzen i Lüneburg d. 6 Okt. 1783: Se här fortsättningen af min journal, min k. grefve! Hädanefter skall jag gifva mina depescher den simpla titeln af bulletin för att spara oss båda onödiga former. — Vi foro i går afton ifrån Kriwit [108], hvaråt jag, i parentes sagdt, gifvit ett z för mycket, men det är en frikostighet, som jag tillåtit mig, oaktadt mitt inkognito. Ni har lemnat oss i Kriwit, färdige att fara till Ludvigslust. Jag kom dit kl. half 5 och steg ur vagnen vid ändan af parken med min reskamrat. Jag hade skickat mitt folk att söka ett värdshus och beställa hästar och middag; hvarefter vi gingo till fots ända till slottet, som är ganska modernt och i bättre smak än vanligen tyska furstliga palats. Likväl är arkitekturen deri mankerad, att en avantcorps springer för långt fram om hufvudbygnaden. Façaden har 17 fönster af vacker proportion. Men denna ej särdeles ansenliga façad är tredelad genom avantcorpsen och tvänne flyglar, som är af en elak effekt och gör façaden tung och obetydlig. Här finnes ett slags engelsk trädgård eller rättare en park med regelbundna gångar och genomskuren af en kanal, som, ehuru för trång, är ganska vacker genom sitt klara vatten och sin längd. Här är ock midt emot slottet ett slags kaskad, behaglig för ögat. På det hela är det ett ganska angenämt ställe, utan att utmärkas af en regerande herres magnificence. Det visar mera smak, än folk i allmänhet har här i landet. Det är snarare en vacker habitation för en grand seigneur, sådan som man finner tusen i Frankrike, än ett palats för en prins. Här finnes en kyrka, en väl underhållen väg och ett ganska godt värdshus, hvilket för oss, som ej sedan i Ystad gjort ett riktigt mål, var en ganska essentiel sak. Under det vi promenerade i trädgården, mötte vi flere personer, som ej fästade på oss någon synnerlig uppmärksamhet. Men en herre, som mötte oss, stannade helt tvärt, fixerade mig och återvände med hast till slottet. Jag såg, då han vände sig, att han hade kammarherrenyckel, och jag tror mig ha sett honom i Hamburg. Vi gingo med hast att söka vår middag och att sätta oss i vagnen för att fara till Dömitz, der vi lågo öfver natten, och der vi i dag ha passerat Elbe för att begifva oss hit, dit vi anlände kl. half 7 och ämna dröja öfver natten, emedan det är omöjligt att finna ett nattläger häremellan och Braunschweig. Det är härifrån, som jag under väntan på min soupé har det nöjet att säga er, att jag mår bra, ehuru upptröttnad vid de elaka vägarne och det beständiga ombytet med mynt, hvaraf jag ingen ting förstår. Den andra kolonnen af vår karavan har i dag, såsom man säger mig, hvilat i Schwerin. Jag har inga nyheter om den. Jag skall återfinna den i Braunschweig. Hertigen [109] är der, och hans konversation kan blifva intressant, om nyheten angående janitscharernas revolt mot storherren för att tvinga honom till krig är sann. Jag har läst den i Hamburger-gazetten för i dag, och den synes mig böra ha följder. Jag vet ej hvad jag skall tro om de rustningar, som berättas ske åt sidan af Flandern och af konungen af Sardinien. Jag skulle väl kunna blifva omringad af arméer vid min återkomst och finna mig på en militärisk resa i stället för på en för konst och målning. Men jag tror, att allt detta är en dröm af tidningsskrifvaren.»

Besök i Braunschweig

»Nürnberg d. 17 Okt. 1783: Jag har ej skrifvit eder till på åtta dagar, min k. grefve. Men jag har allt sedan varit på vägen, och skyldigheter i Braunschweig och depescher att expediera hafva hindrat mig. Mitt sista egenhändiga bref var ifrån Uelzen. Jag kom den 7 till Braunschweig, alltid under det djupaste inkognito. Jag hade tagit in på ett värdshus, der Engelsmän bodde, ibland andra general Boyle, vice guvernör i Gibraltar, en man af 74 år, men som ej har utseende af att vara mer än 56. Alla rummen voro upptagna, så att baron Essen och jag blott kunde få en kammare tillsammans. Vår soupé passerade i all tranquilitet, och vi lade oss ganska trötta. Men vårt inkognito varade icke länge. Vi hade vid inträdet gifvit oss diktade namn. Baron Essen hade tagit sin onkels, baron Kruses. Jag kallade mig Aminoff, som var det första namn, som föll mig i tankarne, då man frågade mig. Vi sade, att vi voro officerare af regementet Champagne. Kl. 8 om morgonen kom en biljett från hertigen af Braunschweig, som anhöll att få göra bekantskap med tvänne främlingar, som anländt om aftonen. Jag låg ännu, men bad honom komma in, och vi omfamnade hvarandra såsom goda slägtingar. Han sade mig, att han vetat redan aftonen förut hvilken jag var, men, seende att jag önskade vara okänd, ej velat oroa mig. Jag skall berätta mycket saker, så snart jag kan betjena mig af Francs chiffer. Jag ämnade blott dröja denna dagen och sedan fortsätta min resa dagen derpå. Men det träffade sig så, att denna var hertigens födelsedag, och jag har af artighet blifvit qvar.

Besök i Quedlinburg

Jag reste den 10, efter att om morgonen ha sett hertigen och hertiginnorna, för att ligga i Quedlinburg. Jag har sett slottet och parken, hvilken är täck och behaglig. Slottet liknar alla bygnader vid sådana stiftelser. Abbedissans rum äro mycket rymliga, med en superb utsigt. Jag fortsatte resan. Sedan vi ifrån Blankenburg kommit in i bergen af Hartz, funno vi vägarne så förfärliga, att de förhöllo sig till Westfalens såsom dessa till våra. Vi gingo 3 à 4 tyska mil till fots denna dag och voro bra trötta. Vi måste stanna i en liten dålig köping, Hatzfeld, der jag låg i en gammal förstuga; jag i min säng, Peyron på en biljard. Den 12 kontinuerade vi vår resa genom de rysliga bergen. Postiljonerna körde i allmänhet bra; men då vi kommo till en liten ganska jämn slätt, der det blott fans en enda stor sten, hade min postiljon den skickligheten att uppsöka denna sten med bakhjulet och att stjelpa oss omkull på marken, likväl så långsamt, att ej ens vagnsfönsterna, som voro nedsläppta, sönderslogos. Jag steg ut, utan minsta skråma, baron Essen likaledes, och vi fortsatte vår väg genom Nordhausen och Sondershausen till Erfurt, dit vi kommo kl. 3 om morgonen. Den 13 foro vi derifrån till Ilmenau (som tillhör hertigen af Weimar), der jag låg.

Besök i Bamberg, Erlangen

Den 14 till Coburg, der jag ämnade hvila, men värdshuset var så osnyggt, att jag beslöt fortsätta min väg, och kom till Bamberg kl. 11 på f. m. Jag var der okänd. Jag genomgick hela staden. Jag såg slottet, som är ganska anständigt och har äfven vackra taflor, abbots-stiftet Mulberg [110] (med en präktig utsigt) och en oändlighet af svin, som uppfylla hela staden och springa en emellan benen på ett ganska angenämt vis. Jag reste kl. 3 och kom inemot kl. 11 till Erlangen, der jag lade mig. Den 16 dinerade jag med markgrefvinnan [111], som ni har sett i Spa, och som bor ganska behagligt. Jag träffade der grefve Lehrbach, kejsarens ombud vid riksdagen i Regensburg, och som var utnämd att komma till Stockholm i det ögonblick, då bajerska successionskriget bröt ut. Eftermiddagen fortsatte jag resan hit [Nürnberg], dit jag kommit denna afton med grefve Fersen, som slutligen har funnit mig i Erlangen, sedan jag ej mer hoppades att återse honom. Jag ville säga er mera, men pennan faller ur min hand af trötthet. Jag har sprungit hela dagen, man har varit efter mig, man har trängt sig in på mig, man har trampat mig på fötterna, allt för att göra mig heder. Det är ett admirabelt sätt att väl behandla folk. Jag hoppas, att eder stygga gikt har skonat er. Se här senatens lista, som jag sänder er undertecknad och apostillerad.»

Omdöme om riksrådet grefve Höpken

»Augsburg d. 20 Okt. 1783: Jag är er mycket förbunden, min k. grefve, för ert bref, som jag just nu fått vid min ankomst hit. Jag är ganska ledsen att ej ha förutsett er önskan angående eder nevö [112] före min afresa. Jag skulle då haft det nöjet att kunna förekomma eder begäran. Ni finner bilagd min befallning till baron Manderström [113] att expediera hans fullmakt under samma dag som de öfriga. Jag ber er säga baron Ramel [114], att han sätter eder nevö i kalendern enligt hans rätta rang, hvilken bestämmes af hans nummer på riddarhuset. Jag vet ej, om han är baron eller simpel adelsman. I senare fallet får ni derefter rätta hans titel. [115] [Riksrådet Höpkens trakasseri förundrar mig ej. Han liknar de gamla fruntimmer, som, sedan de förlorat deras fägring, ej hafva annat tidsfördrif än att tadla och oroa de unga. Hans mening lärer ej göra stort intryck, ty hans tid är förbi». [116]]

Omdöme om grefve Axel Fersen den yngre

»Jag är oändligen nöjd med grefve Fersen. Jag återfinner honom med det nöje och det intresse, som man känner vid återseendet af en vän, som man ej råkat på länge, som har utstått stora faror, och som har förtjenat hela vårt deltagande. Farväl, min k. grefve! Jag reser härifrån i morgon till München. Min öfriga svit går direkte till Innspruck. Jag befinner mig ganska väl.»

Kejsar Josef II:s svar på ett konungens bref

»Pisa [117] d. 29 Okt. 1783: Jag är här sedan i går. Jag reser i morgon till Pisa. Man har gifvit mig en superb djurfäktning i den gamla amfiteatern, som existerar sedan Romarena, det bäst konserverade monument från den gamla tiden. Der voro 12,000 personer, och den var ej till hälften uppfyld. Jag har varit omkring alla dagar för att se allt. Ifrån Pisa skall jag skrifva längre. I Innspruck har jag erhållit kejsarens svar. En officer af ungerska adelsgardet har tillfört mig detta bref. [118] Jag har gifvit honom en vacker diamantring. Uti Innspruck har jag dinerat hos ärkehertiginnan Marie, densamma som var i fråga att blifva Ludvig XV:s gemål. Adieu, min k. grefve! Jag väntar De la Grange [119] med otålighet. Staël har berättat mig, att han den 11 hade kommit till Paris. Det är i dag så varmt som i Juni månad. Jag har funnit m:r de Sparre [120] här vid min ankomst, mycket nöjd med sin resa.»

Ankomst till baden i Pisa

»Baden vid Pisa d. 3 Nov. 1783. Ni vet redan, min k. grefve, att jag är i Italien genom mitt bref ifrån Verona af den 29. Jag har passerat sedan genom Modena, och jag kom i går afton hit, der jag är oändligen väl, då hela verlden rest härifrån, och jag befinner mig ensam med de mina i ett mycket vackert hus, såsom jag vore på landet. Efter att ha hvilat mig litet, har jag derpå i vagn med grefve Fersen farit till Pisa, der storhertigen [121] befinner sig med hela sin familj.»

Besök hos storhertigen af Toscana

»Jag stannade vid slottsporten och steg upp. Ingen väntade mig. Att jag önskade tala vid storhertigen sade jag till en kammartjenare, som gick in, sedan han frågat mig mitt namn, som jag ej ville säga. Storhertigen [121] kom ut, så enkelt klädd, att jag skulle hafva tagit honom för någon af husets domestiker. Han lät mig stiga in i sitt kabinett och frågade mig hvad jag ville. Då jag ej kände honom, sade jag, att jag önskade se storhertigen. Det är jag, svarade han. Jag kunde ej hindra mig från att skratta och sade, att det var högst angenämt för mig att ha lyckats i mitt projekt att öfverraska honom, och att, i detta ögonblick anländ till hans stater, jag ej velat försumma ett ögonblick att ha det nöjet att se honom. Han syntes surprenerad och sensibel öfver det sätt, hvarpå jag kommit att göra honom mitt besök. Vi samtalade en halftimme, hvarefter han förde mig till storhertiginnan, som ännu ej går ut efter sin barnsäng, men i morgon blifver kyrktagen. Jag mår bra och skall i morgon eller öfvermorgon börja min badkur.»

»Jag har denna morgon erhållit ett bref från Paris af den 19 Okt., men ännu ej kunnat läsa det, emedan det är i chiffer, och Franc ännu ej är kommen; men genom Rosensteins [122] bref ser jag, att De la Grange är ännu i Paris, och det synes mig, som han ej så snart skulle blifva expedierad. [123] [»Jag är ganska nyfiken att se, hvad tankar man der hyser om närvarande ställning uti verlden och hvad man ärnar göra i vår. Om frun [124] regerar eller den gamla gubben med de krokota knäna [125]. Det har sagts mig, att den senare litar så mycket på styrkan af sina underhandlingar, att han tror sig dermed hindra alla nya inkräktningar. Jag bedrager mig, om han ej till slut sjelf lärer få känna vederspelet. Det forna förtroende, husbonden [126] visade honom, skall minskas. Frun vinner alla dagar mera på herrens sinne»]. Adieu, min k. grefve! Jag har här sett fyra prinsar [127], som ha synts mig mycket väl uppfostrade.» (Apostille). »Vädret är så vackert, att jag hela dagen har fönstren öppna, såsom i de första dagarne af September på Drottningholm. Allt är grönt här. Jag har vid min diné ätit ypperliga drufvor och fikon.»

»Baden vid Pisa d. 7 Nov. 1783. Jag har emottagit, min k. grefve, edra bref af den 10 och 14 Okt. Jag preparerar eder en lång depesch; men jag fruktar, att Franc ej får tid att fullborda den. Vi ha hela dagen i dag och äfven i går varit sysselsatte att skrifva, och kanhända vi i dag ej hinna att sluta. Det kommer ej af förströelser. Det fins ingen ting mer trist och ensligt än detta ställe. Det är blott helsan, som kan föra någon hit. Jag begagnar mig ordentligt af baden. Jag har tagit tre och känner, att de göra mig godt. Se här läkarens [128] bulletin. Ni kan, om ni finner det tjenligt, låta införa den i Dagligt Allehanda eller Inrikes tidningen. Ni skall alla postdagar erhålla en dylik..... Riksrådet Ribbings död [129] har synnerligen rört mig. Jag skall skrifva till hans fru med första kurir. Man väntar om måndag infantinnan af Parma [130] hit. Hon dröjer blott tre till fyra dagar och reser till Neapel att der passera vintern. Jag var i går på italienska komedien. Ni kan ej göra er begreppom ett så dåligt spektakel. Stenborgs trupp är ett mönster i jämförelse. Man står ej ut för ledsnad. Riksrådet Sparre kom i går. Han mår väl och är vid mycket godt lynne. Jag väntar De la Grange i hvarje ögonblick. Jag fruktar emellertid, att han ej kommer så snart. Han tror ej, att jag dragit en så stor vexel inom så kort tid. [131] [Jag har fått svar på det bref, grefven skref från Drottningholm om soupçonerna, som man hade. [132] Man sjunger nu på en annan ton och ber så godt som om förlåtelse för misstag. Sådant uppförande är ej gjordt att uppväcka stor aktning; men hvar och en följer sin karakter. Detta svar är af den 19, och som grefven får dupletterna af mina bref, lärer grefven redan förstå hvad jag menar.] Adieu, min k. grefve! Vårda er helsa. Det är alla edra vänners önskan.»

(Apostille). »Grefve Fersen är hos mig allt sedan i Nürnberg. Han skall aflägga sin ed såsom kaptenlöjtnant vid drabanterna. Redan denna ed vore nog att hindra honom att lemna mig, om han det önskade. Ifrån det ögonblick, då hans far lät honom ingå i fransk tjenst, har han underkastat sig förbindelsen att uppgifva den, då hans plats det fordrade. Jag ber er säga mig, om ni avancerar i våra affärer. Förtro er åt Toll, Trolle och Carlsson.»

»Baden vid Pisa d. 10 Nov. 1783. Efter det skönaste väder ha vi en ryslig köld, så mycket känbarare, som vi hvarken ha spisar eller kakelugnar, och frysa nästan mer i våra rum än ute. Det hindrar mig ej att taga bad i dag. Jag hoppas, att denna köld ej varar. Ni får i dag, min k. grefve, en enorm lunta i chiffer, och jag annoncerar er en dylik med nästa post. De la Grange är anländ; men Jolivet [133] har ej gifvit honom schatullet, hvilket sätter mig i största embarras. Han hade ej hört talas derom; Staël visste intet derom. Jag skrifver i dag för att få hvad jag behöfver. Jag fruktar blott, att schatullet blifvit skickadt att vänta mig i Frankfurt, och att det kan ha förlorats på vägen. [134] [De tidningar han medbragt skola meddelas i chiffer med nästa post. Den man, som i gamla verldens hufvudstad besörjer mitt fäderneslands urgamla väns angelägenheter [135], är anbefald att bjuda på hans [136] vägnar de vandrande att göra honom besök i vår, endera före eller efter hans hustrus [137] barnsäng. Det kommer endast an derpå, om omständigheterna hemma i fäderneslandet tillåta en sådan omväg, och om den kan förenas med hemkomsten till den sextonde i sjunde månaden af nästa år.] Jag hoppas, att jag gör mig förstådd. Jag är charmerad af underrättelsen om allas välgång hemma. Om ni klagar öfver ledsnad, hvad skola vi göra? Vi äro här isolerade på landet, utan annan resurs än en abominabel italiensk komedi, hvaraf vi ej förstå ett ord. Också hålla vi den mest exacta regime för att snart kunna sluta vår karantän. Hvad mig angår, min enda rekreation är att gå för att prata med storhertigen. De timmar, jag med honom tillbringar, äro de enda angenäma jag här har. Han är oändligen instruerad. Det är en ganska intressant man att lära känna. Vi ha kommit öfverens att intet göra några fasoner. Han älskar dem ej; och detta sätt konvenerar mig oändligen. Så lefva vi ganska kordialt med hvarandra. Adieu, min k. grefve! Jag blir här qvar till d. 21, då jag begifver mig till Florens. Jag hoppas ni befinner er väl: det är den angenämaste underrättelse ni kan gifva mig.» (Apostille). »Se här en lista [138], som jag expedierat!»

Apostille af den 17 Nov. 1783 (icke af konungens hand) till hr riksrådet grefve Creutz: »Vår chargé d'affaires i Köpenhamn von Schewen gifver oss under den 23 Okt. nästl. till känna, huruledes handelsmannen Levin från Stockholm, vid tillfälle af en icke länge sedan gjord resa till Danmark, flere gånger begifvit sig till Fredensborg samt der haft åtskilliga samtal med geheimerådet Guldberg och andra dervarande personer af betydenhet. I anseende härtill pröfve vi i nåder skäligt, att hr grefven låter till sig kalla berörde Levin samt i justitiekansleren grefve Wachtmeisters närvaro tillspörjer honom, hvad dess resor till Fredensborg och der plägade samtal haft till föremål, såsom hvarför vi af honom äskade redo och besked. [139] Ut in literis.

Gustaf.»

(Egenhändig underskrift.)

Egenhändigt å samma blad: »Jag har ej haft tid till att tillskrifva eder i dag. Hertiginnans af Parma närvaro här har föranledt flere kurser, som hindrat mig att sluta min depesch, och den, som jag från eder erhållit af d. 24 och 25 Okt., fordrar några detaljer. Jag uppskjuter till fredag att skrifva er till. Jag mår ganska bra, har tagit mitt åttonde bad i dag och tänker taga det nionde i morgon. Den 25 är jag i Florens. Kejsarinnan (Katarina) skrifver mig till, att de små storfurstarne skulle med första svara på min sons vänskapsbetygelser. Om man skickar honom dockor, ber jag er låta afrita dem på ett blad papper och sända mig ritningen. Ni känner redan drottningens af Frankrike tillstöt. 140 Jag är förtviflad deröfver.»

»Baden vid Pisa d. 21 Nov. 1783. Jag hade ämnat mig till Genua för att se denna stad vid den nya dogens installation. Jag har i detta ändamål varit till Lerici för att gå derifrån på en feluck; men motvind har tvungit mig att vända tillbaka. Jag har passerat genom Carrara, der jag köpt

åtskilligt. Jag mår väl, men återkommer just vid postens afgång. Jag ser af edert bref af den 28, min k. grefve, att ni förgäfves väntat i tvänne dagar, då kuriren med underrättelse ifrån mig plägade komma. Det måste ha varit, då jag for från Braunschweig till Nürnberg. Ty jag har (eljest) ej låtit någon postdag gå förbi utan att skrifva. Jag hoppas, att ni mår väl. Mig ha baden gjort förunderligen godt. Posten nödgar mig att sluta.»

»Baden vid Pisa d. 24 Nov. 1783 kl. 5 om morgonen. Jag emottog i går, min k. grefve, edert bref och depescher. Jag svarar grefve Wachtmeister angående kammarjunkarne. 141 Jag reser i detta ögonblick till Florens och skrifver dessa rader för att säga er, att, såsom jag från långliga tider känner baron Liljencrantz' skicklighet och probitet i allt, som rörer hans departement, jag gillar den operation, han föreslagit, endast pengar ej mankera för de redan föreskrifna föremål, och derför är hans ord mig en tillräcklig borgen». 142

»Florens d. 29 Nov. 1783. Jag skrifver två ord, min k. grefve, för att säga er, att jag mår väl, och att jag nämt Staël till ambassadör, samma dag som jag gifvit baron T. (Taube) blå bandet [143]. Jag ber er i rådets plenum annonsera denna nomination. Jag befinner mig midt i en nordisk köld ibland lemningar af Italiens sköna konst. Jag tillbringar alla förmiddagar i storhertigens galleri, som är det präktigaste, det skönaste och det bäst ordnade i verlden. Vi ha Italiens vackraste röst, Marchesi, här. Spektaklen slutade i går; men han går till Rom. Man berättar för säkert, att kejsaren kommer. Jag har skrifvit till baron Liljencrantz, såsom ni önskat. [144] [Hvad tyckes om grefve Höpken, som har kommit grefve Hessenstein på den tron, att jag ville chagrinera honom för att förmå honom att qvittera sin plats. Det är en bra elak gubbe.] Farväl, min k. grefve, jag önskar er tusen gånger all lycka». [145]

»Florens d. 2 Dec. 1783: Jag har emottagit, min k. grefve, edert bref af den 7 Nov. Jag är mycket ledsen, att eder gikt kommit åter; men tillåt mig säga eder, att, om han icke lemnar er, den ringa omsorg, ni har om er sjelf, har gjort den så ihärdig. Vårda er, jag ber er derom i mitt och alla edra vänners namn. Det är en gäst, som icke skämtar, som under våra vintrar skall återkomma reguliert och slutligen beröfva er bruket af edra ben, i stället att en större försigtighet borde göra er friskare efter anfallen. Vintern har haft den artigheten att komma och söka mig här. Jag skulle gerna ha sparat honom den. Jag vet ej, att jag nämt honom till min följeslagare. Här är en faslig köld. Också äro vi alla enrhumerade. Riksrådet Sparre har feber sedan i går afton. Han har halsen svullen eller rättare nacken. Han sofver nu; ty han har sofvit dåligt i natt och haft svindel. Emellertid synes läkaren ej deröfver vara orolig. — För öfrigt intet nytt. Jag ämnar resa söndag eller måndag till Rom, men väntar för att höra, om ryktet angående kejsarens ankomst bekräftar sig eller ej. Skulle ni väl tro, att de bägge enda personer, som göra les honneurs här i staden, äro främlingar: chevalier Mann, engelsk minister, och mylord Cowper, som bor här sedan 18 år. Adieu, min k. grefve! Gör min kompliment till alla de damer, som komma i håg mig, och som omgifva eder säng. Ty jag är öfvertygad, att ni ej tillbringar edra eftermiddagar ensam, hvari ni gör rätt; jag fruktar, att ledsnaden kom er att stiga upp tidigare, än nödvändigt var, förlidne sommar. (Apostille). Hvad ni säger mig om Lund [146] surprenerar mig ej. Det är en hund, som skäller, men som ej mer kan bita. Jag lemnar er fritt att med honom göra hvad ni vill. Men om Halldin [147] svarar honom, fruktar jag, att det vore att gifva honom för mycken vigt och skulle blott underhålla kriget. Publiken skulle amusera sig åt anfallen och svaren, och dessa literära skärmytslingar skulle göra ett papper eftersökt, som nu faller i glömska, såsom så många andra. Kunde man lagligen antasta honom inför hofrätten och göra hans process så eftertrycklig, att man kunde sätta in honom, à la bonheur! Det skulle vara en brouillon mindre, och samhället skulle vinna derpå. Men i det fallet fordrades, att processen vore promt och domen likaledes, för att dermed göra ett slut. [148]

Se här tvänne listor, en för justitierevision, en för Liljencrantz, hvilka jag ber er lemna rådet.»
Florens den 6 December 1783: »Jag fick inga bref från Sverige med sista posten, och jag skulle ej varit förundrad deröfver, om jag hade haft från Hamburg. Men denna post har äfven uteblifvit. Således har jag inga nyheter från Norden på 8 dagar. Härifrån orten äro de ej särdeles intressanta. Vi veta ännu ingenting om kejsarens ankomst. Man har likväl sedan tvänne dagar transporterat sängar och möbler ifrån palatset Pitti till Pisa. Somlige säga, att han är rest ifrån Wien i sista dagarne af November, andra, att han först afrest den 3, och i förgår på engelska ministerns soiré sade man hvarann i örat, att han redan vore här. Allt detta skall bli klart innan kort. Emellertid reser jag ej till Rom, förr än kejsarens resa och hela den mystèr, som omgifver den, är utredd. Jag tillbringar alla morgnar i storhertigens sköna galleri, der konstens mästerverk af alla sekler äro samlade. Han har dit låtit transportera allt det skönaste

af statyer och målningar, som fans i Villa Medicis. Man ser der nu alla skatterna ur detta genom sin smak för konster, vetenskaper så lysande hus, och som hade så mycken kännedom af sitt lands intressen och handel. Det moderna Italiens smak synes ej svara mot alla de sköna monument, som det har för ögonen; och jag har aldrig sett något land, der man finner så ypperliga och så smaklösa saker blandade om hvarandra. Hvad societeten angår är den ingen. Tror ni väl, att sedan 14 dagar, som jag är här, jag ej varit i ett enda hus i Florens. De enda, som se sällskap, äro främlingar: chevalier Mann, en i sanning vördnadsvärd man, mylord Cowper, pair af Skotland, som kejsaren gjort till riksfurste, marquis de Hautfort, grand d'Espagne. Också har jag nästan endast sett Engelsmän, som äfven äro mycket olika de öfriga, och lika älskvärda, som de andra odrägliga. I synnerhet må nämnas en miss Gower (?), syster till mylady Cowper, som är vacker och älskvärd och behagar grefve Fersen lika mycket, som han behagar henne. Hon har 16,000 pund st. att gifva den, som vinner henne, med hennes vackra ansigte och hennes ännu vackrare växt. Baron Sparre är mycket bättre och hoppas med det första kunna gå ut. Rosen, som han haft i hufvudet, försvinner, äfvensom svullnaden omkring öronen. Jag önskar, att er gikt må gå öfver, och att jag snart kan få det nöjet att höra eder fullkomligt återställd. Efter en svensk vinter ha vi haft regn såsom i Augusti månad och så ihållande, att Arno har stigit upp nästan lika högt som broarna.»

»Florens den 13 December 1783. Trenne poster äro uteblifna. Jag skrifver således i dag endast på det ni må veta, att jag mår väl. Jag hoppas, att eder giktattack gått öfver, och att ni hädanefter vårdar er bättre. Vi ha härifrån intet nytt att meddela. Man väntar hvarje ögonblick underrättelser om kejsarens resa och ankomst. Wienska posten skall upplysa oss derom. Kommer han ej, reser jag om måndag eller tisdag till Rom. Jolivet har ändtligen genom Staëls kurir skickat schatullet. Men jag skall nödgas återskicka hälften af hvad det innehåller. Det mesta är fruntimmersnipper, här föga användbara. Porträttet [149] är vackert, präktigt och ganska passande. Jag säger er intet om Florens. Allt det sköna, man här ser i palatset Pittis galleri, skulle kunna qvarhålla mig hela år, oaktadt ledsnaden af mina aftnar. Det är förundransvärdt, att egaren af två så vackra saker prefererar den trista sejouren i Pisa, der han är horribelt illa logerad, framför sitt palats i Florens, der alla det gamla och nyare Italiens mästerstycken äro samlade.»

»Florens den 16 December 1783. De tre uteblifna posterna ha ändtligen anländt på en gång från Rom, dit postmästaren i Augsburg haft den dumheten att skicka dem. Jag ser med stor tillfredsställelse, att eder helsa förbättras, min k. grefve; ingen gör varmare önskningar derför än jag. Jag ser med nöje, att ni alltid verksamt sysselsätter er med det uppdrag, som jag vid min afresa anförtrodde åt eder, öfverste Toll och Carlsson. Jag skall svara er med första kurir på de särskilda depescher, som jag emottagit. Den tid, som fordras att dechiffrera dem, tillåter mig ej att besvara dem med denna post. [150] [Den vigtigaste af de tidningar, posten medbragt, är den accident, som händt min morbror [151]. Sådana dåningar vid hans ålder bebåda ej något godt. Hans död skulle förorsaka en ny och oförväntad ställning och utveckla den förvirring, som nu råder. Då det långa afståndet gör tidsutdrägt, önskade jag inhemta grefvens tankar, om hvad i sådant fall kunde sig tilldraga och hvad nytta deraf kunde hemtas. Öfverste Toll har kunskaper om mitt syskonbarns [152] tänkesätt och företagningar, som äro rätt besynnerliga och angelägna för grefven att känna. De kunna upplysa mycket. Jag är tvungen att skrifva på så regelbunden svenska för att ej blifva förstådd.] Sedan vi i tvänne dagar varit i ovisshet, underrättar mig grefve Thurn, hofmarskalk hos storhertigen och riddare af gyllene skinnet, på sin herres vägnar, att kejsaren kommer fredagen den 19 till Pisa, och att man då hoppades få se mig der. Jag skall i god tid resa härifrån för att dinera i Pisa, under det min svit tar vägen till Rom, dit jag begifver mig efter detta möte. Grefve Reventlow [153] och hans hustru kommo hit i går från Turin och resa öfver Rom till Neapel. Jag har emottagit dem med all möjlig

artighet och presenterat madame de Reventlow för alla mina fruntimmersbekanta. Besväret har ej varit stort, ty de äro ej många. Grefvinnan synes vid mycket bättre helsa än i Sverige och har äfven blifvit fet. Man säger, att påfven preparerar stora solenniteter i Rom för min ankomst, och att man äfven är betänkt på en kanonisation af ett helgon. Det skall bli roligt.»
(Apostille). »I detta ögonblick emottager jag underrättelse från grefve Thurn, att kejsaren dinerar här om fredag och begifver sig till Pisa efter att ha sett mig.»

»Florens d. 29 Nov. 1783. Jag skrifver två ord, min k. grefve, för att säga er, att jag mår väl, och att jag nämt Staël till ambassadör, samma dag som jag gifvit baron T. (Taube) blå bandet [143]. Jag ber er i rådets plenum annonsera denna nomination. Jag befinner mig midt i en nordisk köld ibland lemningar af Italiens sköna konst. Jag tillbringar alla förmiddagar i storhertigens galleri, som är det präktigaste, det skönaste och det bäst ordnade i verlden. Vi ha Italiens vackraste röst, Marchesi, här. Spektaklen slutade i går; men han går till Rom. Man berättar för säkert, att kejsaren kommer. Jag har skrifvit till baron Liljencrantz, såsom ni önskat. [144] [Hvad tyckes om grefve Höpken, som har kommit grefve Hessenstein på den tron, att jag ville chagrinera honom för att förmå honom att qvittera sin plats. Det är en bra elak gubbe.] Farväl, min k. grefve, jag önskar er tusen gånger all lycka». [145]

»Florens d. 2 Dec. 1783: Jag har emottagit, min k. grefve, edert bref af den 7 Nov. Jag är mycket ledsen, att eder gikt kommit åter; men tillåt mig säga eder, att, om han icke lemnar er, den ringa omsorg, ni har om er sjelf, har gjort den så ihärdig. Vårda er, jag ber er derom i mitt och alla edra vänners namn. Det är en gäst, som icke skämtar, som under våra vintrar skall återkomma reguliert och slutligen beröfva er bruket af edra ben, i stället att en större försigtighet borde göra er friskare efter anfallen. Vintern har haft den artigheten att komma och söka mig här. Jag skulle gerna ha sparat honom den. Jag vet ej, att jag nämt honom till min följeslagare. Här är en faslig köld. Också äro vi alla enrhumerade. Riksrådet Sparre har feber sedan i går afton. Han har halsen svullen eller rättare nacken. Han sofver nu; ty han har sofvit dåligt i natt och haft svindel. Emellertid synes läkaren ej deröfver vara orolig. — För öfrigt intet nytt. Jag ämnar resa söndag eller måndag till Rom, men väntar för att höra, om ryktet angående kejsarens ankomst bekräftar sig eller ej. Skulle ni väl tro, att de bägge enda personer, som göra les honneurs här i staden, äro främlingar: chevalier Mann, engelsk minister, och mylord Cowper, som bor här sedan 18 år. Adieu, min k. grefve! Gör min kompliment till alla de damer, som komma i håg mig, och som omgifva eder säng. Ty jag är öfvertygad, att ni ej tillbringar edra eftermiddagar ensam, hvari ni gör rätt; jag fruktar, att ledsnaden kom er att stiga upp tidigare, än nödvändigt var, förlidne sommar.
(Apostille). Hvad ni säger mig om Lund [146] surprenerar mig ej. Det är en hund, som skäller, men som ej mer kan bita. Jag lemnar er fritt att med honom göra hvad ni vill. Men om Halldin [147] svarar honom, fruktar jag, att det vore att gifva honom för mycken vigt och skulle blott underhålla kriget. Publiken skulle amusera sig åt anfallen och svaren, och dessa literära skärmytslingar skulle göra ett papper eftersökt, som nu faller i glömska, såsom så många andra. Kunde man lagligen antasta honom inför hofrätten och göra hans process så eftertrycklig, att man kunde sätta in honom, à la bonheur! Det skulle vara en brouillon mindre, och samhället skulle vinna derpå. Men i det fallet fordrades, att processen vore promt och domen likaledes, för att dermed göra ett slut. [148]

Se här tvänne listor, en för justitierevision, en för Liljencrantz, hvilka jag ber er lemna rådet.»
Florens den 6 December 1783: »Jag fick inga bref från Sverige med sista posten, och jag skulle ej varit förundrad deröfver, om jag hade haft från Hamburg. Men denna post har äfven uteblifvit. Således har jag inga nyheter från Norden på 8 dagar. Härifrån orten äro de ej särdeles intressanta. Vi veta ännu ingenting om kejsarens ankomst. Man har likväl sedan tvänne dagar transporterat sängar och möbler ifrån palatset Pitti till Pisa. Somlige säga, att han är rest ifrån Wien i sista dagarne af November, andra, att han först afrest den 3, och i förgår på engelska ministerns soiré sade man hvarann i örat, att han redan vore här. Allt detta skall bli klart innan kort. Emellertid reser jag ej till Rom, förr än kejsarens resa och hela den mystèr, som omgifver den, är utredd. Jag tillbringar alla morgnar i storhertigens sköna galleri, der konstens mästerverk af alla sekler äro samlade. Han har dit låtit transportera allt det skönaste

af statyer och målningar, som fans i Villa Medicis. Man ser der nu alla skatterna ur detta genom sin smak för konster, vetenskaper så lysande hus, och som hade så mycken kännedom af sitt lands intressen och handel. Det moderna Italiens smak synes ej svara mot alla de sköna monument, som det har för ögonen; och jag har aldrig sett något land, der man finner så ypperliga och så smaklösa saker blandade om hvarandra. Hvad societeten angår är den ingen. Tror ni väl, att sedan 14 dagar, som jag är här, jag ej varit i ett enda hus i Florens. De enda, som se sällskap, äro främlingar: chevalier Mann, en i sanning vördnadsvärd man, mylord Cowper, pair af Skotland, som kejsaren gjort till riksfurste, marquis de Hautfort, grand d'Espagne. Också har jag nästan endast sett Engelsmän, som äfven äro mycket olika de öfriga, och lika älskvärda, som de andra odrägliga. I synnerhet må nämnas en miss Gower (?), syster till mylady Cowper, som är vacker och älskvärd och behagar grefve Fersen lika mycket, som han behagar henne. Hon har 16,000 pund st. att gifva den, som vinner henne, med hennes vackra ansigte och hennes ännu vackrare växt. Baron Sparre är mycket bättre och hoppas med det första kunna gå ut. Rosen, som han haft i hufvudet, försvinner, äfvensom svullnaden omkring öronen. Jag önskar, att er gikt må gå öfver, och att jag snart kan få det nöjet att höra eder fullkomligt återställd. Efter en svensk vinter ha vi haft regn såsom i Augusti månad och så ihållande, att Arno har stigit upp nästan lika högt som broarna.»

»Florens den 13 December 1783. Trenne poster äro uteblifna. Jag skrifver således i dag endast på det ni må veta, att jag mår väl. Jag hoppas, att eder giktattack gått öfver, och att ni hädanefter vårdar er bättre. Vi ha härifrån intet nytt att meddela. Man väntar hvarje ögonblick underrättelser om kejsarens resa och ankomst. Wienska posten skall upplysa oss derom. Kommer han ej, reser jag om måndag eller tisdag till Rom. Jolivet har ändtligen genom Staëls kurir skickat schatullet. Men jag skall nödgas återskicka hälften af hvad det innehåller. Det mesta är fruntimmersnipper, här föga användbara. Porträttet [149] är vackert, präktigt och ganska passande. Jag säger er intet om Florens. Allt det sköna, man här ser i palatset Pittis galleri, skulle kunna qvarhålla mig hela år, oaktadt ledsnaden af mina aftnar. Det är förundransvärdt, att egaren af två så vackra saker prefererar den trista sejouren i Pisa, der han är horribelt illa logerad, framför sitt palats i Florens, der alla det gamla och nyare Italiens mästerstycken äro samlade.»

»Florens den 16 December 1783. De tre uteblifna posterna ha ändtligen anländt på en gång från Rom, dit postmästaren i Augsburg haft den dumheten att skicka dem. Jag ser med stor tillfredsställelse, att eder helsa förbättras, min k. grefve; ingen gör varmare önskningar derför än jag. Jag ser med nöje, att ni alltid verksamt sysselsätter er med det uppdrag, som jag vid min afresa anförtrodde åt eder, öfverste Toll och Carlsson. Jag skall svara er med första kurir på de särskilda depescher, som jag emottagit. Den tid, som fordras att dechiffrera dem, tillåter mig ej att besvara dem med denna post. [150] [Den vigtigaste af de tidningar, posten medbragt, är den accident, som händt min morbror [151]. Sådana dåningar vid hans ålder bebåda ej något godt. Hans död skulle förorsaka en ny och oförväntad ställning och utveckla den förvirring, som nu råder. Då det långa afståndet gör tidsutdrägt, önskade jag inhemta grefvens tankar, om hvad i sådant fall kunde sig tilldraga och hvad nytta deraf kunde hemtas. Öfverste Toll har kunskaper om mitt syskonbarns [152] tänkesätt och företagningar, som äro rätt besynnerliga och angelägna för grefven att känna. De kunna upplysa mycket. Jag är tvungen att skrifva på så regelbunden svenska för att ej blifva förstådd.] Sedan vi i tvänne dagar varit i ovisshet, underrättar mig grefve Thurn, hofmarskalk hos storhertigen och riddare af gyllene skinnet, på sin herres vägnar, att kejsaren kommer fredagen den 19 till Pisa, och att man då hoppades få se mig der. Jag skall i god tid resa härifrån för att dinera i Pisa, under det min svit tar vägen till Rom, dit jag begifver mig efter detta möte. Grefve Reventlow [153] och hans hustru kommo hit i går från Turin och resa öfver Rom till Neapel. Jag har emottagit dem med all möjlig

artighet och presenterat madame de Reventlow för alla mina fruntimmersbekanta. Besväret har ej varit stort, ty de äro ej många. Grefvinnan synes vid mycket bättre helsa än i Sverige och har äfven blifvit fet. Man säger, att påfven preparerar stora solenniteter i Rom för min ankomst, och att man äfven är betänkt på en kanonisation af ett helgon. Det skall bli roligt.»
(Apostille). »I detta ögonblick emottager jag underrättelse från grefve Thurn, att kejsaren dinerar här om fredag och begifver sig till Pisa efter att ha sett mig.»

Sammanträffande med kejsar Josef II

»Florens den 20 December 1783. [154] Kejsarens ankomst och min tillstundande resa till Rom gör, att för denna gången, utom några listors återskickande, jag ej har tid att något mera skrifva. Ifrån Rom skall jag svara på de åtskilliga ämnen, hvarom hr grefven mig tillskrifvit. Mitt vistande här lärer ej blifva långt. Kejsaren är inkognito som jag. Han har gjort mig första besöket, och jag har gifvit honom det tillbaka samma förmiddag. Han har en enda person med sig, en grefve Kinsky, som jag ej sett; ty då kejsaren var hos sin bror, och då jag var hos honom, var han allena. Vi åto middag tillsammans hos storhertigen helt allena, och i går afton voro vi äfven tillhopa på en liten kasino, som hör storhertigen till, — äfven allena. Ty kejsaren hade ingen med sig, storhertigen ingen heller och jag ingen; utan voro der endast storfurstinnan och tvänne engelska damer, som här äro etablerade, samt mylord Cowper, men ingen af detta lands invånare, för hvilka här hyses ett uppenbart förakt. Jag vet ej ännu, huru långt kejsarens vistande blir här. Grefven har sett honom. Alltså behöfver jag ej af honom göra någon beskrifning. Han är glad, mycket höflig och har sagt mig ganska smickrande saker. Mina svenska herrar blefvo af mig hemma presenterade i mitt förmak. Han accueillerade mycket riksrådet Sparre och baron Taube, hvilken senare han sett i Lyon. Jag hoppas, att grefvens podager öfvergifvit honom, och att han lemnat sängen.» (Apostille). »Veckoskriften är rätt bra, men jag fruktar, att hon ej vinner debit; ty det är endast ovett, som roar vår allmänhet.» [155]

Ankomst till Rom

»Rom den 27 December 1783. Ni ser, min k. grefve, på datum af detta bref, att jag ändtligen är anländ till verldens gamla hufvudstad, till Augusti, Antoninernas och Trajani stad, till så många stora mäns fädernesland, som ibland sina ruiner visar sin gamla storhet, och som för filosofens, literatörens och statsmannens blick erbjuder de mest skiftande och intressanta skådespel. Men jag tror likväl, att man sedan lång tid ej har sett ett så eget och sällsamt som det, hvilket nyss utmärkte juldagen, då ibland hopen, som bevistade den stora messan i S:t Peter, man såg en kejsare, som nedsatt och afklädt den heliga stolen, och den Lutherska religionens chef, arfvingen till nämnaren af Tysklands frihet, blandade med påfvens garde och spelande rolen af ganska enkla privatpersoner. Se der hvad som här tilldragit sig juldagen! Jag skall skrifva er mer derom med den återvändande kuriren. Detta är ganska sällsamt, utomordentligt, intressant för ögonblicket och för framtiden. Jag har emottagit fyra poster på en gång. Baron Sparres [156] framkomst (han har på 9 dagar rest från Hamburg hit) och de bestyr, som äro förenade med min egen nyliga ankomst hit, göra det nu för mig omöjligt att ingå i detaljer. [157] Kejsarens resa hit är i mitt sinne den största och med detsamma den djerfvaste coup d'état han kunnat göra. Han handterar påfven [158] med den största vördnad och med den lifligaste tendresse, han visiterar alla kyrkor, ligger på knä för alla namnkunniga altaren, kastar eller snarare synes släppa efter sig penningar bland folket ock tyckes fullgöra, med en märkvärdig affektation, alla af katolska läran föreskrifna andaktsöfningar. Det säges ock, att han låter konfessera sig af den mest fanatiske munk här finnes. Med mig är han rätt höflig; vi lefva såsom tvänne stora herrar med hvarandra, utan några stora svårigheter. Den, som står närmast dörren blir alltid tvungen af den andre att gå först. Hos oss gifva vi hvarandra högra handen. Då jag kom till Florens, gjorde han mig första visiten; då jag kom hit, var jag först hos honom.»

»Jag ser, att general Spr. (Sprengtporten) gifver någon oro, men jag tror honom mera ond än farlig. Hvad som säges om L. (Lund) och honom, tror jag icke sannolikt. Om Lund kontinuerar att skrifva som han gjort, kunde ju rikets råd, såsom af sig sjelfva, efter en formlig öfverläggning låta honom genom justitiekansleren veta, att de af skyldighet att vårda lugn och allmän ordning under min frånvaro, i fall han kontinuerade sin skrift, blefve nödsakade att i så ovanliga omständigheter sätta honom ur stånd att utöfva sin bitterhet. Jag har alltid sett, att man är räddare för hvad man ej vet kan hända, än för hvad man vet. Jag tror, att L. betänker sig, om en sådan kompliment honom på ett allvarsamt sätt, men med en viss hemlighet, göres; och. skulle det minsta komma i hans blad, hvarför man kan attackera honom med skäl, bör ej tillfället försummas. Boktryckarne böra ock komma tillsammans. [159] Jag ber er meddela detta åt grefve Wachtmeister. Jag skrifver honom ej till i dag, emedan jag ej har tid; men skall skrifva honom till med första kurir. Hvad Östergötland angår, så är det redan med en vice landshöfding försedt. [160] Jag tror dock, att grefve Wachtmeister gjorde väl att på föret göra en kort resa dit. Hans presence och omsorg äro mycket nyttiga att återställa ordning der i orten. [161] Jag skall med första svara komiterade på deras skrifvelse. Jag befinner mig väl och får bedja er helsa min hela familj.»

»Rom den 31 December 1783. Jag skrifver endast två ord för att önska er godt nytt år. Jag hoppas ni aldrig tviflar på det deltagande, jag för eder, både såsom offentlig och enskild man, hyser. Rom är ett ställe, der man har för mycket att gå, för mycket att se för att kunna mycket skrifva. Kejsaren reste till Neapel i förgår och skall i går ha kommit till Caserta. Hans ankomst har fördröjt hertiginnans af Parma återkomst. Emellertid kommer hon med det första. Jag uppdrager er att betyga för marquis de Pons [162], huru nöjd jag är med kardinalen Bernis' soins om mig. Hans konversation är en helande balsam, som godtgör all ledsnaden af Roms conversazioni. Riksrådet Sparre har i sin audiens af påfven blifvit behandlad på samma sätt som Spaniens grander och regerande riksfurstar. Kardinalerna hafva ej gjort några svårigheter med honom. Jag blir här till kejsarens återkomst och afresa till Florens. Då skall jag gå att passera karnevalen i Neapel och återkomma till fastan hit. Påfven har ej gjort någon svårighet angående det kapell, som jag då skall ha i mitt hus. [163]»

»Rom den 3 Januari 1784. Jag är ännu här och skall dröja så länge, som jag förr sagt. Med kuriren, som jag expedierar, skall jag besvara er stora depesch af den 23 November och flere andra. Man väntar om måndag infantinnan af Parma. Det uppträde, som baron Sprengtporten åstadkommit, är värdigt honom. Intet i verlden kunde mer bidraga att vanrykta auktorn till libellerna i »Tryckfriheten, den välsignade» [164] än det, som passerat. Det har visat, att han är en poltron; och ingenting dekrediterar mer i alla land, och i synnerhet i vårt, än en sådan reputation. [165] Det tyckes mig, att man borde profitera af denna omständighet för att skrämma honom till den grad, att han uppgifver tidningen. [166] När man en gång har funnit en mans svaga sida, så lyckas man lätt att med honom göra hvad man vill. Jag tänker på ett medel att göra slut på alla dessa blad (som i sig sjelfva blott äro libeller), utan att röra vid tryckfrihetens grund; men mina idéer derom äro ännu ej nog städade att kunna meddelas i detalj. Ni säger mig ingenting om er gikt. Jag hoppas den alldeles gått bort. Det fägnar mig att förnimma den distinktion, som konungen i Frankrike visat eder genom en extraordinär present [167], utom den vanliga, som ambassadörer pläga erhålla. Ni hade skäl att vänta denna utmärkelse; men den är så mycket mer smickrande, som franska hofvet redan länge upphört att vara magnifikt. Jag samtycker med mycket nöje att ni emottager den.»

»Rom den 10 Januari 1784. Ni bör ej förundra er, om ni ej får långa depescher. Vi äro midt uppe i nöjen och fester. Sistlidne tisdag gaf prins Doria en liten conversazione af ett utvaldt

sällskap, bestående af omkring 800 personer, i ett superbt galleri, som ändå ej var uppfyldt. Torsdag stor soupé hos portugisiske ministern. I går en stor conversazione hos kardinalen Bernis, i morgon hos kardinalen Pallavicini, måndag hos senatorn af Rom. Nästa tisdag kapplöpning af hästar samt bal masqué, opera och soupé hos venetianske ambassadören. Onsdagen derpå hos påfvens nevö. Således ser ni, att man kan ej ha stunder att skrifva. Jag fruktar nog, att Monvel [168] blifvit stött deröfver, att jag ingen gång svarat på hans i vers satta ansökning. Saken är, att jag glömt bort den. Jag ber er nu säga honom, att jag tillåter honom gifva en representation på stora teatern, i faveur af hans poetiska epistel. Ni må säga detsamma till grefve Karl Fersen [169]. Men att det är första och sista gången, som en sådan grace beviljas. Man kan för denna representation utsätta fredag eller lördag i fettisdagsveckan. Lef väl, min k. grefve! Jag är förtjust att höra er välmåga. Gör min kompliment till alla våra vackra damer. Här är en grym köld.»

»Rom den 14 Januari 1784. Jag hade tänkt låta min page [170] resa om måndag; men kejsarens ankomst, som har blifvit uppskjuten till denna dag, kan ej tillåta mig att expediera min kurir på samma dag, som jag skulle resa till Neapel. Infantinnan af Parma reser i morgon. Hennes sejour har satt Rom i en sådan rörelse, att jag ej haft ett ögonblick att skrifva till er. Påfven har gjort henne magnifika presenter. Hon har fått en rosenkrans af guld och en hel koffert full af agnus dei. Det skall göra ett stort nöje åt infanten [171]. Hon har öfverhopat mig med politesse och attention. Hon är oändligt älskvärd. Om åtta dagar skall jag vara i Neapel. Jag bäfvar för alla de jagter, som man der skall hafva i beredskap. Det kommer att bli en verklig penitens för mig. Kungen i Neapel, af nit att låta mig jaga, skall jaga bort mig. Nyheterna från Rom äro ej intressanta, men deremot ganska mycket de från England. Den kraftyttring, konungen visat, är egnad att väcka förvåning. [172] Man får se följderna. Den första skall blifva en fullkomlig overksamhet hos denna stora makt. Det är remarkabelt. Jag mår väl och måste sluta. Prinsessan Giustiniani har bedt mig helsa eder mycket.»

»Rom den 21 Januari 1784. Se här, min k. grefve, tre rådslistor, som jag återsänder. Jag skrifver i dag blott tre ord för att säga er, att jag mår väl. Kejsaren kom hit sistlidne söndag och reste denna morgon kl. 4 till Pisa. Om söndag tänker jag resa till Neapel och skickar Stjernvall till Stockholm samma dag. Med honom skall ni få utförligare underrättelser. Jag hoppas, er helsa är god. Ett beständigt regn har här sedan fyra dagar så uppblött alla vägar, att både tyska och franska posterna blifvit uppehållna.»

»Rom den 24 Januari 1784. Det ständiga regnet, haglet och den smälta snön ha beröfvat mig två kurirer och alla nyheter från Sverige. Detta regn qvarhåller mig här, och ehuru min svit reser i morgon till Neapel, blir jag qvar, tills vädret bättrar sig något litet; så mycket mer, som man säger, att Garigliano flödat öfver. Stjernvall reser i samma ögonblick som jag. Jag väntar med yttersta otålighet underrättelser från Sverige. Det är förskräckligt att ej hafva några, då man är på 800 mils afstånd hemifrån. Adjö, min k. grefve. Jag vill med dessa rader blott säga er, att jag mår väl, och hoppas, att ni gör detsamma.»

Om justitiekanslerens och hofkanslerens löner

»Den 27 Januari, till svar på brefvet af den 30 November. [173] Jag har noga öfvervägt de skäl, som ni anfört angående de båda kanslerernas belägenhet. Jag har i detta ögonblick ej beloppet af deras löner på stat för ögonen. Men, om ej mitt minne bedrager mig, stiga de till 1000 rdr [174] om året. Presidenternas löner i kollegierna, nämligen deras, som ej äro senatorer, gå till 1600 rdr; derom är jag säker. Det är enligt våra bruk den första platsen näst under rikets råd. Det skulle vara farligt att förändra något i hvad vi kalla staten. En lönetillökning för en syssla, vore den än så billig, skulle med sig föra en dylik för en annan, som skulle göra ett derangement i det hela, farligt till sina följder och brydsamt genom de sollicitationer utan ända, hvartill man en gång öppnat dörren. Den allmänna löneregleringen var ett stort verk, som fordrade ett ganska långvarigt och invecklad arbete, i hvilket allt blef kalkuleradt efter ett visst system, jämfördt med tillgångarne. Ni har för det närvarande under ögonen statens utgifter och inkomster, och ni skall finna, att lönetillökningarna redan öfverstiga tillgångarne. Det är då ej möjligt att ändra något i 1778 års stat. Utvägen att dela en vakant rådslön skulle, det är sant, ej betunga staten. Men det är en sak, kanske farligare att säga, än att göra. Regeringsformen säger, att det skall finnas 17 senatorer. I detta ögonblick finnas blott 14. Jag uppskjuter med att fylla antalet för att väga kandidaternas förtjenster, för att ej utan djup öfverläggning nämna till den höga värdigheten.. Men ingen har rätt att klandra mig för ett uppskof, ingen föreställning kan i detta afseende göras, och om någon vågade göra en sådan, är ett: »jag skall tänka derpå» det naturliga svaret, mot hvilket ingen invändning kan gälla. Men att disponera om lönerna och fästa dem vid en annan plats, det är att formelt deklarera, att jag icke vill besätta den plats, hvars lön jag annorlunda använder, det är att gå emot lagen, det är tillika att sätta mig i omöjlighet att uppfylla ledigheterna, hvilket likaledes är emot lagen.Efter hela detta företal väntar ni er utan tvifvel, att konklusionen blir nekande. Min personliga vänskap för kanslererna, den höga tanke jag hyser om grefve Wachtmeisters talang och aktning i det allmänna, min verkliga estime för baron Ramels rättskaffenshet, nit och dygd komma mig i detta ögonblick att öfvervinna dessa betänkligheter. Emellertid kan jag ej ge dem mer än presidentslöner. Det är ej en stor tillökning; men det är den enda billiga i afseende på systemet, som man ej kan frångå. Och jag måste äfven nytja en pretext, så att detta ej blir en planka för många andra. Jag tager denna förevändning af min frånvaro, af de resor, som grefve Wachtmeister derunder måste göra i riket, samt af vakansen i rikskanslirådsembetet, som baron Ramel i detta ögonblick förestår; hvilket allt ytterligare ses af hosgående bref till kommissarierna för statsregleringen. Hvad den fond angår, af hvilken denna gratifikation skall tagas, har jag sagt, att den bör bestridas af besparingen af innestående löner utaf tjenster, som ej äro bortgifna, för att undvika att nämna de lediga rådslönerna. Det tillhör eder att för baron Liljencrantz explicera min mening med dessa ord.»